3807036423
Københavns Kommune.
Bibliotekerne.

RHB

Fra vore Fædres Tid.

Fra vore Fædres Tid.

Skildringer og Skitser

af

J. Davidsen,
Forf. til „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn".

Med Illustrationer af Knud Gamborg.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn.)

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1884.

KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER

EX. 2

aut

Fortale.

De Skildringer og Skitser, nærværende Bog indeholder, ere skrevne til forskjellige Tider og slutte sig for de flestes vedkommende til min Bog „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn" forsaavidt som det Stof, der behandles, er hentet fra Hovedstadens Samfundsliv. Andre, hvorom dette ikke ligefrem gjælder, behandle Æmner, hvorved Bogens Titel „Fra vore Fædres Tid" faaer sin Berettigelse.

Til Udgivelsen har jeg fundet Opfordring ved den store og ualmindelige Velvillie, som „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn" har mødt hos Publikum. Det her Fortalte hører tildels med til hvad jeg selv har oplevet; hvad der ligger udenfor dette er øst af trykte og private Meddelelser. Det er nærmest Kulturbilleder fra en Tid, der, skjøndt ikke fjern, dog i meget er høist forskjellig fra Nutiden, og som ogsaa netop derfor fortjener at kjendes. Hvorvidt det er lykkedes mig ved en jævn, fordringsløs Fremstilling at byde Læserne en nogenlunde fængslende, og maaske ogsaa nogen lærerig Underholdning, maa de selv bedømme. I saa Henseende har Pressen under Bogens Udgivelse i Hefter udtalt en enstemmig fordelagtig Dom. At Hr. Knud Gamborgs karakteristiske og lunefulde Illustrationer ere en stor Vinding for Bogen, er vel overflødigt at anføre.

Til Forklaring af, at den lille Fortælling „Mester Jakels Familie" er betegnet som en Ungdomserindring af Fuldmægtig Peter-

640207

ſen, ſkal jeg for dem, der ikke kjende Sammenhængen, bemærke, at jeg under dette Navn har ſkrevet en Række humoriſtiſke Breve, hvoraf de fleſte ere udkomne ſamlede i to Bind. At ſamme Fuldmægtig paa Grund af den Form, den nævnte Fortælling har faaet, er introduceret i „Fra vore Fædres Tid", trænger vel ikke til Undſkyldning.

Blandt de Skrivelſer, jeg under Bogens Udgivelſe har modtaget vedrørende Et og Andet om de af mig omtalte Perſoner og Forhold, er der kun en enkelt af ſtørre Intereſſe, ſom jeg derfor ſkal berøre. Den omhandler Major Schütz's og Kapitain Wasmers Domfældelſe („Statsfangerne paa Kriſtianſø" Pag. 72) og hidrører fra en Mand, ſom tjenſtlig ſtod daværende Krigsminiſter General Hanſen meget nær. Deri fortælles, at da Dødsdommen var fældet over dem begge, kom den tilbage fra Frederik den Syvende med den Paategning, at den ſkulde fuldbyrdes. Snart gjorde der ſig dog andre Anſtuelſer gjældende, og fra alle Sider blev der arbeidet paa at opnaa Benaadning; men General Hanſen afſlog beſtemt at modtage Nogen, der vilde tale de Dømtes Sag. Da det en Dag meddeltes ham, at Kongen enten havde lovet eller ikke var uvillig til at forandre Straffen til Statsfængſel, udbrød han: „De ſkal i Tugthuſet, de ſkal bære den gule og graa Dragt, om det ſaa kun er i 24 Timer, for at det kan ſtaa faſt, at det er Forræderi, ſaa kan Kongen benaade dem ſaameget han vil." At General Hanſen ſatte ſin Villie igjennem, er bekjendt.

Kjøbenhavn, i December 1884.

J. Davidſen.

Indhold.

Side

Det glemmes ikke, det kommer igjen ..... 1.
En dansk Officer i gamle Dage ..... 12.
Fra Livet i de danske Skoler i ældre Tid ..... 23.
Statsfangerne paa Kristiansø ..... 49.
Fra Klampenborg Badeanstalts første Tider ..... 79.
En kronet Nationalsang ..... 93.
Episoder af vort Nationaltheaters Historie:
I. Dandserparret Como ..... 106.
II. Thalias Caroline ..... 116.
III. Udpibninger i det Kongelige Theater ..... 142.
Kjøbenhavnske Privattheatre ..... 165.
Agent Hans Holck ..... 180.
Kommandør Peter Norden Sølling og Bombebøssen ..... 212.
Jødiske Festdage ..... 224.
Josef Samuel Sumbel ..... 248.
Mester Jakels Familie ..... 255.
Haandværkslaug og Laugsstikke i ældre Tid ..... 274.
Den folkelige Visdom i Ordsprog og Mundheld ..... 303.
Et og Andet om Frederik den Syvende ..... 314.

Det glemmes ikke, det kommer igjen.

I. Davidſen: Fra vore Fædres Tid.

t af Alderdommens og det ſvindende Livs Særkjender — det meeſt rørende kan jeg ſige — er den ligeſom uvilkaarlige Tilbagevenden til Barndommens og Ungdommens Minder og Erindringer. De ſtige frem, man veed ikke hvorledes, ſom ofteſt uden nogenſomhelſt ydre Anledning, uden at man tænker ſig tilbage i den Tid, hvor de høre hjemme, ſtundom forvirrede og uklare ſom en Drøm, ſtundom pludſelig fremtrædende ſom en haandgribelig Virkelighed. Og det er ikke Minder fra de Øieblikke, i hvilke Sindet har været meſt bevæget; deslige Øieblikke forekomme ogſaa i Barndommen, nei, de hidrøre fra den roligere Tid, i hvilken den ene Time ſneg ſig bort efter den anden med ſamme ſtille Fjed, kun afbrudt af enkelte Indtryk, for hvilke Sjælen netop i denne Rolighed var deſto modtageligere. Saaledes kan det mulig ogſaa forklares, at et eller andet af disſe Indtryk, forſvundet og glemt i mange Tider, dukker op igjen, ukaldet og uventet. Men forøvrigt er der i dette en Sjælelivets Myſtik,

ſom det maa overlades til Filoſofer og Fyſiologer at forklare, hvis de ere iſtand dertil.

Ved ſaadanne efter mange Aars Forløb opdukkende Billeder og Foreſtillinger er iſær den Pludſelighed, hvormed de af og til melde ſig, det meſt uforklarlige. Det var i Slutningen af Sommeren, jeg ſad i en lille Have, og det kan nok være, at de ſmukke Omgivelſer, det klare Solſkin, Blomſterduften ſamt Tanken om, at ſnart var alt dette forbi, at Efteraaret var nær, vakte en vis Vemod hos mig. Og under Indtrykket af denne Stemning ſkød et forlængſt glemt tydſk Digt af Hölty, ſom jeg havde lært udenad i min Skoletid, frem af min Erindring, og ligeſom uvilkaarlig ſagde jeg hen for mig:

„Roſen auf den Weg geſtreut
Und des Harms vergeſſen,
Eine kurze Spanne Zeit
Ward uns zugemeſſen.
Heute hüpft im Frühlingstanz
Noch der frohe Knabe;
Morgen ruht der Todtenkranz
Schon auf einem Grabe."

Ja, det er, ſom om diſſe Erindringer fra vor første Levetid ere indelukkede i Sjælens hemmelige Gjemmer, til hvilke vi tro at have tabt Nøglerne, men gjenfinde dem fra Tid til anden i gamle Kjolelommer. Saadan er det gaaet mig. Jeg lukkede op, og hvad finder jeg ſaa?

Den første ABC-Bog. Der ſtaaer den tydelig med det ſtore A og de andre Bogſtaver, ſtore og ſmaa, danſke og latinſke. Og ſaa de deilige kulørte Billeder, hvor levende viſe de ſig ikke for mig. Der er de to Abekatte, plukkende Æbler af et Træ, med de bekjendte Linier under:

„En Abekat blandt Dyrene
Meſt findes lig et Menneſke."

Og ſaa ſes den glubende Krokodille, hvorom det hedder:

Naar Krokodillen ynkſomſt græder,
Den allerſnareſt Folk opæder.

Om de ſtangende Gedebukke melder Bogen:

En Gedebuk er ſtolt af Skjægget,
Og er til Vrede let opægget.

Dernæſt de med levende Fantaſi tegnede Marekatte, om hvilke det ſaa ſindrigt hedder:

De fæle Marekattes Rænker
Er ſtørre end Du mulig tænker.

Noget dunkelt ſiger Digteren om Vædderne:

En Vædder ligger paa hver Side
Et halvt Aars Tid, det maa J vide.

Og endelig gives et værdifuldt Bidrag til Naturhiſtorien ved Opdagelſen af et Dyr, ſom hedder Xanthus, til hvis Afbildning det hedder:

Xanthus var en af de Heſte,
Som Neptunus fik til Bedſte.

Og til denne ABC-Bog knytte ſig atter Erindringer om den lille Pogeſkole, hvor jeg lærte den barnlige Visdom ved Hjælp af en Pegepind. Jeg var fem Aar gammel, og da jeg allerede dengang havde Navn for at være en ſtor Spillopmager, mente Fader, at det var bedſt, at jeg blev tæmmet lidt ved at blive ſat i en ſaadan Skole. Det var i Vingaardſtræde i et Hus, hvor Spendrup havde ſit Brændevinsbrænderi. Fra Gadedøren førte en ſmal Gang med et Rendeſtensbrædt i Midten, under hvilket Spildevandet havde ſit Udløb, til det Indre af Huſet, og ſaa mødte mig altid en Duft af Mæſkekarret, ſom jeg endnu næſten ſynes at mærke. I et ſtort Værelſe vare vi ſamlede, Drenge- og Pigebørn, ſiddende omkring paa Stole og Skamler. Vor „Læremoer" hed Madam Børreſen, en gammel Kone, idetmindſte efter min Mening, med et rynket Anſigt, omgivet af en ſnehvid Kappe med Piber, en ſtor Næſe, hvorpaa der ſad et Par Briller uden Stænger, og et temmelig myndigt Væſen, der ſtøttedes ved et bag Speilet ſtukket Ris, ſom dog ſjældent kom til Anvendelſe,

da hun godt forstod at imponere. Langt bedre syntes jeg om en ung kjøn Jomfru, der hjalp hende med Undervisningen. Saa var der Mad. Børresens Logerende, en ældre afskediget Ritmester, smækker og høi med et rødsinnet Ansigt. Han indfandt sig ikke sjældent i Skolestuen for med en stor Smække af Læder at anrette Ødelæggelse mellem den Masse Fluer, hvormed Væggene overalt vare bedækkede. Hvorfor han paatog sig dette Arbeide, skal jeg ikke kunne sige, maaske for at fordrive Tiden, maaske ogsaa for at tækkes den unge kjønne Jomfru og være i hendes Nærhed. Thi vi Smaapuslinger havde snart udfundet, at den gamle Ritmester havde et godt Øie til den unge kjønne Jomfru.

Saa er der de første Par Klædesbuxer, jeg blev iført. Det er en stolt Erindring. Jeg gik hidtil i en Mamelukdragt, d. v. s. en Dragt med Skjørter og Mamelukker af tærnet Bomuldstøi, samt med en opkrampet Straahat, som jeg kaldte min „Tørrehat", af hvilken Grund skal jeg ikke kunne sige. Dragten var rigtig kjøn og klædelig men jeg saae ud i den som en lille Pige, og mine Legekammerater kaldte mig derfor en „Tøsedreng". Det krænkede mig dybt, og man kan derfor forstaa min Glæde, da Mamelukdragten blev afløst af Trøie og Bukser, syede af en gammel Kavai, som Fader havde baaret i mange Aar. Hvor stivt, kantet, haardt og træagtigt omsluttede disse Buxer ikke mine ungdommelige Lemmer, og det kunde nok være, at jeg undertiden længtes tilbage til de lette, magelige Mamelukker, men for ingen Pris vilde jeg have undværet dette Klædningsstykke, det var et Symbol paa min Indtrædelse i Myndighedsalderen, sex Aar, paa min Mandhaftighed. Hvorledes de klædte mig, undersøgte jeg ved en halv Snes Gange at klatre op paa en Stol og derfra at se mig i Speilet i hel Figur, under hvilken Operation jeg blev overrasket af vor Pige, der slog en for mig dybt krænkende Latter op. Hvor ofte stak jeg ikke Hænderne, ja den halve Arm dybt ned i Buxelommen, ikke blot for at føle, hvorledes det var at have en Lomme, men ogsaa for mellem Fingrene at dreie en Kobbermark, Bedstefader havde givet mig som „Handsel" i Anledning af den store Begivenhed, og som en Lykkeskilling, jeg ikke maatte skille mig ved. Dette holdt jeg ogsaa, indtil en Kagekones

„Grise“ og rødmussede Æbler bragte mig i en Fristelse, jeg ikke kunde modstaa.

Men foruden at Buxerne eller Benklæderne — den sidste Benævnelse er jo lidt finere — ikke i Begyndelsen vare et synderlig mageligt Klædebon, voldte de mig forskjellige Fortrædeligheder. Jeg vil ikke tale om, at jeg undertiden trak dem forkert paa, før jeg ret kom i Øvelse med dem, men det Værste var den Opsigt, de vakte hos Gadeungdommen, den Del nemlig, som havde kjendt mig i min Mamelukperiode. Rullekonens Dreng i Nabokjælderen skældte mig ud for Buxetrold. Det var lutter Misundelse, thi hans Klædningsstykke af samme Art var saa mangelfuldt i alle Retninger, at det kun i uegentlig Forstand kunde kaldes Benklæder, og jeg besvarede hans Tilraab med taus Foragt. En lille Skomagerdreng, min gamle Fjende, gav sig ved det ualmindelige Skue af min nye Beklædning til at

fløite samt til derefter at spørge mig, om det var Fa'ers Buxer, jeg havde faaet paa, om jeg skulde hen og fri til gale Ane — saaledes kaldtes en fordrukken Grønthandlerske i vort Nabolag. Min Replik, at han skulde gaa sin Vei og passe sig selv, besvarede han ved at omfavne mig, kaldte mig sit „Nusseben“ og daskede mig i det samme

med det Par Støvler, som skulde bringes i Byen til en Kunde. Og da jeg kom hjem og tog Plads paa en Stol, mærkede jeg, da jeg igjen vilde reise mig, at jeg hang fast til Læderſædet. Han havde ſet ſit Snit til at klæbe et Stykke Beg paa Bagdelen af mine Buxer! Det Uhyre, — Jeg veed ikke, hvad der er blevet af ham, men det ſkulde ikke undre mig, om han paa Livstid er kommen i Rasp- Tugt- og Forbedringshuſet.

Som en Mand, der fremfor alt holder paa Orden i alle Ting, vil jeg gaa kronologiſk tilværks. Efter det nysnævnte Klædnings-ſtykke kommer — man vil næppe tro det, men dog er det saa ſandt ſom noget i Verden — min første Kjærlighed. Ja, jeg var dengang ikke mere end ſex Aar gammel, og alligevel var der i mit unge Bryſt opflammet en lidenſkabelig Elſkov. Og til hvem? Ikke til nogen af de Smaapiger, der gik i Mad. Børreſens Pogeſkole hos Spendrup, ſkjøndt der var mange nydelige Glutter mellem dem, heller ikke til Grosſererens lille Pige Annette paa første Sal i det Hus, hvor mine Forældre boede, og ſom var min Legekammerat nede i Gaarden. Hendes Følelſer for mig vare tydelige nok, det viſte ſig paa mange Maader, men iſær derved, at hun altid delte ſit Bryſtſukker med mig og ſine Griſe og ſine ſtegte Løgæbler, men det var mig umuligt at beſvare disſe Følelſer, om jeg end søgte at gjen-gjælde hendes ſmaa Opmærkſomheder, ſkjøndt rigtignok paa en ſaa-dan Maade, saa koldt og ſaa ligegyldigt, at hun ikke maatte tro, at jeg var forelſket i hende. Nei, mit Hjerte var fuldt optaget iforveien af vor Tjeneſtepige Dorthea. Hun var en ſmuk Pige, trind og buttet, men lidt ſkelende paa det ene Øie, ſom dog gav hendes Anſigt et idetmindſte for mig tiltalende Udtryk af Skjælmeri. Lige fra den første Dag hun kom i vor Tjeneſte, var jeg hendes Yndling, hun kjælede for mig, tog mit Parti, naar Moder ſkjændte over mine Spillopper, over tilſølede Klæder o. ſ. v., gav mig „Godter" og var i det Hele ſaa inderlig rar imod mig. Jeg maatte have været det utaknemmeligſte Skarn, derſom jeg ikke havde gjengjældt hendes God-hed, og det varede ikke længe, før min Erkjendtlighed antog Karakter af Tilbedelſe og Kjærlighed. Naar Folk ſaae os ſammen, Dorthea og mig, ſagde de: „Det er nok din Kjæreſte," og jeg ſvarede: „Ja,

det er min Kjæreſte," med et blandet Udtryk af Ømhed og Undſelighed. Jeg var formelig ſkinſyg paa hende. Jeg huſker, at da vi engang ſtod udenfor Hovedvagten paa Kongens Nytorv for at høre paa Vagtparadens Muſik, og en af Landſoldaterne tog ſig den Frihed at ſlynge ſin Arm om Dorthea, blev jeg raſende opbragt, gav mig til at ſlaa og ſparke Landſoldaten, raabende: „Vil Du lade min Kjæreſte i Fred, dit Bondeøg!" Og man kan tænke ſig min Fortvivlelſe, da Dorthea fik ſig en virkelig Kjæreſte, en velhavende Bryggerknægt. Naar han kom i Kjøkkenet til hende, tilkaſtede jeg ham et morderiſk Blik og foer grædende ud af Døren. Jeg fandt mig rigtignok ſnart i det Uundgaaelige, iſær da Bryggerknægten, en ſnild Fyr, havde opdaget min ſvage Side, min ſtore Tilbøielighed for hollandſke Bryſtſukkere, og altid havde ſaadanne paa rede Haand, naar jeg viſte mig i Kjøkkenet. Men det kan jeg ſige, at ingen af de Inklinationer, jeg ſenere fik, da jeg var paa Danſekurſus hos Füſſel, vakte en ſaa betagende Følelſe, ſom den, jeg havde næret for Dorthea. Hun blev gift med Bryggerknægten, der nedſatte ſig ſom Øltapper. Jeg beſøgte hende da engang imellem, og hun kaldte mig ſin lille Kjæreſte. Jeg blev rød ſom et dryppende Blod. Hvorfor ſkal jeg nægte det, jeg var næſten endnu ſkinſyg paa Øltapperen, der ſaaledes var kommen min førſte Kjærlighed paatværs. Og denne førſte Kjærlighed fra Sexaarsalderen har næſten indpræget ſig ſtærkere i min Hukommelſe end nogen af de mange andre, ſom med Skam at tale fulgte derefter.

I Drengeſkolen i Silkegade, hvorhen jeg var avanceret fra Pogeſkolen hos Spendrups, var jeg, uden at roſe mig ſelv, ret flittig og gjorde gode Fremſkridt. En ugift Onkel, en gammel Fyr med Grunker, havde fattet Godhed for mig og paalagt mig, at jeg hver Maaned ſkulde komme til ham og viſe ham min Karakterbog. Det gjorde jeg da ogſaa, og naar Bogen var til hans Tilfredshed, hvilket i Almindelighed var Tilfældet, fik jeg en Mark med Forpligtelſe til at lægge de otte Skilling i min Sparebøſſe, medens jeg havde Lov til at bruge de andre otte Skilling, ſom jeg ſelv vilde. Saa kom min ti Aars Fødſelsdag. „Geburtsdag" kaldte man den dengang og det blev en Mærkedag for mig, ſom jeg ingenſinde har

glemt. Jeg kom til Onkel med min Karakterbog; der var mange Ug'er og Mg'er. Han gratulerede mig, kneb mig i Kinden, sagde jeg var en flink Dreng. Efter denne Indledning havde jeg ventet mig mindst 3 Mark uden den sædvanlige Reservation. Men jeg blev skuffet paa en meget behagelig Maade. Onkel gik hen til sit Chatol, skød Klappen op og fremtog af en af de smaa Skuffer en i et Stykke Papir indsvøbt Gjenstand. „Det er din Geburtsdagspresent, fordi Du har været saa flittig. Men pas nu paa det og hold Hævd over det." Ilsomt tog jeg Papiret af, og man tænke sig min Glæde, det var et Uhr — et flunkende nyt Sølvuhr med en Lidse til at hænge om Halsen, og med en Kjæde med smaa Berlokker. Jeg faldt Onkel om Halsen, kysfede ham og var saa betaget, at jeg næsten ikke kunde faae Mæle til at fremstamme min Tak.

At jeg i en Fart var hjemme for at vise mine Forældre min Present, er det vel overflødigt at fortælle. Og der undersøgte jeg først rigtig Uhret, udvendig og indvendig. Jeg husker saa tydelig som idag, at der paa den indre Kasse stod Brequet et Co., Bruxelles, 1820; det var vel Fabrikantens Navn. Det er som om jeg endnu hører den Dikken, jeg dengang fornam ved at føre det op til Øret. Og der hengik næppe fem Minuter mellem hver Gang jeg tog det op af Lommen for at se paa det, for at beundre det, for at lukke det op og lukke det i, for at betragte den indre Mekanisme. Ved Hovedvagten og ved Nikolaitaarn og ved alle de Steder, hvor der var offenlige Uhre, standsede jeg for at anstille en Sammenligning, for at se, om mit Uhr gik rigtigt, og det kan nok være, at den Maade, hvorpaa jeg ved saadanne Leiligheder tog det op af Lommen, var beregnet paa, at de Forbigaaende ikke skulde undlade at lægge Mærke dertil og naturligvis i deres stille Sind forbauses over, at en saa lille Fyr var i Besiddelse af en saa glimrende Tidsmaaler. Om Onsdagen var jeg paa Pletten, naar Flaget faldt fra Rundetaarn, for at stille Uhret derefter. Hvor forekommende var jeg ikke mod Enhver, der ønskede at vide, hvad Klokken var! Jeg var Gjenstand for Skolekammeraters Beundring, men ogsaa for Enkeltes Misundelse, der gav sig Luft i saadanne flaue Drengevittigheder som: „Naa, op med Din Stegevender! Lad mig se, om

Du tør spytte i den." Naar jeg gik i Seng, stak jeg Uhret ind under Hovedpuden; der kunde jo komme Tyve om Natten, og min Skat skulde de dog nok lade være at stjæle. Jeg har havt adskillige Uhre siden den Tid, Cylinderuhre, Gulduhre — thi jeg har altid været en Liebhaver i den Retning — men intet af dem erindrer jeg saa godt som mit første Uhr med Firmaet Brequet et Co., Bruxelles 1820.

Og saa den første Gang, jeg skulde paa Komedie. Det var ikke i det kgl. Theater, nei, det var ikke noget for Smaadrenge, mente Fader, det var tidsnok, til jeg var bleven voxen. Det var hos Prices paa Vesterbro, og atter var det Onkel, som var saa god. Han havde lovet at tage mig med, og da vi boede paa Veien til Vesterbro og han i den anden Ende af Byen, vilde han komme og hente mig Kl. 6, naar jeg da vilde være fix og færdig. Allerede Kl. 1 efter at vi havde spist til Middag — for dengang spiste man til Middag ved Middagstid — fik jeg Moder til at klæde mig paa. Onkel maatte dog for Guds Skyld ikke vente, det vilde være en Skam. Og hvor trevent gik Tiden, aldrig har en Eftermiddag faldet mig saa lang. Desuden grebes jeg af Ængstelighed; der var graa Skyer paa Himlen, hvor let kunde det ikke regne, og Onkel, der slet ikke holdt af at blive vaad, mulig saa vilde betænke sig og slet ikke komme. Man kjendte jo heller ikke dengang til Drosker, Omnibusser eller Sporvogne; vilde man til Prices maatte man gaa. Men Gud ske Lov, det klarer op. Klokken 6 præcis er Onkel paa Pletten, straalende i Kordorøis Benklæder, blanke Kravestøvler, blaa Kjole med blanke Knapper, Kalvekryds og broderet Halstørklæde. Han tager mig ved Haanden, og nu gaaer det gjennem Vesterbro, indtil vi paa høire Haand ikke langt fra Jernporten standse foran den graa som et Tempel opførte Trækbygning med Indskriften „Morskabstheater", over hvilken der i Frontespicen er Graat i Graat malet et lille Alter med Masker paa begge Sider.

Billetterne kjøbes, de bedste Pladser; Onkel er spendabel. Ved Indgangen til Parterret afleveres de til en lille korpulent Mand med et venligt Ansigt og Briller paa Næsen. „Veed Du, hvem det er?" siger Onkel, det er ham, der spiller Kassander i Pantomimerne,

James Price. Han passer nu paa, at Ingen slipper ind uden Billet." Vi ere komne tidlig, og vi finde ledige Pladser lige nede ved Orkestret op til Prosceniet. Folk strømme ind, Tilskuerpladsen fyldes efterhaanden fra øverst til nederst. Musikanterne stemme Instrumenterne, Lampetter og Lys ere tændte.

„Naar begynder det, hvad Onkel?" — „Jo, lige strax." — Men det varede en Stund endnu. Publikum giver Tegn paa Utaalmodighed, der trampes i Gulvet, især oppe fra Galleriet, og nogle Drengestemmer raabte: „Op med Tæppet! Begynd, begynd! Pjerrot frem!"

Og saa gik Tæppet op. Hvor bankede ikke mit Hjerte af spændt Forventning! Før Pantomimen var der Linedans af Josefine og Karl Winther og Klokkespil af en Indianer, jeg troer han hed Motti Sammi eller saadant Noget. Det var jo mageløst altsammen, og jeg klappede saa det kunde forslaa, men jeg vidste, at der kom noget langt bedre. Det var jo for Pjerrots Skyld jeg var kommen, den hvide Mand, hvis Løier mine Forældre og mine voxne Søskende og de store Drenge i Skolen havde talt om saa mange Gange. Og saa begyndte da Pantomimen; hvad den hed, skal jeg ikke kunne sige, men at den var uendelig morsom, det kan jeg forsikre. Og Kolumbine tog strax mit Hjerte med Storm; hvor hun var yndig, og hvor vred var jeg ikke paa gamle Kassander, at han vilde twinge det stakkels Pigebarn til at gifte sig med denne latterlige gamle Frier med den lange grønne Kjole og vældige Fadermordere. Men paa den anden Side kunde jeg da heller ikke godt forstaa, hvordan den søde Kolumbine kunde være saa forelsket i Harlekin; han var jo et Stykke af en Morian, men det var maaske hans af Pailletter straalende brogede Dragt, som stak hende i Øinene — saadan er jo de Fruentimmer! Men fremfor alle vakte Pjerrot min Henrykkelse; hvor grinagtig var han ikke med sit trevne Væsen, sine keitede Maneter! I sin øvrige Tjenstfærdighed kom han altid galt afsted, Prygl fik han, saa det kunde batte, men det rystede han af sig. Hans Gang, hans Lader, hans Minespil, aldrig havde jeg tænkt mig noget saa groteſk og morsomt. Han gav sig til at fange Fluer, men hver Gang han troede at fange en, stødte han med sin lange Næse mod Kulissen. Og jeg blev ganske flau, da han, siddende paa

Theatret og ifærd med at gjøre ſig tilgode med et Par haardkogte Æg af den Madkurv, han ſkulde bringe ſit Herſkab, pludſelig fik Øie paa mig, og ligeſom frygtende for, at jeg ſkulde tage et af Æggene eller det Glas Vin, han havde ſkjænket ſig, med et meget mistænkſomt Blik i Haſt flyttede ſig og Kurven over til den anden Side. Og ſaa de mange andre Hokuspokus, ſom dengang vare ganſke nye for mig, og ſaa endelig til Slutningen Templet med den deilige Fe, ſom forenede Harlekin og Kolumbine, medens Kasſander og Frieren, og Doktoren og Sælgekjærlingen og Pjerrot knælede rundt om i maleriſke Stillinger, altſammen i rød Flammebelysning!

Det var mit første Komediebeſøg, og hvis ikke ſligt kunde have indpræget ſig dybt i en barnlig, for alle Indtryk modtagelig Sjæl, ſaa veed jeg i Sandhed ikke, hvad det ſkulde have været. Det har ogſaa hos mig indtaget Pladſen ſom noget af det Ypperſte i den Række af Uforglemmeligheder, ſom paa den Tid, hvor Livet undbrager ſig fra Strid og Kamp og er ſin Afſlutning nær, dukke op med en Styrke og Friſkhed, ſom om det endnu igaar var oplevet, og ſom om der ikke ſiden den Tid var hengaaet de mange Aar, der udgjøre Skillerummet mellem Barndommens Dage og Oldingealderen. Det er i Naturens Orden, at i denne Alder taber ſig meget, baade Lyſten til det Ene og Lyſten til det Andet, men naar en nydelſesfuld Stemning med kjære og gode Minder bevares, ſaa er denne en Erſtatning, der er fuldt ſaa meget værd ſom det, der er tabt.

En danſk Officer i gamle Dage.

Samfundslivet i ældre Tid fik her i Landet, ſom andetſteds, ſin eiendommeligeKarakter ved den Adſkillelſe, der fandt Sted mellem de forſkjellige Stænder fra øverſt til nederſt. Der var ſkarpe Begrændsninger, ſom i Omgang, i ægteſkabelige Forbindelſer og Livsſtik yderſt ſjældenbleve overſkredne og ſkete det en enkelt Gang, undlod det ikke at vække Opſigt. Dette Forhold, der ſtrakte ſig ind i det nuværende Aarhundrede, gjorde ſig iſær gjældende for Officersſtandens Vedkommende og hidrørte fra Aarſager, der i flere Henſeender vare forſkjellige fra dem, ſom beſtemte Adſkillelſen mellem de øvrige Samfundsklaſſer. Den høiere Adels Sønner vare næſten fra Vuggen ſelvſkrevne til Officerer ved Gardekorpſerne og ved Kavalleriet, og den fornemme Byrd ſtyrkede yderligere Datidens Anſkuelſer om Standsforſkjel. De indtog, iſær hvad Garden angik, ſelv overfor Officererne

af de andre Korpser en meget exklusiv Stilling, og da der omtrent for 40 Aar siden blev brudt med Traditionen, idet en borgerlig født ung Mand blev udnævnt til Officer i Fodgarden, mødte dette en saadan Modstand fra de andre Officerers Side, at kun Kongens bestemte Optræden forhindrede hans nødtvungne Tilbagetræden. Der hengik ogsaa rum Tid, før der indtraadte et nogenlunde kammeratligt Forhold.

Overhovedet vare Officererne i ældre Tid ikke vel sete af de andre Klasser. Der var vel ikke faa hæderlige Undtagelser, men de fleste stod paa et lavt Dannelsestrin og gjorde sig ikke sjælden bemærkede ved Raahed, Overmod og Skryderi. Man undgik dem, og de havde sjælden Adgang til Familierne, da de tillige bleve ansete som hensynsløse Pigejægere. Især havde Gardeofficererne dette Rygte. Hvad der ogsaa bidrog til, at de ikke stod i videre høi Gunst hos de andre Samfundsklasser, var den Omstændighed, at de for en stor Del vare Tydskere enten fra Hertugdømmerne eller Sønner af de tydske adelige Familier, som i Mængde droges til Danmark og glædede sig ved Hoffets virksomme Beskyttelse. Hvorledes man i Slutningen af forrige Aarhundrede dømte om tydske Officerer, kan skjønnes af flere af P. A. Heibergs Stykker, især hans Lystspil „De Vonner og Vanner". Officererne i Kjøbenhavns Garnison fandt sig saa trufne ved den i Stykket optrædende tydske Pralhans Kapitain von Aberwitz, at de truede med at gjøre Skandale i Theatret, hvorfor Kronprinsen fandt det rigtigst at befale Stykkets Henlæggelse.

Forøvrigt kunde der af den Undervisning og Opdragelse, Officererne havde nydt som Kadetter, heller ikke ventes nogen høiere Dannelse eller Moralitet. Werner Abrahamson har givet en Skildring af Livet paa Kadetakademiet i hans Ungdom, der er lidet lystelig. De fleste Kadetter løb omkring med forrevne Klæder, halv barberede, ikke toede, næppe kæmmede, vrimlende af Utøi. Her saae man en med en Bog Papir med Smør paa, en anden, der holdt Munden under Posten for at drikke, alle (undtagen i Læretimerne og ved Bordet) med Hatten paa Hovedet, til de gik i Seng. Uhumskhed voldte Usundhed, især Sygdomme i Huden; der var de Kadetter,

som plagedes med Utøi i 6 Aar. I Soveværelserne laa efter Værelsets Størrelse fra 4 til 12 eller 14 Kadetter, de faa undtagne, som havde egen Seng. Skjældsord og Eder hørtes af enhver Mund, ingen Dag gik hen, uden at et eller flere Par vare i Haarene paa hverandre, og man kunde hver Dag møde Kadetter med Haaret „forpluſtret" eller med blodige Anſigter og Klæder oſv. Kadetterne fik ikke Beſpisning in natura, men Beſpisningspenge, som vare utilſtrækkelige. Det danſke Sprog kjendte man dengang ikke til paa Kadetakademiet, Alting foredroges paa Tydſk, efterſom alle militære Ting befaledes paa Tydſk fra Elben til Vardøhus. Danſke Drenge maatte i 3. Klaſſe gjætte ſig frem i en tydſk Katekismus, der Ord til Ord lærtes udenad, og under Straf var det forbudt at tale Danſk ved Akademiet. I nederſte Klaſſe indſattes Drenge paa 10 til 12 Aar, der undertiden næppe kunde ſtave i en Bog, og de ſad der ſtundom i 5 til 6 Aar uden at lære Noget, men ſtraffedes uophørlig med Hug og Sult, fordi de under en ſlet Veiledning Intet kunde lære. I de to høiere Klaſſer gik det ikke ſtort bedre.

Af de unge Mennesker, der udgik fra denne militære Undervisningsanſtalt, kunde man jo ikke vente ſtort Andet, end hvad de vare: udannede raa Perſoner, oplagte til Kommers og Spektakler, tyranniſke mod deres Undergivne og overmodige, uforſkammede overfor Smaafolk og Civiliſter. Opſtod der Klammeri et eller andet Sted, var det i Reglen en Officer, der var Aarſagen, og den bekjendte Poſthusfeide i Januar 1793, der fremkaldte et Røre i Kjøbenhavn ſom ingenſinde og nær var udartet til en blodig Kamp mellem Militære paa den ene Side og Studenter og Holmens Folk paa den anden, ſkyldtes en Gardeofficers Overmod og Uforſkammethed.

En virkſom Rolle ſpillede Officererne ogſaa i Theatret, hvor de paa Grund af de Forbindelſer, de havde med en eller anden Theaterdame, iſær af Danſeperſonalet, tog Parti for eller imod og ſtundom ſogte at give deres Mening Eftertryk ved Kaarden, ſom altid ſad løs i Skeden. De optraadte desuden ſom æſthetiſke Smagsdommere. Herpaa vil der i en ſenere Artikel om Udpibninger i det kgl. Theater blive anført nogle Exempler.

I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede gjorde dog en bedre Aand og en større Dannelse sig gjældende hos Officersstanden. Ideerne fra den franske Revolution havde begyndt at udjævne Standsforskjellen, og Indfødsretten bidraget til at frie Hæren for uheldige fremmede Elementer. Desuden havde Frederik den Sjettes Danskhed bidraget til at give Hæren et mere nationalt Præg, heldige Forandringer var tillige indførte ved Hærorganisationen af 1819, og Kadetakademiet var blevet sat paa en hel anden og bedre Fod end tidligere. Men det var kun en Overgangstid, og det kunne saaledes ikke være Andet, end at der maatte være Spor tilbage af den forrige Raahed, Overmod og Seen ned paa andre Samfundsklasser. Dette viste sig især hos adskillige Officerer af Garden og Kavalleriet, men næppe i større Grad end hos en ung Lieutenant, senere Ritmester Grev Carl Friederich von Schulenburg. I en Række af Aar hørte han til Kjøbenhavns mest bekjendte Figurer, og denne Popularitet skyldte han sit uforskammede, hensynsløse Væsen, sit Renomisteri og andre ligesaa lidt tiltrækkende Egenskaber. Han var en ægte Søn af „De Vonners" gamle Stok.

Han var en smuk, kraftig bygget ung Mand; men hele hans Væsen og Optræden var langt mere præget af Overmod end af Noblesse, og det adelige Hovmod og den militære Indbildskhed havde næppe nogensinde vist sig mere udpræget end hos ham. Dette laa vel ogsaa deri, at hans Fader var den som Kjøbenhavns Kommandant og som Chef for Fodgarden bekjendte og mægtige Generallieutnant Grev v. Schulenburg, der havde udmærket sig fordelagtig i Slaget ved Sehested, dernæst havde kommanderet de danske Tropper i Frankrig og stod i stor Gunst hos Frederik den Sjette. Utvivlsomt stolede den unge Schulenburg paa, at dette Slægtskab vilde beskytte ham for Ansvaret for de ikke faa Excesser, hvori han allerede som ganske ungt Menneske gjorde sig skyldig ved sammen med ligesindede Kammerater at begaa Gadeuordener, at være meget nærgaaende mod Damer o. desl. Der blev ogsaa set igjennem Fingre med ham, men enkelte Gange gik han derved saa vidt, at det var umuligt at lade ham slippe.

Saaledes indkom der til Kongen en Klage fra Kjøbenhavns Stadshauptmandskab over den lovstridige og voldsomme Maade, hvorpaa Sekondlieutnant ved Husarerne, C. O. F. Graf v. d. Schulenburg havde modsat sig det kongelige Infanteries Brandvagt ved en den 5. Oktober 1819 udbrudt Ildebrand, idet han personlig havde fornærmet de Kommanderende, der havde vist ham tilbage, og endog truet dem med Prygl. I den Anledning blev han ved kgl. Reskript af 13. Oktober 1819 idømt 6 Maaneders Fæstningsstraf i tredie allerstrengeste Grad. At Schulenburgs Adfærd ved denne Leilighed maa have været i høi Grad uforskammet og tøilesløs, fremgaaer af Reskriptet, hvori det hedder, at Kongen kun af Hensyn til Husarregimentets Anbefaling, og fordi Stadshauptmand Hallander og Kommandøren for det borgelige Infanteries Bataillon vare gaaede i Forbøn for ham, havde selv idømt ham Straffen og af sær kongelig Naade fritaget ham for at stilles for en Krigsret.

For en saadan blev han derimod stillet Aaret derefter, tiltalt for Uordener, han den 22. Mai om Aftenen havde begaaet paa Strandveien. Under Forhørene blev det oplyst, at han flere Gange havde med sin Hest sat over Grøften ind paa Gangstien ved Hellerup og hugget med dragen Sabel løs paa Fodgængerne. Som Undskyldning for denne Fremgangsmaade var der af ham anført, at en Del paa Fodstien gaaende Personer havde udskjældt ham for Kujon, Wisel, kastet Sten paa ham og insulteret ham paa forskjellig Maade. Dette i Forbindelse med andre i Domspræmisserne omtalte Omstændigheder antoges da ogsaa som en Undskyldning for hans brutale Adfærd, og han idømtes Fæstningsstraf i 2 Maaneder paa 2. Grad, hvilken Dom ved kongelig Resolution blev formildet til 4 Ugers Husarrest.

Langt større Opsigt end disse Meriter vakte en Begivenhed, der tildrog sig Natten mellem den 22. og 23. April 1823. Ved at passere Østergade hørte Schulenburg den ene af to Mandspersoner, der stod i Samtale paa Fortouget, udraabe: „Der gaaer den Laps." I den Mening, at det var ham, det gjaldt, gik han hen til dem og spurgte, om det var ham, de talte om, hvortil den ene, Johannes Ene-

wold, Extraskriver i Justitskontoret, svarede, at det ikke var ham, men at han formodentlig følte sig truffen, siden han henvendte sig til ham i den Anledning. Der opstod da en Ordstrid, som endte med, at Schulenburg trak en Stilet ud af sin Stok og dermed tilføiede Enewold et dybt Saar i Underlivet, saa at han segnede. Vægterne ilede til, Schulenburg bragtes til Politidirektørens Bopæl og Enewold i næsten bevidstløs Tilstand til sit Hjem, hvor den til-

kaldte Læge dog erklærede, at Saaret ikke var farligt. Enewold kom sig ogsaa efter et Par Ugers Forløb. Ved det afholdte Forhør vare Parternes Udsagn meget uoverensstemmende. Schulenburg erklærede, at han først var bleven angreben med Stokkeslag af de omtalte Personer, og at han kun havde gjort Brug af Nødværgeretten, hvortil han især som Officer maatte føle sig opfordret. Fra den

modsatte Side blev det paastaaet, at Schulenburg havde været den Angribende. Den i Sagen nedsatte kombinerede Kommissions kom til det Resultat, at Schulenburg „ikke havde været i den yderlige Nødværgetilstand, at han maatte værge sig med hvad Værge han mægtig var", og at det især maatte tilregnes ham, at han havde afbenyttet „et saa lumsk og morderisk Vaaben som den i hans Stok anbragte Stilet", hvis Anvendelse kunde have ført til de farligste Følger for Enewolds Liv og Helbred. Det anførtes tillige som en graverende Omstændighed, at Schulenburg havde havt den Stok, hvori Stiletten var anbragt, skjult under sin Kappe, og at han ikke først havde benyttet selve Stokken til sit Forsvar, samt ikke fremvist og truet med Stiletten, før han stak med den.

Der blev vel i Kommissionens Resumé af Forhørene anført Et og Andet, der skulde tjene til nogen Undskyldning for Schulenburgs Adfærd, nemlig at Tiltalen, „Der gaaer den Laps" utvivlsomt havde gjældt ham, og at den militære Honnør stillede store Krav til Nødværgeretten osv., men alligevel fandt Kommissionen Schulenburgs Forhold af den Beskaffenhed, at han burde idømmes en alvorlig Straf. Om denne vare dog Meningerne delte blandt Kommissionens tre Medlemmer; Auditør Tetens androg paa Fæstningsarrest af 2. Grad i 2 Aar samt en Erstatning til Enewold for Svie og Smerte efter uvillige Mænds Skjøn, der ikke maatte overstige 1000 Rdlr. Politiretsassessor Holm stemte ligeledes for 2 Aars Fæstningsstraf, men vilde, at Erstatningen til Enewold ved Dommen skulde fastsættes til 100 Rdlr., samt at den Sidstnævnte skulde aflægge Ed paa, at han ikke havde sigtet til Schulenburg ved den omhandlede Udladelse. Gjorde han det ikke, skulde han bøde 20 Rdl. til Politikassen. Kommissionens Præses, Kammerherre, Oberst Grabov, fandt derimod, at Schulenburgs Straf efter de tilstedeværende Formildelsesgrunde kun burde fastsættes til 6 Maaneders Arrest, men da Dommen blev affattet efter de flestes Stemmer, kom den til at lyde paa 2 Aars Fæstningsarrest og 340 Rdlr. i Erstatning for Pleie, Svie og Smerte til Enewold. Ved kongelig Resolution af 29. August 1823 nedsattes Grevens Straf af kongelig Naade til den af Kammerherre Grabov foreslaaede Tid. Selv denne blev afkortet, idet Arresten,

tægter, de havde til deres Raadighed. Man kan ogsaa slutte heraf, hvor knapt Skolediſciplen af fattige Forældre blev holdt, og hvor ydmygende det Liv var, ſom han maatte føre. Udenfor Skolen — ſiger Prof. Henrichſen, af hvis Skoleprogrammer flere af de fornævnte Træk ere tagne — havde Drengen knap et Hjem, ſelv naar der betaltes for ham, end ſige, naar han af Barmhjertighed var i en ſimpel Borgers Hus; i ethvert Tilfælde var det et uhyggeligt Hjem, hvor Ingen tog ſig af ham eller havde Tilſyn med ham, og han var henviſt til ſit lille Kammer, hvor der ikke var Varme om Vinteren. Hans Omgivelſer vare raae og uvidende Mennesker, han var en Gjenſtand for deres Medlidenhed, men ikke for Agtelſe eller Henſyn; han ringeagtedes ſom et Slags Almisſelem ikke blot af dem, hos hvem han var i Huſet, men ogſaa af dem, han var i Huſet med. Han var Tyendets Tjener og ſin Værts Opvarter ved Bordet; men han var endnu Fleres Tjener; han var ſine Kammeraters Tjener; thi Diſciplen af Smaalektierne (de lavere Klaſſer) var Meſterlektiens (den øverſte Klaſſes) Opvarter og Rendedreng; han var ſin Klaſſehørers Tjener, maatte paa Omgang børſte hans Klæder og Støvler, hente Vand, gjøre Ild i hans Kakkelovn, løbe Bycrinder for ham, og han var endelig ogſaa ſin egen Tjener, da han knap fik redt ſin Seng, og der end mindre blev ſørget af Andre for hans Renlighed, Rengjørelſen af hans Kammer eller Vedligeholdelſen af hans Klæder. Hans Klædning beſtod til daglig Brug af Vadmelstøi og Træſko og var ofte utilſtrækkelig nok til at modſtaae Slud og Kulde. Dette i Forbindelſe med den øvrige uſunde Levemaade og Bolig avlede en Mængde Sygdomme, iſær Udſlet. Tidlig om Morgenen, ſædvanlig mellem 5 og 6, maatte Drengen ſkynde ſig at komme paa Skole, ofte uden at have nydt Noget; thi kom han for ſildig til Bønnen, fik han en Ulykke; Frokoſt kunde han ſpiſe i Mellemtiden mellem Skoletimerne (Kl. 10), naar han havde Noget at ſpiſe, men paa Middagsmaden maatte han, naar han var ſat i Koſt, vente, indtil Husbonden med Familie havde ſpiſt, i Almindelighed uden at anſes for værdig til at ſidde tilbords med dem og ofte uden at blive mere end halv mæt af Levningerne. Om Aftenen

maatte han under Angst og Bævelse, i Forudfølelse af de Hug, han kunde vente den næste Dag, lære de for den følgende Dag bestemte Lektier. Han frøs og sultede og kom sent i Seng, naar han havde Noget at forberede sig paa til Skolen.

Saaledes var i Reglen de fattigere Disciples Kaar i de lærde Skolers lavere Klasser. Endel bedre stillede vare Disciplene i de høiere Klasser, naar de havde faaet Del i Legaterne og i de andre Indtægter, og i saa Henseende som oftest havde ligesaa meget at leve af eller endnu mere end Hørerne. Men disse Vilkaar bevirkede, at de hang ved Skolen og bleve der flere Aar efterat de vare modne til Universitetet, eller vare erklærede udygtige til nogensinde at blive Studenter. De fik da enten Plads som Lærere for nederste Klasse eller fungerede i andre Bestillinger og Næringsveie i Byen, eller drev og flakkede omkring, medens de vedblev at nyde flere af Skolens Beneficier. Herfor blev der sat Skranker ved Forordningen af 11te Mai 1775, hvorved det bl. A. bestemtes, at en Del af Stipendierne skulde oplægges for at tjene til Understøttelse i den første Tid af Opholdet ved Universitetet.

Det er forhen omtalt, at Disciplene fik deres Maaltider paa Skolen, indtil dette blev afløst af Kostpenge, hvormed der betaltes for deres Bespisning i Byen eller hos deres Husværter. For denne Bespisning paa Skolen var der givet visse Reglementer med Bestemmelser om Retternes Antal, deres Beskaffenhed og Kvantum. Over Maden lød der ofte Klager, der sikkert ogsaa vare grundede, især efterat Lærerne ophørte at deltage i Spisningen. Anretningen var urenlig, Maden slet tillavet og saa knap, at Drenge, der var i Vext, neppe kunde spise sig mætte. Desuden var der foreskrevet forskjellige Øvelser ved Bordet, der just ikke gjorde Fællesspisningen videre tiltrækkende. Først læstes der tilbords og der blev sunget en Psalme; imellem første og anden Ret om Middagen skulde der oplæses et Kapitel af det gamle Testamente og om Eftermiddagen et af det nye. Der skulde fremsiges Sententser paa Latin, Græsk og Hebraisk, holdes Disputerøvelser, naturligvis paa Latin, og om Søndag Middag skulde en af Kostgængerne efter Maaltidet

der tiltraadtes den 8. September, blev efter allernaadigst Resolution hævet paa Dronningens Fødselsdag den 28. Oktober. At den gamle General Schulenburgs Indflydelse her har gjort sig gjældende, kan ikke betvivles. Det fortjener forøvrigt at anføres, at Enewold, der ved Kommissionsdommen var frifunden, ifølge Schulenburgs Forlangende blev indstævnet for Højesteret, som frifandt ham, men dog kun for videre Tiltale.

Efter disse forskjellige Meriter fandt Schulenburg det dog rigtigst at slaa sig til Ro, da en Fremturen paa samme Vei utvivlsomt maatte føre til hans Afskedigelse, især efterat han ved sin Faders Død havde mistet den Beskyttelse, han havde nydt. Ikkedestomindre var han stadig paa Omtale for sine Amouretter af meget tvetydig Beskaffenhed, ligesom han ogsaa som Militær, — han var nu avanceret til Ritmester — gjorde sig bemærket ved en slet Behandling af sine Underordnede og ved sin overmodige Opførsel ligeoverfor Civile. Først i 1839 traadte han igjen paa en ny Maade frem for Offenligheden, og det var i hans Egenskab af Protektor for den udmærkede Solodanserinde Lucile Grahn, et Protektorat, der forøvrigt antages for uforskyldt fra hendes Side. Denne Episode vakte især ved sine Følger stor Opsigt og hører ogsaa til de mere karakteristiske i det kgl. Theaters Historie.

Midt i Sæsonen 1838—39 forlod Lucile Grahn det kgl. Theater for aldrig mere at vende tilbage. Aarsagen dertil omtales udførligere af Overskou i hans Theaterhistorie. Hendes Tjenesteforhold til Bournonville havde givet Anledning til evindelige Trakasserier, og dette havde sin Grund deri, at han, der havde uddannet hende for Scenen, troede tillige at have Ret til at udstrække sin Myndighed til hendes private Forhold, et Formynderskab, som hun ikke vilde taale. Hendes Venner og Paarørende bestyrkede hende i hendes Modstand, og da hun paa en Feriereise havde dandset paa den store Opera i Paris og gjort megen Lykke, var det ogsaa en medvirkende Grund for hende til at forlade Kjøbenhavn og tage Ansættelse i Paris. Det hed først, at hun kun havde taget Permission for at give Gjæsteforestillinger i Hamborg, men snart ansaaes det for afgjort, at hun ikke mere vilde vende tilbage.

Dette vakte stor Uvillie mod Bournonville, idet han betragtedes som den, der ved sin egenraadige og hensynsløse Opførsel havde fortrængt den fortræffelige Danserinde fra Scenen, og det var da hendes specielle Ven og Velynder, Ritmester Grev Schulenburg, der i Forening med en Del Gardeofficerer besluttede at give denne Uvillie et efter deres Mening passende Udtryk. Hertil valgtes Forestillingen den 7. Marts. Der opførtes Syngespillet „Eventyret paa Maskeraden", og Officererne, der havde sat sig i den rette Stemning ved Kongens Marskalstaffel samme Dag, indfandt sig i Hofparkettet omtrent paa den Tid, da Bournonville skulde optræde i det i Stykket indlagte Dandsedivertissement. De havde besluttet at modtage ham med Mishagsytringer, men Modet dertil forgik dem; først da han blev stærkt applauderet, udbrød de i en skærende Hyssen. I sin Harme over denne Behandling forløb Bournonville sig mod Publikum ved at ile ud af Scenen og var ikke til at bevæge til at betræde den igjen. I Betragtning af den uforskammede Medfart, han havde lidt fra Officerernes Side, blev den Straf Bournonville eftergivet, som han under andre Omstændigheder vilde have lidt for sin Forseelse.

Fra denne Stund bar Schulenburg stort Nag til Bournonville; han kunde ikke glemme, at den Dame, han særlig havde gjort til Gjenstand for sin Hyldest og for sit Kurmageri, var, som han udtrykte sig, af denne Pjalt af en Badutspringer bleven fortrængt fra Theatret. Adskillige Gange søgte Schulenburg at fornærme ham paa Gaden ved at støde til ham eller at løbe ham paa Armen, men Bournonville undgik klogelig at indlade sig med den brutale Renommist, og denne blev ogsaa af sine Foresatte, hvem dette var kommet for Øre, advaret om at høre op med Sligt under Trudsel af Straf.

Der hengik saaledes to Aar, og saa troede Schulenburg, at Øieblikket var kommet til at tage en eklatant Hævn over Bournonville. Der gik nemlig Rygter om, at Solodandserinde Frk. Augusta Nielsen, der havde afløst Lucile Grahn i Publikums Gunst, ikke mindre end denne blev chikaneret af Bournonville og derfor vilde følge sin Forgængerindes Exempel ved at forlade Theatret og tage Engagement i Paris. Dette var en velkommen Anledning for Schulenburg til at

sætte en Udpibning i Scene, og da han ikke ligesom den foregaaende Gang kunde formaa andre Officerer til at være ham behjælpelig dermed, besluttede han at betale for at faae den gjort.

Den 14de Marts 1841 var Balletten „Toreadoren" ansat til Opførelse. Som Komposition havde denne Ballet gjort megen Lykke, men tillige var Bournonville, der udførte Toreadorens Parti, altid bleven stærkt applauderet. Leiligheden var saaledes gunstig. Schulenburg kjøbte to Loger og forærede Billetterne til en Skomager Trane paa det Vilkaar, at han skulde give dem til Personer, der vilde forpligte sig til at udpibe Bournonville ved hans Indtræden. „At dette vilde ske" — fortæller Overskou — „kunde dog Bournonville ikke være uforberedt paa, da det var rygtedes iblandt Theaterpersonalet inden Begyndelsen af Forestillingen, som hele den kongelige Familie overværede i sin Loge. Næppe var Bournonville, da han, staaende paa et Skjold, bares ind i Triumf, kommen til Syne, før der hørtes en stærk Hyssen og en enkelt Pibe. Publikum gav Bournonville strax Opreisning ved stormende Applaus, men forbitret sprang han ned fra Skjoldet, ilede til Alles Forbauselse med Landsen i Haanden hen til den kgl. Loge, bukkede for Kongen (Christian den Ottende) og spurgte høit, hvad Hs. Majestæt befalede, at han skulde gjøre. „Blive ved!" svarede Kongen overrasket. Forestillingen fortsattes derpaa uden Afbrydelse, efterat Urostifterne vare blevne arresterede." For denne Tilsidesættelse af Agtelse for Publikum og Ærbødighed for Kongen fik Bournonville først 14 Dages Stuearrest, og dernæst meddeltes der ham Tilladelse til at gjøre en 6 Maaneders Reise til Udlandet, i hvilken Tid hans Gage inddroges til Fordel for den berlinske Balletmester Taglioni, der blev engageret til at fungere ved Theatret under hans Fraværelse. Schulenburg, hvis Anstiftelse af Kabalen var bleven fuldstændig godtgjort ved Forhørene, idømtes 14 Dages Arrest paa Hovedvagten, og de, der havde ladet sig forlede til at hysse og pibe, bleve mulkterede.

Dette var Schulenburgs sidste Idræt som offenlig Karakter. Han forsvandt vel ikke ganske fra det kjøbenhavnske Samfundsliv, han var saaledes en jævnlig Gjæst i Minis og Gianellis Kaféer,

siddende ved et afsides Bord sammen med en trofast Ven, med hvem han kun vexlede enkelte Ord, men det syntes overhovedet, som om han helst vilde føre en saa ubemærket Tilværelse som mulig. Han havde ogsaa faaet adskilligt Alvorligt at tænke paa. Ved Dødsfald i sin Familie var han kommen i Besiddelse af betydelige Godser i Mecklenburg. Disse vare imidlertid saa stærkt forgjældede, at det kostede megen Anstrængelse at holde dem; til deres Besiddelse knyttede der sig desuden, som der fortælles, den Betingelse, at Overtageren skulde være gift, og at den Dame, som han valgte, skulde være adelig og i det mindste have 16 Ahner at opvise. For en Mand paa 40 Aar og med hans Fortid at finde en med slige Betingelser udrustet Dame, der desuden svarede til hans Fordringer til Ungdom og Ydre, var dette ikke saa lidet vanskeligt. En saadan fandt han dog i Kaja de Sene, ældste Datter af Oberstlieutnant P. N. de Sene, med hvem han skal have ført et lykkeligt Samliv paa et af Godserne i Mecklenburg, hvorhen de reiste kort efter Brylluppet, efter at han forinden var bleven afskediget fra dansk Krigstjeneste uden at opnaa sit Ønske at faa Afskeden som Major. Han døde i Lübeck den 12. Juli 1847, kun 46 Aar gammel.

Som ret karakteristisk for Schulenburgs aandelige Standpunkt fortjener til Slutning at anføres følgende Anekdote, der er mig fortalt som aldeles paalidelig. Da det første danske Dampskib „Caledonia" ankom hertil paa Rheden i Mai 1819, blev bl. a. Kjøbenhavns Kommandant Grev Schulenburg indbudt til at tage dette Vidunder i Øiesyn. Hans Søn ledsagede ham, og Skibet blev besøt fra øverst til nederst. Da man nu spurgte den unge Schulenburg, hvad han syntes derom, svarede han: „Jo, det er et mærkværdigt Skib, men hvad er det med disse 28 Hestes Kraft? Jeg har været nede i Rummet og har ikke set en eneste Hest!"

Fra Livet i de danske Skoler i ældre Tid.

Dersom man have en anskuelig og slaaende Forestilling om den store Forskjel mellem Fortidens og Nutidens Samfundsliv og andre Forhold, er Intet bedre istand til at yde en saadan end de Skildringer af Skolelivet her i Landet fra forrige og Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, der paa Grundlag af Samtidiges Beretninger ere givne i Skoleprogrammer og andre Skrifter. Saaledes som dette Liv fremtræder i disse Skildringer, frembyder det saameget Eiendommeligt, saameget, der staaer Nutidens Opfattelse af Skolevæsen, Skoletugt og andre Forhold saa fjærnt, at man næsten fristes til at tro paa Overdrivelser, hvorvel Paalideligheden maa anses for hævet over enhver Tvivl. Ved at afspeile Tidens Dannelse, Sæder og Skikke yde de værdifulde Bidrag til vort Lands Kulturhistorie, og

alene af den Grund antager jeg, at de Træk af dette Skoleliv, som jeg skal meddele i det Følgende til Belysning af dets mest karakteristiske Sider, og som ere hentede fra Skrifter, der kun meget undtagelsesvis naa til den Kreds, jeg her har for Øie, ville kunne læses med Interesse.

Forøvrigt er det nærmest Skolelivet i de lærde Skoler, om hvilket ogsaa de fleste Efterretninger haves, der her vil blive omtalt. Landets Almue- og Borgerskoler frembød overhoved i ældre Tid langtfra saa karakteristiske Træk som de lærde Skoler; man lod dem skjøtte sig selv og skjænkede dem kun ringe Opmærksomhed. Skjøndt der ved de lærde Skolers Indretning og Bestyrelse klæbede store Feil og Mangler, som i Tidernes Løb ere afhjulpne og rettede, stode de dog i enhver Henseende høit over hine. I ethvert Tilfælde skjænkedes der de lærde Institutter, som Planteskoler for Videnskabelighed og for Landets vordende Embedsmænd, fra Regeringens Side en stor Opmærksomhed, der jo rigtignok i lang Tid gik i en vrang Retning, medens der som sagt udvistes stor Forsømmelighed overfor Borger- og Almueskolerne, hvis Betydning for den almene Dannelse man kun havde ringe Øie for. Skoletvang blev vel indført, men den blev kun lidet overholdt; navnlig paa Landet var Undladelse eller Forsømmelse af Skolegang almindelig. Skolelærerne vare slet aflagte, flere Steder paa Landet havde de, foruden en fri, i Reglen usel Bolig, Brændsel og lidt Jord, kun 15 til 20 Rdlr. i aarlig Løn, og det var somoftest kun udtjente Korporaler og andre uvidende Mennesker, der søgte disse Tjenester. Undervisningen, hvori Riset og Tampen spillede en Hovedrolle, var derfor ogsaa saa maadelig som man vel kan tænke sig, og naar man erfarer, at der skulde betales særskilt for Undervisning i Skrivning og Regning, vil man ogsaa kunne fatte, at Almuesfolk kun undtagelsesvis kunde skrive, læse Skrift og regne, og kun sjældent besad saamegen Færdighed, at de kunde læse en dansk Bog. Dette gjælder i det Hele om Tilstandene indtil Begyndelsen af nærværende Aarhundrede. Men da tog Frederik den Sjette som Kronprinds sig med Varme af Almueskolevæsnet. Til dets Forbedring udkom der forskjellige Forordninger, der efterhaanden ordnede det paa en hensigtsmæssig Maade og be-

virkede, at Almuen snart naaede en intellektuel Udvikling, bedre og større end i de fleste andre Lande paa samme Tid.

Den slette Tilstand, hvori Borger- og Almueskolerne befandt sig i en ældre Tid, var ogsaa Aarsagen til, at Folk af de saakaldte bedre Klasser, bemidlede eller ubemidlede, stræbte efter at faae deres Børn anbragte i lærde Skoler, selv om de aldrig havde tænkt paa at lade dem studere. De vidste dog, at Børnene her kunde lære noget Godt og Grundigt, der kunde blive dem til Nytte ved deres fremtidige Livsgjerning, medens Borger- og Almueskolerne ikke frembød nogensomhelst Udsigt dertil. Men derved bleve de lærde Skoler overfyldte og Undervisningen spredt. Hertil kom, at der ved den lærde Skoleundervisning efter Datidens Begreber, som holdt sig igjennem flere Aarhundreder, lagdes altfor stor Vægt paa forskjellige Undervisningsgjenstande, der vare til ringe Nytte for det praktiske Liv, medens andre, som kunde være til langt større Gavn, bleve stillede i Skygge og betragtedes som aldeles underordnede. Især indtog Studiet af de døde Sprog, navnlig Latin og Græsk, og af de gamle Klassikere Forrangen fremfor alle andre Gjenstande, og indtil Midten af det forrige Aarhundrede var det endog forbudt Disciplene i de høiere Klasser at tale andet Sprog end Latin i Skoletimerne. Ved Undervisningen var ogsaa Udenadslæsning Hovedsagen, og den blev derved i det Væsentlige mekanisk. Men Følgen heraf var ogsaa, at uagtet Undervisningen blev dreven med Alvor og Strenghed i de fleste Skoler, var det Udbytte, der herved opnaaedes, ikke stort for Livet og for den sande Videnskabelighed. Denne forstenedes i mange Retninger, og lærd Pedanteri og gold Disputeerlyst var som oftest Resultatet af den lærde Skoleundervisning. Holberg har i sin „Erasmus Montanus" fremstillet et prægtigt Exemplar paa en Fosterson af disse lærde Skoler.

Imidlertid er det ikke Hensigten nærmere at omtale disse Skolers Studier og Retning. Hvad Tiden angaaer, har jeg ikke nogen bestemt for Øie. Ligesom det Efterfølgende som almindelige Træk gjælder de fleste danske Skoler, saaledes gjælder det ogsaa de nærmest foregaaende Aarhundreder; dog tænker jeg mig nærmest Tiden under Kongerne Frederik den Fjerde, Christian den Sjette, Frederik

den Femte og Christian den Syvende. Der indtraadte vel under disse gradvis nogen Forandring, men denne var saa umærkelig og af saa ringe Betydning, at Trækkene ikke derved tabe Noget af deres Almengyldighed.

I.

I de danske lærde Skoler, hvoraf der i ældre Tid existerede et langt større Antal end nu, var lige indtil Begyndelsen af nærværende Aarhundrede Undervisningen fri for Alle. Midlerne dertil udrededes dels af Kongen, som det hed, eller rettere af Staten, dels var der tillagt dem Indtægter af Klostergodserne fra den katholske Tid, deels stiftedes der Legater for dem af private Velgjørere. Men de Unge fik ikke alene fri Undervisning, der var ogsaa en Tid de fik Bespisning og endog Klæder. Skolerne vare saaledes Forsørgelsesanstalter baade for Aand og Legeme, men det havde ogsaa til Følge, at de bleve overfyldte med Fattiges Børn baade fra Land og By, medens mange Bemidlede og navnlig Adelige, naar de ikke sendte deres Sønner til Herlufsholm og Sorø, der særlig vare bestemte for disse, hellere foretrak at lade dem undervise i Hjemmet af egne Hovmestre eller ogsaa sendte dem udenlands, et Exempel, som ogsaa blev fulgt af bemidlede Borgere og Præster.

Foruden Hovedhensynet til at Børnene fik fri Undervisning og paa en vis Maade foreløbigt vare forsørgede, gjorde der sig ogsaa andre Hensyn gjældende hos de fattigere Klasser. Da Skolen i Almindelighed førte til den geistlige Stand, der gjaldt for i Særdeleshed at være Gud velbehagelig, var der Forældre, der i from Følelse, undertiden af Taknemmelighed over en eller anden lykkelig overstaaet Fare, vilde hellige deres Børn til Kirken. Hos Andre kunde der vel ogsaa være en Tanke om, hvor gavnligt det var for deres Børn om de lærte Noget, hvilken Vei i Livet de end skulde gaa. Vare de engang komne i Skolen, kunde de blive der saalænge de vilde, hvis de ikke gjorde sig skyldige i altfor grove Streger. Som Exempel herpaa kan anføres, at en Præst i Krarup ved Navn Jørgen Marquardsen var fra sit 7de Aar til sit 37te i forskjellige lærde Skoler, indtil han blev demitteret, og denne lange Skoletid

hørte paa ingen Maade til de sjældne Undtagelser. Ja, man har havt Exempler paa, at Fader og Søn samtidig vare Disciple i samme Skole. Det Urimelige i denne lange Skolegang saavelsom de skadelige Følger deraf bleve tilsidst saa indlysende, at der i Midten af det forrige Aarhundrede udkom Forordninger derimod.

Som et Vidnesbyrd om denne Overfyldning med fattige Børn kan anføres, at der alene i Ribe Skole, som dog ikke hørte til de største, en Tid var over 300 Sønner af ubemidlede Forældre fra Land og By. Endel af dem beſpiſtes paa Skolen ſammen med Hørerne — ſaaledes kaldtes i ældre Tid Lærerne. Koſten beſtod paa nogle Steder af to Retter Mad, paa andre Steder af tre og en Pot Øl een eller oftere to Gange om Dagen, men blev i ſenere Tider afløſt af Koſtpenge, hvormed da deres Forpleining i Byen betaltes. Der ſtiftedes ogſaa Legater af Private, hvis Renter ſkulde anvendes til at give Skolebørn Brød, Smørrebrød, Øl o. lign. daglig. Andre Legater beſtemtes til Indkjøb af Vadmel, Træſko eller andre Klædningsſtykker. Overhoved maatte Velgjørenheden ſom ofteſt træde til, for at Børnene kunde forſørges, thi dette var umuligt med de indſkrænkede Midler, der vare tillagte Skolerne. Og dette var en af de ſørgeligſte Skyggeſider ved Fortidens Skoleliv, hvoraf der iøvrigt var mange.

Tiggeri var tilladt for de fattige Diſciple navnlig af de nederſte Klaſſer, de ſaakaldte Sinker. De gik om i Byen enten hver Dag eller paa Søn- eller Helligdage ved Middagstid med Bøſſe og Kurv og bad ſyngende om Almiſſe. I en af de Sange, ſom de ved ſlig Leilighed gav tilbedſte, hedder det blandt Andet:

„Du Chriſten, ſom ret betænker,
Hvortil dit Embed før',
Du dennem viſt Noget ſtjænker,
Som komme for din Dør.
En klattet Fole kan blive en Heſt,
En fattig Pebling kan blive en Præſt,
Hvad Gud og Lykken vil
Det gaaer omſider til.

Saa ville vi gjerne bede
Om Føde i Jesu Navn,
Til Gud vil bedre meddele
Til vor Nødtørftigheds Gavn.
Ris og Færle gjør godt Barn,
Naar Guld og Perle bliver forloren;
Thi lide vi gjerne nu
Dagligen Had og Tru.

Altsammen er ikke af Glæde,
Vi sjunge saa lystelig,
Men Taarer maa Kinden væde
Af Kummer, Frost og Sne.
Nød tvinger nøgen Kvinde at spinde,
Legeren leger for han vil vinde.
En god Samvittighed
Det er det Bedste jeg veed."

De Penge, som af Barmhjertige nedlagdes i Bøsserne, kaldtes Bøssepenge. De uddeltes af Rektoren til visse Tider blandt Disciplene. Derimod blev det modtagne Brød og andre Fødevarer strax uddelt. Dette sørgelige Tiggeri holdt sig meget længe, uagtet der til forskjellige Tider i det attende Aarhundrede udkom flere Forbud derimod. At det var ydmygende for de stakkels Børn er indlysende. I Nykjøbing paa Falster bad Disciplene 1782 sig fritagne for at gaa om med Bøsser, „da de hos Mange af den nedrige Klasse bleve slet og uhøfligt behandlede, ja Nogle lagde i Bøssen en heel halv Skilling." For Fredericia Skole bestemtes det ved Reskript af 1791, at der istedetfor Ombæringen af Bøsser fra Hus til Hus skulde gaa Tavler om i de to Kirker hver Fredag. Endog til i Begyndelsen af dette Aarhundrede holdt Tiggeriet med Bøsserne sig for flere Skolers Vedkommende. Men Borgerne bleve ogsaa selv kede af dette Trygleri, og hvad der indkom derved var tilsidst meget ubetydeligt.

Disciplene *sang* i Kirkerne og fungerede tillige som *Ligbærere*. Herfor betaltes de efter en fastsat Taxt og denne Indtægt blev delt imellem dem, Rektor og Hørerne, dog at de Sidstnævnte fik den

største Part. Ogsaa for Skoleelevernes Opvartning med Sang ved Brudevielser i Hus eller i Kirke og ved Barnedaab var der en bestemt Taxt, og Betalingen steg, naar der ved Bryllupper og Barselgilder tillige forlangtes Musik, som udførtes af Eleverne, der saaledes ofte laa i Strid med Stadsmusikanterne. Foruden Betalingen for Sangen i Kirken blev der baaret Tavler om, hvis Udbytte blev anvendt til de yngre Disciples Fornødenheder. Fra denne Kortjeneste skrev sig formodentlig ogsaa den Skik, at Disciplene drog om i Gaderne til visse Tider, saasom Mortensaften, Jule-, Nytaar- og Helligtrekongers-Aften og sang udenfor Borgernes Huse Psalmer og andre til Festen passende Sange, akkompagnerede af Instrumentalmusik. De var derved inddelte i to Hold eller Kor, hvoraf det ene, det anseeligste, kaldtes Davidici eller Davidsdegne, formodenlig efter Davids Psalmer, de andre Pelvistæ eller Bækkenbærere, formodenlig fordi de bar Bækkener eller Bøsser, hvori de indsamlede milde Gaver. De Penge, der herved indsamledes, kaldtes Diskantpenge, hvilke dels tilfaldt de musicerende og syngende Disciple, dels ogsaa Hørerne. Denne usømmelige Omløben, der ogsaa var en Art Tiggeri, blev ligeledes forbudt ved egne Forordninger; ikkedestomindre holdt den sig lang Tid derefter paa enkelte Steder.

De Penge, som indkom paa denne ydmygende Maade, bleve, som anført, for en Deel anvendte til de fattigere Disciples Fornødenheder, til noget rigeligere Mad, end de knappe Maaltider, som de fik paa Skolen, og til Klædningsstykker. Især til de Sidste trængte de som oftest haardt; thi de medbragte Klæder vare snart opslidte, Forsyningen fra Hjemmet som oftest meget ringe, og naar de ogsaa undertiden fik nogle aflagte Klædningsstykker hos Borgerne, maatte de omsyes. Klæderne vare fordetmeste af Vadmel, især de, som anskaffedes til „Sinkerne" (Disciplene i de laveste Klasser), men de maatte ogsaa have et Sæt sorte Klæder, naar de skulde synge i Kirkerne eller ved Festligheder, og en Kappe til Ligbæring. Endvidere maatte der anvendes Penge til Bøger, Skrivematerialier, til Medikamenter, til Husgeraad, og det er næsten ubegribeligt, hvorledes de fleste Skoler kom ud af det med de forholdsvis faa Ind-

oplæse en omhyggelig udarbeidet Tale. Maaltidet sluttede med lange Bønner for Kongehuset, Stiftets Biskop og Præster og for Skolen, og endelig med en eller to Psalmer. Det blev meget strengt paasét, at alt dette blev udført, og Tilsideſættelsen af de herfor vedtagne Regler blev straffet haardt. Naturligvis var det de ældre Disciple, som fortrinsvis udførte disse Øvelser. Det var ogsaa egenlig dem, som deltog i Fællesspisningen; de yngre fattige Disciple maatte vente udenfor Døren indtil de Ældre havde spist, og saa maatte de lade sig nøie med Levningerne, der som oftest vare meget knappe og maadelige. I de Skoler, hvor der ikke var fri Kost, maatte de fattigere Disciple se at skaffe sig visse Dage fri Spisning hos Indvaanerne, men til Gjengjæld derfor maatte de forrette det Arbeide hos disse, som de fordrede, ja endog deltage i Høstarbeide. Dette fandt endog Sted indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, indtil velsindede og forstandige Rektorer fik det afskaffet.

II.

Skoletugten var overordentlig streng i ældre Tid, men dog strengest i det 16de og 17de Aarhundrede. Der var herom givet Skolelove for hvert enkelt Institut, som Læreren og Disciple havde at rette sig efter. Det mest almindelige Straffemiddel for de fleste større og mindre Forseelser var Ris, og dette Vaaben var med sin tykke og tynde Ende frygtelig nok i Lærerens Haand. Læreren havde et forsvarligt Ris altid liggende hos sig eller indstukket i sin Lomme indenfor Kjolen ved Brystet, og det var en gammel Skik, der endog har vedligeholdt sig til senere Tider, at naar Nogen blev indsat i et Skoleembede, overleveredes der ham et Ris, som kaldtes med den høitidelige Titel Sceptrum scholasticum (Skolescepteret). Det anvendtes for allehaande Forseelser, saasom for Dovenskab, for at komme for sent paa Skolen, for at tale Dansk istedetfor Latin for Optøier og Uordener paa Skolen og udenfor samme osv. Strafferetten tilkom Hørerne i hver enkelt Klasse, men var der begaaet nogen Forseelse ved Sammenrotning af flere Klassers

Disciple, blev Straffen idømt og exekveret af Rektor. Men der var ogsaa andre endnu alvorligere Straffe, som idømtes for større Forseelser af Rektoren og faldt under dennes Tugt. Disse bestod af Slag med Færle (Svøbe) paa det blotte Legeme, af Vand- og Brød-Straf, af Piskning (eller at staa Skoleret) og Bortvisning fra Skolen for bestandig.

Straffen med Riset afvexlede mellem 1 og 40 Slag, som gaves paa blottede Dele af Legemet og hvorved der ikke sjældent vistes stort Barbari. Rector J. H. Tauber ved Skolen i Horsens, en i sin Tid meget bekjendt og dygtig Skolemand, har efterladt Erindringer fra sin Skolegang i Aalborg Skole i Midten af forrige Aarhundrede, hvilke for en Del Aar siden ere blevne offentliggjorte. Deri skildrer han det alt andet end behagelige Indtryk, han strax modtog fra den første Dag han satte Foden i Skolen. Han fortæller derom Følgende: „Kl. 8 var Mellemtiden, da fjerde og femte Lektie gik i Kor og alle Disciple spiste Frokost og læste deres Mellemlektier. Som jeg stod der allerbedst og svarede paa, hvad min Hører spurgte mig om, kom to Disciple med Dødsangst i Ansigtet; de vare anklagede for Slagsmaal og andre Skurkestreger. Den Ene, som nylig var ankommen og hed Johannes Viborg, havde en gammel pjaltet og forreven sort Kjole paa, af hvilken Stykkerne flagrede omkring ham. Han havde taget Huen af en forbigaaende Dreng og besudlet den. Den Anden, Søren Klæstrup, havde sat ham i Rette derfor, og, da han ei vilde lade det være, banket ham, saa de kom i Haandgemæng, hvorved Klæstrups Paryk fløi i Rendestenen. I den Forfatning kom de, den Ene med Klage over den Anden, efter Ordre ned paa Hørerens Kammer, for at modtage deres Produkt. J. Viborg maatte først holde for; han fik en utallig Mængde Haandtager eller Dask af den tykke Ende af et haardt sammenbundet Ris, men modtog dem med en mandig Stoicismus. Jeg, som første Gang saae dette Syn, troede at han maatte blive slaael ihjel. Den Anden, mindre skyldig, fik mindre Straf; men i den Tilstand, hvori han var, følte han den ti Gange smerteligere end hans Medskyldige; thi hans Hænder sad i en Kage af det fæleste Udslet. Han bad og tiggede for sig, men der var ingen Forbarmelse. Ved hvert Hug af Livsstyrke brølede

han og Materie og Blod strittede til alle Sider. Af Forskrækkelse var jeg som sandsesløs, og den Skræk, som ved dette rædselsfulde Syn blev sat i mig, havde nær gjort mig aldeles uskikket til at gjøre Rede for det, jeg allerbedst vidste."

Tauber fortæller tillige, at det var en sand Martердag for Disciplene, naar der blev rettet Stil; for enhver Feil blev der givet Haandtager saa stærkt som Hørerne kunde slaa. Mange vare saa gjennembankede og gjennembarkede, at de ei følte det Mindste. I saa Fald fik de paa Bagen, ikke blot paa Kammeret, men ogsaa paa Skolen. Denne Tortur blev tidt anvendt især i første, anden, tredie og ofte i fjerde Lektie. Synderen blev i Skolen lagt paa Bænken og paa Kammeret over en Stol og ubarmhjertig piskет saa længe som Riset kunde holde. Det var en virkelig Hudflættelse og tyrkisk Straf, som den Straffskyldige maatte udstaa uden at skrige eller hyle. Ethvert skikkeligt og menneskeligt opdraget Barn maatte grue ved at være Tilskuer til en saadan Mishandling. De, som vare en 15—16 Aar, bleve her forprygledе og hudflettede paa Ryggen og i Hænderne, som om de havde løbet Spidsrod.

Det var i Aarene 1756—60 at en slig barbarisk Afstraffelse efter Taubers Beretning hørte til Dagens Orden i Aalborg Skole (og vel ogsaa i andre lærde Skoler), uagtet Regeringen ved Forordn. af 17de April 1739 havde foreskrevet en humanere Behandling af Disciplene. I denne Forordning hedder det: „Lærere maa ei med Hug og Slag twinge deres Disciple til at lære; for Ugudelighed, især Løgn, Banden og Skjæmten med Guds Ord eller modvillig Ulydighed bør de Unge nødvendigviis straffes, og naar slig Revselse ei kan forbedre dem, udvises de af Skolerne. Men Lærerne have nøie at iagttage, at de ei haardeligen revse dem, der gjerne ville, endskjøndt de ei altid kunne lære saa hurtigt som Andre, og skulde Nogen befindes utilbørligen at straffe sine Disciple og ikke deri at holde Maade, skal han, naar ingen Advarsel deri kan frugte, aldeles forvises Skolen." Hvorledes der blev holdt Maade have vi set ved de anførte Exempler, der endnu kunne forøges med flere fra Tiden, efterat Forordningen udkom. Saaledes fortælles fra Aarhus Skole,

at en Hører rev saa voldsomt i en Disciples Øre, at han beholdt det afrevne Øre i Haanden, og en Anden var saa barsk i sin Straffemaade, at flere Disciple forlod Skolen for at beholde hele Lemmer og Sundhed. J. R. Schødte, Rektor i Randers fra 1781 til 1788, skildres af en af sine Disciple saaledes: „Han syntes at føle et Slags Velbehag i Risets Afbenyttelse og derfor lod han sjælden nogen Leilighed til sammes Afbenyttelse gaa ubrugt hen; thi Straffeembedet forvaltede han med stor Nøiagtighed". I Ribe Skole brugte den gamle Rektor Jens Hansen den Fremgangsmaade, at naar En havde fortjent Straf for Forsømmelse, maatte Andre ofte lide samme Straf, hvorover En og Anden reiste sig, tog sin Hat og sine Bøger og forlod Skolen. En Lærer i samme Skole brugte den Straffemaade til de Dovne og Forsømmelige, ikke alene at lade disse sidde efter i Skolen, men ogsaa at staa til Skamme med Riset i Skoledøren og at sidde paa Ærter med blotte Knæer. En Discipel fra hine Dage giver sin Hører det Vidnesbyrd, at hans Styrke bestod i at bruge Riset; „som han var i Lune til fik vi vor Portion, og naar han kom fra Torvet over Kirkegaarden kunde vi bestemt se paa hans Gang og Miner, hvad Vinden var."

Naar Skoletugten var saa streng endog efter den Tid, da Regeringen ved Forordninger paalagde en mere menneskelig Fremgangsmaade og da Sæderne vare mere formildede, kan man tænke sig, hvor barbarisk den var i en tidligere Tid, da Raaheden var endnu langt større og da Rektor og Lærer havde Lov til at handle med Disciplene saagodtsom efter eget Tykke. Rektor Greger Lassen Fog i Ribe svarede Christian den Femte paa dennes Spørgsmaal, hvorledes det gik til, at der kom saa mange lærde Mænd fra Ribe Skole, med de Ord: „Det skal jeg sige Deres Majestæt; her er en skjønne Birkeskov ikke langtfra Ribe, den gjør gode Disciple." Præsten D. M. Grønlund, der gik i Roskilde Skole i 1724—36, fortæller, hvorledes han blev behandlet af Høreren i anden Lektie Søren Vicard. I det første Halvaar 1725 bleve hans Hænder saa forpiskede af Riset, at de næsten mistede al Følelse. Da Læreren mærkede det, anbragte han Tugtelsen paa et vist andet Sted; men da Vanen ogsaa her sløvede Risets Virksomhed, blev Disciplen ikke

sjælden nøgen afklædt og hudflættet fra Nakken til Hofterne, saa at Huden paa hans Krop sjælden var hel. Om Mag. Hans Lang, der var Rektor i Odense, fortælles det, at han gav en Discipel en saa vældig Drefigen, at denne døde af Slaget.

At Disciplene vistnok ofte kunde trænge til Afstraffelse, om end langtfra paa saa grum en Maade som det i Reglen skete, maa imidlertid erkjendes. Deres Opførsel var som oftest raa og uhøvisk, og de fandt paa mangfoldige Optøier og grove Spillopper, hvorved de fortrædigede baade Hørerne og Borgerne i Byen. Selv i Kirkerne kunde de ikke dye sig. Der fortælles saaledes, hvorledes Odense Skoleungdom rumsterede i St. Knuds Kirke og ofte, naar de ikke havde at befrygte nogen Overrumpling af en Lærer, morede sig paa deres Vis bl. A. ved at bære det mumieagtige Lig af en adelig Frue og hendes med hende begravede Yndlingskat op og ned ad Kirkegulvet i Processíon under Sang og andre Ceremonier. Foruden at flere af de ældre Disciple ved alle Leiligheder søgte at drille Hørerne hvor de troede at kunne gjøre det, tyranniserede de ogsaa de yngre Disciple, der maatte være dem lydige og hørige i Alt, gjøre, hvad de forlangte, og grundig blev pryglede af dem. Steffens i sin Selvbiografi „Hvad jeg oplevede" omtaler, hvorledes Mesterlektianerne i Roskilde Skole udøvede et sandt Tyranni over de yngre Disciple, mishandlede dem ved forskjellige Leiligheder og betragtede en Klage derover til Lærerne eller Rektor som et Høiforræderi. Steffens besluttede da at stifte en Sammensværgelse mod Mesterlektianerne af Skolens Disciple med det Formaal, ved Magt at bryde dette Voldsherredømme. Forinden den kom til Udbrud blev den opdaget, og Steffens' Broder blev et Offer. En af de store Drenge overfaldt ham og tilføiede ham et farligt Saar. Hans Forældre klagede til Rektoren, og den Skyldige fik en haard Straf i alle de andre Disciples Nærværelse. Mesterlektianerne søgte senere at hævne sig for den dem overgaaede Skam, de spændte saaledes en Aften en Snor over Gaden, saa at Steffens' Fader skulde falde og slaa sig, men heldigvis saa han sig for itide, og den nederdrægtige Plan glippede.

Endnu langt grovere Forseelser end de almindelige Drengeoptøier var ikke sjældne i ældre Tid. Dette fremgaaer af Skole-

lovene, hvori der dikteres strenge Straffe for Tyveri, Slagsmaal paa Værtshuse, Svir, Fuldskab, Spil og andre Laster, som man ikke skulde tro, at Drenge kunde forfalde til. Men det maa erindres, at Mange forblev i Skolerne langt ud over Drengealderen, og at det vel navnlig var disse, som gjorde sig skyldige i deslige Laster, der iøvrigt desværre vare gængse nok i de Tider. Ved Siden af de egentlige Straffe med Ris, Færle o. s. v. nævnes i alle Skolelove Indespærring i Skolens Fængsel. Dette, som fandtes ved hver Skole, brugtes dels til Varetægtsarrest før Dommen, især for dem, som bleve trufne svirende om Natten, og efter flere, om ikke alle Skolers Privilegier, ikke maatte straffes af Byens Øvrighed, naar de ikke vare Drabsmænd eller havde begaaet „andre grove Laster og Synd", men af Rektor kunde idømmes legemlige Straffe eller ogsaa Fængsel paa Vand og Brød. I nogle Skoler var der endogsaa en saakaldet Stok i Fængslet, hvori de Opsætsige bleve indesluttede med Fødderne. For Drukkenskab var der undertiden bestemt Mulkter, hvilke ogsaa for denne Forseelse idømtes Hørerne. Til Straffene hørte desuden Nedsættelse i lavere Klasser eller endog aldeles Bortvisning fra Skolen.

I nogle Skoler var der en meget vanærende Straf for større Forseelser, nemlig den saakaldte Udpiskning eller at staa Skoleret. Denne bestod deri, at den Discipel, som havde gjort sig skyldig i en eller anden grov Forseelse, først fik en halv Snes drøie Slag paa den bare Ryg med Ris eller Færle af Høreren og dernæst 4 Slag af hver af de andre Disciple. Tauber fortæller, at der engang opstod Spektakler med en Discipel af femte Lektie. Han svarede sin Hører meget grovt, da han satte ham i Rette, fordi han var forsømmelig. Da der nu for denne Grovhed blev budet ham Hug, svarede han: „Gid Fanden tage et Slag af Jer!" Høreren, ellers en from og sindig Mand, blev opbragt, pikkede paa Mesterlektiedøren og fortalte Konrektoren denne Grovhed. Konrektoren blev vred og dømte Disciplen til at staa Skoleret eller dobbelt Lektie af hans egne og Mesterlektien. Da den opsætsige Discipel hørte det, sprang han op og vilde løbe bort, men blev i Flugten greben af en af Hørerne. Dette forværrede hans Sag, ellers var maaske Straffen

bleven formildet. Han maatte trække ud. Konrektoren gav ham nogle Slag paa den bare Ryg, hans Hører maatte ligeledes give ham 4 dygtige Slag, derpaa alle af den øverste Lektie, og de, som ikke slog stærkt, men kun lod, som de slog, bleve truede med at skulle være i hans Sted. Da han nu havde faaet den første Halvdel af Mesterlektien, kom Touren til femte Lektie, som forbitret over den Skam, der overgik Lektien for hans Skyld, indsmurte hans Ryg, saa at han kunde huske det. Da dette var forbi, skammede den kjærlige og ømttænkende Konrektor ham ud og formanede ham til Orden m. m. Tauber tilføier, at Menneskets blev forbedret ved dette bedske Lægemiddel og blev siden en dygtig Præst.

Hvad der iøvrigt bidrog til at gjøre Skoletugten barsk var Lærernes Beskaffenhed og deres hele Stilling. De vare i Almindelighed yderst slet lønnede, saa at Skolen hyppig maatte tage, hvem den kunde faae for godt Kjøb, undertiden endog Folk, som ikke havde studeret. Naar disse da ikke kunde skaffe sig Myndighed ved deres Lærdom eller Dygtighed, saa søgte de at gjøre det ved hyppig Anvendelse af Riset. De levede som oftest i fattige Kaar, og hvor der ikke var Spisning paa Skolen, maatte de ofte tiltrygle sig Middagsmad hos Borgerne i Byen; de levede ringeagtede, og det ansaaes for en stor Lykke, naar de omsider, efter at være blevne gamle, kunde opnaa et lille Præstekald. At en saadan Tilstand let kunde lede til Ligegyldighed, raat Væsen og Barskhed er begribeligt, ikke at tale om, at disse Mennesker let forfaldt til Datidens Laster, især til Drukkenskab. Selv endnu i Begyndelsen af nærværende Aarhundrede hørte Drukkenbolte ikke til Sjældenhederne blandt de lærde Skolers Lærerpersonale.

III.

Til Slutningen skal endnu anføres enkelte spredte Træk som karakteristiske for Fortidens Skoleliv.

Naar en Discipel kom ind i Skolen, blev der af hans Meddisciple afkrævet ham en Tribut til Fortæring; denne Tribut kaldtes Kvantum, men var forbudt i de fleste Skoler. Rektor Tauber for-

tæller, hvorledes det gik ham ved Indtrædelsen i Aalborg Latinskole: „Efter gammel Sædvane skulde den hele Skoleungdom fra Top til Taa gjennem alle Lektier have den Dags Eftermiddag fri, naar en ny Discipel var ankommen. Min Ankomst skaffede derfor den hele Skole Frihed om Eftermiddagen den Dag, da jeg begyndte at sætte min Fod i Videnskabernes Munkekloster (Skolebygningen var nemlig en Fløi af et gammelt Kloster) og Sjæleevnernes Arresthus. Aldrig saasnart var jeg vel kommen hjem fra Skolen, førend jeg blev kaldt ud af en af mine nye Kammerater; de øvrige stode i Forstuen. Jeg bød dem venlig velkommen og spurgte, hvad de havde at befale. Den Dristigste og mest Veltalende førte Ordet saaledes: „Du skal i Eftermiddag benytte Dig af den Frihed, din Indgang i vort Skoleselskab har erhvervet os, ved at følge med os ud i Markhuset og nyde Del i de Vederkvægelser, Du som Nysankommen skal betale. Alle de, som komme ind i Skolen, maa give Kvantum til en Velkomstsmaus for deres Meddisciple og deres Indvielse i deres Samfund og Dusbroderskab." „Hvor stor", svarede jeg, „er denne uundgaaelige Afgift?" — „Det beroer paa Dig selv," svarede En, som havde siddet 4 Aar i første Lektie og endnu sad 2 Aar efter min Tid, „hvor rundhaandet Du vil være." — „Ja, det er godt nok," svarede jeg, „men Du veed nok, at jeg har Intet uden fra mine Forældre; jeg maa derfor vide, hvad jeg skal begjære." — „Det Ringeste", svarede en Barmhjertig iblandt dem, „er en Rigsort*)." — Jeg løb derfor ind og fik en Rigsort af min Fader, tilligemed den Besked, at jeg ikke kunde komme med til Lystigheden, fordi jeg havde Forfald og til næste Dag maatte ordne og anskaffe mig, hvad jeg behøvede efter min Hørers Forskrift. Til at fortæres selskabelig i nogle Bøtter Surmælk med revet Brød kunde det Lidet dog være nogenlunde klækkeligt; men til at deles var det virkelig for lidt. Da de nu alle mødte paa Gildesstedet, kom der Strid imellem dem. Nogle vilde have deres Andel i Penge, Andre paastod, at det skulde

*) Ved denne tilsyneladende Bagatel maa det erindres, at det var i Midten af det forrige Aarhundrede, da Pengene havde en langt større Værdi end nu. En Rigsort havde dengang omtrent samme Værdi som nu 3 Kroner.

fortæres under Eet. Det kom til Slagsmaal, og et Par Stykker, der var forprygledе, indklagede deres Bødler. De, som fik deres i Penge, fik for deres Part 4 Sk. hver. Næste Dag blev der holdt Forhør paa Kammeret. De, som havde faaet Penge, kom angstfulde løbende for at byde mig det Givne tilbage; men jeg vilde ikke tage det af Nogen og svarede, at det ikke var værd at tale om, de burde have havt mere, ifald jeg havde havt en god Kasse at raade over. De blegnede ved min Vægring. Imidlertid kom vor Hører ind fra et Sidekammer. Paa Øieblikket reiste sig Alle af Ærbødighed og bukkede for ham. Skjøndt uskyldig i mine Meddisciples Velsmag eller Afsmag, skjælvede jeg ligesaa meget som de Strafskyldigste. Han begyndte med mig, da min Forlegenhed stod malet i mit Ansigt. „Hør Du, Johannes! Har Du givet dine Kammerater Kvantum?" — „Jeg beder om Forladelse," svarede jeg; „jeg vidste ikke Andet, end at det var en Rettighed." — „Vær ikke bange, Du har ikke syndet, men hvad gav Du dem til Kvantum?" — „Det var Intet at tale om, kun en Rigsort." — Derpaa gav han sig til at forhøre de Andre, og de, som havde stiftet Uenighed og yppet Trætte og Slagsmaal, fik deres Kvantum saa drøit, at de aldrig kunde lystes tiere at begjære Kvantum; de Andre, som i Fredelighed havde fortæret deres Mad eller gjemt deres 4 Skilling til anden Nødvendighed, slap fri. Men Alle bleve beordrede til at betale mig min Rigsort tilbage og paa det Strengeste truede, ifald de efterdags understod sig til at affordre slige ubillige Skatter. „Du skal sige mig ærlig, om Enhver har tilbagegivet Sit." — Jeg modtog det af dem Alle, men gav dem det tilbage med de Ord: „Nu har I gjort, hvad I burde; men jeg har dog Frihed til at eftergive min Fordring." Næste Dag blev jeg spurgt, om jeg havde faaet min Rigsort. „Ja vist", svarede jeg, „af dem Alle." — „Ja, saa er det godt; kom mig ikke tiere med saadanne Streger."

Om Disciplenes Spilopper i øverste Lektie eller Mesterlektien fortæller Tauber som Exempel Følgende: „Nogle Dage efterat jeg var kommen i den øverste Lektie, blev Glob Milling, som istedetfor at blive opflyttet paa øverste Part, blev siddende paa den nederste og følgelig var bleven Dux for de Nyindkomne, formedelst sin ved-

varende Forsømmelighed sat allernederst paa denne Part, saa jeg blev ikke længer den nederste. Den urolige Sidemand, der ikke selv gad være agtsom eller optegne, hvad der blev sagt over det nye Testamente, gjorde alle de Spilopper, han kunde finde paa, for at forstyrre os Andre. Min Ven Lintrup var Dux. Paa samme Part sad adskillige muntre og urolige Hoveder. Disse bleve æggede af Milling til at vise sig i deres fulde Fyrighed, endog under Læsningen. Thi snart sprang han op af sit Sted, løb hen, som om han vilde hente eller laane en Bog, trak dem, han stod lige for, i Haaret, Ørene eller Næsen eller gav dem en Flabop, som man kaldte det, eller rev deres Hatte eller Bøger, som laa for dem, ned paa Gulvet, og naar han havde gjort dette eller et andet lignende Mesterstykke, gik han hoverende tilbage til sit Sted, ofte forfulgt med et Raab af de Fornærmede, som ivrig udskreg hans Navn. Ofte blev Sagen af Rektoren undersøgt, og Milling blev udskammet og betitlet med „J", som blev holdt for et Skjældsord af Rektors Mund. „Er J nu igjen paafærde? J er ret Jer selv lig." Ofte blev han sat paa et Sted for sig selv og adskilt fra Andre. Men det var kun Stilstand; for denne plagende Rørlighed var Alles Haand imod ham og hans imod Alle. En Dag var der en Ærtefægtning, som jeg mindes. Milling havde Ærter i sin Lomme, som han kastede paa Chr. Egeberg og Hans Friis. Denne skrev strax derpaa et Cirkulære eller Omgangsseddel, saalydende: „Globus von Dueneb har raa Ærter in loculis suis, quæ han kaster med, quare vi bede, ut han maa straffes more Macedonico." Denne Seddel løb fra Bord til Bord, indtil den kom til den øverste. Rektoren, som aldrig sad i Kathedret, skjøndt det var anstændigt og bekvemt indrettet, men i en gul Læderstol, som Disciplene havde bekostet, spurgte strax: „Hvad er det?" Da han havde læst Seddelen, gik han ligeveis hen til Milling, visiterede hans Lommer og leverede Duxen Ærterne at gjemme. Naboen gik i Duxens Lomme, og en Ært efter anden spillede paa Næsen af Milling.

Der var tusinde Forandringer paa Optøierne; ofte løb Milling fra sit Sted gjennem Kathedret bag Rektors Stol op paa den øverste Part for at rive deres Bøger og Hatte ned; saasnart de raabte paa

ham, var han paa Øieblikket paa sit Sted, fra hvilket han svarede: „Hvad skal jeg?“ — Naar de af første Lektie, som alle stod ved Enden af den Gyde, gjennem hvilken Rektoren fra Bispensgade skulde gaa til Skolen, kom løbende for at vare, at Rektoren kom, og Enhver gik op paa Skolen for at søge sit Sted, og den øverste af hver Lektie løb ned for at bringe deres Hørere dette Budskab, blev gjerne Milling og hans Kontraparter, især Chr. Egeberg, nedenfor, saalænge Rektor ei var nær. Engang stod Milling og rakte sig frem over Rendestenen for at se, hvor nær Rektor var. I det Samme kom Chr. Egeberg, der havde den Færdighed, at han kunde tage ham i Pungen af hans Paryk og saa net snurre den af Hovedet, at Hatten blev siddende, og lod, som han ogsaa vilde række sig ud for at se forbi Pillen ved Gadehjørnet, hvor Rektor var. Men vips var Parykken af og kastet i den dybe Rendesteen, saa at Milling ikke kunde se, hvad Sted den laa paa. Da Rektoren kom, stod han og pirrede efter Parykken i Rendestenen. „Hvad gjør I der?“ — „Jeg leder efter min Paryk.“ — „Det er det rette Sted at gjemme sin Paryk paa,“ sagde Rektoren og gik. Endelig fandt han den, gik ind og skyllede den ved Vandstedet, satte den, saa vaad den var, paa Hovedet og gik med den op paa Skolen. Men disse ere de mindste af Optøierne af ham og hans Lige. Engang truede nogle ham til at klavre op paa den øverste Tromle paa Kakkelovnen, førend Rektoren kom, og han stod der ganske stille. Da Læsningen begyndte, faaer Rektoren Øie paa Mennesket. „Gud bevare os! Hvor er I kommen derop?“ — „De har truet mig dertil.“ — „For Guds Skyld, se I kommer vel ned!“ Og han gik da ganske net ned som en Kat. — „Men sig mig dog, hvorledes kunde I komme derop?“ — „Det skal jeg strax vise Dem,“ svarede han og lavede sig til at klavre derop igjen. „Nei, bliv I kun ved Jorden og sæt Jer paa Jeres Sted.“

I Spilopper var dog nok Christen Niemann Rosenkilde, den senere saa berømte Skuespiller, Millings Overmand efter hvad Ingemann fortæller om Livet i Slagelse Skole (Levnetsbog, udg. af Galskjøt). Men hans Spilopper vare ikke af en saa grov Natur, de

vare krydrede af det Vid og det Lune, Rosenkilde som Skuespiller og ikke mindre som Forfatter i saa rigt Maal udfoldede. Jeg kan ikke nægte mig den Fornøielse, at meddele et Optrin, der med Ingemann som Hjemmel foregik i Slagelse Skole, og hvorved den 14 Aar gamle Rosenkilde var Hovedmanden. Rosenkilde var Dux i fjerde Lektie, og foruden ham var der kun en Dreng i Lektien, Mathis H., der var hans trofaste Kompagnon ved Spilopperne. Disse gik særlig ud over Lektiehøreren, Høffding, der af Ingemann skildres som en ægte komisk Figur. „Under en fidtet Piskeparyk fremstrakte han et langt, gammelagtigt og askegraat Ansigt, hvis magre, plumpe og krumryggede Skikkelse i den graa, smudsige Klædning havde megen Lighed med Rosenkildes senere mesterlige Skabelse Trop i „Recensenten og Dyret". Hans eneste Lidenskab var at uddele Prygl, dertil gaves ham ogsaa idelig Leilighed. Han gjorde det med Hjertenslyst, men dog tillige med en vis Godmodighed, hvorved det mere bleve til Bulder end til virkelig Grumhed."

Det omtalte Optrin havde et Forspil, som bestod deri, at Rosenkilde, efterat Høffding havde taget Plads i den høie Kathederstol for at begynde Undervisningen, gjorde ham opmærksom paa, at hans Paryk sad skjævt. „Saa drei den Dreng!" var Svaret, og den blev da dreiet saaledes, at Pisken kom til at hænge Høffding i Ansigtet. Nu vankede der Smæk med Riset. Endelig begyndte Oplæsningen af Ovidius, udført med den ærbareste Mine af Rosenkilde. Under denne saae Mathis sit Snit til at liste sig bort, og under en Pause fulgte Rosenkilde efter ham. Høffding sad nu ene i sin Klasse, uden at have mærket Noget; først da han havde opfordret Rosenkilde til at oversætte det oplæste Stykke, ikke fik Svar og gribende Riset vendte sig om, saae han, hvad der var sket. De to Drenge vare klatrede op i to store Lindetræer paa Kirkegaarden, der stødte op til Skolebygningen. Da farer Høffding ud og raaber: „I Satans Yngel, hvor er I?" — „Her er vi saamænd, Hr. Høffding!" lød det fra Toppene af de store Lindetræer." — „Herned paa Øieblikket, I Djævleunger, eller jeg slaaer Jer ihjel!" — „Nei, det nænner De ikke, Hr. Høffding, dertil har De for ædelt et Hjerte — og dertil har

De ikke Lov" — lyder det fra det ene Træ. „Vi er kun ubesindige unge Mennesker, men De er en gammel fornuftig Hædersmand, som maa have Overbærelse med Ungdommens Feiltrin paa Livets slibrige Bane. De maa tænke paa, Hr. Høffding, at De ogsaa selv har været en ung Slubbert og Djævleunge ligesom vi, og dersom De vidste, hvor deiligt det er at sidde heroppe og dovne og se ud over Alverdens Herligheder, vilde De vist ikke fortænke os i —"

„Ja visselig, Hr. Høffding!" lød det fra det andet Træ, „min Ven Christen Niemann har Ret, det er talt lige ud af mit unge uskyldige Hjerte."

„Hold Mund, I Flabe! og kom strax herned. Prygl har I fortjent, og Prygl skal I faae — dermed Basta!"

„Hvor mange Nævlinger*) skal vi da tage, Hr. Høffding?"

„Sex hver, I Ravneunger."

„Nei, Hr. Høffding, det er en ubillig Fordring, det kan ikke forenes med Deres Retfærdighedsfølelse og Deres sædvanlige Kjærlighed til den forførte Ungdom; det var det slette Exempel, Mathis gav mig, der forførte mig —"

„Jeg protesterer baade mod Nævlingerne og mit slette Exempel —"

„Herned, I Djævels Drenge! og tag Jeres Nævlinger."

„Ja, naar vi maa slippe med tre hver — Mathis kan ellers nok fortjene fire, for det var ham der begyndte —"

„Herned strax! fem skal I have hver — og Mathis saa et Par til — lad det faae en Ende."

Saaledes omtrent kunde Dialogen og Underhandlingen fortsættes endnu temmelig længe, til man tilsidst blev enig om Nævlingernes Antal og Fordeling, hvorpaa alle tre kom ind igjen i Klassen. Nævlingerne uddeltes og man begyndte igjen paa Ovidius.

Fra gammel Tid herskede der den Skik i Skolerne, at den nederste Part i Mesterlektien, enten der var Faa eller Mange, maatte skyde sammen til Brænde for hele øverste Lektie, medens

*) „Nævlinger" kaldtes i Datidens Skolesprog Haandtager med Riset.

øverste Part var fri. Enhver Lektie maatte nemlig skaffe Hørerne Vinterhold med Brænde, selv save og hugge det, medens de nederste Lektier tillige maatte save Mesterlektiens Brænde. Det var ogsaa tillige en Skik, som har holdt sig til langt ind i dette Aarhundrede, at Disciplene gav deres Lærere Nytaar, Enhver efter sine Omstændigheder; der var dem, som gav et Par Dukater. Til Rektoren blev der skudt sammen til et betydeligt Stykke Sølv, en Pokal, en Sølvkande, et Fad osv. Tauber fortæller, at i hans Skoletid havde Rektor de Hemmer Alting i Sølv, lige ned til Tallerkener, saa at han ikke kunde modtage Mere. Derfor bad han om det, man vilde unde ham, i Penge, og han fik ikke mindre end 50 Rd., ofte, naar Antallet var stort, 80, ja 100 Rdl., og Konrektoren det Halve.

De Disciple, som i Mesterlektien vare bestemte til den geistlige Stand, kom til at prædike efter Tur. Herom meddeler Tauber Følgende: „Løverdagen før Søndag indbød den, der skulde prædike, Alle, Høie og Lave, i Byen; med Kappe og Krave gik han Hus for Hus, endog i Stræderne og Gyderne. De fattige Folk, som ikke kunde komme eller ikke havde Noget at give af, ønskede ham til Lykke. Var En saa magelig, at han gik Nogen forbi, blev han erklæret for stolt og anset for en slet Person. Af de Indbudne kom ikke Hundredeparten; de, som stode i nærmest Forbindelse eller Kjendskab med Kandidaten, kom enten selv eller sendte deres Bud. Kjøbmænd og Haandværksmænd spaserede med deres Koner i godt Veir derud, ja mange Fornemme kjørte i Kareter, og paa de høitideligste Festdage, f. Ex. Kristi Himmelfartsdag og anden Pintsedag, kom mange Tjenestepiger, fordi de havde deres Kisteklæder eller bedste Stads paa; dem kaldte man i Skolesproget Forklædetøi, og, naar de ei havde deres Husbondes Gaver med, gav de bare to Skillinger. Naar Klokken ringede 12, forføiede Prædikanten sig ud til Kirken tilligemed den, som havde prædiket Søndagen tilforn, og den, der skulde prædike næste Gang; den Ene stod paa den høire, den Anden paa den venstre Side af ham paa det venstre Hjørne af Kirken og de andre Kandidater bag ved dem for at modtage og venlig hilse de

Kommende. Alle Fruentimmer i det Ringeste passerede dem forbi; nogle Mandspersoner, især de gamle Borgere, skød Genvei bag Kirken for ikke at gjøre Uleilighed med Hilsen. Naar der kom Fornemme kjørende, sprang en af de tre forreste frem, ofte alle tre, hentede dem ud af Kareten og ledsagede dem ind ad Kirkedøren. I Kirken gik en af Mesterlektien for at pakke dem sammen og skaffe Anstalter for Fruentimmerne, at de kunde komme til at sidde; naar alle Pladser vare besatte, lod han Disciplene af de smaa Lektier, som gik tilhaande, hente Stole eller Bænke. Kl. 12 ringede det første Gang, anden Gang Klokken henimod 1 eller sildigere, ligesom Folk samledes til, og, naar det lakkede mod 2 og man ikke saae flere komme, ringede det sammen. Prædikanten gik da foran ind i Kirken op i Præstestolen nær ved Prædikestolen, efter ham alle Kandidaterne, som sad i den øverste Stol, ifald den ikke var optaget, og ellers stod nær ved Prædikanten. De bedste Sangere iblandt Kandidaterne understøttede Sangen; ved den sidste Strofe gik Prædikanten op i Prædikestolen og begyndte Prædikenen. Imidlertid gik En omkring med Tavlen, først til alle Fruentimmerne i Stolene og de i Gangen staaende Mandspersoner, derpaa ud i Vaabenhuset, som ofte var fuldpakket, dernæst tilsidst ud paa Kirkegaarden, hvor en Mængde klyngede sig op til Vinduerne og ofte en større Mængde laa strøet i Græsset hele Kirkegaarden over. Ofte maatte Tavlebæreren gaae ind for at udtømme Tavlen i Prædikantens Stol. Endskjøndt jeg ikke prædikede som Trængende og gjerne med min Moder havde ønsket at lade det være, raadede dog Konrektoren dertil, og jeg maatte altsaa give efter. Jeg prædikede femte Søndag efter Paaske over Bønnens Nytte og holdt en Taksigelse over dette Sprog af Davids Psalmer (71, 6): „Paa Dig stolede jeg fra Moders Liv; Du drog mig af min Moders Liv, om Dig lyder altid min Lovsang" (Lindbergs Overs.) cfr. Ps. 22, 11. — Denne Dag, som ved en stærk Regn var den frugtbareste for Naturen, var uheldig for alle de Tilhørere, som havde ønsket at høre mig; faa Fruentimmer af mit Slægtskab maatte kjøre derud, og en 30 Mandspersoner, eller i det Høieste 50, var det hele Antal. Jeg havde øvet mig

iforveien for at vænne mig til at tale overensstemmende med Kirkens Størrelse og kunde min Prædiken og Taksigelsestale paa mine Fingre, og var derfor ikke bange. Jeg indsamlede, skjøndt saa Faa vare tilstede, over 20 Rdl. i Kroner og et Par Dukater; min Moder, som følte en overordentlig Glæde over den vel overstandne Prædiken, gav mig efter min Hjemkomst 10 Kroner."

Statsfangerne paa Kriſtiansø.

Kriſtiansø har man i ældre Tid kaldet Øſterſøens Malta. Benævnelſen er ret træffende; der er Adſkilligt, ſom godtgjør det Berettigede i den. Ligeſom Middelhavets Malta er Kriſtiansø en Gruppe af tæt ved hinanden beliggende Øer (Ertholmene), men rigtignok kun tre i Tallet og ſaa ſmaa, at de beboede af disſe, Kriſtiansholm og Frederiksholm, i Forening ikke have en ſtørre Længde end 1800 Alen. En anden Lighed kan findes deri, at de oprindelig ſom Middelhavets Malta have været nøgne Klipper og kun ved paaført Jord ere ſatte iſtand til at ernære Planter, der trives udmærket paa Grund af det Læ, ſom Klipperne yde. Saaledes voxe her Vindruer, Figen og andre Sydfrugter i fri Luft, langt bedre end noget andet Sted i Danmark. Endelig kan der ogſaa findes en Lighed deri, at det Sund, der ligger mellem de to nævnte Øer, afgiver en god og tryg Havn for Øſterſøfarere ſom Maltas Havn for Middelhavsfarerne, og at Øerne lige-

som Malta have været befæstede. Denne Befæstning paabegyndtes under Christian den Femte. Indtil 1855 var den endnu en Søbefæstning, men da det ved Undersøgelser, der anstilledes af sagkyndige Mænd, havde vist sig, at Tilstanden var saaledes, at en fortsat Vedligeholdelse af de derværende Fæstningsværker maatte anses for utilraadelig, blev det i nævnte Aar besluttet, at de skulde sløifes.

I Egenskab af Fæstning blev Kristiansø ogsaa anvendt til Statsfængsel. Hertil blev der under Frederik den Fjerde paa Frederiksholm opført en to Etages grundmuret Bygning, indrettet til fire Fængsler i hver Etage med Jernstænger for Vinduerne og omgivet med et Palisadestakit med Jernspidser. Denne Bygning og dens Bestemmelse, der ophørte med Fæstningens Nedlæggelse, har bragt Kristiansø i Folkemunde; ellers vilde sikkert de fleste nu have været uvidende om, at der existerer noget, som fører dette Navn. Og nærmest er det Dr. Dampes langvarige og sørgelige Fængselsliv her, der har gjort Kristiansø næsten lige saa navnkundig som Statsfængsel, som Munkholm blev det ved Griffenfelt, hvorvel der med Hensyn til disse Personer dog næppe kan være Tale om nogen Sammenligning. Forøvrigt have Fangerne paa Kristiansø ikke været videre talrige; det vides ingensinde, at der har været flere end en eller høist to paa engang, og som egenlige Statsfanger i dette Ords strengere Betydning kunde de heller ikke altid betragtes. Der har desuden heller ikke været saadanne fornemme og renomerede Statsfanger som f. Ex. i Kastellet og paa Munkholm, men der er alligevel Adskillige, hvis Livsforhold og Brøde frembyde Interesse. Jeg skal i det Efterfølgende omtale hver enkelt af de Fanger, der have været indespærrede paa Kristiansø, efter de officielle Kilder, hvortil der velvillig er givet mig Adgang.

I.

Den første, som nævnes i den officielle Fortegnelse over disse Fanger i Marineministeriets Arkiv, er en Dr. Fabricius, indsat paa Kristiansø ifølge kgl. Resolution af 31. Juli 1777. De Oplysninger, man har om denne Mand, ere faa og ufuldstændige.

Navnlig vides intet om den nærmeste Anledning til, at der overfor ham anvendtes en saa extraordinær Forholdsregel. Der anføres, at han blev bragt til Kristiansø, fordi „han er forvirret i sine Tanker og har Hovedet fuldt af politiske Griller", og man fristes derfor til at antage, at han ikke blev indespærret paa Grund af nogen Brøde, men sat under Opsyn, fordi han blev betragtet som en Art Sindssyg. Hvorfor han ikke blev indsat i en Daareanstalt, men henvist til et Statsfængsel, er en uløst Gaade, og endda er det uklart, om han har siddet i selve Fængslet paa Kristiansø, thi i de enkelte tilstedeværende Dokumenter nævnes et Hus, hvor han under Opsigt havde sit Ophold, ligesom der ogsaa af Statskassen var anvist 200 Rdlr. Kur. aarlig til hans Forpleining. Den kgl. Resolution vilde sikkert kunne have givet en Forklaring, men den er ikke til at finde. Dr. Fabricius var forøvrigt en Søn af den berømte Læge og Naturforsker Dr. J. Christian Fabricius, som i Midten af forrige Aarhundrede først var ansat i Tønder og senere blev Overlæge ved Frederiks Hospital i Kjøbenhavn. Han studerede Lægevidenskaben under sin Fader, tog Doktorgraden, men gjorde sig allerede tidlig bemærket ved sit exalterede Væsen. Af et Inventarium, der efter hans Henbringelse til Kristiansø blev optaget over hans Bohave af hans Broder, den som dygtig Botaniker bekjendte Joh. Kr. Fabricius, og Finansdeputeret Etatsraad Joh. Zoëga, en Slægtning af den berømte Arkæolog Georg Zoëga, som ligeledes var en Paarørende af Familien Fabricius, ses det, at han havde et godt Bibliothek og en værdifuld Samling videnskabelige Apparater. Om hans Ophold paa Kristiansø foreligger der ingen Oplysninger; det vides kun, at han i Skrivelser til Broderen og Etatsraad Zoëga stærkt beklagede sig over sin tabte Frihed og over den Tvang, han var underkastet paa Den, hvoraf Følgen var, at de ved en Ansøgning til Kongen opnaaede, at han blev forflyttet til Bornholm under Opsyn. Der er Grund til at antage, at han her har tilbragt sine sidste Leveaar og er død i en forholdsvis ung Alder.

Den næste Fange paa Kristiansø, som nævnes, var en juridisk Student fra Clausdorff i Polen ved Navn Ludvig Eichstedt. Han indsattes i Fængslet ifølge kgl. Resolution af 23. August 1781,

fordi han i en Duel havde dræbt en Grev Stolberg i Kiel. Bestemmelsen var, at han skulde hensidde i fire Aar, men han blev allerede den 15. Mai 1782 sat paa fri Fod paa den Betingelse, at han snareſt muligt forlod Danmark. Heller ikke om denne Fange eller hans Ophold paa Kristiansø foreligger der nærmere Oplysninger.

II.

Derimod findes der et meget rigt Materiale vedrørende den i Aaret 1818 den 28. Februar paa Kristiansø fængslede schweitziske Oberſt Ludvig Rudolph Baron v. Müller d'Aarvangen. Vel er det ikke ganske istand til at løfte Sløret fra denne myſtiske og i flere Henſeende mærkelige Perſonlighed, men det Uddrag, der i det Efterfølgende gives deraf, vil mulig tjene til at belyſe de Intriger, der bleve ſpundne i Anledning af Bernadottes (Karl Johans) Valg til ſvenſk Tronfølger og vel ogſaa frembyde Intereſſe i anden Henſeende.

I Juli 1816 ankom Oberſt, Baron Müller d'Aarvangen her til Staden og indlogerede ſig i Hotel d'Angleterre (Schmezer). Det var en høi, godt udſeende, midaldrende Mand med et militært og bydende Væſen. Forſkjellige Omſtændigheder og navnlig den, at han jævnlig beſøgte de ſvenſke Officerer, ſom kom hertil, ſyntes at have vakt den danſke Regerings Opmærkſomhed, og det ſaa meget mere, ſom de daværende vanſkelige politiſke internationale Forhold tilraadede ſtor Forſigtighed. Kjøbenhavns Politi blev derfor beordret til hemmelig at ſkaffe Oplysninger om den ſchweitziſke Oberſt og til at iagttage hans Færd. En af Politiet til Juſtitsminiſter Kaas indſendt Rapport, dateret den 21. Juli 1816, omtaler ham ſaaledes:

„Generaladjudant Müller d'Aarvangen er den 26. ds. reiſt til Sverrig. Denne Mand er ikke ſaa fattig, ſom han maaſke for Politiet anſtiller ſig. Hans Familie i Bern hører til de rigeſte, og Nathan David her i Staden maa kjende hans Vilkaar, da han har havt Vexelforretninger med ham. D'Aarvangen blev tre forſkjellige Gange af Napoleon ſendt i hemmelige Miſſioner til London; men

han bar sig saaledes ad, at han hver Gang nogle Dage efter sin Ankomst paa den høfligste Maade blev udvist af Englænderne. Den sidste Gang modtages han af Napoleon med de Ord: Va—t—en, bête! Il faut vous envoyer encore une fois pour être pendu. Siden den Tid skal han ikke mere være bleven benyttet af Napoleon. Ogsaa nu er han bleven betroet med en hemmelig Mission af den forhenværende Dronning af Spanien (Josef Napoleons Gemalinde) for at forskaffe hende et Opholdssted i Sverrig. Til dette Diemed skulde d'Aarvangen først indskibe sig i Dünkirchen, men fik Kontraordre og begav sig derpaa over Haag til Sverrig, hvor han opholdt sig i elleve Dage, uden, som det lader til, at opnaa Hensigten. Derpaa begav han sig hertil for at forsøge paa, om han ikke i Danmark kunde skaffe Dronningen et Asyl (maaske for at ophidse Spanien mod Danmark), i hvilken Anledning han har søgt at faae Audiens hos Hds. Majestæt vor Dronning. Bernadotte skal tillige have givet ham et andet Hverv, hvis Beskaffenhed jeg haaber at kunne udfinde, og til hvilket Formaal han igjen vil komme hertil om tre til fire Uger. D'Aarvangen holdt sig meget retiré fra Tavast (den svenske Gesandt i Kjøbenhavn) og anstillede sig meget fattig, sandsynligvis for at bære sig klogere ad her end i England. Mærkeligt er det, at d'Aarvangen er meget nøie underrettet om Alt, hvad der er passeret her i Kjøbenhavn i de sidste fem Aar."

Det er meget tvivlsomt, om den Embedsmand i Kjøbenhavns Politi, der afgav denne Rapport, har været godt underrettet navnlig med Hensyn til den Mission, der førte den schweitziske Oberst til Norden. Det er muligt, at d'Aarvangen saae sin Interesse i at udbrede slige Fortællinger, men sande vare de næppe. Anledningen til hans Ankomst til Norden, og navnlig til hans Besøg i Sverrig, synes tværtimod, efter hvad der kan skjønnes af andre Meddelelser, at have været en ganske anden. Ved at tjene i den franske Armée var han, som det lod til, kommen paa en fortrolig Fod med Prindsen af Ponte-Corvo og havde derved faaet Leilighed til at vise ham nogle Tjenester. Prindsen skal da til Gjengjæld herfor have givet ham Løfter, om hvis Indfrielse d'Aarvangen nu havde henvendt sig til ham i Stockholm, efterat han var bleven Kronprinds af Sverrig.

Det skal herved, fortælles der videre, være kommet til en Scene, under hvilken d'Aarvangen i sin Opfarenhed ligefrem havde undsagt ham. Der er ogsaa Grund til at antage, at han derefter havde stillet sig paa det Parties Side, som i Sverrig var utilfreds med den nye Tronfølger, og som især havde Medlemmer blandt den høie Adel, der ikke kunde forliges med den Tanke at skulle beherskes af en Mand, der ikke blot var fremmed, men ogsaa ved Fødsel stod langt under den. Det er bekjendt nok, at der var en Konspiration i Gang med det Formaal at faae Karl Johan styrtet. Let forklarligt er det ogsaa, at en Mand som Oberst Müller d'Aarvangen, der havde en Privathævn at afgjøre og tillige ved sin imponerende høie Skikkelse og sit krigerske Væsen vakte Formodning om Kraft og Energi, maatte være det nævnte Parti meget velkommen. Men den Anskuelse, at han virkelig var indviklet i et farligt Foretagende, bestyrkes end yderligere derved, at han under sit første Ophold i Kjøbenhavn havde hemmelige Sammenkomster med en dengang bekjendt og senere i visse Henseender berømt Person, den tydske Professor Ernst Moritz Arndt, Sjælen i den saakaldte tydske Frihedsbevægelse mod Napoleon og Forfatter til den bekjendte Rhinsang.

Arndt var nemlig i Begyndelsen af Juni ankommen til Kjøbenhavn og taget ind i Hotel Royal. Det hed, at Diemedet med denne Reise var arkæologiske Undersøgelser, i hvilken Anledning han med den preussiske Gesandt Grev Dohna reiste til Møen. Men Mistanken om, at Hensigten var en anden, blev hurtig vakt. Samtidig med hans Tilbagekomst fra Møen til Kjøbenhavn indtraf nemlig en Handelsbogholder Lundbladh fra Stockholm, der havde hyppige Sammenkomster med Arndt. Politiets Opmærksomhed blev vakt, og det viste sig nu, at Lundbladh var ankommen hertil med et falsk Pas, udstedt paa Broderens Navn, der var ansat i et af de svenske Kollegier. Om Arndt, der havde tilbragt sin Ungdom i Sverrig, var det bekjendt, at han var en afgjort Modstander af den svenske Kronprinds, og at han tillige var et fremragende Medlem af det tydske „Tugendbund", der søgte at gjøre Propaganda for sine Frihedsideer i alle Lande. Dette Forbund havde ogsaa Tilhængere i Sverrig, og om disse hed det, at de stod i Forbindelse med den fortrængte

Gustav Adolf den Fjerdes Søn, Gustav den Yngre. Men hvorledes det nu forholdt sig dermed, Arndts Sammenkomster med Lundbladh havde gjort ham mistænkt, og efter at den Sidstnævnte var bleven udvist, blev der af daværende Passkriver paa Politikamret Casse anstillet en Undersøgelse af Arndts Sager og Papirer, hvorved der dog ikke fremkom noget for ham Graverende. Han fandt sig med Roligheд i Undersøgelsen og bemærkede kun, at han aldrig vidste at have fornærmet Kongen af Danmark, hvem han i høi Grad agtede. Passkriveren svarede hertil, at Undersøgelsen ikke var sket efter høiere Ordre, men at den var en Forretning, som han af egen Drift foretog i Egenskab af den Embedsmand, hvem det nærmeste Opsyn med Fremmede og Reisende var paalagt. At en slig Myndighed, der kunde føre til skammelige Misbrug, var nedlagt i en underordnet Embedsmands Hænder, taler ikke til Fordel for de daværende Retstilstande.

Hvorvidt nu de Sammenkomster, som Baron Müller d'Aarvangen og den omtalte Handelsbogholder Lundbladh fra Stockholm havde med Arndt, i Virkeligheden stod i Forbindelse med eller havde Hensyn til en Konspiration mod den svenske Tronfølger, derom give de Aktstykker, jeg har havt Adgang til, ingen Oplysning, og det kan vel antages, at hvis nogen sikker Formodning derom var fremkommen, vilde den danske Regjering trods den Misstemning, der herskede hos denne mod Bernadotte, ikke have undladt at give det svenske Kabinet Underretning derom. Men i Sverrig havde man aabenbart fattet Mistanke mod d'Aarvangen paa Grund af de hyppige Besøg, han aflagde, og den Omgang, han pleiede. Man var paa sin Post, og da han i den første Del af September indfandt sig i Helsingborg for at begive sig til Stockholm, blev han standset af Kommandanten, Grev Mouritz Kasimir von Lewenhaupt, Major ved det Cederstrømske Husarregiment, der sandsynligvis havde faaet Ordre til at udvise ham. d'Aarvangen havde tidligere havt Konflikter med Lewenhaupt. Nu kom det til en alvorlig Scene, der paa Grund af d'Aarvangens hæftige og trættekjære Karakter førte til en Udfordring. De besluttede, at Duellen skulde finde Sted paa dansk Grund, fordi

Lewenhaupt ſom militær Øvrighedsperſon ikke anſaae det for rigtigt, at Sverrig blev Skuepladſen.

Duellen fandt Sted paa Piſtoler tidlig om Morgenen den 22. September 1816 paa en Mark udenfor Veſterport. Sekundanterne vare den ſvenſke Major Platen og den danſke Kaptain Søderberg. Lewenhaupt ſkød først, men feilede. D'Aarvangens Kugle ramte, og ved Skudet tumlede Greven, ſank i Knæerne og blev ſiddende paa Hug, ſtøttende ſig paa Jorden med Hænderne, indtil man var ilet ham til Hjælp, hvorefter han ſtøttet af Sekundanterne gik flere hundrede Skridt, indtil han kom i Hus. Herfra blev han i en Kareth befordret videre til ſit Logis i Konferensraad Bruuns Gaard paa Kongens Nytorv, det ſaakaldte Hotel du grand Nord. Her ſegnede han om og blev baaren op paa det Værelſe, han Dagen iforveien havde leiet, og der ſendtes ſtrax Bud efter Kongens Livlæge, Profeſſor Fenger. Han indfandt ſig hurtig, og det viſte ſig nu, at Lewenhaupt havde et Skudſaar i Bryſtet, ſom Fenger antog for dødeligt. Efterat have lidt ſtore Smerter i flere Dage, af hvilke de ſidſte tilbragtes i Vildelſe, afgik den Saarede ved Døden den 1ſte Oktober om Eftermiddagen. Lewenhaupt var en ung Mand paa 32 Aar af meget anſet Familie og afholdt af alle, der kjendte ham. Hans nærmeſte Paarørende vare hos ham kort før hans Død. Forøvrigt gik Sekundanternes Erklæring ud paa, at alle Kampreglerne havde været ſamvittighedsfuldt iagttagne paa begge Sider.

Fra alle Sider ſøgte man at beſtræbe ſig for at holde Duellen og dens ſørgelige Følger ſkjulte, ſaa at kun dunkle og modſigende Rygter kom ud blandt Publikum. Ligeledes hvilede der et Slør over den nærmeſte Anledning, og d'Aarvangen ſelv lod kun dunkle Antydninger falde derom, ſaaſom — hvad der ſkete i et Brev til Profeſſor Fenger, — at den ſvenſke Miniſter Engeſtrøm og Kronprinſen (Karl Johan) havde haabet, at hans retfærdige Fordringer til dem ſkulde blive afgjorte ved en Kugle, men at Forſynet havde beſluttet det anderledes. Tillige omtalte han i det ſamme Brev, at han aldeles ikke havde næret nogen Had til Lewenhaupt, og at det ikke havde været hans Henſigt at dræbe ham.

Hvorvidt den sidstnævnte Ytring var oprigtig ment, maa staa hen. Hvad der dog talte derfor, er Sekundanternes Udsagn, at d'Aarvangens Pistol havde været svagt ladet, ligesom det heller ikke er usandsynligt, at den Omstændighed, at Kuglen havde taget noget af Klædningsstykkerne med ind i Saaret, havde medvirket til at gjøre det dødeligt. Men for den danske Regering var den ulykkelige Duel en Kilde til ikke ringe Forlegenhed, især med Hensyn til, hvorledes man skulde stille sig overfor Gjerningsmanden. Endnu før Grev Lewenhaupts Død var indtraadt, gav Justitsminister Kaas d'Aarvangen, der uanmodet indfandt sig hos ham, det Raad at reise sin Vei, da man ikke vidste, hvad den svenske Regering eller Grevens Familie vilde foretage sig, hvis Lewenhaupt ikke overlevede Duellen. D'Aarvangen syntes ogsaa at indse Nødvendigheden af at følge det givne Raad, men beklagede, at han manglede Penge, da Grosserer Nathanson, Chefen for Handelshuset Meyer & Søn, havde vægret sig ved at diskontere en Vexel, som han havde trukket paa London. Ministeren var velvillig nok til at tale om denne Sag med Nathanson, der angav den meget antagelige Grund for sin Vægring, at han ikke kjendte noget til Baronen eller til den Mand, paa hvem Vexlen var trasseret. Imidlertid lod han sig dog bevæge til at give d'Aarvangen et mindre Laan paa hans Æresord. Men istedetfor at reise fremkom han nu med forskjellige Udflugter. Først vilde han begive sig til en mindre By, f. Ex. Hillerød, for at holde sig skjult der og udgive et Skrift mod Bernadotte, senere erklærede han, at han fandt det rigtigst at reise til Neumünster eller Kiel, da hans Forretninger endnu bandt ham til de danske Stater. Tilsidst fandt han paa at skrive et Brev til Kong Frederik den Sjette for at anmode ham om Midler til at reise. Beskaffenheden af dette Brev fremgaaer af en Skrivelse, som Minister Kaas sendte Kongen, efterat denne havde forlangt hans Betænkning derover og tillige udtalt som sin Mening, at han nu næppe kunde undlade at lade ham arrestere.

Kaas' Skrivelse lød saaledes:

„Müller d'Aarvangens Skrivelse til Deres Majestæt vidner vel paa den ene Side om en ubegrænset Tillid til D. M. Naade og

Overbœrelſe med Handlinger af den Art, i hvilke han har gjort ſig ſkyldig, men den lœgger ogſaa tydelig for Dagen en høi Grad af Driſtighed og Uforſkammethed, om ikke maaſke ſkjulte Henſigter at ville omgive ſig med et Vœrn mod Følgerne af ſine Handlinger ved at inddrage D. M. i Confidencen.

„Jeg har nogen Grund til denne Slutning, da han for mig og, ſaavidt jeg troer, for flere har ytret, at D. M. var vidende om hvert Skridt af ham i Anledning af Affœren med Grev Lewenhaupt, og tillige havde faaet Gjenpart af hans Skrivelſe til Baron Tavaſt*), hvilket ſidſte jeg har benœgtet ved at erklœre, at denne Skrivelſe var i min Haand.

„Naar han for D. M. udtaler ſig: »que les cris du public et la crainte fondée qu'il a de la mort du comte avant le 9me jour, donnera une couleur inéffaçable aux torts du gouvernement Suédois envers lui, et le font désirer de se transporter dans un pays, où il pourra se cacher et faire imprimer avec succès contre le gouvernement Suédois«**) — ſaa provoceres egenligen D. M. til at lade ham hœfte ſom Overtrœder af Landets Love og ſom den, der erklœrer Henſigter mod en fremmed med D. M. i venſkabelig Forbindelſe ſtaaende Magt, hvilke D. M. ikke kan tilſtede udføre. Jeg forbigaaer at ytre noget om hans Tilbud i Slutningen om hans Tjeneſte mod Sverrig i Tilfœlde af Krig, da jeg ikke veed, hvorledes jeg ſkal karakteriſere denne Ytring.

„Befaler D. M. at overſe Indholdet af denne Skrivelſe, ſaa indſtiller jeg allerunderdanigſt, at den maatte overgives Kommandanten, Generalmajor Schulenburg, for at leveres tilbage med Bethd-

*) I denne Skrivelſe, der er dateret den 24. September, underrettede d'Aarvangen den ſvenſke Geſandt om Duellens Udfald, udtalte det Haab, at Lewenhaupt vilde komme ſig ſamt meddelte, at han vilde paaſkynde ſin Afreiſe.

**) At den Allarm, ſom Sagen har vakt blandt Publikum, og Grevens mulige Død inden den 9. Dag (efter Duellen) vil give den Uret, ſom den ſvenſke Regering har begaaet mod ham (d'Aarvangen) et uudſletteligt Præg og fremkalde det Ønſke hos ham, at kunne begive ſig til et Land, hvor han kan ſkjule ſig og ſkrive mod den ſvenſke Regering —".

ning, at D. M. i Betragtning af hans ulykkelige Stilling vilde overbære for Øieblikket med et Skridt, der ellers maatte nøde D. M. til Midlers Anvendelse mod ham, der bleve høist ubehagelige for ham.

„Befaler D. M. derimod, at han skal hæftes, hvoraf maatte følge Forhør og videre judiciel Behandling, saa mener jeg for dette Tilfælde at indstille, om ikke Müllers Skrivelse maatte tilsendes mig ved et allerhøieste Reskript, der releverer de af mig angivne Perioder, og befaler mig at lade hans Person hæfte og indtil videre forblive i Arrest, da D. M. derefter kan tage videre Beslutning, som Omstændighederne give Anledning til.

Kjøbenhavn den 27. Septbr. 1816.

Allerunderdanigst
Kaas."

Som en Følge heraf blev der samme Dag udstedt følgende kgl. Reskript til Justitsministeren:

„Fra en sig her i Byen opholdende Fremmed, der kalder sig Baron Müller d'Aarvangen og angiver at være Oberst og Generaladjudant i schweitzsisk Tjeneste, have Vi modtaget en Skrivelse med Bilag, som Vi herved allernaadigst tilstille Dig; men da sammes Indhold er af den Beskaffenhed, at Vi ikke med Ligegyldighed kunne overse den, thi den indeholder Udtalelser og angiver et Forsæt mod en fremmed Magt, der staaer i venskabeligt Forhold til Os, hvis Udførelse vi ingenlunde kunne eller ville tilstede, endnu mindre dertil byde Haanden, saa paalægge Vi Dig allerunderdanigst herved, at Du som Chef for Politiet strax foranstalter hans Person hæftet og henført til Kastellet Frederikshavn, hvor han overleveres Kommandanten til Bevaring.

Hvilket Vi herved tilkjendegive Dig til allerunderdanigst Efterlevelse og videre Foranstaltning, hvorved sker Vor Villie.

Frederik
R."

Man kan tænke sig, at Arrestationen var en mindre behagelig Overraskelse for Obersten. Den udførtes i Hotel d'Angleterre, hvor

han boede, af en Politiembedsmand og to Politibetjente, og det var nær kommet til en Kamp mellem dem og d'Aarvangen, der var en kraftig Mand. Endelig fandt han ſig i ſin Skjæbne efter at have lettet ſit Hjerte ved at ſkjælde Kaas ud for en troløs Perſon, paa hvis Ord man ikke kunde ſtole. En nærmere Forklaring heraf findes i et Brev, ſom d'Aarvangen ſkrev til Kongen kort efterat han var ſat i Kaſtellet. Han paaſtaaer deri, at den Skrivelſe til Kongen, der var den nærmeſte Foranledning til hans Arreſtation, var udfærdiget efter Kaas' Tilſkyndelſe. Tillige ſiger han, at han havde forelæſt Brevet for General Schulenburg, og at denne ikke havde havt Noget at indvende mod dets Indhold. Endelig havde han troet, at Skrivelſen maatte betragtes ſom ſtilet til Privatmand, og Kongen kunde dog næppe vente, at han (d'Aarvangen) ſom en gammel Militær ſkulde have udtalt ſig anderledes ſkriftlig, end han vilde have gjort mundtlig under fire Øine. Han ſluttede med, at han ikke var ſig nogen forſætlig Feil bevidſt, og bad derfor Kongen om at hæve Arreſten og yde ham Biſtand, til at han ſtrax kunde tiltræde Reiſen til ſit Fædreland.

Dette Brev havde ikke den tilſigtede Virkning; tvertimod bleve under 2. Oktober Generalauditør Bornemann og Politiretsaſſeſſor Danchell beſtikkede til ſom Kommisſærer at underſøge de hos d'Aarvangen ved hans Arreſtation forefundne Papirer og Brevſkaber, hvorhos det beſtemtes, at denne Underſøgelſe ſkulde ſke i Citadellet i Arreſtantens Overværelſe. Denne Underſøgelſe*) og det dertil knyttede Forhør havde en kgl. Reſolution af 9. Oktober til Følge, hvorved det blev befalet at henføre d'Aarvangen til Fæſtningen Frederiksort for der til Undgjældelſe for Overtrædelſe af Landets Love at ſættes under Bevaring i Overensſtemmelſe med de Forholdsregler, hvorom Fæſtningskommandanten, Generalmajor Hirſch nærmere ſkulde underrettes.

---

*) De beſlaglagte Papirer og Brevſkaber findes i Kongerigets Arkiv, og viſe, at d'Aarvangen har ſtaaet i en ſtadig Brevvexling med betydelige Perſoner i Frankrig, England og Sverig. Nogen Oplysning om, i hvilken Grad han har været kompromiteret, kunde ikke opnaaes ved et flygtigt Gjennemſyn.

I en Skrivelse, som d'Aarvangen under sit Ophold paa Fæstningen Frederiksort skrev til Ministerpræsidenten, Grev Moltke, udtaler han, at han ikke betragtede sin Fængsling som foranlediget ved Duellen og dens Udfald, men at den sande Grund maatte søges i hans Forhold til Bernadotte, samt at han anſaae ſig ſom et Offer, den danske Regering af Statshensyn bragte Sverrig. Hvorvel den kgl. Resolution betoner Duellen som Aarsagen, saa er der dog ogsaa al Grund til at antage, at Hensynet til denne ikke alene har gjort ſig gjældende. Havde dette været det eneſte, vilde man sikkert have søgt paa en eller anden Maade at blive en Person kvit, der ved sin uregerlige og trættekjære Karakter maatte blive en byrdefuld Statsfange.

I de første Dage af December blev d'Aarvangen ombord paa Parketten til Kiel og under Opsigt af Politilieutnant Boelmann og en Politibetjent befordret til Fæstningen Frederiksort. Til hans Underhold blev der anvist ham 2 Rdl. Sølv daglig, til Lys, Brænde og Bohave bestemtes en vis maanedlig Sum, og hans Behandling var ikke strengere, end hans sikre Bevogtning krævede. Men d'Aarvangen, der havde ment, at han blot skulde forblive nogle Dage som Arrestant paa sit Æresord og derpaa løslades, blev meget opbragt, da han saae, at det i Virkeligheden var Alvor med hans Fængsling, og at der var Udsigt til, at den kunde vare længe. Han sendte Kongen Brev paa Brev med Begjæring om at blive løsladt, eller at der ialtfald tillodes ham en større Frihed og navnlig fri Adgang til Fæstningens indre Rum, imod at han afgav sit Æresord paa ikke at forlade den. Den Betænkning, som Justitsminister Kaas afgav herover paa Kongens Befaling, bidrager i en vis Henseende til at kaste Lys over den rette Grund til Fængslingen. Det hedder nemlig deri: „Naar der tages Hensyn til den juridiske Grund til Baronens Hæftelse, en Overtrædelse af Landets Love om Dueller, saa kunde han vel blive Gjenstand for Deres Majestæts Naade, da disse Love sjældent kunde anvendes i deres fulde Strenghed, og det ogsaa er upaatvivleligt, at hans Arrest bliver til Byrde for D. M.'s Finanser. Men politiske Grunde kunde mulig in casu gjøre en mere end sædvanlig Strenghed nødvendig, og da jeg ikke ser mig

iſtand til at bedømme Sagen fra den Side, ſaa indſtiller jeg allerunderdanigſt til D. M.'s allerhøieſte Beſlutning, ſaa vidt det maatte være fornødent, at høre Miniſteren for det udenlanſke Departement."

Heraf fremgaaer det, at Kaas ikke ganſke var indviet i den egentlige Aarſag til d'Aarvangens Fængsling, og at det nærmeſt var den daværende Udenrigsminiſter Roſenkrantz, ſom kjendte Sammenhængen. Hvorvidt Vinket om at tage denne med paa Raad er fulgt, er uviſt, men ved kgl. Reſolution af 29. December blev det beſtemt, at d'Aarvangens Arreſt ſkulde formildes ſaaledes, at han fik fri Adgang til Fæſtningens indre Rum, mod at han gav ſit Æresord paa, at han ikke vilde forlade den.

Efter nogle Maaneders Forløb indgik han med en ny Begjæring om Tilladelſe til at beſøge Omegnen af Fæſtningen i en Mils Afſtand fra dens Volde. Dette blev ham nægtet, nærmeſt fordi han ved denne Tilladelſe uhindret fik Lov til at beſøge Kiel, hvor denne urolige og til Eventyr meget tilbøielige Karakter let kunde finde Næring for ſine mislige Henſigter og berede Regeringen nye Vanſkeligheder. Derimod fandt man, at der mulig kunde gives ham Tilladelſe til at udvide ſin Promenade udenfor Fæſtningen i en Diſtance af en Fjerdingvei, dog ſaaledes, at han hver Aften til en vis Tid ſkulde indfinde ſig i Fæſtningen. Tillige blev Spørgsmaalet om hans fuldſtændige Løsladelſe efter Kongens Ordre drøftet mellem Kaas og Roſenkrantz, og Følgen var da en den 12. April 1817 dateret Skrivelſe fra Kaas til Kommandant, Generalmajor Hirſch, hvori denne anmodedes om at ſpørge d'Aarvangen, om han vilde modtage ſin Frihed paa de Betingelſer, at han gav ſit Æresord paa at forlade Kongens Riger og Lande og ingenſinde betræde ſamme, ſamt at en af ham udvalgt Mand i Forening med en af Kongen beſtikket Embedsmand gjennemgik hans beſlaglagte Papirer og deraf udtog de Dokumenter, der med Henſyn til de fremmede Magter ikke uden Betænkeligheder kunde udleveres.

Skjønt man nu ſkulde troe, at d'Aarvangen med Begjærlighed vilde have grebet det gjorte Tilbud, hvis Vilkaar vare ſærdeles rimelige, var hans Betragtning en ganſke anden. I et Brev til Kommandanten tilbageviſte han Tilbudet med Beſtemthed. Da han alene

var hæftet for en Duel, mente han, at Løsladelsen burde være ubetinget, samt at det stred mod al Sædvane og Sømmelighed, at der skete en saadan Undersøgelse og Udsondring af hans Papirer som den betegnede. I Anledning af denne Erklæring udtalte Kaas sig i en Skrivelse af 16. April til Generalmajor Hirsch meget skarpt om d'Aarvangen. Det hed deri, at han kun lidet paaskjønnede den Naade og Overbærenhed, der var vist ham i Anledning af Duellen, samt at Arresten ikke vilde blive ophævet, saalænge han ikke erkjendte sin Straffskyld, bad om Naade og antog de Vilkaar, som Kongen maatte finde nødvendigt at foreskrive.

Denne Skrivelse blev af Kommandanten efter Ordre forelæst d'Aarvangen og satte ham i fuldstændigt Raseri. Sin Forbitrelse gav han tillige Luft i en Klage, som han den 3. Mai sendte Ministerpræsidenten Grev Moltke. Heri betegnede han Kaas' Opførsel som perfid og skamløs, paastod atter, at Brevet til Kongen, hvori han havde omtalt Duellen, var skrevet paa Foranledning af Kaas, og forlangte, at der skulde gives ham Ret til at faae Sagen undersøgt, saa at Minister Kaas „skal se sig nødsaget til at skjule sig i en Afkrog for Alverdens Øine."

Følgen heraf var skæbnesvanger for den schweitziske Oberst. Kaas forsvarede i en udførlig Fremstilling til Kongen sit Forhold overfor d'Aarvangen, og der udfærdigedes derefter et kongeligt Reskript, hvori det formentes Fangen at begive sig udenfor Fæstningens Rayon, hvorhos det paalagdes Kommandanten at paase, at han ikke afsendte noget Brev, men at han, naar han havde noget at andrage, henvendte sig mundtlig dermed til Kommandanten.

Hvorledes d'Aarvangen optog Meddelelsen af dette Reskript, og hvorledes hans Forhold i Fæstningen derefter var, fremgaaer af en Indberetning fra Kommandanten om hans „urolige og gale Adfærd". Deri omtales, at han ved Kommunikationen ytrede, at han blæste ad Forbudet mod at afsende Breve, da han for en Louisd'or kunde faae saa mange Breve befordrede, som han ønskede. Endvidere berettes, at der paa Posthuset i Kiel var anholdt flere Breve fra ham, deriblandt et til den danske Dronning, og at han havde forsøgt at bestikke Folk af Garnisonen, endog selve Garnisonspræsten, til at be-

sørge hans Breve, hvoriblandt befandt sig et til den hannoveranske Minister Grev Münster Dørneberg. Endelig omtales, at to af Garnisonens Officerer, Lieutnanterne Danielsen og Metz, særlig vare Gjenstand for hans Forbitrelse, fordi de pligtmæssig havde forsøgt at forhindre Overtrædelser af det ham givne Tilhold. Danielsen havde han udskældt for en slet og nederdrægtig Karl, hvis Navn burde opslaaes paa en Skampæl; Metz udfordrede han og blev rasende, da han erfarede, at han ikke var hjemme. „Schimpfen könnte er, aber nicht auf Pistolen gehen, dann geht er aus dem Thor." Derefter forlangte han et Par Pistoler af Marketenderen i Fæstningen, under Foregivende at ville øve sig, men fik dem naturligvis ikke. I Slutningen klager Generalmajor Hirsch over den ulidelige Uro, som d'Aarvangen idelig bevirker, og beder Justitsministeren at udvirke, at han bringes et andet Sted hen, f. Ex. til Rendsborg eller Kristiansø, hvor man bedre kunde holde ham i Tugt.

Dette Ønske blev dog ikke strax efterkommet. Først da d'Aarvangens Opførsel blev i den Grad utaalelig, at han endog truede Kommandanten med korporlig Revselse, blev det ved kgl. Reskript af 28. Febr. 1818 bestemt, at han skulde overføres til Kristiansø. Dette skete i Begyndelsen af Marts Maaned. Han gebærdede sig saa rasende, at man maatte binde hans Hænder, da han fra Kiel blev bragt ombord paa det Skib, der skulde føre ham til Kristiansø. Han tilbragte her flere Aar under strengt Opsyn, og det maa antages, at han er død her, thi i den vedkommende Fængselsprotokol findes Intet om hans Løsladelse. Desuden var hans Helbred allerede nedbrudt i Frederiksort, og hans tøilesløse Lidenskabelighed, der fandt Næring i hans Tro paa at være forurettet og i Mangel paa Leilighed til at hævne sig, bidrog sikkert ikke Lidet til at forkorte hans Dage. Forøvrigt er det mærkeligt, at han, hans Duel med Lewenhaupt, dennes Død og hans paafølgende Fængsling ikke med et eneste Ord er omtalt i danske Blade fra den Tid. Bladene vare jo ganske vist dengang meget tarvelige i deres Efterretninger og Nyheder, men de vilde dog næppe have undladt at omtale disse i sin Art mærkelige Begivenheder, dersom der ikke fra høiere Sted var blevet paalagt dem Taushed.

III.

Samtidig med d'Aarvangen sad paa Kristiansø en forhenværende Kapitain Chr. Tidemand, som havde stiftet Bekjendtskab med næsten alle Stadens Fængsler. Han var Normand af Fødsel og en Broder til den Oberst Tidemand, hvis interessante Optegnelser udkom for et Par Aar siden i Kristiania. I disse Optegnelser hedder det: „Min Helbroder Christian Tidemand var en uophørlig Kilde til Sorg for Familien. Hans Formynder, Johannes Arboe, viste ham kun liden Omsorg, saa at hans Opdragelse egenlig maa siges at have været forsømt. Han var et talentfuldt Menneske, men kom i slet Selskab. Det lykkedes mig at faae ham ansat som Underofficer ved det 1. Oplandske Infanteriregiment og 1786 at faae ham ind paa den mathematiske Skole i Kristiania. Manglen paa Subjekter gjorde ham til Officer 1788. I Begyndelsen gik det ham godt, men han forskjertsede sin Lykke ved den ene Sottise efter den anden. Han ægtede derpaa sin Regimentchefs, Generalmajor Schwenzens Datter Frederikke Christiane, men dette Giftermaal gav Anledning til Familiescener, hvortil senere kom Insubordination, som paadrog ham Kassation og Fængsel paa Munkholmen. General Kragh gik i Forbøn for ham, han blev frigiven, men maatte forlade Norge og tog til Kjøbenhavn. Jeg formaaede Prins Frederik af Hessen til at udvirke, at han fik sin Charge igjen, hvorpaa han anvendtes i Toldfaget, blev derpaa Landevœrnsofficer og senere Kapitain i Sappørkorpset. Som saadan kom han senere under min Kommando, da jeg var Kommandant paa Samsø, men hans Forhold her i Forening med hans upassende Breve til Kongen paadrog ham for anden Gang Kassation og Forvisning til Bornholm som Statsfange. Frederik den Sjette viste sig senere meget ædelmodig mod hans Familie."

Det lidet smigrende Billede, man igjennem Broderens Skildring faaer af Kapt. Chr. Tidemand, svarer til det, man faaer ved betegnende Træk i de ham vedrørende officielle Dokumenter. Hans Kassation som Lieutenant ved det Oplandske Infanteriregiment og hans Fængsel paa Munkholmen, der varede fra 19. Marts 1792 til

14. Marts 1794, havde sin Grund deri, at han havde brugt Trusler mod og forgrebet sig paa sin Svigerfader, Oberst Schwenzen, der, som anført, tillige var hans Regimentskommandør. Om hans ovenfor omtalte Forhold paa Samsø give Forhørerne i en omfattende Tyverisag sammesteds, til hvis Undersøgelse der var nedsat en kgl. Kommission, den fornødne Oplysning. I Oktober 1811 var Tidemand som Kapitain i Sappørkorpset indkvarteret hos Gaardmand Andersen i Brundby paa Samsø. En Dag savnede denne 700 Rdlr., som havde været forvarede i en Dragkiste, der henstod i hans Dagligstue, og forskjellige Omstændigheder, bl. a. at Tidemand havde forstaaet at forskaffe sig Nøglen til Dragkisten, hentydede stærkt paa, at han var Gjerningsmanden. Han blev taget i Forhør af den omtalte Kommission, der forøvrigt var nedsat for en anden Sags Skyld, og blev endog belagt med Arrest, men han benægtede paa det Bestemteste at være Tyven. Det var bekjendt, at han tidligere stadig havde været i Pengeforlegenhed, men at han i den sidste Tid havde ødslet med Penge. Dette forklarede han derved, at han havde vundet i Lotteriet, og om dette Udsagn saae Kommissionen sig ikke istand til at skaffe sig nogen Oplysning, hvorvel den var fuldstændig paa det Rene med, at det kun var et Paaskud, hvilket ogsaa fandt en vis Stadfæstelse i hans Hustrues Forklaring, at hun ikke vidste, at han havde spillet eller vundet i Lotteriet. Hvorledes Tidemand forøvrigt stillede sig overfor Kommissionen, fremgaaer af et denne tilstillet „ærbødigst Promemoria", der er vedføiet Sagens Akter. Efter en kort Indledning lyder det saaledes:

„Dernæst skulde jeg ikke undlade at aflægge min ærbødige Taksigelse for den mig nogle Gange forundte Pris Tobak — hvilket man i Norge kalder Snus — og ellers undertiden figurlig talt Contenance — i den Tid jeg sad paa Kommissionens Protokol — hvortil jeg da og da saa høyligen trængte. Til Erkjendtlighed for samme ville Kommissionen vel ikke forsmaa at jeg heri endvidere indesluttet tager mig den Frihed at sende Samme en Pris Tobak saa god som jeg for Øyeblikket har den indlagt i et lille Stykke Papir i Form af et Pulver. Skulde den respektive Kommission trænge til mere Snus — da vil jeg efter Evne og Omstændigheder

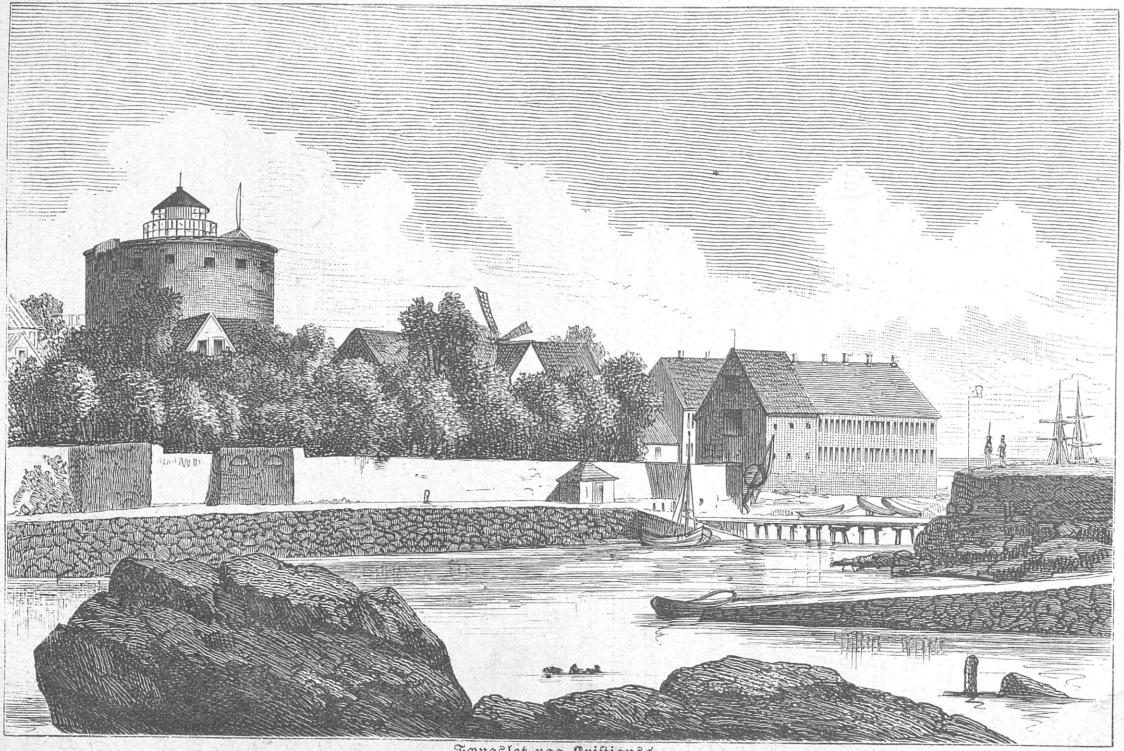

Fængslet paa Kristiansø.

søge at afhjælpe Sammes Trang i denne Fald — det bedste jeg har — thi i saa Tilfælde raisonnerer jeg saadan:

„Jeg sparer ej Snus og Snus paa Snus,
Men rækker ej Nogen Dødens Krus."

Med denne Meddelelse fulgte i Virkeligheden et lille forseglet Brev, indeholdende Snustobak.

Af Mangel paa fyldestgjørende Beviser blev Tidemand vel frifunden, men Kommissionen fandt sig dog foranlediget til at indstille ham til Kassation, hvilken Kongen efterat have ladet sig forelægge Sagens Akter stadfæstede. I sin Forbitrelse herover skrev nu Tidemand et Brev til Kongen, til hvis Tone man kan slutte sig af hans ovenfor aftrykte Skrivelse til Kommissionen. Følgen var da ogsaa, at han den 22. Septbr. 1811 ifølge kgl. Resol. blev indsat som Arrestant i Blaataarn. Her var han til den 18. Decbr. s. A., hvorefter han, dømt til Fæstningsstraf paa Livstid for Majestætsforbrydelse, indsattes i Citadellet Frederikshavn og senere blev forflyttet til Kristiansø. Her var han fængslet indtil den 15. August 1818, hvorefter der skænkedes ham Friheden og en Naadesgave af 200 Rdlr. mod at han uopholdelig forlod Landet.

IV.

Ved kgl. Resolution af 23. Mai 1819 indsattes paa Kristiansø Guidekorporal Mathias Jørgen Thorsøe for hans, som det hedder i Fængselsprotokollen, mod Premierlieutenant ved Husarregimentet C. L. v. Gjellerup udviste kvalificerede Respektovertrædelse. Nogen nærmere Oplysning herom har ikke været til at finde; men jeg har Grund til at tro, at der her var Tale om en Udfordring fra Thorsøes Side. Han blev løsladt efter 11 Maaneders Forløb.

Hvad der i de paafølgende Aar bragte Dr. Jacob Jacobsen Dampe og Smedemester Hans Christian Jørgensen paa Kristiansø er derimod bekjendt, men fortjener dog her kortelig at omtales. Under Paavirkning af de revolutionære Bevægelser i Sydeuropa havde Dampe, der allerede havde gjort sig offenlig bemærket

ved sine demagogiske Bestræbelser, forfattet et Skrift, der gik ud paa at vise, at det danske Folk ligesaavel i 1820 som i 1660 havde Ret til at bestemme, under hvilken Regeringsform det vilde leve, at ethvert Forsøg fra Regeringens Side paa at gjøre det Modsatte i saa Henseende maatte betragtes som Vold og Tyranni, og at Folket maatte have Ret til at anvende væbnet Magt mod en saadan Modstand. Dette Skrift viste han til Forskjellige, ligesom han ogsaa lod Smedemester Jørgensen, hvis Fortællinger om Folkets Stemning han selv paastod havde givet Stødet til hans Optræden som politisk Reformator, bringe det videre. Han søgte desuden at stifte et politisk Selskab, der skulde virke for det ovennævnte Formaal, og til Brug for dette Selskab forfattede han et nyt Skrift, hvori Deltagerne opfordredes til at møde offenlig og med Vaaben og forlange, at Folket uhindret maatte stemme, om den gamle Regeringsform skulde vedblive at bestaa eller ikke. Endvidere skulde man afæske Kongen en Erklæring, om han vilde indrømme Folket en saadan Ret eller ikke; nægtede han dette, skulde Hovedstadens Borgere træde sammen og rette en Opfordring til samtlige Borgere i Landet om at følge deres Forbillede. Endelig skrev Dampe efter Jørgensens Tilskyndelse en Proklamation til Soldaterne, hvori han opmuntrede dem til at gjøre Oprør og iøvrigt rettede de voldsomste Angreb mod Regeringen. Politiet fik imidlertid Alt at vide gjennem et Par Medlemmer af Selskabet, deriblandt en anset Hospitalslæge, og arresterede Dampe og Jørgensen. En Kommission blev nedsat til at undersøge og dømme i Sagen, og Dommen lød paa Livsstraf for dem begge som skyldige i forsøgt Oprør og Majestætsforbrydelse. Ved kgl. Reskript af 14. Marts 1821 blev denne Dom forandret til Fængsel paa Livstid paa Kristiansø under streng Bevogtning.

Denne Dom blev med Hensyn til Fængslingen paa Kristiansø strax kun exekveret for Jørgensens Vedkommende. Fængslet paa Kristiansø mentes nemlig ikke at afgive den fornødne Sikkerhed for en saa farlig Person, som Dampe antoges for at være, og det ansaaes derfor for rigtigst, at han, indtil Fængslet var blevet mere forsvarlig indrettet, skulde indsættes i Citadellet i Frederikshavn. Her tilbragte han omtrent fem Aar, og hvis man kan fæste Lid til hans Fremstilling i

det af ham i 1858 udgivne Skrift: „Fortælling om mit Fængsel i høieste Grad i tyve Aar og min Forvisning i syv Aar", havde han det meget haardt og blev af Fæstningskommandanten, General Lorentz, behandlet skaanselsløst. Han ansaae det da næsten som et Gode at blive sendt til Kristiansø, hvor Fængslet imidlertid var blevet indrettet til hans Modtagelse. Hertil ankom han den 24. Juni 1826 og førtes da, som han siger, til en aldeles ny opbygget Bastille. Han betegner vel den daværende Kommandant Wulff som en venlig, velvillig sindet Mand, men da denne havde Ordre til at bevogte ham strengt, var hans Fængselsliv, saaledes som han selv skildrer det, meget sørgeligt. Dog fik han efter kort Tids Forløb Lov til undertiden at gaa i den Gaard, der var ved Bygningen, og senere ogsaa Tilladelse til en Time om Dagen at gaa omkring i Fæstningen, men da ledsaget af en Soldat med den udtrukne Bajonet i Haanden. Han fik ogsaa Lov til at have Skrivematerialier, men paa den Betingelse, at Alt, hvad han skrev og vilde have bortsendt, skulde forevises Kommandanten. Denne Tilladelse benyttede han imidlertid til at skrive Breve, som han formaaede en Soldat og en ung Pige, med hvem han havde stiftet Bekjendtskab, til at befordre videre gjennem Posten eller ved Hjælp af en Skipper. Ved disse Personers Hjælp gjorde han ogsaa forskjellige Forsøg paa at flygte med et eller andet af de Fartøier, der viste sig i Nærheden af Øen, uden at det lykkedes ham at naa sin Hensigt. At han forøvrigt ikke blev holdt saa strengt, som han fortæller, fremgaaer af den Omstændighed, at han endog kom til at deltage i en lille Festlighed med Dands, som fandt Sted i Anledning af Kommandantens Fødselsdag, og hvortil han havde skrevet et lille dramatisk Arbeide.

I Sommeren 1831 skulde der oprettes en Karantæneanstalt paa Kristiansø, og da den lille Ø, hvor Statsfængslet var, skulde tages med i Brug dertil, fandtes det rigtigst, at Dampe atter førtes til Citadellet Frederikshavn. Dette var et Tordenbudskab for ham, især da han erfarede, at Lorentz, som endog havde forment ham at drage frisk Luft i det Frie, endnu var Kommandant i Citadellet. Den 18. August 1831 fandt Overførelsen Sted. I Citadellet fik han dog Lov til at gaa paa Volden med en Soldat efter sig og til at mod-

tage Besøg, blandt Andre af sine Børn. Kommandant du Plat, som kom efter Lorentz, viste sig mindre haard, men forøvrigt var Bevogtningen saa streng, at den udelukkede al Udsigt til Flugt. Ikkedestomindre tænkte Dampe stadig paa at gjenerhverve sin Frihed. For det Første forfattede han flere Skrifter, hvorved han haabede at kunne faae Penge som Middel til at formaa Nogen til at være ham behjælpelig med hans Flugt. At faae disse Skrifter anbragte hos en eller anden Boghandler, antog han kunde ske ved Hjælp af hans Børn. Dernæst søgte han Midler til at komme ud af Fængslet om Natten. I et lille Lukaf ved Siden af hans Værelse var Gulvet af Mursten. Han begyndte saa om Natten at grave sig en Gang ned til en Mur, der vendte ud til en lille Have, som Arrestforvareren havde bagved sin Bolig. Herfra kunde han gaa lige ud paa Torvet og havde Volden tæt ved, som han om Natten kunde gaa over. Den Jord, han udtog ved Gravningen, gjemte han i Poser, og dækkede derefter Hullet med de optagne Mursten. Dette Arbeide fortsatte han i mange Nætter, og han var ikke langt fra den Mur, der skulde gjennembrydes, for at han kunde komme ud i det Frie, da han pludselig og uventet fik den Efterretning, at han atter skulde føres tilbage til Kristiansø, fordi den der oprettede Karantæne igjen var ophævet. Hans Forsøg paa at flygte var saaledes igjen strandet.

Den 7. November 1832 gjensaae han Kristiansø som Statsfange. Ved hans Ophold her i de paafølgende ni Aar er det overflødigt nærmere at dvæle. Ogsaa i den Tid gjorde han forskjellige Forsøg paa at komme bort ved Hjælp af Forbindelser, som han atter fik Leilighed til at forskaffe sig, men det lykkedes ligesaa lidt nu som tidligere. Endelig slog Befrielsens Time. I Foraaret 1841 foretog Kronprinds Frederik ombord paa Dampskibet Kiel Reisen til Tydskland for at hente sin Brud, Prindsesse Mariane af Mekleborg-Strelitz. Underveis tog han ind til Kristiansø for at forkynde Dampe, at han ifølge kgl. Resolution af 22. Mai skulde løslades af Fængslet, men for Resten af sit Liv opholde sig paa Bornholm paa et selvvalgt Sted og ikke forlade det. Denne Indskrænkning var han meget utilfreds med, men derved var Intet at gjøre, thi allerede Befrielsen fra Fængslet maatte jo betragtes som en stor Naadesakt.

Han valgte Rønne til sit Opholdssted. Her syslede han med literære Sager, som dog ikke kunde udgives uden at underkastes speciel Censur, men stadig var det hans Tanke at undvige for, som han siger i det omtalte Skrift, at komme til et Land, hvor Forfatningen tilstedede ham Frihed til der at faae trykt Opraab og Taler, sigtende til at udbredes i Kjøbenhavn for at bevæge det danske Folk til Opstand og til at tage sin Frihed. Han gjenoptog saaledes atter den Virksomhed, der havde bragt ham i Fængsel. Men uden hans Medvirkning fik Danmark med Aaret 1848 sin frie Forfatning, dermed Amnestien for de politiske Domfældte, og ved denne fik ogsaa Dampe sin fuldstændige Frihed. Resten af sit Liv tilbragte han i Kjøbenhavn, hvor han udgav forskjellige filosofiske og politiske Skrifter, der ikke tildrog sig nogen videre Opmærksomhed. Saavidt vides, døde han i 1859.

Jørgensen blev allerede i 1832 løsladt af Fængslet. Sandsynligvis blev han anset som en uskadelig Person, der kun havde ladet sig forlede af Dampes fantastiske Ideer til at deltage i et Foretagende, om hvis virkelige Betydning han ikke havde nogen rigtig Forestilling.

V.

Nogle Aar forinden Kristiansø blev nedlagt som Fæstning, husede det derværende Fængsel to Statsfanger: fhv. Major af 2. Artilleriregiment Carl Christian v. Schütz og fhv. Kapitain paa Vartpenge, Heinrich Christopher Wilhelm v. Wasmer.

Major Schütz var født 1794 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Forvalter ved det ostindiske Kompagni. Han modtog sin militære Uddannelse paa Artilleri-Kadetinstitutet i Kjøbenhavn og blev i 1811 udnævnt til Officer. Han avancerede temmelig rask og blev som Premierlieutenant i 1826 Ridder af Dannebrog. I 1847 udnævntes han til Major og blev som saadan tjenstgjørende ved det 2. Artilleriregiment i Rendsborg.

Den 24. Marts 1848 om Morgenen blev der i det indre Tøihus i Rendsborg afholdt et Møde af Gevær- og Armaturkommis-

sionen, for hvilken Schütz var Præses. Dette Møde blev kort efter afbrudt af Klokkeringning i Nyværket og andre Tegn paa en Folkebevægelse. Da Kommissionen var traadt ud af Tøihuset, saae den Hovedvagten omringet af det 5. Jægerkorps, som var kommet fra Kiel, og af Medlemmer af det af Kong Christian den 8. ophævede borgerlige Artillerikorps i fuld Uniform, og midt iblandt disse viste sig Prinds Frederik af Augustenborg. Desuden var hele Pladsen udenfor Hovedvagten opfyldt af flere Hobe bevæbnede Borgere og sammenløbne Folk. Udenfor Tøihuset skiltes Schütz fra Kommissionens øvrige Medlemmer, men strax efter kom Regimentskommandøren Oberst Køie til ham og meddelte ham, at General Lützow havde afgivet Generalkommandoen til Prindsen af Augustenborg. Efter Schütz' Forklaring meddelte Obersten ham tillige, at Prindsen havde givet Ordre til, at Garnisonen skulde samles paa Paradepladsen, samt overdrog ham, Schütz, at udføre denne Ordre for Artilleriets Vedkommende.

Da Garnisonen var samlet, formerede Tropperne en Karrée, og Prindsen gav nu de forsamlede Officerer en Fremstilling af de Begivenheder, der skulde have fremkaldt Sammentrædelsen af en provisorisk Regering i Hertugdømmerne, og som i det Væsentligste gik ud paa, at Kongen var berøvet sin Frihed ved en Folkebevægelse i Kjøbenhavn. Da der fra flere Sider reistes Indsigelser herimod af de danske Officerer, erklærede Prindsen, at han ikke fortænkte de danskfødte Officerer i, at de foretrak at vende tilbage til Danmark, og at han med Hensyn hertil ikke vilde lægge dem Hindringer i Veien, ved hvilken Leilighed blandt flere Officerer Oberst Køie erklærede, at han ønskede at træde tilbage. Dette var derimod ikke Tilfældet med Schütz, der strax var bleven sat i Samtale med Prindsen.

Kort efter at Schütz havde ført sit Regiment tilbage fra Paradepladsen, havde han en Samtale med Oberst Køie om det Forefaldne og forestillede da Obersten, at det under de foreliggende Omstændigheder var deres Pligt at blive paa deres Poster, og at han ansaae det for stemmende med deres Ed. Under denne Samtale blev Schütz kaldet til Prindsen, som udenfor Tøihuset kom ham imøde

med de Ord: „Hr. Major! Jeg udnævner Dem til Kommandør for Artilleriregimentet!“ Ifølge Schütz's Forklaring skal han dertil have svaret, at han ansaae det for stridende mod sin Ed at modtage den ham af Prindsen tilbudte Kommando. Da Prindsen dertil svarede, at den provisoriske Regering kun havde grebet Tøilerne for at forebygge Anarki og Oprør, og at Regeringen vilde blive ført i Kongens Navn og ham tilbagegivet, saasnart han atter var bleven fri, erklærede Schütz, at om han end under disse Omstændigheder kunde finde sig foranlediget til at overtage Kommandoen, kunde han aldrig bekvemme sig til at drage Sværdet mod sine tidligere Kammerater, hvortil Prindsen forsikrede, at saadant aldrig vilde blive forlangt af ham. Han samtykkede derefter i at overtage Kommandoen, men fandt sig dog foranlediget til sammen med Majorerne Kindt, Zeska og Schrøder at indgive et Revers til den provisoriske Regering, hvori de erklærede, at de, hvis der ikke blev forlangt noget af dem, der stred mod den til Hs. Majestæt Kongen aflagte Ed, vilde lystre den provisoriske Regering, indtil de erfarede Kongens Villie, mod hvem de altid vilde bevare deres Troskab. Dette Revers blev leveret til Prindsen af Augustenborg, som modtog det med den Bemærkning, at det var godt.

Den følgende Dag, den 25. Marts, overdrog Prindsen af Augustenborg Schütz ogsaa Tøimesterens Forretninger, og samme Dags Eftermiddag tog Schütz Afsked med Oberst Køie, hvem han, som han udsagde i Retten, bad om at tale hans Sag hos Kongen og forestille hans Kammerater, hvorledes han havde anset det for stemmende med Ed og Pligt at blive og overtage Kommandoen over Regimentet. Han medgav ham tillige et Brev til Generalmajor Bauditz, hvori han søgte at forklare og undskylde sit Forhold.

I Egenskab af Regimentskommandør og Arsenalchef udviklede Schütz nu en stor Virksomhed i Oprørets Tjeneste, dog uden at rykke ud i Felten mod de kongelige Tropper. Han forestod saaledes alle Udleveringer af Vaaben, og det er godtgjort, at han fra Arsenalet i Rendsborg havde ladet udlevere til de oprørske Tropper og til Friskarerne 12000 Geværer og 1300 Pistoler, samt til Friskarehøvdingen Major v. d. Tann en Mængde Redskaber til Afbenyttelse

ved en projekteret Entring af de ved Kielerfjordens Indgang liggende danske Krigsskibe.

Kort efter Oprørets Udbrud erfarede Schütz, at Kongen under 29. Marts havde udstedt en Proklamation, hvori Bevægelsen i Hertugdømmerne erklæredes for Oprør og den provisoriske Regerings Foregivende om at handle i Hs. Majestæts Navn for falsk, hvorfor den saakaldte slesvigholstenske Armee blev opfordret til ufortøvet at nedlægge Vaabnene. I denne Anledning henvendte Schütz sig strax til Prindsen af Augustenborg og skal, som han senere udsagde for Retten, endog have fremsat Ønsket om at træde tilbage. Da Prindsen imidlertid svarede, at Schütz' personlige Anskuelser om Kongens Stilling ikke kunde komme i Betragtning, men at han havde at holde sig til den provisoriske Regering, og at han iøvrigt ikke nu kunde give ham Afsked, forblev Schütz rolig i den af ham overtagne Virksomhed, endog efterat Preussen havde gjort fælles Sag med Insurgenterne, og efterat Kommandoen over Insurgentarmeen var gaaet over til den preussiske General Bonin. Med Bonin kunde Schütz ikke enes, og tilsidst kom det til et formeligt Brud mellem dem. Følgen var, at Schütz forlangte sin Afsked, som ogsaa i December 1848 blev meddelt ham med Karakter af Oberst og en aarlig Pension af 2500 Mk. Kur. Nu søgte han ved Breve til Generalmajorerne Bauditz og de Meza samt ved et Andragende til Krigsministeriet at udvirke Tilgivelse, ifald han var bleven vildledet af en urigtig Opfattelse af Forholdene. Uagtet han ikke modtog Svar herpaa, levede han i den Indbildning, at han ikke kunde henregnes til de i kgl. Patent af 29. Marts 1852 fra Amnestien udelukkede Officerer, indtil han fra flere Sider blev gjort opmærksom paa, at han gjorde bedst i at begive sig til Hamborg for at afvente Begivenhedernes Gang. Under 8. April tilskrev han herfra Generaladjudanten General Schøller og bad denne om at udvirke Tilladelse for ham til at vende tilbage til Rendsborg for at faae sit Forhold undersøgt. Herpaa fik han det Svar, at naar han indfandt sig her i Riget, vilde han lig de andre fra Amnestien udelukkede Officerer blive stillet for Forhør og Krigsret. Efter at have modtaget denne Meddelelse begav Schütz sig til Rendsborg, hvor han strax blev arresteret

og afleveret til den i Byen Slesvig under 26. April nedſatte Generalkrigskommiſſion.

Den 20. Auguſt faldt Dommen. Schütz blev for Delagtighed i Oprør og Landsforræderi i Henhold til de militære Straffelovsbeſtemmelſer dømt til at have ſin Ære og ſit Liv forbrudt, at miſte den høire Haand, Kroppen parteres og lægges paa Steile og Hjul og Hovedet med Haanden at ſættes paa Stage. Under 24. September blev Dommen ved kgl. Reſolution formildet til Tugthusarbeide paa Livstid, og atter den 19. Januar 1853 blev denne haarde Straf forandret til Statsfængſel paa Livstid paa Kriſtiansø. Her ſad han fra den 15. Februar 1853 til 26. September 1855, hvorefter han løslodes mod at tage Ophold paa Bornholm.

Samme Dom blev den 30. Auguſt 1852 af Generalkrigskommiſſionen fældet over Kapitain paa Vartpenge H. C. W. v. Wasmer, hvilken Dom ved kgl. Reſolution af 24. September ſ. A. blev formildet til Statsfængſel paa Kongens Naade.

Wasmer, Søn af afdøde Oberſtlieutenant Wasmer af det ſlesvigſke Jægerkorps, var født i Eckernførde 1797, kom i 1809 paa Landkadetakademiet og blev i 1815 udnævnt til Officer ved Kong Frederik den Sjettes Regiment. Senere blev han forſat til det oldenborgſke Infanteriregiment i Rendsborg og her forfremmet til Kapitain og Kompagnichef. Ved Armereduktionen i 1842 afgik han ſom Kapitain paa Vartpenge. Da Oprøret udbrød i Hertugdømmerne, levede han ſom Privatmand i Rendsborg og tilbød ſtrax Prindſen af Auguſtenborg ſin Tjeneſte. Det overdroges ham at ſamle et Korps af Friſkaremænd, ſom han ſelv ſkulde kommandere. Med dette Korps, der kaldtes det Wasmerſke Frikorps, deltog han i den Fægtning, ſom den 21. April 1848 fandt Sted i Nærheden af Eckernførde, og fulgte efter Slaget ved Slesvig med General Wrangels Armee nordpaa ind i Nørrejylland. Da der imidlertid herſkede Utilfredshed i Frikorpſet, udvirkede Wasmer Tilladelſe til at føre det tilbage og opløſe det. Denne Opløsning foretog han i Altona. Senere blev han udnævnt til Major og Chef for 1. Inſurgentbataillon, hvormed han deltog i Fægtningen ved Idsbøl den 3. April 1849.

Wasmer havde tidligere gjentagne Gange paa Grund af en Nerveſvækkelſe, ſom han mente var Følgen af et Fald med en Heſt i Efteraaret 1818, begjæret ſin Afſked, men denne var bleven ham nægtet. Om Aftenen efter Træfningen ved Adsbøl var hans nervøſe Svækkelſe imidlertid ſtegen i den Grad, at han, for at undgaa et Slagtilfælde, fik Tilladelſe af ſin Brigadekommandør til at opgive ſin Kommando. Han tog da til Rendsborg og fik ſin Anſøgning om Afſked bevilget af det ſaakaldte Statholderſkab med en Penſion af 2000 Mk. Kur. Da han nogen Tid efter følte ſig bedre, meldte han ſig ſom frivillig Menig ved et Jægerkorps, der laa Nord for Kolding, men Morgenen efter ſin Ankomſt til dette Korps var han i en ſaadan Tilſtand, at han maatte kjøre tilbage til Rendsborg. Herfra begav han ſig til Hamborg og tilbragte de tre ſidſte Aar i denne Stad, dels i de holſtenſke Byer i Nærheden, beſkæftiget med videnſkabelige Sysler.

Som betegnende for hans Forhold til Oprøret fortjener endvidere at anføres, at han ſammen med flere til Oprøret overtraadte Officerer i Sommeren 1848 underſkrev en Proteſt mod den bebudede Ophævelſe af Perſonalunionen mellem Danmark og Hertugdømmerne. I denne erklærede de, at de vilde holde faſt ved den proviſoriſke Regerings Proklamation af 24. Marts, og udtalte tillige, at de havde grebet til Vaaben mod de voldſomme Overgreb, imod de Anmaſſelſer og imod den forræderſke Tilintetgjørelſe af deres medfødte Rettigheder, ſom vare aftrodſede deres arveberettigede Hertug og Konge af oprørſke danſke Underſaatter — at de med ſtørre eller mindre Held havde kæmpet mod en fanatiſeret danſk Armees Angreb, der var anført af Oprørere, ſom med Vold havde paatvunget ſig deres Hertug og Konge, og at de ogſaa vilde vedblive i Forening med Tyſklands hæderligſte Regimenter, førte af Tyſklands meſt udmærkede Anførere, at gjøre denne Armee Modſtand og ſtræbe at tilkæmpe ſig en ærefuld Fred, der ſikrede deres Lands Rettigheder.

Da Amneſtipatentet af 29. Marts 1852 udkom, beſluttede Wasmer, ſom frygtede for at blive henregnet blandt de fra Amneſtien udelukkede Officerer og derved at miſte ethvert Subſiſtensmiddel,

at melde sig frivillig for Politiøvrigheden i Altona. Fra denne blev han som Arrestant afleveret til de militære Autoriteter og stillet for Generalkrigskommissionen i Slesvig.

Under Forhørene søgte han at undskylde sig med, at det ikke var faldet ham ind at betvivle Rigtigheden af den preussiske Regerings og navnlig Prindsen af Augustenborgs Udsagn om Hs. Majestæts Ufrihed paa Grund af et i Kjøbenhavn udbrudt Oprør, og at han derfor ikke kunde betragte Bevægelsen i Hertugdømmerne som et Oprør, og det endnu mindre, efterat Tyskland og Preussen havde sluttet sig til den. Dog var han senere, efterat han havde forladt Krigstjenesten, ved Begivenhedernes Gang kommen til den Tro, at han havde været vildledet og i Virkeligheden været medvirksom i et Oprør.

Den 15. November 1852 henbragtes han som Statsfange til Kristiansø. Samtidig med Schütz skænkedes der ham den 26. Septbr. 1855 Friheden paa det Vilkaar, at han begav sig ud af Landet. Saavidt vides, afgik han et Par Aar efter ved Døden i Hamborg, hvor han nød en lille Pension af den preussiske Regering.

Fra Klampenborg Badeanſtalts første Tider.

Jeg ſidder paa en af de høie Bænke mod Stranden overfor Klampenborgs Koncertſal. Det er det ſkjønneſte Veir, mildt og behageligt. En let Briſe kruſer Sundets Vande, næppe i Stand til at fylde Seilene paa de forbidragende Fiſkerbaade, og Dampſkibenes Røg trækker ſig ſom en mørk Stribe hen ad Horiſonten, medens det hvide Skum ſom en lang Fure betegner den raſke Fart. Nedenunder, ved Skrænten's Fod, løber Strandveien med ſine Fiſkerboliger og pyntelige Villaer. Kjøretøier af enhver Art drage frem og tilbage. Fiſkeren ſer til ſit Garn eller er ifærd med at ſkyde Baaden ud i Søen. Damer i Morgendragter, ſirlige og kokette, promenere, Børn lege ved Stranden. Skuet er ligeſaa maleriſk ſom afvekslende.

Fra Blomſtergrupperne i Nærheden udgaaer en Duft, der virker berusende paa Sandſerne. Og medens jeg, gamle Mand, nyder alt dette og ligeſom føler mine Livskræfter opfriſkede og fornyede, vækkes hos mig gamle Minder fra den Tid, da Klampenborg Badeanſtalt endnu var i ſin Barndom og desuagtet havde en langt betydeligere Prætenſion end nu, idet den førte Navn af Klampenborg Kur- og Badeanſtalt, ja endog fra den Tid, da Terrænet var en Del af Jægersborg Dyrehave, en Tumleplads for Hjort og Daa, og da Ingen tænkte paa, at det ſkulde blive til det, ſom det nu er. Her, omtrent hvor jeg nu ſidder, var Skovfogedlodden med tilhørende Bolig, rundtom omgivet af kraftige Ege- og høiſtammede Bøgetræer,

afvexlende med Tjørn og Gran. Her færdedes jeg meget i min Barndom. Mine Forældre kjendte godt Skovfogden, vi beſøgte ham ikke ſaa ſjældent, og jeg kan huſke de prægtige Stikkelsbær i den lille paa Brinken anlagte Have, omtrent der hvor „Langelinie“ nu er. Jeg troer, at aldrig har Noget ſmagt mig ſaa godt ſom disſe Stikkelsbær. Allerede dengang var Klampenborg et yndet Valfartsſted for Stamgjæſter, det vil ſige det, der nu kaldes gamle Klampenborg, men ſom da havde et langt større Terræn, det, hvorpaa Badehotellet er opført. En Reſtauratør ved Navn Peterſen var her lige ſaa bekjendt for ſin gode Beværtning, ſine Kyllinger og ſin Boeuf ſom i Holbergs Tid Meſter Jacob i Taarbæk.

Saa kom Bataillonskirurg, Dr. Hjaltelin. Han havde ſtuderet Vandkuren ved forſkjellige Badeanſtalter i Tydſkland, og i Erkjendelſe af dens ſtore Nytte havde han i flere Skrifter anbefalet dens Brug her i Danmark. Ganſke naturlig fik han ſelv den Idee at oprette en Vandkur- og Badeanſtalt, og hvor kunde han vel finde et mere ſmukt og paſſende Sted dertil end i Jægersborg Dyrehave tæt op til Strandveien? Den 30. April 1844 gav Chriſtian den Ottende ham Privilegium paa Anlægget ſamt indrømmede ham dertil det nuværende Terræn, 23 Tdr. Land ſtort, „en ſand Perle af et Skovparti“, ſom Kongen udtrykte ſig.

Det var Aktieforetagendernes første Periode hos os. Hjaltelin havde ikke ſelv Midler til at anlægge Etabliſſementet, han indbød til Aktietegning, og i faa Dage bleve de 100,000 Rdlr., ſom Anlægsſummen var beregnet til, tegnede. Denne Sum viſte ſig dog altfor ringe, og den blev ſenere forøget med 75,000 Rdlr., hvoraf en Del anvendtes til at kjøbe Eiendommen „Kriſtiansro“, hvor Damebadene nu ere. Hjaltelin forbeholdt ſig Hovedbeſtyrelſen ſamt 25,000 Rdlr. i Aktier for Overdragelſen af Privilegiet til Aktieſelſkabet. Tilliden til Foretagendet var ſaa ſtor, at Aktierne ſtrax ſteg overordenlig i Pris, næſten til det dobbelte, for rigtignok efter nogle Aars Forløb at dale endnu ſtærkere. Hertugen af Auguſtenborg var en af de ſtørſte Aktionærer.

Selvfølgelig maatte Skovfogden fortrække med Bolig, Have og Stikkelsbær. Der blev taget raſk fat paa Anlægget, Bindesbøll var

Bygmesteren, og det Hele stod færdigt i Foraaret 1845. Men der er ogsaa en stor Forskjel paa, hvad „Anstalten" var i sin Nyhed, og hvad den er nu. Det kan sluttes deraf, at der foruden Kristiansro og Kurhuset kun var 4 Kottager, Ltr. A. B. C. D., samt Søbadebygningen paa Skrænten, et Par smaa Økonomibygninger, en ret anselig Bygning for Læge og Bogholder samt Vaskehus, Meieri osv. Koncertpavillonen med Læsesalon og Kongesalon var den samme, som den nu er, men den er senere bleven betydelig udvidet. Istedetfor den nuværende store Veranda var der anbragt en Markise, under hvilken der var henstillet Borde og Stole. Bag Koncertsalen laa Restaurations- og Kaffe-Pavillonen, den første mod Syd, den anden mod Nord, og, mellem begge, Restauratørens Beboelseslejlighed. I Restaurationen var der anbragt et stort Spisebord til table d'hôte, og ved Siden var der indrettet smaa, ved Gardiner afdelte Kabinetter. Thepavillon og Stald vare paa samme Sted ved Hovedindgangen, hvor de nu ere. Den store Pavillon, hvor der nu paa dette Sted er Beværtning, var Restaurationslokalet ved Koncertsalen. Den blev flyttet derhen, efterat det store Badehotel var opført i 1866. Der er overhoved skeet ikke faa Omflytninger af Bygningen, paa en vis Maade efter amerikansk Methode. Saaledes var den nuværende Kottage Ltr. E et op til Skrænten skraas for Koncertsalen beliggende saakaldet „Glashus", hvor der var Udsalg af mineralske Vande, og Kottagen Ltr. D. var den ene af de ved Koncertsalen beliggende to Pavilloner, bestemte til Cigar- og Frugtudsalg.

Klampenborgs oprindelige Bestemmelse som Vandkuranstalt var naturligvis afgjørende baade med Hensyn til den hele Indretning og til Forpleiningen. Værelserne i Kottagerne vare kun tarveligt indrettede og møblerede, og Fordringer til Komfort kunde der kun lidet være Tale om. Der var ikke engang Kjøkkener, kun Ildsteder, og med Hensyn til Værelserne var der indført en Art Cellesystem, idet de i Reglen ikke stod i Forbindelse med hinanden. I det tre Etages Kurhus, oprindelig bestemt for 36 Kurgjæster, var der alle dengang brugelige Indretninger til Benyttelse ved Vandkuren; der var Apparater til kolde Indsvøbninger og Afrivninger, kolde Kildebade, Sæde- og Fodbade, der var varme Bade, kort sagt Alt, hvad der

var fornødent til Brug ved de mangfoldige Sygdomme, ſom efter Dr. Hjaltelins Mening kunde kureres ved Vandkur. Der var Sygeſtole paa Hjul til Brug for Patienter, ſom ikke kunde taale at gaa. Og dette var ſaa meget mere nødvendigt, ſom der var et betydeligt Stykke Vei for Patienter, der ſkulde bruge Douche- eller Regnbade, idet disſe befandt ſig i Plantagen udenfor Anſtaltens Territorium i tre Smaabygninger i Form af Taarne. Vandet kom fra en Kilde i Skoven og naaede aldrig en høiere Temperatur end 7 til 8 Grader.

Med Hensyn til Forpleiningen var der givet ſtrenge Regler om, hvad der maatte nydes, og hvad der var forbudt ſom ſkadeligt. Det Forbudte omfattede langt flere Sager af Spiſe- og Drikkevarer, end det Tilladte, og ſaaledes kan det forklares, at Priſen for table d'hôte kun var 2 Mk. Andre Gjæſter, der ikke vilde lade ſig nøie med et ſligt, alt andet end lukulliſk Maaltid, kunde ſpiſe à la carte. Forøvrigt maa det erindres, at Pengenes Værdi var helt forſkjellig fra, hvad den nu er. I Betragtning heraf er der kun ringe Forſkjel mellem, hvad Badegjæſterne dengang betalte i Leie og nu, ja den var maaſke forholdsvis dyrere. Priſerne varierede efter Værelſernes Størrelſe og Beliggenhed fra 2 til 4 Rdlr. ugenlig for Ugeleiere og med Moderation for Maanedsleiere. Endvidere blev der for det tarvelige Møblement beregnet en Rdlr., for et Par Lagener og Haandklæder 24 Skill. ſamt for Opvartning 1 a 2 Rdlr. ugenlig.

Selvfølgelig hørte Søbade med til Vandkuren; de ere jo ſaa at ſige næſten de eneſte, der ere blevne tilbage af denne Kur, hvis Hovedbeſtanddel beſtod i at tylle en Mængde Glas almindeligt Drikkevand i ſig til indre Renſelſe. I den allerførſte Tid vare Søbadene ved Klampenborg indrettede ſom Nordſøbadene og beſtod af Badehuſe, byggede paa Karrer med Hjul under, der ved Heſte eller Menneſker bleve trukne ud i Søen og tilbage igjen. Men deslige Indretninger, der maaſke kunne paſſe paa Steder, hvor der er Ebbe og Flod, og hvor Badningen nærmeſt er en Overſkylning af Bølgeſlaget, viſte ſig her i høi Grad upraktiſke og ubekvemme. Saaledes, og det iſær for Damer, at føres afſted paa en haard Træbænk i et til alle Sider vaklende Skur, og dernæſt ikke at turde komme videre end paa en Alen dybt Vand, for at Bølgerne ikke ſkulde ſkylle ind i

Badekamret, ſvarede kun lidet til Foreſtillingen om det Sunde og Behagelige ved et Strømbad. Følgen var da ogſaa, at disſe Badevogne meget hurtig bleve afſkaffede, og at der opførtes Badehuſe for Herrer og Damer paa de Steder, hvor de nu ere.

Bevægelſe i fri Luft, ſmukke og behagelige Omgivelſer og forſkjellige Adſpredelſer anſaaes ſom meget nyttige for Vandkurens Reſultater, og den Formodning ligger nær, at dette var af nok ſaa ſtor Betydning ſom ſelve Kuren. At det Terræn, hvor Etabliſſementet er anlagt, er ſaa rigt paa Naturſkjønheder ſom kun faa Steder i Danmark, veed Enhver, der har beſøgt Klampenborg og har Sands for disſe Skjønheder; men ſelvfølgelig maatte ogſaa Kunſt og omhyggelig Pleie bidrage til Tiltrækningen. Der var anlagt ſmukke og ſtore Græsplæner, der var vakre Blomſterpartier efter den Grad af Udvikling, ſom Havekulturen dengang havde naaet hos os, men ſom juſt ikke var betydelig, og hiſt og her var der ved Kottagerne anbragt kølige Løvhytter eller ſkærmende Lyſthuſe. Adſpredelſerne beſtod desuden i Koncerter, i Begyndelſen kun to Gange om Ugen, og en Gang om Ugen Bal i Koncertſalen, uagtet Meningerne hos Badelægerne om, hvorvidt Dands var gavnlig for Kurgjæſter, vare meget delte. Saa var der Gynger, Kegleſpil og nogle gymnaſtiſke Indretninger. En af Kammerraad Langgaard inventeret Skivekaſtning, kaldet „Ornithobolaja“ var, ſom det hedder i en Beretning, Søndagen den 28. Juni 1846 første Gang i Aktivitet under en livlig Frekvens af Beſøgende. I 1854 blev der anſkaffet et transportabelt Theater, hvorpaa der gaves Pantomimer. Man havde ogſaa villet give virkelige dramatiſke Foreſtillinger, men da alle velrenommerede Skuespillerſelſkaber vare bundne ved tidligere indgaaede Forpligtelſer andetſteds, ſaae man ſig nødſaget til at opgive denne Plan. Men der var ogſaa større Arrangementer til Nytte og Fornøielſe; dette vil ſenere blive omtalt lidt nærmere.

For Beſøgende var der „ved kgl. Reſolution“ faſtſat en Entré til Etabliſſementet af 8 Sk. for Hverdagene og 1 Mark for Søndagene, nærmeſt beſtemt til at dække Omkoſtningerne ved Muſiken i Koncertſalen og ved Vei-, Promenade- og Haveanlægenes Vedligeholdelſe. Senere blev Entreen forandret til 12 Sk. ens for alle

Dage ligeſom nu. Befordringsmidlerne mellem Klampenborg og Kjøbenhavn beſtod tilſøes i de to ſmaa Dampbaade „William“ og „Emma“, der særlig vare byggede til denne Fart (de gav H. P. Holſt Sujettet til en paa det kgl. Theater opført Vaudeville) ſamt Dampſkibet „Hamlet“, der paa ſin Tur til Helſingør anløb Klampenborg. Tillands ſkete Befordringen med Omnibusſerne „Hertha“, „Merkurius“ og „Figaro“. Den tiltagende Frekvens fremkaldte et Aktieprojekt, der gik ud paa Bygningen af Kæmpeomnibusſer til 50 Perſoner, trukne af 6 eller 8 Heſte; men Politiet, ſom deri ſaa Dyrplageri, modſatte ſig Projektets Udførelſe.

Et ganſke andet rentabelt Foretagende var paatænkt og under Forhandling. Dr. Hjaltelin og „Kjøbenhavnspoſtens“ Udgiver, Sekretær Liunge, havde nemlig ſamtidig med Anlægget af Klampenborg Badeanſtalt andraget paa Koncesſion til Bygning af en Jernbane mellem Kjøbenhavn og Klampenborg paa Aktier. Alle Forberedelſer vare gjorte, og Aktieſummen var underhaanden tegnet, men Jernbane-Kommisſionen modſatte ſig Anlægget af forſkjellige Grunde, og den forlangte Koncesſion var ikke til at opnaa. Havde man dengang kunnet ane, hvor udmærket den nuværende Klampenborgbane betaler ſig, er der vel Sandſynlighed for, at den vilde være kommen 20 Aar tidligere, end det blev Tilfældet. Det fortjener at anføres, at for at godtgjøre en ſaadan Banes Rentabilitet blev der anſtillet Beregninger over Færſelen paa Strandveien. Deraf fremgik det, at der i Sommermaanederne blev befordret c. 5000 Wienervogne ſamt c. 95,000 aabne Vogne med ialt c. 500,000 Lyſtreiſende, ikke at tale om Arbeidsfolk, Bønder oſv.

Etabliſſementet var allerede i den første Tid godt beſøgt. Blandt Kurgjæſterne var der notable Perſoner, alle Stænder vare repræſenterede lige fra Fyrſten til Bondemanden. I det første Aars Sæſon vare de Beſøgendes Antal d. v. ſ. de, der betalte Entré, c. 40,000. Næſte Aar ſteg Tallet næſten til det dobbelte. Kong Chriſtian den Ottende med Gemalinde og øvrige Medlemmer af Kongehuſet beſøgte jævnlig Etabliſſementet. Det første af diſſe Beſøg fandt Sted den 21. Juni 1846 og var særlig høitideligt. Indkjørſelsporten var ſmykket med Feſtons af Egeløv og Flag, og Majeſtæterne hilſtes

med en Fanfare af blæsende Inſtrumenter og Kongesalut. Hjaltelin overrakte Kongen paa Beſtyrelsens og Anſtaltens Vegne følgende i Dagens Anledning digtede Linier:

„Taknemlig hilses Du, o elskte Drot!
Paa dette Sted, Din kongelige Naade
For Folket hengav — ei til Glæde blot,
Men og til Trøst, til Lægedom og Baade!
En nysudfoldet Spire end Du ser,
Men, pleiet ømt, skal Sundhedskraft den gives
Og Glands og Farvepragt! Dog, hvis det sker,
Ifald den lykkes, hvis den herligt trives:
Da skal den Gren, som af Din Skov Du brød,
Indslynge smukt sig i den friske, grønne
Udødelige Krans om Kronen rød,
Hvormed dit Folk taknemlig Dig vil lønne!“

Beſtyrelsens Medlem og beſtaltede Feſttaler, Grosſerer Joakim Topp, bød derpaa i velvalgte Ord Majeſtæterne og de øvrige høie Gjæſter velkommen, hvilket beſvaredes af Kongen med et hjerteligt Ønske for Anſtaltens Held og Fremme til Gavn og Glæde for dem, der beſøgte den. De høie Gjæſter tog derpaa Anſtalten i Dieſyn og nød nogle Forfriſkninger. — Ved et andet Beſøg, den 15. Juli 1846, vare Majeſtæterne ledſagede af Kongen og Dronningen af Sverrig, ſamt Kronprinds Karl og Prinds Guſtav, i hvilken Anledning Etabliſſementet ligeledes var feſtlig ſmykket. Den 2. Auguſt ſ. A. blev, ſom det hedder i en Beretning, Klampenborgs Kur- og Badegjæſter glædelig overraſkede ved et Beſøg af omtrent 150 ſvenſke Damer og Herrer fra Helſingborg og Ramløſa med et Muſikkorps i Spidſen. Der blev af Anſtaltens Beſtyrelſe i Haſt truffet Arrangements paa den ſkyggefulde nordlige Plæne udenfor Reſtaurationslokalet til en Sexa, hvortil Gjæſterne ſelv havde medbragt de fornødne Spiſe- og Drikkevarer, og i Koncertſalen blev der arrangeret et lille Bal. Blandt Gjæſterne befandt ſig de to anſete Videnſkabsmænd Profeſſor Thomander og Wieſelgren. I Maaltidet i det Grønne deltog ſaa godt ſom alle Badegjæſterne paa Anſtalten, ſamt en ſtor Del Folk fra Kjøbenhavn, og under Muſik, Sang,

Tale og Dands herſkede der den livligſte Stemning. Dette Beſøg blev gjengjældt ved en Lyſttur den 6. Auguſt til Helſingborg og Ramløſa, der foretoges af 200 Perſoner i det feſtlig ſmykkede Dampſkib „Sultan". Den ſvenſke Gjæſtfrihed viſte ſig her, ſom altid, fra den ſmukkeſte Side. Ved Sexaen i Ramløſa blev følgende Sang af P. L. Møller, „En Skaal for Dampen", affungen:

„Pris være Vandet, ja det klare Vand!
Dets Dyder ei vi her maa glemme, —
Dog ei fordi at man det drikke kan,
Og vi har Douchebade hjemme:
Nei, Vin ſom Drik viſt præfereres bør,
Men Vandet ſaare megen Nytte gjør
Derved, at man
Laver af Vand
En Damp, hvis Kraft kan drive Skibe.

Skjønt vifter Bøgeſkoven i vort Hjem;
Hvo glemmer ikke Savn og Smerter,
Naar over Sundet Maanen glider frem
Som Bro for Tanker og for Hjerter?
Paa Maaneſkin man dog ei vandre kan,
Men Dampen trofaſt knytter Strand til Strand,
Saa at hver Dag
Kunne i Mag
Nu Haand og Mund med Hjertet følge.

Vi er ſom Brødre nu i ſamme By,
Og Øreſundet er en Gade:
Naar Solen blinker fra den klare Sky,
De ſnævre Stuer vi forlade.
Naar Vandet paa Maſkinen ſnurrer ſmukt,
Da ſtandſer Intet mer vor Længſels Flugt;
Vi med vort Flag
Hilſe „Goddag!"
Og dampe over til hverandre.

Ja, Skaal for Dampens Aand, ſom Ven til Ven
Trygt bærer paa de mørke Vinger! —
Og dog, han er jo ret en flygtig Svend,
Som bort med Vindene ſig ſvinger.

I ſvenſke Piger med de Øine blaa,
O, lad os Eders Tanker tyde ſaa:
Venſkabet, ſom
Med Dampen kom,
Gid aldrig det maa ligne Dampen."

Til de Forlyſtelſer, der allerede i den oprindelige Plan for Etablisſementet vare fremhævede ſom ſtemmende med dets Karakter, hørte Vædde- eller Kaproninger. Saadanne bleve ogſaa jævnlig arrangerede, men under den mere fine, fra Venedig hentede Benævnelſe „Regattafeſt", hvilken nok ſkyldtes Bogholder Hellmann, Bikubens ſenere Stifter, der var et meget virkſomt Medlem af Beſtyrelſen. Den 6. September afholdtes en danſk Sømandsfeſt med Kaproning, Dyſtløb, Væddeſvømning, Klatring- og Kajakløb, der glædede ſig ved en ſtor Deltagelſe, iſær af Holmens Folk. Feſten aabnedes med en ſtor Proceſſion, beſtaaende af 2 Løbere (?), 12 Hornblæſere, den af Deltagerne valgte Formand, 4 Fanebærere, 4 unge Sømænd med blanke Kaarder, de hvidklædte Dyſtløbere, Styrmænd og Roerkarle ved Dyſtløbet, parvis med Flag, og Styrmænd og Roerkarle ved Kaproningen med en Baad, ſmykket med Egeguirlander ſamt med Flag og Roſer. Ved Ankomſten til Kriſtiansro, hvor man ſkulde gaa i Baadene, og hvor Kaproningen og Dyſtløbet ſkulde begynde, blev Proceſſionen modtaget af Beſtyrelſens Medlem Groſſerer Topp, der holdt en kjøn Tale og overrakte Dyſtløberne de til Kampen beſtemte Spyd. Kampdommerne for Dyſtløbet og Kaproningen vare Kaptain van Dockum og Premierlieutenant Ipſen, og for Væddeſvømningen Gymnaſtikdirektøren Prof. Nachtigall. Iſær blev Dyſtløbet fulgt med ſtor Intereſſe af det talrig forſamlede Publikum. Det fandt Sted Baad mod Baad af lige Letroenhed og lige Styrke. Dyſtløberne ſtod paa et agterud i Baaden anbragt Lad. Støbet førtes med et 8 Alen langt og 8 Tommer tykt Spær, ſom haandteredes efter beſtemte Regler. Mellem de fire Dyſtløbere, ſom deltog, og af hvilke 2 vare Underofficerer ved Holmen og de andre 2 Fiſkere fra Taarbæk, var Seiren længe uafgjort, indtil det lykkedes Underofficer Kreutzkamp og Fiſker Hans Peter Larſen at

bringe deres Modſtandere overbord og at vinde Præmien, 5 Specier og en Krands. Til denne Feſt var der ſolgt 7776 Billetter.

Som det lod til, ſaae Georg Carſtenſen ſom Tivolis Entreprenør i disſe Arrangements et Forſøg fra Klampenborgs Side paa at optræde ſom Konkurrent, og han ſøgte at gjøre dem latterlige ved Parodier. I Klampenborgs Badetidende af 11. September 1846 ſkrives der: „Da Klampenborg Badehotel annoncerede ſin danſke Sømandsfeſt, lod Tivoli til ſin Geburtsdag opføre en „danſk Drengefeſt", ſom det repeterede til Entreprenørens Benefice. I Søndags, da Sømandsfeſten blev afholdt, gav Tivoli en „danſk Søndagsfeſt", hvori danſke Drenge-Folkeforlyſtelſer og andre Drengeløier udgjorde den karakteriſtiſke Beſtanddel. Disſe Løier gjentog det i Onsdags ſom en „danſk Onsdagsfeſt", og igaar lod Tivoli, under Titlen af „danſk Landmandsfeſt" opføre en hel Parodi paa Sømandsfeſten, i hvilket Produkt af Hr. Carſtenſen den flove og fade Drengevornhed er dreven til den høieſte Potens. Disſe tivoliſtiſke Sottiſer kom nylig paa Omtale i et Selſkab, og En ytrede, at det hele puerile og forulykkede Forſøg paa Perſiflage forekom ham meget uanſtændigt. — „Da mener jeg", bemærkede en Anden, „det er kun i ſin Orden, at Etabliſſementet ved enhver Leilighed ſøger at betegne ſin Natur ſaa nøie ſom muligt."

Mellem Fiſkerne i Taarbæk og Anſtalten var der det bedſte Forhold, hvilket da ogſaa kan finde ſin Forklaring deri, at dens Nærhed tilførte dem ikke faa Sommergjæſter. Overhovedet daterer Kjøbenhavnernes Landliggere i Taarbæk ſig fra Klampenborgs Badeanſtalt første Aar. Før den Tid havde Taarbæk næſten udelukkende Karakter af Fiſkerleie, iſprængt hiſt og her med en enkelt Villa. Sekretær Liunge var en af de første, ſom opførte den Række ſmukke Villaer, der mod Syd ſtrækker ſig til Dampſkibsbroen. Strandveien langs Taarbæk var juſt heller ikke tiltrækkende; den laa i Reglen i et næſten ufremkommeligt Uføre og blev kun lidet beførdet; vilde man længere Nord paa, kjørte man helſt gjennem Dyrehaven. Intimiteten mellem Fiſkerne og Etabliſſementet viſte ſig ved forſkjellige Leiligheder. Saaledes vare de den 1. Auguſt 1846 med deres Familier indbudne til Dands i Koncertſalen. De mødte i ſtort

Optog med Flag og Sang, og deres Oldermand beſvarede Beſtyrelſens Velkommen med et Leve for Kongen, der havde ſkænket Badeanſtalten det ſmukke Terræn, og dernæſt for Beſtyrelſen, ſom havde beviſt Fiſkerne den Ære at indbyde dem. Ballet gik for ſig med ſtor Lyſtighed, og ikke faa af Badegjæſterne deltog. „Det lille Intermezzo“ i Ballet, ſom Beværtningen med Spiſe- og Drikkevarer foranledigede, endte med Sange og Skaaler, udbragte af Fiſkerne, for Kongen, Fædrelandet, alle brave Sømænd og Fiſkere oſv. Da et af Beſtyrelſens Medlemmer udbragte en Skaal for Danebroge, optoges den med høi Jubel paa ægte Sømandsvis, og Fiſkerne viſte alle ved Ballets Slutning, at de fremfor alt vilde have Flaget holdt i Ære, idet de, efter at have forladt Koncertſalen, igjen drog derind med Danebroge imellem ſig og ſang: „Kong Chriſtian ſtod ved høien Maſt“, hvormed de paa en paſſende Maade ſluttede Feſten.

Der blev ogſaa afholdt Markeder. Et ſaadant fandt Sted i Slutningen af Sæſonen 1854. Derom hedder det: „Langs Kjøreveien var paa begge Sider opreiſt Telte og Boder med alle Sorter, iſær Galanterivarer, og fra tidlig paa Formiddagen til ud paa Aftenen færdedes Skarer af Skue- og Kjøbelyſtne mellem diſſe. Da den med et Marked ellers forbundne Larm, alle ſkrigende Bajadſer, alle lurvede Kunſtnere ved derom af Beſtyrelſen trufne Foranſtaltninger vare fjernede fra det klampenborgſke, og da en altfor ſtærk Tilſtrømning var forhindret derved, at enhver Markedsgjæſt maatte erklægge Entré, ſaa herſkede her en aldeles uforſtyrret Orden, og den Frygt, ſom Badeanſtaltens Beboere havde næret for at ſe deres Ro forſtyrret, viſte ſig ſaa ganſke ubegrundet, at den uſædvanlig muntre Færſel og det brogede Liv, ſom Markedsdagene frembød, ved Gjentagelſe i de kommende Sæſoner næppe vilde imødeſes af dem med Uvillie.“

Endnu ſkal jeg minde om en Feſt, ſom blev givet paa Klampenborg fra den 4. til 11. September 1864 i Form af et Marked til Fordel for Fondet „De Faldnes Minde“. Der var Obelisker med verſificerede Indſkrifter, der var allehaande Markedsløier: Meſter Jakel, et Sangerſelſkab, et anthropologiſk Muſæum oſv., hvilket alt-

ſammen er udførlig beſkrevet i en Viſe af Søren Pipperup med det Omkvæd:

„Og dog — lad gaa! — Jeg var jo glad og fro,
Jeg ſiger: Det var nysſeligt, for Meningen var go'".

I de første Aar var der, ligeſom det nu atter er Tilfældet, mange Badegjæſter fra Tydſkland, deriblandt ikke faa notable. Men den ſlesvigholſtenſke, af Tydſkland underſtøttede Bevægelſe og Krigene i 1848 og 49 bevirkede en ſtor Forandring heri. Tydſkernes Gjæſteroller paa Klampenborg ophørte, og ligeſom ogſaa dermed Anſtaltens Karakter ſom Vandkuranſtalt for den væſenligſte Del ophørte, fik den paa en vis Maade et mere nationalt Præg, forſaavidt ſom Kottagerne, der nu undergik forſkjellige Udvidelſer og Forbedringer, mere og mere bleve til faſte Sommerboliger for Kjøbenhavnerne, medens der rundt omkring reiſte ſig den ene Villa efter den anden. Men ogſaa Vennerne hinſides Sundet begyndte at indfinde ſig paa Klampenborg. Den ſkandinaviſke Idee ſtod jo dengang høit i Kurs, og der var ſaaledes Intet i diſſe Beſøg, der i den almindelige Foreſtilling gjorde Brud paa det nationale Præg.

Livet paa Klampenborg ſkildrer Anſtaltens Inſpektør Sibbelow i ſin i 1855 udgivne lille Bog paa følgende Maade: „Et særdeles venſkabeligt Forhold finder Sted mellem de forſkjellige Familier; man beſøger hinanden, ſpadſerer ſammen, foretager i Forening længere Udflugter til Vogns, og, naar Aftnerne i Auguſt og September blive længere, ſamles man i Læſepavillonen ved Koncertſalen for at tilbringe Aftenen i hinandens Selſkab. Ved diſſe Sammenkomſter ſynges og muſiceres der, ved hvilken Leilighed det der til fri Afbenyttelſe henſtillede Pianoforte yder god Tjeneſte; man ſpiller Kort og diskurerer, og enhver er velkommen, der vil bidrage til fælles Morſkab. Tonen paa Klampenborg er i det Hele ſaa lidt ſtiv ſom muligt, man ſpiſer ſin Frokoſt i det Frie, i Læ af Kottagens Mosſkærm, og Damerne ſpadſere hele Formiddagen i Morgenkjolerne. Om Hverdagen er en landlig Stilhed udbredt over Badeanſtalten; de Beſøgende fra Kjøbenhavn ere da kun faa, og for ogſaa om Søndagen i det mindſte at ſikre ſig et bedre beſøgende

Publikum, erlægges paa denne Dag en Entré af 1 Mark pro perſona. Desuden er det beſøgende Publikum ved Afviſere, der forbyde Benyttelſen af de Veie, ſom føre op til Beboelſesleiligheder, henviſt til Hovedpromenaderne."

Der var ſaaledes idylliſke Tilſtande. Men der var ſikkert ogſaa Tider, hvor Discordia fandt en Tumleplads ſelv i dette Paradis. Jeg mindes ſaaledes, at i Aaret 1846 havde Forfatteren P. L. Møller valgt Anſtalten til Sommeropholdsſted og da anrettet ikke ſaa lidt Forſtyrrelſe. Hans ſatiriſke Lune fandt her et rigt Stof, og der er endnu opbevaret adſkillige Viſer, hvori han lod forſkjellige Badegjæſter og nogle af Beſtyrelſens Medlemmer paſſere en for dem mindre behagelig Revue. Iſær var Bogholder Hellmann i Egenſkab af Anſtaltens Maître des plaisirs ſtadig Gjenſtand for P. L. Møllers Perſiflage. I en Viſe ſkrev han om „Hr. Hellmanns glade Liv", i en anden om Kong Hellmann ſom Anſtaltens abſolute Regent. Følgen var da ogſaa, at Hellmann trak ſig tilbage.

„Han ſagde Trylleordet:
Om han fik Penge til,
Han dog, det har han ſvoret,
Ei Formand være vil.".

Her vil jeg ſlutte. Ved det nuværende Klampenborg behøver jeg ikke at dvæle. Enhver, ſom er modtagelig for Naturſkjønheder, veed, at det er en af de ſmukkeſte Pletter paa Sjælland, og at det ſom Sommeropholdsſted baade ved ſin egen Ynde og ved ſine Omgivelſer af Skov og Sø frembyder en Tiltrækning ſom kun faa Steder her i Norden. Utvivlſomt vil den ſtrenge Kritiker finde Mangler — en ſaadan for en Badeanſtalt meget karakteriſtiſk, nemlig Mangel paa godt Drikkevand, er for et Par Aar ſiden bleven afhjulpen ved Gravning af fem Brønde — men heldigvis hører jeg ikke til denne Kategori af ſkarpſynede Peſſimiſter. Jeg finder overoverhovedet, at hvor der er ſaa meget tiltalende for Øie og Hjerte, er det retteſt at lade Rollen ſom Vrager og Maaler blive hjemme.

En kronet Nationalsang.

---

et Selskab, hvor jeg forleden var, blev der spillet og sunget ved Klaveret. Det var forskjellige Folkesange, deriblandt ogsaa „Den tapre Landsoldat". Det er en egen Følelse hvormed man hører denne Sang. Skjøndt denne Følelse nærmest er vemodig og smertelig, vækker dog denne

Forening af Ord og Toner ſkjønne patriotiſke Minder, og man ſporer uvilkaarlig noget af den elektriſerende Virkning, ſom denne Viſe i ſin Tid i ſaa høi Grad udøvede ikke blot paa den danſke Soldat, men ogſaa paa det hele Folk. Det var en Nationalſang, men dog kun i en vis begrændſet Forſtand, fordi den var digtet i en beſtemt Anledning og med viſſe Forhold for Øie. Den opſtod ſom Folkeviſe under en vis Situation; at den trods ſin momentane Oprindelſe endnu næſten er paa Alles Læber, gootgjør, hvor fortrinligt den har løſt ſin Opgave.

Naar „Den tapre Landſoldat" kun betingelſesviis kan kaldes en Nationalſang, ſaa ligger der deri, at en ſaadan Sang i det rette Begreb ikke maa være et Foſter af Øieblikkets Stemninger eller Begivenheder, ikke maa være bleven til i en enkelt Anledning. En Nationalſang maa være en Tolk for den Kjærlighed, der næres til Fædrelandet, den maa ſtøtte og opildne denne Kjærlighed ved at fremhæve det Lands Fortrin og Naturſkjønheder, hvor Ens Vugge ſtod, maaſkee dvæle ved enkelte ſmukke hiſtoriſke Minder til Opmuntring og Efterligning, og overhoved i Form og Indhold være ſaaledes digtet, at den kan tiltale Enhver uden Henſyn til Stand eller Alder, men fremfor Alt, at den kan hævde ſin vækkende og begeiſtrende Kraft under alle Tiders Omſkiftelſer. Det er mærkeligt nok, at i dette Begreb og med diſſe ſelvfølgelige Fordringer findes Nationalſange kun hos meget faa Nationer. De, der gaa og gjælde ſom ſaadanne, ere næſten beſtandig bleyne til med ſærlige Begivenheder for Øie, eller de have en ſærlig Henſigt, men ikke den, ſom en Nationalſang betinger. Have de holdt ſig i Tidernes Løb, er ſom oftest den ſmukke Melodi den væſenligſte Grund. Arndts „Was iſt des Deutſchen Vaterland" har egenlig en politiſk Tendens og den blev til i den Tid, da Tydſkland var truet af Frankrig; endnu mindre kan Claudius's „Rhinſang" eller den nyere „Sie ſollen ihn nicht haben den alten deutſchen Rhein" betragtes ſom Nationalſange. Den øſterrigſke „Gott bewahre unſer Kaiſer Franz" er en Hyldeſt til denne Keiſer, og naar den har holdt ſig populær til den Dag i Dag, ſaa ſkyldes det nærmeſt Haydn's ſkjønne Melodi. Frankrigs Marſeillaiſe, Girondinernes Marſch (»Français, laisserons nous

flétrir«) ere ligesaa lidt som Dronning Hortenses Sang »Partant pour la Syrie« Nationalsange i streng Forstand, de ere Fostre af Stemninger og indre Splid og gjentages kun naar Tidens vexlende Strømninger give dem en vis Gyldighed. Italien har, saavidt vides, slet ingen Nationalsang. I 1847, da Pius den Niende antoges at stille sig paa den italienske Friheds Side, digtedes en Hymne til ham: »Su fratelli letizia si canti«, som til en smuk Melodi af Rossini blev sungen med Begeistring; da Paven i de paafølgende Aar aabenbart slog sig til Reaktionen og stillede sig paa Østerrigs Side, var det forbi med hans Popularitet, og Hymnen skrinlagdes. Russernes Folkesang „Gud! beskyt Du vor Hersker!" til en smuk Melodi af Lwoff kan heller ikke betegnes som en Nationalsang, thi den gaaer kun ud paa Czarens Forherligelse. Spaniernes Riego-Hymne »Soldados, la patria nos llama à lalid« blev til under Kampen med de Franske til Ære for den tapre General Riego, og Polakkernes „Noch ist Polen nicht verloren", hvortil der ogsaa haves en polsk Text, og »Zotniera! bracia Kochani« (Op til Kamp! Trommen lyder!") ere Krigssange, blevne til under de forskjellige Forsøg paa at afkaste de Fremmedes Aag. Serbernes »Leci sokot z polnja« er en Krigssang fra en af deres første Kampe mod Tyrkerne, den lød igjen i Krigen 1876 og 1877, men en Nationalsang er den ikke. England kan vel siges at have en Nationalsang i »Rule Britannia«, men egentlig er den en Sømands- og Krigssang, og »God save the King (Queen)« er helliget Herskeren. Derimod fyldestgjør Hollands »Wien Neerlands blood in de aders vloit« saa temmelig alle de Fordringer, der stille sig til en fædrelandsk Sang for alle Stænder og alle Tider. Ogsaa Amerikanernes »Yankee Doodle« kan betragtes som en Art Nationalsang, skjøndt den bevæger sig i en temmelig lav Sfære af den folkelige Digtning.

Mindre Nationer, der ved deres Lands Beliggenhed væsenlig staa udenfor de store Verdensbegivenheder og som tillige ved særegne Naturforhold ere henviste til et mere isoleret Liv, ere let tilbøielige til at fordybe sig i en vis Partikularisme, der ikke sjælden viser sig i en stærk og fremtrædende Kjærlighed til det Jordsmon, hvor de have deres Hjem. Denne Kjærlighed bliver et karakteristisk

Træk i Folkedigtningen og den finder da ogſaa ſit ſtærkeſte og varmeſte Udtryk i Nationalſangene. Iſær er det mindre Bjerg- og Fjeldlande, hvorom dette gjælder, og man veed jo ogſaa, at f. Ex. Schweiz og Tyrol have et ſtort Antal Folkeviſer, der i Ordets ſande Begreb kunne betragtes ſom Nationalſange. Det ſamme er Tilfældet med Norge. Lyder Sagens „Mens Nordhavet bruſer" og „Norrig, vor Moder bedaget af Ælde", J. N. Bruns: „Boer jeg paa det høie Fjeld", H. A. Bjerregaards „Sønner af Norge det ældgamle Rige", S. O. Wolffs „Havet er ſkjønt, naar det roligen hvælver", M. Chr. Hanſens „Brus høit min Sang ſom Foſſen i mit Nord" og Bjørnſtjerne Bjørnſons „Ja, vi elſker dette Landet" ere ægte Nationalſange. Derimod har Sverrig, ſkjøndt et Klippeland, ikke egentlige Nationalſange, maaſke med Undtagelſe af den nyere Folkeviſe: »Du gamla, du friska, du fjällhöga nord«; hverken »Kung Karl den unge hjelte« eller »Vintern rasat ut blant våra fjellar« ere ſaadanne, det første har et fortællende Stof, den anden gjengiver en lyriſk Stemning ved Foraarets Komme. Grunden til denne Mangel paa ſvenſke Nationalſange maa vel ſøges i betydningsfulde hiſtoriſke Forhold, der have afgivet et Stof, hvorved Folkepoeſien ſærlig har faaet en epiſk Karakter.

For Danmarks vedkommende har den lyriſke Naturdigtning, hvortil Folkeſangen hører, vel ogſaa havt et rigt, fra hiſtoriſke og krigerſke Begivenheder hentet Stof at raade over, og af deslige Digtninge findes der, ſom bekjendt, en Mængde; men diſſe have, ſom anført, ſjælden en Livskraft, der ſtrækker ſig ud over den Tid og de Begivenheder, ſom de vedrøre. De ere nærmeſt Leilighedseller Mindeſange, og naar der gives enkelte Undtagelſer, der i mange Aar og endnu have holdt ſig i ſtor Yndeſt og ſynges og høres med Fornøielſe, ſaa er det ſaadanne, der ſom „Kong Chriſtian ſtod ved høien Maſt" have en Fylde af ægte folkelig Lyrik, der ved at fremmane Minder om Danmarks Hæder anſlaa Strenge, ſom finde Gjenklang hos Alle, og hvis ſkjønne Melodier alene ere iſtand til at beſkytte dem mod Tidens Tand. Men ogſaa for de egentlige Nationalſange har Danmarks Sletteland og ſærlige Naturforhold et rigt Stof. De bølgende Agre, den grønklædte Strand, de herlige Bøgeſkove, den

ſvulmende Sø, alt fremkalder en lyriſk Stemning, der ſaameget mere friſter til at gives et digteriſk Udtryk ſom netop flere af disſe Skjønheder vinde i Tiltrækning ved at de paa Grund af Landets Beliggenhed mod Nord ere ſaa kortvarige. L. D. Koks „Danmarks deiligſt Vang og Vænge", C. J. Boyes „Der er et Land, dets Sted er høit mod Norden", Grundtvigs „Langt høiere Bjerge ſaa vide paa Jord", og „Der er et Land ſaa koſteligt", Didrikſens „Fra Barndoms Fjed, i Manddoms Alder", Chr. Wilſters „Hvor Bølgen larmer høit fra Sø", C. N. Davids „Jeg veed et Land i høien Nord", Oehlenſchlägers „Der er et yndigt Land", Jetsmarks „Duftende Enge og kornrige Vange", H. C. Andersens „I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme", Peter Fabers „Lad En og Anden have Ret", Chr. Richardts „Mit fagre Hjem, hvor Bølgen blaa" o. fl. ere Nationalſange, hvilke netop, fordi de ere af et almindeligt Indhold og udtrykke Følelſer og Tanker, der ikke ere undergivne Omſkiftelſer, utvivlſomt ville holde ſig gjennem Aarhundreder. At denne Livskraft tillige betinges ved ſmukke, letfattelige Melodier, følger af ſig ſelv.

De nævnte Nationalſange have naturligvis hver for ſig det Særpræg, der ſkyldes Digterens Eiendommelighed, men i Karakter og Indhold er der ikke nogen ſtor Forſkjel, idet de alle gjengive de ſamme folkelige Følelſer og Stemninger. De ere ſaa at ſige Naturtoner, der fødes ligeſom uvilkaarlig af visſe beſtemte Indtryk, og hvorvel enkelte af dem ere blevne til ved en vis beſtemt Leilighed, har denne utvivlſomt været af en ſaadan Beſkaffenhed, at den kunde vække den Begeiſtring for Digteren, uden hvilken Totalvirkningen ikke kunde være fremkommen, den Virkning, der fører Digtningen igjennem alle Tidens Omſkiftelſer. At fremkalde en ſaadan Nationalſang ved kunſtige Midler er derfor et Misgreb, fordi den ifølge ſin Karakter ikke kan forceres frem. I 1818 blev der forſøgt at fremkalde en Nationalſang ved at udſætte en Præmie, men Følgen deraf blev da ogſaa en Proſtitution, ſom man ſjælden har været Vidne til hos os. Dog ſkal det erkjendes, at de, ſom tilkjendte Præmien, havde den væſenligſte Skyld i det begaaede Misgreb.

Den 18de Septbr. 1818 tilsendte Prinds Frederik af Hessen, der som General kommanderede det danske Troppekontingent i Frankrig, fra Hovedqvarteret Levarde det daværende Selskab for de skjønne Videnskabers Forfremmelse i Kjøbenhavn følgende Skrivelse:

„Uagtet der i det danske Sprog haves en Samling af herlige Sange, der gjøre Indtryk paa det følende Hjerte og hvis Melodier hæve Sjælen til glad Begeistring, saa har man ved det danske Troppecontingent under dets langvarige, fjerne Ophold i fremmed Land og i nær Berørelse med fremmede Nationers Krigshære, dog ofte følt Manglen af en som Nationalsang almindelig antaget Sang.

„Ofte og smerteligen føles dette Savn, naar man ved festlige Leiligheder eller i selskabelig Forening med Fremmede ved en kraftfuld Nationalsang, saaledes f. Ex. som Englænderne ved deres »God save the King« o. fl., de Franske ved deres »Vive Henry quatre« o. s. v. (uden dog at opstille disse som Mønster) har villet udtrykke den inderlige Fædrelandskjærlighed og den tro Hengivenhed til sin Konge, hvorved den danske Nation fra Oldtiden af har udmærket sig.

„Ønsket om at eie en Nationalsang behøves ei altid at oprinde fra Nationens vigtigste Momenter, hvor enten en truende Fare fordobler Nationalkraften, eller hvor Følelsen af en viis og retfærdig Regerings Velsignelser opflamme til Glæde; men dette Ønske maa, og det saa meget naturligere, finde kraftig Tilvæxt, jo fjernere hver ægte Dansk føler sig fra det elskede Fædreland. Det er under Følelsen heraf, at Kontingentets Officerer have troet, at en Opfordring til vort Fædrelands Digtere vil stemme dem til at forfatte en Nationen værdig Sang, der fatteligen vil kunne tolke de hellige Følelser, Ønsker og Forhaabninger, der opfylde hver Dannemands Bryst, og ved en kraftfuld, indtagende Musik hæve det rørte Hjerte til endnu høiere Begeistring.

„Til dette Formaal og for tillige at berede sig en behagelig Tilbageerindring, ønske Kontingentets Officierer og militaire Embedsmænd at udsætte en Sum af 400 Rigsbankdaler Sølv til Præmiefordeling imellem den indenlandske Digter, som i det danske Sprog indsender den bedste Nationalsang, og den indenlandske Komponist, som dertil komponerer den bedste Melodi.

„Da Selſkabet til de ſkjønne Videnſkabers og Smagens Udbredelſe ved ſaa mange Leiligheder har opmuntret til ſand Fædrelandskjærlighed, ſaa tør jeg med ſaamegen mere Tiltro henvende mig til ſamme og bede det behageligſt at ville antage ſig Kontingentets Ønſker i denne Sag og udſætte Prisopgaverne. Kontingentets Officerer ønſke blot at ſee denne Sag lykkes og overlade det ganſke til det høitærede Selſkabs bedre Omdømme, hvorledes den bedſt kan indledes. Opfordringen affattes, Indleveringsterminen faſtſættes o. ſ. v. De ſmigre ſig tillige med Haabet, at Selſkabet, ſaafremt Digtene og Kompoſitionerne ere indkomne, ogſaa vil paatage ſig deres Bedømmelſe, og tilkjende det kronede Digt og dets Muſik de udſatte Præmier.

Ikke for at veilede Selſkabet i de Beſtemmelſer, ſom det maatte finde fornødent at faſtſætte for Digterne og Komponiſten, og uden at ville indſkrænke disſes Frihed, tillader jeg mig her at vedføie nogle Henhydninger til Digtets og Kompoſitionens Udarbeidelſe.

„1) Digtets Hovedæmne maatte vel være Kjærlighed til Fædrelandet og Troſkab imod Kongen. Det maatte paſſe til alle Tider og for alle Stænder, ikke være for langt, men kraftfuldt og ſjælsbegeiſtrende.

„2) Kompoſitionen, ſom bør være original og karakteriſtiſk, maatte indleveres i Partitur: et Exemplar indrettet for et helt Orkeſter, et indrettet for militær Harmonimuſik, og et om muligt indrettet for tre eller fire Syngeſtemmer.

„Slutteligen maa jeg endnu bemærke, at de ovenmeldte 400 Rd. Sølv ſkulle blive udbetalte i Kjøbenhavn naar og hvor Selſkabet ønſker det, ſaa og at det ganſke overlades Selſkabet at beſtemme Forholdet af Præmiens Størrelſe til hinanden; og tilføier jeg blot endnu Forſikringen om, hvor meget Selſkabet vil forbinde mig perſonlig ved at antage ſig Kontingentets Ønſke ved en Nationalſangs Forfattelſe.“

Det nævnte Selſkab fandt det ſom ſin „behagelige Pligt“ at efterkomme Opfordringen, og henviſende til Prindſens Skrivelſe, der med ſaa megen Indſigt og Smag havde fremſtillet Prisopgaven,

indſkrænkede det ſig til gjennem ſin Sekretær Profeſſor Torkel Baden at udſtede Opfordringen til Konkurrencen. Summen ſkulde deles i to lige Parter, den ene for den bedſte Nationalſang, den anden for den bedſte dertil komponerede Melodi. Nytaarsdag 1819 faſtſattes ſom Termin for Sangenes Indlevering, der ſkulde ſke uden Navn, men med Deviſe, og ledſages af en forſeglet Seddel, betegnet med ſamme Deviſe og indeholdende Forfatterens Navn og Opholdsſted.

Indtil den beſtemte Termin blev der indleveret ikke færre end 59 Sange. Af disſe fandtes en med Deviſen: „Men naar han kan nævne Moder, ſkal han nævne Fødeland“ (af Thaarups „Peters Bryllup“), „ſom Sang“ ſom det hedder i Bedømmelſen, „baade at have meeſt æſthetiſk Værd og at komme Opgaven nærmeſt,“ og den tilkjendtes derfor de 200 Rdlr. S. Digtet viſte ſig at være forfattet af Frøken Juliane Maria Jeſſen. Der udgik nu Opfordring til danſke Komponiſter om at konkurrere til Præmiens anden Halvdel ved at komponere en Melodi til den prisbelønnede Sang; og denne tilfaldt Weyſe.

Frøken J. M. Jeſſen, Datter af Etatsraad, Toldkæmmererer Jeſſen, var født den 11te Februar 1760 i Kjøbenhavn. Fra ſit 27de til ſit 30te Aar var hun Lektrice hos Enkedronning Juliane Marie, hvilken Poſt hun opgav paa Grund af Svagelighed. Hun havde tidligere ſkrevet Digte, af hvilke et „Ved Tidenden om min Broder, Kapitain Jeſſens Kamp paa Orlogsſkibet Prinds Chriſtian“, var ret ſmukt, men dog meſt tiltalte paa Grund af Æmnet. En i 1817 under Titlen „Martsvioler, plantede i Danmarks Digterhave“ udgivet Samling Digte frembød Lidet af Værdi i poetiſk Henſeende, det Bedſte derved var en varm Følelſe og en barnlig Fromhed, ſom rigtignok ogſaa prægedes af ſødlig Sentimentalitet. Der var kun ringe Herredømme over Formen, og det Hele kunde ikke betragtes ſom ſtort Andet end rimet Proſa.

Lad os nu ſe, hvorledes den af Selſkabet for de ſkjønne Videnſkabers Forfremmelſe prisbelønnede Nationalſang tog ſig ud. Her er den:

„Dannemark! Dannemark! — hellige Lyd!
Himmelſke Fryd!
Hæv Dig min glade, min bankende Barm!
Danmark! for Dig toner Sangen ſaa varm.
Naar Saga nævner dit ældgamle Navn
Som Ærens Havn,
Jeg nævner Dannemarks hædrede Navn
Som Fødeſtavn.

Dannemark! Havets den evige Brud,
Viet af Gud!
Stolt er din Brudgom, og vældig og rig,
Venlig han kyſſer dit Klædebons Flig
Han kvæder for Dig i Bovernes Klang
Din Hæders Sang;
De Sønners Seir, naar Krigshornet klang
Til Bølge-Sang.

Dannemark! Dan-Kongens Trone den ſtaaer
Hædret med Aar,
Prydet med Dyder i Vanheld og Held
Støttet ved Troſkab, den ſtander ſom Fjeld!
Hos Dannemarks Løve var aldrig Svig.
Dan-Konge! ſiig!
Stod ei din Løve i Fred og Krig
Mod Vold og Svig?

„Dannemark! Dan-Konge!“ lyder fra Ø,
Slette og Sø.
Broder! ræk trofaſt og danſk mig din Haand!
Danmark og Konge forene vor Aand!
I Fredstimen ſtyre de Mandens Færd
Til Borger-Værd!
I Kampens Time de hvæſſe vort Sværd
Til Helte-Færd.

Dannemark! Skjoldungen elſket og ſtor
Fremme din Flor!
Dannemarks Sønner paa Kampens Dag
Stride ſom Helte for Banner og Flag!

Hvor Dannemarks Søn, ſom vandt det Navn
Ved virkſom Gavn,
Skal ſignende nævne i Dødens Favn
Vort Danmarks Navn."

Man forbauſes i høi Grad over, at et Digt ſom dette kunde vinde Priſen blandt de 59 indſendte Sange, og at et Selſkab, der har Navnet „De ſkjønne Videnſkabers Forfremmelſe" og hvis Beſtyrelſe beſtod af betydelige Forfattere, var ſaa ſmagløſt at finde det værdigt til Priſen, og det paa en Tid, da Oehlenſchläger, Baggeſen, Ingemann og flere havde bragt den danſke Digtekunſt op til ſin rigeſte og høieſte Flor. Denne ſaakaldte Nationalſang er lutter Klingklang, meningsløs i Meget, ſom f. Ex. ſtrax i de første Linier:

„Dannemark, Dannemark, hellige Lyd
Himmelſke Fryd" (?!),

forſkruet og latterlig i ſin Pathos, ſødladen i hele ſit Indhold. Der er enkelte ſmukke Tanker deri, men de fortabe ſig i Svulſt, i kunſtlede eller meningsløſe Billeder. Og i metriſk Henſeende er den ligeſaa maadelig. Det er overflødigt at anføre Exempler paa knudrede Vers, paa Forſyndelſer mod Verskunſten, Enhver, der har Indſigt i denne og Øre for poetiſk Velklang, vil kunne ſige ſig det ſelv. Digtet blev ogſaa ſtrax Gjenſtand for ſtærke Angreb, og Selſkabet for de ſkjønne Videnſkabers Forfremmelſe gik naturligvis heller ikke Ram forbi. Man kan ogſaa tænke ſig, hvor bittert de følte ſig ſkuffede, der havde udſat Præmien. Sangen fremkaldte flere Parodier, af hvilke „Sødgrødens Pris" er den morſomſte og meſt karakteriſtiſke. Deraf et Par Vers:

Dannemark! Dannemark! — Hvor er din Grød
Liflig og ſød;
Hæv Dig, min glade, min bankende Barm!
Danmark; din Grød mætter Madlyſtnes Tarm!
Naar Saga nævner dit ældgamle Navn
Kjendt i hver Havn,

Jeg kender Sødgrødens hædrende Navn*)
Som Mavens Gavn.

— — — — — — — — — — —

„Dannemark! Grød og Smør!“ lyder fra Ø,
Slette og Sø.
Brødre! ræk trofaſt og danſk mig din Haand:
Grøden og Smørret forene vor Aand!
I Fredstimen**) ſtyrke de Mandens Færd!
Til Borger-Værd!
I Kampens Time de hvæſſe vort Sværd
Til Helte-Færd!“

Ved den Storm, der ſaaledes med fuld Føie reiſtes mod Sangen fandt flere af de Forfattere, der havde deltaget i Konkurrencen, ſig foranledigede til gjennem Bladene (navnlig Soldins „Nyeſte Skilderi af Kjøbenhavn“) at offentliggjøre de af dem leverede Sange, ſom vare blevne tilſideſatte for Frøken Jeſſens. Deriblandt var Høegh Guldbergs ſærdeles ſmukke og poetiſke Sang „Saa ſmiler ſom Barnet i Vugge, Du Danmark fra Bølgernes Skjød“, „Jetsmarks „Duftende Enge og kornrige Vange“, der har bevaret ſig til vor Tid ſom en yndet Nationalſang, og Chr. Fr. Wilſters Folkeſang. Den ſidſtnævnte hidſætte vi her til en Sammenligning med Frøken Jeſſens til yderlig Vurdering af den Maade, hvorpaa det omtalte Selſkab ſkilte ſig ved ſit Dommerkald:

„O Danmark! Du vort Alt, vor Lyſt!
Du Væld af Livets Goder,
Dybt lever Du i Sønnens Bryſt,
Du ædle, huldе Moder!

*) Navn rimer ſig her paa Navn. Kan ſligt tillades i et Præmiedigt, kan det vel taales her.

**) Hertil er følgende Note i Parodien: Undſkyld at jeg i „Fredstimen“ ſaavelſom et Par Steder i det Foregaaende, har gjort en lang Stavelſe kort og en kort lang; men kan det kgl. Videnſkabers Selſkab tilkjende Frøken J. Præmien for en Sang med ſaadanne Bommerter, ſaa haaber jeg, at Sangere og Komponiſter bære over med mig, ſom ingen Præmie æſker for min Sang.

Gud ſigne Dig, vort Fødeland!
Gud ſigne Konge og hver Mand,
Som elſker Dig af Hjertet.

O, ſtraal fra Øiet uforſagt,
Du Præg af Nordens Stempel!
Et Ord, et Haandſlag være Pagt,
Og Barmen Troſkabs Tempel!
Ja Troſkab! Du eſt Danmarks Værn,
Du eſt et Skjold af hærdet Jern,
Du eſt vort Dannevirke.

I Danmark kneiſer intet Fjeld,
Ei gjemme ſtolte Bjerge
Det røde Guld til Ladheds Træl,
Ei Jern til vældigt Værge;
Men Guldet rigt paa Agren groer,
Og Jernets Kraft i Armen boer:
Uvæbnet har den Værge.

Fra Himlens Gud vor Kraft, vort Mod,
Vor Dannebrog vi have;
Til ſidſte Stund vi med vort Blod
Skal takke for hans Gave.
O Dannebrog, vort Himmelflag!
Vift høit i Sky i blodigt Slag,
Spred Lys i Kampens Mørke!

O Danmarks Aand! beſjæl vort Bryſt
Med ædle Borgerdyder,
Og ſtyrk vor Arm i farlig Dyſt
Naar Land og Konge byder;
Thi gjennem ægte Dannished
Gaaer Mandens Vei til Salighed,
Og Danmarks Vei til Hæder."

Hvad man kunde vente ſkete. Uagtet Weyſe havde komponeret en meget ſmuk Melodi til Frøken Jeſſens Nationalſang, havde denne en meget kort Tilværelſe. Naar den blev ſjungen i Selſkaber, var det næſten kun for at drive Spot med den, og dens Parodier vare næſten mere i Folkemunde end den ſelv. Efter et Par Aars For-

løb hørte man den ikke mere, man vil næſten forgjæves lede efter den i Datidens talrige Viſebøger, og den nuværende Generation kjender den kun fra Weyſes „Romancer og Sange".

Forøvrigt har jeg hørt en Forklaring af Præmiens Tilkjendelſe, der lyder temmelig ſandſynlig. Sangen var indleveret i et meget ſmukt Haandſkrift, der lignede Oehlenſchlægers. Prisdommerne troede ſaaledes, at han var Forfatteren og mente, at han, der dengang var paa ſin Berømmelſes Tinde, burde tilkjendes Præmien. Man kan tænke ſig deres Flauhed, da Feiltageiſen opdagedes.

Episoder af vort Nationaltheaters Historie.

I.

Dandserparret Como.

a Holbergs „Henrik og Pernille" blev spillet trettende Gang den 6. Novbr. 1761, blev der opført et „Nachspiel", som næsten er enestaaende i vort Theaters Annaler.

Det kom dog ikke uventet; det var forberedt og Rollerne uddelte. At der var noget Ualmindeligt i Gjære til denne Aften kunde de, som i den tidlige Morgenstund gik over Hallandsaas, faae Syn for. En stor Mængde Mennesker, især yngre Folk, trængte sig hen til Indgangen for at faae Billetter. Billetkassereren i den lille Baas tilhøire fra Indgangen havde opad Dagen nok at gjøre med at tilfredsstille Begjæret, og ikke Alle fik Billetter, thi den høimægtige Theaterdirektør, Justitsraad Fædder, der tillige var Vice-Borgermester, havde i Forventning om, hvad der vilde komme, lagt Beslag paa

en ſtor Del af Rummet til ſine Haandlangere og til de Officerer af Kjøbenhavns Garniſon, paa hvis Aſſiſtance han gjorde Regning. Og dog frembød den Foreſtilling, der ſkulde gives, ikke noget Ualmindeligt. Den beſtod af det allerede temmelig ofte givne Lyſtſpil „Henrik og Pernille" ſamt af de to Balletter „De artige Bønder og Bønderpiger" og „Marketenderen", der juſt ikke hørte til de Sager, der trak Hus. Der maatte altſaa være noget helt Andet, ſom bevirkede et Tilløb, ſaa ſtort, at Theatret fik en Indtægt af 228 Rdl., Noget, der ikke i lang Tid var faldet i dets Lod.

Den Del af det kjøbenhavnſke Publikum, der ſatte Priis paa danſke Theaterforeſtillinger, havde ikke ſynderlig gunſtigt optaget en Forandring, der var foregaaet med Foreſtillingerne paa den danſke Skueplads. Allerede ſiden 1747 havde Kjøbenhavn havt en italienſk Opera under Pietro Mingotti, der blev beſkyttet af Hoffet og den fine Verden. For Selſkabet blev der indrettet et ſærligt Theater paa Charlottenborg, hvor det i nogle Aar ſpillede om Vinteren, indtil dette Theater blev overladt til en franſk Trup. Det fortjener at bemærkes, at ved Mingottis Trup var først Scalabrini, der ſenere komponerede Muſikken til Weſſels „Kjærlighed uden Strømper", Kapelmeſter, og ſenere den berømte Gluck, der afløſte Scalabrini, efterat denne i ſamme Egenſkab var bleven anſat ved det danſke Theater. Da nu Mingotti ikke kunde faa Theatret paa Charlottenborg, blev det ved kgl. Befaling beſtemt, at den danſke Skueplads viſſe Aftener om Ugen ſkulde overlades ham til hans Foreſtillinger. Betingelſen var, at han ſkulde betale en vis Sum for Theatrets Leie paa diſſe Aftener, men den blev aldrig erlagt.

Diſſe italienſke Operaforeſtillinger faldt ved deres fremmedartede Væſen — Selſkabet talte ſaaledes bl. A. fem Kaſtrater — ikke i det ſædvanlige kjøbenhavnſke Theaterpublikums Smag, det var egenlig kun Hoffet og de Fornemme, der bivaanede dem, og Indtægten var maadelig. For de danſke Skueſpillere og for Theatrets Beſtyrelſe vare diſſe Foreſtillinger til ikke ringe Ulempe. Foruden at Mingotti benyttede hele det ſceniſke Apparat, deriblandt endog Koſtumer, og gjorde det ubrugeligt, maatte Foreſtillingsdagene ikke ſjældent forandres, enten naar Mingotti ikke kunde blive færdig med

Indstuderingen af et Stykke eller naar det faldt Kongen ind at ville overvære en Opera paa en af de for de danske Skuespil bestemte Aftener. Man kan derfor let forstaa, at det i den danske Skuespilverden med ikke ringe Tilfredshed erfaredes, at Mingotti ved Slutningen af Saisonen 1756 havde erklæret sig fallit, uagtet han fra Hoffet havde modtaget betydelige Understøttelser; nogle Aar derefter døde han i stor Fattigdom her i Staden.

De danske Skuespillere haabede nu at være blevne fri ikke blot for den Konkurrence, som den italienske Opera dog altid bevirkede, men ogsaa for at give den Asyl i deres eget Theater. Men de gjorde Regning uden Hoffet, som nødig vilde miste sin Yndlingsadspredelse. Allerede i 1758 blev den italienske Opera gjenindført under Signora Marianna Galeottis Direktion, og det bestemtes igjen, at den skulde benytte Theatret mod en Leie af 312 Rdl., som, for at det ikke for anden Gang skulde gaae Glip deraf, betaltes af Kongen. Men heller ikke med denne Entreprise gik det videre heldigt. Operaforestillingerne vare daarlig besøgte, og det saameget mere, som de i Reglen vare middelmaadigere end Mingottis. Efterat have spillet i to Sæsoner, lod Direktricen sine Velyndere vide, at hun med sit Selskab var nødsaget til at forlade Kjøbenhavn, hvis hun ikke fik et formeligt Engagement ved Theatret, da det tilstrækkelig havde vist sig, at en italiensk Opera ikke kunde bevares som privat Entreprise. Alle Maskiner bleve nu satte i Bevægelse, og Sagen endte med, at den italienske Opera den 11te April 1761 blev forenet med de danske Skuespil ved et formeligt Engagement, imod at det Tilskud, som Kongen hidtil havde ydet Theatret, blev fra 3000 Rdl. forhøiet til 8000. Theaterbestyrelsen, der meget vel indsaae, hvor fordærveligt dette Arrangement vilde blive for Theatret, havde i Begyndelsen modsat sig, men maatte tilsidst give efter for den kongelige Magtfuldkommenhed.

At det Tilskud af 5000 Rdlr., som Theatret havde faaet, langtfra vilde dække de Omkostninger, som det nye Paahæng medførte, viste sig meget snart. De italienske Forestillinger bleve i Dekorationer og Dragter temmelig rigt udstyrede, men indbragte i Forhold dertil kun meget Lidet, da det større Publikum kun sjældent indfandt

ſig til dem. Derhos vare de italienſke Operiſter langt bedre lønnede end de danſke Skueſpillere. Dette kan ſkjønnes deraf, at Lønningerne til de Førſte, ſkjøndt i et ringe Antal, beløb ſig til 5466 Rd. medens de danſke Skueſpilleres og Skueſpillerinders kun var 3068 Rd.

Utilfredsheden herover udbredte ſig fra Theatret til Publikum og var meget ſtor. Dog vendte den ſig fra Publikums Side nærmeſt mod Balletmeſter Como og hans Huſtru, der i Forbindelſe med Sarti, Theatrets Kapelmeſter efter Scalabrini, antoges ſom dem, der ved deres Forbindelſer meeſt havde virket for, at den af Holberg ſtiftede Skueplads havde faaet et for den danſke Nationalkomedie og dens Dyrkere ſaa fordærveligt Paahæng. Dandſerparret Como var i 1747 med Mingotti ankommet til Kjøbenhavn og havde allerede et Par Aar derefter faaet Anſættelte ved det danſke Theater, Como ſom Balletmeſter, Dandſelærer og førſte Solodandſer, Madam Como ſom førſte Solodandſerinde, Begge vare i deres Art talentfulde, men de mangfoldige Balletkompoſitioner, hvormed Como forſynede Theatret, vare i Reglen ubetydelige og aandløſe Produkter. For at give et Begreb om diſſe Balletter kan nævnes „Slaverne", hvori fremſtilles et Stokhus med alt ſit Tilbehør. Mad. Como ſkildres af Overſkou*) paa følgende Maade: „Hun var rødhaaret, men havde et ſmukt Anſigt og en yppig Figur, meget levende og ſmidig i ſine Bevægelſer, ſtærk i Attituder og dreven i at lægge an paa at vinde Applaus ved at kokettere, hvilket Logernes Publikum i Førſtningen fandt klædeligt og Parterrets unge Herrer »enchanterende«, men ſom, da hun efterhaanden anvendte det plumpere for at tiltvinge ſig det lydige Bifald, der mere og mere tog af, tilſidſt af Alle blev kaldet Frækhed. Foruden at hun var en god Dandſerinde, beſad hun en ret ſmuk Stemme og ſparede ikke paa den, men lod ſig i næſten hver Ballet høre med en Arie."

Dette Dandſerpar gjorde ſig paa forſkjellig Maade meget forhadt af det øvrige Perſonale. Det ſøgte ved alle Leiligheder at gjøre ſig ſtore Fordele, og dets Lønning var i Forhold til Skueſpillernes

*) I hans Theaterhiſtorie, der i Forbindelſe med andetſteds fra hentede Oplyſninger har afgivet Stoffet til nærværende Fremſtilling.

meget betydelig. Dette opnaaedes ved Hjælp af den økonomiske Theaterdirektør, Vice-Borgmester Fædder, der var Mad. Comos erklærede Tilbeder, et Forhold, der var almindelig bekjendt iblandt Publikum, men efter Datidens Sæder ikke vakte den Skandale, som det i en senere Periode sikkert vilde have gjort. Denne Mand, der fra simpel Skopudser var naaet op til en meget anset Stilling, var Theatret til stor Fordærvelse; det var saaledes ham, der besmittede Skuepladsen med Forestillinger af Ekvilibrister og Linedandsere (Stuart og Familien German) i den Formening, at saadanne Præstationer kunde hjælpe paa Theaterkassen, der ved hans slette Bestyrelse var kommen i en betydelig Gjæld. Fædder lod sig ganske lede af Mad. Como og hendes Mand, og deres Arrogance og Fordringer kjendte ingen Grændser. Især tog de Leiligheden dertil iagt ved den italienske Operas Forening med de danske Skuespil, idet de opnaaede særskilt Betaling for de Tjenester, de skulde gjøre ved Operaen. Tillige tilsikredes der dem, „hvis de paadrog sig nogen Svaghed ved Anstrængelse, Ulykke eller paa nogensomhelst anden Maade, Pension i Forhold til den Tjeneste, de havde gjort" og hende tilsagdes der endog „en passende Pension, hvis hendes Mand skulde dø."

Hertil kom, at de vare meget hensynsløse overfor Skuespillerne, og lod dem ved alle Leiligheder paa en krænkende og haanende Maade føle deres Overmagt, idet de støttede sig paa deres høie Protektioner. Como var en dygtig Dandselærer, men mod sine stakkels Elever udøvede han et sandt Tyranni, hvorpaa han endog gav Prøver i de to Theaterdirektører, Overpræsident v. d. Lühes og Borgermester Valeurs Overværelse. I en Indberetning fra Skuespiller Als hedder det: „Denne Enevolds Balletmester i disse Herrers Nærværelse sparkede, spændte og pryglede de stakkels fattige Unger, som gik i hans Dandseskole, uden at Hs. Excellence eller Hr. Etatsraaden vovede at mukke." Blandt Comos Elever befandt sig Marie Knudsen og Karl Barch, begge 17 Aar gamle og af et smukt Ydre. De optraadte i Balletterne og deres ualmindelige Anlæg og den Flid, hvormed de benyttede Comos Skole, bevirkede, at Publikum gjerne saae dem dandse og altid skjænkede dem levende Bifald. Mad. Como, der allerede var betydelig paa Retur i Publi-

kums Gunſt, begyndte at føle ſtor Skinſyge til det unge Par, og Rygtet om, at hun ved alle Leiligheder chikanerede iſær den unge Pige og arbeidede paa at fjerne hende fra Scenen, trængte ud blandt Publikum.

Den Harme, ſom allerede iforveien næredes over de „forløbne Italieneres“ hele Færd og fordærvelige Indflydelſe, blev ſaaledes ikke lidet forøget og kom omſider til Udbrud ved en Scene, ſom gik for ſig bag Kuliſſerne. Jomfru Knudſen var blevet forlovet med den unge Barch, ſom oprørt over den Haan, hvormed Madam Como beſtandig forfulgte hende, ikke vilde viſe Fædders Maitreſſe al den Underdanighed, hun gjorde Fordring paa. Dette opbragte Italienerinden ſaa yderlig, at hun lod ſig forlyde med, at han ſkulde faae ſin Uartighed betalt ſaaledes, ſom han mindſt ventede det. Da han en Dag undlod at hilſe paa hende med at kyſſe hende paa Haanden, ſøgte hun Trætte med Jomfru Knudſen under Theatertjeneſten, foer løs paa hende med en Strøm af Skjældsord og endte med at give hende en Ørefigen. Raſende derover henvendte Barch ſig til Balletmeſter Como med Klage, og kaldte den Behandling, der var viſt ham og hans Kjæreſte, nederdrægtig. Det var juſt et ſaadant Udtryk, Como lurede paa; han løb ſtrax til Fædder, beklagede ſig over de Fornærmelſer, der vare tilføiede ham under hans Embedsforretninger og forlangte Parrets øieblikkelige Afſkedigelſe. Fædder var ſtrax parat til at viſe ſin Veninde og dennes foragtelige Ægtefælle denne Villighed og Barch og Jfr. Knudſen underrettedes om, at de havde faaet deres Afſked. Sagen kom ud blandt Publikum, ſom nu antog, at Øieblikket var kommet til at tage Hævn over de forhadte Fremmede og faae dem til at fortrække ſammen med Fædder.

Den 6te Novbr. var altſaa Theatret propfuldt, men dog nærmeſt af Studenter og andre yngre Folk af Borgerſtanden, medens de Fornemme, der havde faaet Nys om, hvad der vilde paſſere, fandt det rigtigſt at glimre ved deres Fraværelſe. Før Tæppet gik op til „Henrik og Pernille“ var der et ſtærkt Røre, man underholdt ſig høirøſtet, og Fædder og hans Protegéer vare naturligvis Samtaleemnet. Under de førſte Akter af Stykket forholdt man ſig rolig og afventende, men da mellem anden og tredie Akt Tæppet gik op

for „De artige Bønder og Bønderpiger" og Como viste sig med sin Hustru, begyndte en frygtelig Trampen, Hujen og Hyssen, hvorunder Navnene Como, Fædder, Barch og Knudsen lød mellem hverandre, de første ledsagede af de stærkeste Skjældsord. Fædder traadte nu selv frem paa Scenen og formanede til Roligheb, men dette blev besvaret med en desto stærkere Støi. Nu lod han Tæppet gaae ned, ilede ud, hentede den forstærkede Vagt og trængte ind i Parterret, hvorfra han, assisteret af Officererne, med hæftige Trudsler og under ivrige Protester, Skjældsord og Støien fra alle Kanter lod Vagten kaste alle Tilskuerne ud.

Paa den Maade havde Fædder seiret, men Harmen hos Publikum var ikke afkjølet; tvertimod blev den endnu mere ophidset ved de forskjellige Fortællinger, der kom ud i Byen. Saaledes havde Fædder i Begyndelsen af Tumulten sagt paa Theatret, at han nok skulde tugte „ein so infames Parterre"; endvidere havde de andre Skuespillere seet Como bag Dækket, medens Tilskuerne joges ud, række Tunge, pege Fingre og spytte ad Publikum. Endvidere erfaredes det, at to af Tumultuanterne, en ung Mand ved Navn von Aspern af en anset Familie og en norsk Student ved Navn Krogh vare blevne arresterede og førte til Hovedvagten, hvorfra de sattes i Kastellet. Alt dette bidrog til at ophidse Stemningen, og det regnede ned med Skamskrifter over Fædder og hans Protegés, der baade trykte og skriftlige bleve enten tilstillede ham eller fandtes opslaaede paa Gadehjørnerne. De fleste af disse vare saa grove og indeholdt saa uforblommede Hentydninger til Fædders Forhold til Mdm. Como, at de ikke lade sig gjengive. Et Par, hvorom dette ikke ganske gjælder, skulle vi anføre som en Prøve. I en lille trykt Pjece, betitlet: Parterrets velmente Erindring til Borgermester Fædder om Komedie-Huset, skrevet paa Komedien den 6. Novbr. 1761, læstes bl. A. følgende Vers:

„Thi vil Du ei, at Barch og Knudsen her maa være,
Saa faaer Du vistnok selv en Pas des deux at lære,
Som Madam Como og Du selv her dandse kan,
Hvis da Du Tvillingpar at gjøre er istand.
Dog Madam Como vi med hendes Mand vil ære

Men at de Danſke ei imellem dem maa være,
Deri kan ingen danſk Mand finde ſit Behag,
Nei, danſke Folk har og i deres Landsmænd Smag
Sæt derfor Knudſen ind, lad Barch med hende dandſe,
Saa ſkal al vor Uro paa een Gang ganſke ſtandſe.
Men førend at det ſkeer, ſaa bliver her ei Ro
Men ſæt det kun iſtand, ſaa ſkal her Freden bo."

Endvidere ſendtes følgende Skrivelſe til Fædder:

„Høiſtærede Hr. Politimeſter!*)

Vi maa ſkrive til Dem og begjære Deres Biſtand i en Sag, der er af Betydenhed mere end man tænker. Hvorfor vil man paa en ſaa uhørt Maade betage et helt Folk ſin Ret? Naar har det været utilladeligt at tilkjendegive enten ſit Behag eller Mishag i et Parterre, hvor man gaaer ind for ſine Penge? Hvorledes kan man gjøre Parterrets Trampen til Rebellion? Er det en Forſeelſe mod Regeringen, Politiet og gode Sæder? Vi have den allerbedſte Konge paa Jorden, der elſker os mere end faderlig, ſom befordrer vor Nytte og Fornøielſe paa alle mulige Maader; men hvorfor vil man ſværte os hos denne vor inderlig elſkede Konge? Hvorfor vil man falſkelig paadigte os en utilladelig Opførſel, da vi ikke have ſyndet? Maa vor allernaadigſte Konge ikke anſe os for de ufornuftigſte og utaknemligſte Kreaturer under Solen? Hvi har man ikke tilforn forbudet os, at tilkjendegive vore Tanker? Hvi forbyder man os ikke at klappe? Kan vi have nogen ædlere Aarſag til Misfornøielſe end Kjærlighed for Landets egne Børn? Om Mad. Como ikke behagede os, ſom hun dog virkelig gjør, hvo kunde da forbyde os at tilkjendegive hende Sligt paa denne eller en i den ganſke Verden antagen Maade? Hvor ofte har man ikke trampet, naar vore Aktricer have biet for længe, eller andre Omſtændigheder? Men har man derfor gjort os til Rebellere? Har man derfor trukket os ud af Parterret ſom Tyve og Skjelme? Hjertet bæver i os ved at tænke derpaa. Have vi ikke desuagtet elſket vore Aktricer og givet dem vore Penge? Men gjør man os ikke til Spektakler for hele den fornuftige Verden?

*) Som Vice-Borgermeſter var Fædder tillige Politimeſter.

Skal et Folk uforskyldt underkastes sin Konges Unaade og Fremmedes Spot for et eneste Menneskes Vellyster og Grovheds Skyld? Tør det være sligt et Menneske tilladt egenraadigen at lade en Komedie, som vi betale med vore Penge, afbryde for vor Næse? Baron Holberg siger i sin Statsbeskrivelse over Danmark p. 17: „Man kan sige om den danske Nation, at den er føielig og god at komme til Rette med, og besynderlig lydig mod Øvrigheden.“ Bør da et saadant Folk trædes paa Halsen af en eneste uværdig Øvrighedsperson? Saaledes er Sagen, den er altfor alvorlig. De, høistærede Hr. Politimester, bør og maa antage sig at redde vor Ære. Det er ei Pøbelen, men det er Publikum, De skal forsvare. Vi forlange kun, at vor allernaadigste Konge maa blive underrettet om de sande Omstændigheder, paa det vi maa faae den Ret os tilkommer, og dernæst vore Landsmænd befriede. Kan denne vor Begjæring ansees for Opsætsighed mod vor Øvrighed, da ville vi hellere gaa i hvilket Fængsel, man behager at sætte os. Lad vor Tillid ikke være forgjæves! Vor Taknemmelighed skal ikke glemmes af

De beskæmmede Danske.“

Om Fædder heraf og af Røret i Byen fik en Anelse om, at han var gaaet for vidt, er ikke godt at sige; for det Modsatte taler ialtfald, at han ved de paafølgende Forestillinger lod Vagten forstærke og Officererne fordele i Theatret. De Sidstnævnte, næsten alle Tydskere, lod temmelig høit falde Yttringer om, at de vilde gjennemfugtle „die däniſchen Grützköpfe“. Den 1ste Novbr. skulde det atter gaa løs, et Par Gange begyndte man i Parterret at trampe, men ikke saasnart det skete, raabte Officererne: „Wache herein;“ og da Ingen havde Lyst til at dele Skjæbne med de arme Syndere, der sad i Kastellet, gik Aftenen temmelig rolig hen.

Da de strenge Forholdsregler i Theatret bleve ved, besluttede man at søge Hævn paa anden Maade. Dels afholdt man sig fra at besøge Theatret, saa at det næsten stod tomt, dels vedblev man med de groveste og mest haanende Angreb i Vers og Prosa. Omsider fandt Direktionen det rigtigst at vise nogen Eftergivenhed, der begyndte med, at v. Aspern og Krogh den 18. November bleve løs-

ladte af Kaſtellet. Dette var dog ikke nok til at dæmpe Uvillien. Man forlangte, at Barch og Jfr. Knudſen ſkulde antages igjen. Fædder ſatte ſig imod med Hænder og Fødder, men de to andre Direktører, der indſaae den Feil, der var begaaet, fik Hofdirektøren, Grev C. S. Moltke, paa deres Side, og det unge Dandſerpar blev igjen taget til Naade.

Den 4de December optraadte Parret førſte Gang i Balletten „Søbataillen" ſammen med Hr. og Mad. Como. Huſet var næſten udſolgt, og der fandt en ſkjøn Forſoning Sted. Parret Como blev ligeſaa ſtærkt applauderet ſom Parret Barch-Knudſen, ſelv for Direktionen blev der udbragt et Leve. Da ſkete der Noget, der — ſom Overſkou bemærker — ikke har fundet Gjentagelſe, ſaalænge Theatret derefter har ſtaaet. Hofdirektøren, Grev Moltke, gik ned i Parterret og takkede det for den ſmukke Opførſel, det havde viſt mod Direktionen, ſamt forſikrede, at denne vilde gjøre Alt for at behage det.

Denne ſkjønne Harmoni forſvandt dog ligeſaa hurtig ſom den var kommen. Fædder var ſtadig Skive for Angreb, og ved de næſte Foreſtillinger modtoges Parret Como ſtadig med Hyſſen og Trampen. Tilſidſt fandt Como det rigtigt at melde ſig ſyg for at undgaa Uveiret, der beſtandig blev mere truende. Fædder forlangte nu af ſine Meddirektører, at de i Forening med ham ſkulde ſøge en kgl. Reſolution, hvorved alle Mishagsyttringer i Theatret ſtrengt ſkulde forbydes. Dette bragte Bægeret til at løbe over. De erklærede paa det Beſtemteſte, at de aldrig vilde fordre noget Saadant, og Moltke lod tillige Fædder forſtaa, at det var retteſt, at han ſøgte ſin Afſked ſom Direktør. Dette gjorde han da ogſaa, og Parret Como, der ved ſaaledes at ſe ſig ſin vigtigſte Støtte berøvet ikke mere kunde værge ſig mod det øvrige Perſonales Haan og Stikpiller og vedvarende maatte døie Parterrets Mishagsyttringer, fulgte hans Exempel det næſtfølgende Aar. At Budſkabet derom blev modtaget med megen Tilfredshed og betragtedes ſom en ſtor Seir for det ſtemmegivende Publikum, er en Selvfølge.

II.

Thalias Caroline.

Det er sagt, at den sceniske Kunst i en vis Henseende er trøstesløs, fordi den ikke kan fastholdes i sine Virkninger, fordi selv dens genialeste, dens talentfuldeste Dyrkere kun leve i Nuet, og at deres kunstneriske Tilværelse ophører med Livet uden at efterlade noget Synligt, noget Haandgribeligt. Om man end ikke fuldt kan dele denne Opfattelse, saa ligger der dog en vis relativ Sandhed til Grund derfor. For den nuværende Generation ere Navne som Schwartz, Rosing, Frydendahl, Lindgreen, Ryge, Carl Winsløv, Nielsen, Rosenkilde og Andre velbekjendte, den veed, at den danske Skueplads i dem eiede store Talenter og at der ved dem dannedes en Kunstskole, som i Dygtighed og ædel Sandhed søger sin Mage hele Verden over; men medens der vel endnu er ældre Folk, som fastholde Træk af deres Individualitet, og i hvis Erindring

deres Fremſtillinger fremtræde i Idealitetens ſkjønneſte Belysning, vil der dog ikke hengaa mange Aar, inden ogſaa disſe Træk ere udviſkede. Heri er der tilvisſe noget Nedtrykkende, og ſkjøndt vel ikke denne Glemſel kan betegnes ſom Utaknemmelighed af Efterverdenen, vidner den dog om, at den Løn, ſom den ſceniſke Kunſt bringer ſine Dyrkere, idetmindſte ikke ſøges i et varigt Eftermæle.

Gjælder dette om betydelige Skueſpillere og Skueſpillerinder, ſom, ſaa at ſige, have levet med os eller i vor Midte, ſaa er det naturligvis i endnu videre Omfang gyldigt med Hensyn til Saadanne, der høre til forſvundne Generationer. Dette har ſaaledes ſin fulde Anvendelſe paa Fru Walther, født Caroline Frederikke Halle, der var en af det kgl. Theaters yperſte Prydelſer i den ſidſte Halvdel af det forrige Aarhundrede. Uagtet hun ikke blot ved ſin glimrende, ſkjøndt temmelig korte Kunſtnerkarriere ved det kgl. Theater, men tillige ved ſine Livsforhold og ved de ſærlige og intereſſante Omſtændigheder, der knyttede ſig til hendes Theaterliv, iſær den haardnakkede Forfølgelſe, hun var udſat for, har Krav paa varig Erindring, er denne dog endnu kun tilſtede hos meget Faa i fuld Forſtand, og Mindet om „Thalias Caroline", ſom hun almindelig kaldtes, er næſten udſlettet i Aarenes Løb.

Herfor bærer hendes Samtid i ethvert Tilfælde ikke Skylden. Digtere ſom Ewald, Zedlitz, Pram, Rahbek, Prahl, Frimann og fl. A. beſang hende, og naar Fru Heiberg og Fru Anna Nielſen undtages, har der ſikkert aldrig været nogen danſk Skueſpillerinde, der i den Grad har været anerkjendt og feiret ſom hun. Dog ogſaa i den nyere Tid har Prof. Overſkou ſat hende et ſmukt Eftermæle i ſin værdifulde Theaterhiſtorie, men hvor paaſkjønnelſesværdigt dette end er, ligger det dog i Sagens Natur, at de Træk, ſom der ere opbevarede af Fru Walthers Kunſtnerliv og Begivenheder, let forſvinde i dette omfattende Værks meget betydelige Stof, foruden at de, ſpredte paa forſkjellige Steder, vanſkelig kunne give et ſamlet Billede. Til dette Formaal at bevare og fornye Erindringen om en ſjælden Kunſtnerinde, ſkal der i det Efterfølgende forſøges paa at give et ſaadant Billede, og idet jeg hertil tillader mig at benytte det Overſkouſke Værk og Rahbeks Optegnelſer, er jeg

tillige ved nogle private Meddelelser sat istand til at udfylde og supplere det Manglende. Hvad der iøvrigt giver Fru Walthers Kunstnerliv en særlig Interesse er den Omstændighed, at Anledningen til hendes Fjernelse fra Theatret i hendes Kunsts fulde Blomstring indeholder et træffende Bidrag til Belysning af herværende Forhold og Tilstande i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Caroline Frederikke Halle blev født i Kjøbenhavn den 5te Februar 1755. Faderen, en fattig Haandværker, døde kort efter hendes Fødsel, og hendes Moder indgik et andet Ægteskab med en „Holmensmand", Thomas Jespersen. Denne, der gjorde Tjeneste ved Maskineriet paa det kgl. Theater, fik sin lille seksaarige Steddatter anbragt ved Balletten, hvor hun snart gjorde sig bemærket ved sin barnlige Ynde og sit skjønne Udvortes. Balletmester Laurent, som sporede et ikke ringe Talent hos den lille Pige, tog sig særligt af hendes Uddannelse, og da han tillige fandt, at hun mulig ogsaa kunde blive brugbar for Skuespillet, kom hun til at optræde som Laidronette i Skuespillet „Æsop ved Hoffet", hvis Handling er en Ramme for de æsopiske Fabler. Det skete den 17de Oktober 1762. Den lille Caroline Halle vakte ved denne sin Debut i den Grad Opmærksomhed, at hun senere blev benyttet i en stor Del Børneroller. Imidlertid forlod hun ikke Balletten, men blev yderligere uddannet i Comos Dandseskole, hvor, som Skuespiller og daværende Theaterinspektør Als bemærker i sine Optegnelser, „den arme Unge mange Gange i Vinterens Sne og Slud gik med Sko uden Saaler og en tynd Kattuns Saloppe til exercitierne, og der fik dagligen Spark og Spænd, altid af en lystig naturel og lærte det, hvilke de andre nok skulde lade være at gjøre hende efter." Det var ogsaa Als, der først opdagede hendes Evner for Skuespillet, idet han strax saae, at „et saa knøv og insinuant Pigebarn kunde med Tiden blive en perfekt theatralsk Person". Han fik Digterinden Frk. Biehl til at veilede hende i Deklamation og Skuespillerinden Frk. Bøttger til at instruere hende i Spillet. Følgen heraf var, at hun, neppe 14 Aar gammel, optraadte i Roller for Voxne, som Babet i „Landsbypoeten", Eugenia i „Don Ranudo", Louison i „Den indbildte Syge" og den lille Cavalier i „Coquetten", medens hun ved Siden deraf

medvirkede i Balletten som Figurantinde. I denne Egenskab havde hun 50 Rdlr. om Aaret og 1 Rdlr. om Ugen som Skuespillerinde.

Skjøndt endnu kun Barn, men dog meget udviklet i Legemsbygning, udfoldede hun i de nævnte Roller et Skjælmeri, en Elskværdighed, en Naturlighed og en Gratie, som hurtigt skaffede hende Publikums Yndest. Hun var tillige i Besiddelse af et, især for hendes Alder sjældent Lune, og deraf tog Als ogsaa Anledning til, kort før sin Død (i 1769), at foreslaa hende til at overtage Pernillerollerne. Den 1ste Decbr. 1769 optraadte hun første Gang som Pernille i „Den Stundesløse", en, som bekjendt, meget vanskelig Rolle. Ogsaa heri gjorde hun overordentlig Lykke. Clementin, som spillede Vielgeschrei, erklærede, at han „aldrig havde ageret med større Fornøielse og Humør", end sammen med hende ved denne Leilighed. Hendes Overgivenhed og Lune sprudlede frem med en saadan Fylde, at hendes Instruktrice, Jfr. Bøttger, der havde sin Plads i den lille Balkonloge, næsten blev ængstelig for, at hun skulde slaa Gjækken altfor meget løs og truede ad hende med Fingeren.

Man maatte kjende lidet til Theaterlivet, der i visse Henseender altid bliver det samme, hvis man ikke fandt det ganske naturligt, at det Held, hvormed hun optraadte, det Bifald, hun nød hos Publikum, og den store Tilfredshed, som Bestyrelsen udtalte med hendes sceniske Virksomhed, maatte vække Misundelse især hos Theatrets Spindesiide og navnlig hos de Skuespillerinder, som i hende saae en farlig Rivalinde. Der blev derfor ikke lidet intrigueret mod hende, men hun var ogsaa udsat for andre Anfægtelser. Rosenstand-Goiske behandlede hende strax fra Begyndelsen i sin bekjendte „Dramatiske Journal" med stor Strenghed, idet han bebrejdede hende for „Skjødesløshed" og andre Unoder og mente, at „Smiger, Parterrets Bifald og gal Anførsel" vilde bringe hende paa Afveie og fordærve det ualmindelige Talent, han erkjendte hende i Besiddelse af. Han spaaede ogsaa, at hun aldrig vilde bringe det til Andet end til Pernilleroller. Caroline Halle gik imidlertid sin Vei uden at bryde sig om slige Anfægtelser; hendes muntre Gemyt, en vis for hendes Alder mærkværdig Sindsro hjalp hende til at byde en Modstand Spidsen, der mulig kunde have været nedtrykkende, ja

endog tilintetgjørende for enhver Anden; men ved Siden deraf søgte hun at uddanne sit Spil efter de Vink, som Rosenstand-Goiske gav hende i sin Kritik, og da hans Spaadom om, at hun ikke vilde bringe det til noget Betydeligt i nogensomhelst Retning, fuldstændigt slog feil, tilegnede han sig, vel nærmest for ikke at staa som falsk Profet, en væsenlig Del af Æren for hendes kunstneriske Udvikling. Foruden i Pernillerollerne optraadte hun tillige i det franske Soubrettefag, hvortil hun, som Rahbek bemærker, havde den løbende Tunge, det flygtige Øie, som Dorat fordrer af Soubretter; hun var overgiven, skalkagtig og naiv.

Omtrent paa denne Tid var der foregaaet en væsenlig Forandring med Theatrets Bestyrelse og Vilkaar. Som bekjendt var Theatret i sin Tid (28de Marts 1750) af Frederik den Femte blevet skjænket og overdraget til Staden Kjøbenhavn. Deraf fulgte, at det var blevet bestyret af Magistraten ved forskjellige af dens Medlemmer; men det var en Gave, som Staden helst maatte være fri for. Bestyrerne havde kun ringe Indsigt i Theatervæsenet, og istedetfor at pleie den nationale Kunst og drage sig denne til Nytte, troede man at kunne hjælpe paa Affærerne, hvormed det bestandig var gaaet tilbage, ved navnlig efter Hoffets Tilskyndelse at indkalde italienske Sangere og etablere en italiensk Opera under Scalabrinis musikalske Bestyrelse, hvis Forestillinger afvexlede med de danske Skuespil. Tillige blev der givet Maskerader paa Theatret. Men hverken det Ene eller det Andet hjalp. Den italienske Opera, hvis Medlemmer vare meget høit gagerede i Forhold til det danske Personale, gjorde kun ringe Lykke hos det almindelige Publikum, og Forestillingerne bleve kun besøgte af Hoffet og de høiere Klasser. Overpræsident v. d. Lühe, som stod i Spidsen for Theaterbestyrelsen, kom endelig til Erkjendelse af Misgrebet og forestillede Kongen (Christian den Syvende), „at Comediens Omstændigheder vare, især formedelst den comique Opera, som Hans Majestæt, Hoffet og alle Folk af Qualitet til stor Fornøielse allernaadigst havde ladet indforskrive, tournerede til saa yderlig desperation, at den ei, uden en besynderlig offerte af kongelig Majestæts grace og magnanimitet, længer kunde bestaae." Kongen bevilgede nu, foruden den en Gang normerede Sum, en

Underſtøttelſe af 13,000 Rd. for et Aar til Skuespillernes Underhold; men det hjalp kun lidet, thi medens de danſke Skuespillere kun fik en ringe Forhøielſe i deres Løn, blev Størſtedelen af den tilſtaaede Sum anvendt til at tilfredsſtille Italienernes Fordring om Tillæg. Heller ikke Maſkeraderne gav noget ſynderligt Udbytte, idet ikke ſjældent Udgifterne overſtege Indtægterne. Hertil kom desuden, at der paa Hoftheatret blev givet Foreſtillinger af en, iſær af Hofets Perſonale ſtærkt protegeret franſk Trup, ſom ikke blot fremkaldte en farlig Konkurrence, men ogſaa søgte direkte at ſkade det danſke Skuespil ved at opføre de Stykker paa Franſk, hvoraf der paa det kgl. Theater blev givet Overſættelſer. Vel bleve disſe i Reglen langt bedre udførte af de danſke Skuespillere end af de franſke; men hine Beſtræbelſer kunde dog ikke Andet end ſkade Beſøget. Reſultatet var ogſaa omſider, at Magiſtraten, efterat Gjælden var voxet betydelig, og da Theatret var nærved at gaa til Grunde, henvendte ſig til Kongen, for at faae Staden befriet for den ſørgelige Forøring, ſom den kongelige Gavmildhed havde ſkjænket den. Tillige foreſloges Theatret henlagt under en Mand, ſom var „vant til omgaaes Theaterfolket og kunde ſelv noget Anſvarligt til Værkets Forfremmelſe foretage, ſaa at de ſtridige Perſoner ſkulde faae Reſpekt og finde ſig obligerede til at viſe hans Ordres og Anſlag Hørſommelighed.“ Hermed ſigtedes til Kapelmeſter Sarti, ſom da ogſaa efter forſkjellige Forhandlinger erholdt Theatret i Entrepriſe med et Tilſkud af 16,000 Rd. aarlig af Kongen, der tillige ſkjænkede 30,000 Rd. til Gjældens Betaling med 3000 Rd. aarlig i 10 Aar. Theatret blev nu atter kongelig Eiendom, og Overhofmarſkallen eller en anden Hofembedsmand ſkulde føre det øverſte Tilſyn dermed.

Sarti var i Aaret 1754 ankommet hertil ſom Kapelmeſter ved Mingottis italienſke Operaſelſkab, der i en Række af 9 Aar gav Foreſtillinger førſt paa det lille Theater paa Charlottenborg, ſiden afvexlende med de danſke Skuespil paa det danſke, nyopførte Theater. Da dette Selſkab af Mangel paa Beſøg og ved Direktørens Fallit i 1756 ſaae ſig nødſaget til at forlade Kjøbenhavn, blev Sarti, der var erkjendt ſom en duelig Muſiker og Anfører, anſat ſom kongelig Kapelmeſter iſtedetfor Scalabrini, der ſattes paa Penſion. Ved

Sartis uheldige Bestyrelse af det kgl. Theater og ved hans Fataliteter som Entreprenør skal jeg ikke opholde mig videre. Han havde vistnok en god Villie, men hans Evner stode ikke i Forhold dertil, og forskjellige uheldige Omstændigheder bidrog til at gjøre hans Bestræbelser til Skamme. Hans Bestyrelse af Skuepladsen betegnes derfor ogsaa af Schwarz som „dens uheldigste Periode". Sarti søgte, foruden at bevare den italienske Opera, som han naturligvis havde en sær Forkjærlighed for, at skabe et dansk Syngespil. Til en Begyndelse komponerede han „Soliman den Anden" til en af Jfr. Biehl besørget Oversættelse af et Stykke af Favart. „Dette Stykkes Musiknumre," siger Overskou, „vare aldeles ikke motiverede eller formede efter de Grundsætninger, som nu følges i Syngespildigtning, men bestode alle af vilkaarligt indskudte Arier og Kor. Den ene af de to Hovedpersoner, Soliman, havde endogsaa ikke en eneste Arie at synge, og i hele tredie Akt fandtes ingen anden Musik end et Slutningskor." Ikkedestomindre gjorde Stykket overordentlig Lykke, men dette skyldtes væsenlig den Omstændighed, at Sarti havde gjort en glimrende Erobring i Caroline Halle, hvis udmærkede Syngestemme han havde opdaget. Hun udførte Roxelanes Parti baade fra Sangens og Spillets Side saa ypperligt, at hun saa at sige bar hele Stykket. „Vel fandt enkelte Italienerbeundrere, at hendes Intonation ikke var sikker og Stemmen for uøvet til Roulader, men alle Udsættelser døvedes af den Enthusiasme, som hun ved sine sjældne Evner og den Lethed og Gratie, hvormed hun udfoldede dem, vakte hos Publikum, og af Sartis uforbeholdent ytrede store Tilfredshed med denne Debuts Udfald."

Caroline Halle var nu indtraadt i det Fag, hvori hun høstede sine skjønneste Laurbær. Selv Rosenstand Goiske, som var en stor Hader af Syngestykker, og, som alt anført, ikke foer lempelig med Jfr. Halle, kunde ikke Andet end rose hendes „fortræffelige Stemme og den store Ømhed, hvormed hun synger sine Arier." Hendes næste Rolle i Syngespillet var Elskerindens i Bredahls kjedsommelige, ligeledes af Sarti komponerede, „Tronfølgen i Sidon", der ved den dramatiske Journals Angreb paa samme, ved den Hævn, som Bredahl tog ved at bringe det nævnte Blad paa Scenen, ved de deraf

følgende tumultuariſke Scener i Skueſpilhuſet, hvorom det Nærmere vil findes under „Udpibninger i det kgl. Theater", men fremfor Alt, ved Ewalds „Brutale Klappere" har erhvervet et viſt Navn i den danſke Theaterhiſtorie. Ogſaa i dette Syngeſpil vandt Jfr. Halle almindeligt Bifald, og hun havde i den Grad befæſtet ſig i Publikums Yndeſt, at allerede i Begyndelſen af 1771, da hun førſt var 16 Aar gammel, foreſlog en Ubenævnt i Agent Holcks Adresſeavis, at der ſkulde ſkydes en Belønning ſammen for Hende og Londemann, ſom de tvende Skueſpillere, der havde ſtørſt Krav paa Publikums Erkjendtlighed. Denne Belønning frabad de Begge ſig i næſte Nr. af Bladet, for, ſom Londemann ſkrev, „ikke at hæve ſig over Medbrødre, der gjorde ſig al optænkelig Umage for at befordre Henſigten af Skueſpillene." Denne Ytring ſigtede formodenlig til at ſtille den øvrige Del af Perſonalet tilfreds, der havde fundet ſig krænket og tilſideſat ved hin Opfordring; men Henſigten blev neppe opnaaet.

Omfanget af hendes Repertoire tiltog nu daglig, idet hun optraadte baade i Syngeſpillet og i Luſtſpillet og derved „vandt alt mere i Publici Tilbedelſe". I 1773 blev den danſke Syngeſkole oprettet, og ſtraks ved den førſte Koncert, hvori Jfr. Halle medvirkede, aflokkede Glæden en Ubenævnt følgende poetiſke Udbrud:

Med glad Forundring lyttede mit Øre
Til danſke Stemmers Lyd,
Jeg er en Danſk, og laer mig gjerne røre
Af patriotiſk Fryd;
Her har vi Kunſt og Følelſe og Stemme,
Hvad vil vi have mer?
Nei, lad os kun vor egen Vært forfremme,
Vi Frugterne alt ſer.
Hver Kjender med mig nu gjerne ſiger
De Franſkes*) Sang Farvel
Og klapper før af vore danſke Piger,
Vor Halle og vor Morell"**).

*) Det franſke Selſkab, ſom gav Foreſtillinger paa Hoftheatret.

**) Jfr. Morell var Datter af Kapelmuſikus Morell. Ved det kgl. Theater var hun under Navnet Mad. Gjelſtrup mindre bekjendt ſom Sangerinde end ſom Skueſpillerinde i det komiſke Fag.

En af sine største Triumfer høstede Caroline Halle i Titelrollen til „Aglae eller Skatten", en Bearbeidelse efter det Franske, hvortil Musiken ligeledes var komponeret af Sarti. Om hendes Spil og Sang var der kun een Mening. En Følge af det Indtryk, hun herved frembragte, var, at hendes Portræt efter en Tegning af Justitsraad Høyer blev i Rødkridtsmaner stukken i Kobber af Prof. Klevee og forsynet med følgende Linier af Ewald:

„Se her hvad Aand, hvad Ild i hver en Mine,
Naar vor Aglae taus kun viser sig!
Se Præget her af vor Thalias Caroline,
Hvis Sang saa ofte har fortryllet Dig."

Trods den Stilling, som Jfr. Halle indtog som en af Theatrets vigtigste Støtter, var hendes Gage i den første Tid kun 354 Rdlr., som i 1772 blev forhøiet til 450. Omtrent paa denne Tid blev den unge Kunstnerinde forlovet. Blandt de mange Tilbedere, som hendes Talent i Forbindelse med hendes smukke Personlighed og livlige og elskværdige Væsen havde samlet om hende, gav hun Kommercesekretær T. C. Walther Fortrinnet. Walther var af god Familie, havde en videnskabelig Dannelse og var i Besiddelse af grundige musikalske Kundskaber. Hans Kjærlighed for Theatret førte ham sammen med Caroline Halle, han veiledede hende i Sang og Musik, og der opstod snart et kjærligt Forhold, som endte med Giftermaal. Samtidig dermed blev han, efterat Sarti i 1772 nødtvungen havde opgivet Bestyrelsen, og denne var overtagen af en kgl. Kommission, med Titel Directeur de Théatre og med en Gage af 600 Rdlr. ansat til at føre den hele artistiske Forretningsgang og fornemmelig at veilede de vordende Sangere til det rette musikalsk-dramatiske Udtryk i Fremstillingen.

Denne Stilling indtog Walther dog kun i et Aar. Han var, efter Alt at slutte, af en meget ustadig Natur, forstod ikke at omgaaes Personalet, blev ligesaa kjed af dette, som det var kjed af ham, og pludselig søgte han sin Afsked, som ogsaa blev ham bevilget. Uheldigt var det, at han næsten ligesaa hurtig blev kjed af den Lykke, som Mange havde misundt ham, den nemlig, at være

den beundrede Caroline Halles Ægtefælle. Kort efter Hvedebrødsdagene viste der sig nemlig ikke faa Uoverensstemmelser i Karakter og Opfattelse af Livets Krav, som fremkaldte Uenighed og stundom heftige Scener. Walther, hvis fornemme Paarørende betragtede hans Ægteskab med „en Theaterprindsesse" som en Misalliance, følte sig krænket, ved at disse trak sig tilbage fra hans Selskab, og var udelikat nok til at skyde Skylden derfor over paa Caroline, samt at bebreide hende hendes simple Herkomst. Han forbød hende tillige at modtage Besøg af sin Stedfader, den skikkelige Holmensmand Jespersen, men dette modsatte hun sig paa det Bestemteste. Hun holdt altfor meget af den gamle Mand, der saa kjærligt havde taget sig af hendes Opdragelse, til at hun skulde finde sig i, ikke at turde vise ham almindelig datterlig Omhed. Herover opstod der meget heftige Scener, som endelig førte til, at Walther besluttede at forlade Kjøbenhavn. Heri bestyrkedes han af sine Paarørende, som da ogsaa hos Theaterbestyrelsen ivrigt understøttede hans Andragende om at faae tilstaaet en aarlig Understøttelse for i Udlandet at uddanne sig til dansk Komponist. Dette opnaaede han, men det var kun et ringe Udbytte, Theatret fik af de 466 Rdlr. aarlig, som Walther oppebar i de tre Aar. Efter disses Udløb vendte han tilbage med et Syngestykke „Arsene", som han havde komponeret under sit Ophold i Paris. Det blev opført, men gjorde trods en glimrende Udstyrelse saa fuldstændig Fiasko, at han ansaae det for raadeligst at lade det bero ved den ene Opførelse. Et Aar derefter afgik han som Gouvernementssekretær til Tranquebar.

Et Forsøg paa en Tilnærmelse mellem Ægteparret var imidlertid strandet paa den gjensidige Uoverensstemmelse, og det kom til en Separation. Der fortælles, at Walthers Paarørende endog søgte at udvirke Forbud imod, at Caroline bar sin Mands Navn, idet de paastod, at hun havde forspildt sit Rygte; men denne Intrige strandede paa hendes bestemte Modstand, foruden at hendes Fjender ikke vare istand til at tilveiebringe Skygge af Bevis for at deres Anklage var grundet.

Beredte saaledes hendes Ægteskab hende megen Sorg og Krænkelse, saa fandt hun derimod rig Trøst og Erstatning i den al-

mindelige Anerkjendelse, som hendes Fremgang paa Kunstnerbanen forskaffede hende. Alt hvad hun tidligere havde præsteret fordunklede hun, ifølge Rahbeks Dom, ved sin „uforlignelige Kolumbine" i Grétrys „Talende Skilderi" og ved Koraly i samme Komponists „Venskab paa Prøve". Med Hensyn til den førstnævnte Rolle siger han: „Aldrig skal jeg glemme hendes elskværdige Overgivenhed ved det Sted: Og sukker for Enhver! aldrig den Munterhed, hvormed hun parodierede absurda tragica under Duetten; aldrig den Aand, den Lethed, som svævede over hele Rollen, og som jeg ikke har gjenfundet hos nogen Aktrice førend hos Susan Cantat". Ved hendes Udførelse af Louise i „Desertøren" tabte endog Kritiken sin Kulde og Badens „Kritiske Tilskuer", et Blad, som iøvrigt aldrig befattede sig med Stykkernes Udførelse, afveg fra sin gamle Skik for at underrette Læserne om, at „der i dette Stykke var en Louise, som fortjente at man deserterede for hendes Skyld." Overskou fremhæver ogsaa hendes Udførelse af Zemire i Grétrys „Zemire og Azor", hendes Jenny i „Kongen og Forpagteren" af Monsigny, hendes Charlotte i Grétrys „Det foregivne Hexeri", hendes Ninette i „Bondepigen ved Hoffet" og mange andre.

Fru Walthers Optræden i Syngespillet havde tilstrækkelig godtgjort, at hendes Værd som Skuespillerinde strakte sig langt videre end til Soubretterne. Hvad var da naturligere, siger Rahbek, end at Elskerinderollerne overdroges til en Skuespillerinde, „hvis Die var kjærligt, hvis Tale var sød som Harpens Klang". En stor Triumf høstede hun i Beaumarchais' „Barberen i Sevilla"; hun var heri „henrivende, fuld af Skjælmeri og Kjærlighed". Af Elskerinderoller i Lystspillet, i hvilke hun glimrede, nævner Rahbek endvidere Angelique i „Landsbypoeten eller den forelskede Taabelige" af Destouches, og Leonore i „Florentineren" af Lafontaine.

Skjøndt altid med fuldgyldigt Vidnesbyrd om et stort Talent var hun dog ikke saa heldig i Tragedien og i Dramaet, hvori man ogsaa formaaede hende til at optræde. Hun spillede Titelrollen i la Mottes af Pram oversatte Sørgespil „Ines de Castro" og Nanna i Ewalds „Baldurs Død", men, som Rahbek bemærker, „saa fortræffelig end Caroline var i de ømme Roller og i de ømme Steder

af de alvorlige Roller, faldt det hende dog altid vanskeligt stedse at vedligeholde Karakteren i det Hele (en Feil, som allerede „den dramatiske Journal" foreholdt hende). Nu og da vilde et Smil stjæle sig frem, men for at være billig, maa jeg lægge til, at hun smilte saa herlig, at man var fristet til at tilgive hende det, at det overalt var tungt at være blind, som Retfærdigheden, for hendes Ynde, og skarpsynet, som Kritiken, for hendes Spil; at døve sig med Ulysses' Kunst mod hendes Sirenestemme, og dog være lydhørende for hendes Feil. Naar jeg slaaer Alcibiades til Jorden, sagde hans Medbeiler, faaer han dog alle de Omkringstaaende til at tro, han har fældet mig. Saaledes, naar Kritiken med den skarpsindigste Strenghed havde irettesat paa en eller anden Maade hendes Roller, havde dog hendes Tækkelighed saaledes bestukket alle Tilskuerne, at hun enstemmigt blev frikjendt; var end hendes Spil ikke altid rigtigt, var det altid tækkeligt og henrivende."

Saaledes lød Rahbeks Dom et Par Aar efter at Fru Walther havde forladt den danske Skueplads, og skjøndt man vistnok med Føie kan bebreide ham, at han ellers ved sine Bedømmelser af Skuespillere og Skuespillerinder stundom lod sig vel meget lede af sine venskabelige Sympathier, kan han paa en vis Maade i nærværende Tilfælde betragtes som uvilligt Vidne. Efter sin egen Tilstaaelse kjendte han hende personlig saa godt som ikke, han havde i hele sit Liv neppe vexlet tyve Ord med hende, og saaledes maa det erkjendes, at det Trylleri, som hun i Selskabslivet ifølge Samtidiges Dom udøvede paa sine Omgivelser, ikke kunde bestikke Rahbek i hans Meninger. At han, der sværmede ligesaa meget for Kunstens Dyrkere som for selve Kunsten, ikke traadte i noget venskabeligt Forhold til „Thalias Caroline", havde formodenlig sin Grund i hans store Ungdom, men til Gjengjæld var der mange andre af Datidens Digtere og Skjønaander, hvem den Fornøielse var beskjæret at høre til Fru Walthers daglige Omgang, at glæde sig ved hendes Ynde, ved hendes naturlige Forekommenhed, ved hendes Lune og Vid. Dertil hørte P. Friman, P. J. Monrad, B. Prahl, men fremfor Alle Ewald, der i Anledning af hendes 23de Fødselsdag skrev et

større Digt til hendes Ære, hvori han skildrer, hvorlunde Guder og Gudinder bragte hende Gaver ved hendes Fødsel. Det hedder deri:

„Da kyste Polyhymnia
Og alle Muser kyste da
Den spæde Sangerske,
De kyste hende alle ni,
Og alle sagde: „Syng som vi
Og syng for Følende."
Da kom de huldе Gratier,
Og Caroline fik af hver
En himmelsk Yndighed:
De Træk i Gang og Smil og Sprog,
Som skildres ei, og som vi dog
Saa rigt fortrylles ved.
Da sagde Venus træfkelig:
„Dit Danmarks Ungdom elske Dig
Vær Venus i dit Nord!"
Hun holdt sit Ord kun altfor vel;
Nu sukker mangen ærlig Sjæl
Ved Afrodites Ord."

At Fru Walther, som det af Ewald antydes, ikke fattedes Tilbedere, er en Selvfølge, især naar man ikke blot tager hendes Yndigheders Magt i Betragtning, men ogsaa tager Hensyn til Tidsalderen, hvis stærkeste Side just ikke var nogen streng Moralitet. Desuden gjorde en Skuespillerindes daværende meget tvivlsomme Stilling i Samfundet hende til særlig Gjenstand for Vellystninges og Rigmænds Anfægtelser, men det skal erkjendes, at der Intet er bekjendt om, at hendes Opførsel ikke altid var daddelløs, og at de forskjellige Rygter, som man søgte at udbrede til hendes Skade, kun vare avlede af den Misundelse, som et feiret Kunstnerliv saa let fremkalder i de nærmeste Kredse. Som et Bevis for, at hun i ethvert Tilfælde ikke lod sig friste af Rigdommens Tillokkelser, kan anføres, at hun førte et meget tarveligt Liv og ikke sjældent var i stor Trang, fordi hun af et godt Hjerte understøttede sin fattige Familie. Det fortælles ogsaa, at en eller anden rig eller fornem Tilbeder, der saae sine Anstrængelser spildte og sit Kourmageri tilbageviist, forsøgte ved

given Leilighed at hævne sig paa hende. En af disse forsmaaede Elskere, en rig Kjøbmand, var lumpen nok til at hverve Folk til at udpibe hende i en af hendes bedste Roller; men det gik galt, som det fortælles i en utrykt, skjøndt dengang meget bekjendt Sang af B. Prahl til liden Gunvers Melodi. Det hedder deri:

„Stolten Kjøbmand han byder sit røde Guld,
Og Andres med,
For at undertrykke saa svigefuld
Den Yndighed,
Som før han tilbad fremfor alle Kvindfolk."

Saa fortælles, hvorledes han hvervede to Livvagtskarle til at pibe af Caroline. Ole og Peter Skovdal, saaledes benævnes Krigerne, begav sig i Theatret med de bedste Forsætter, men bleve saa fortryllede af Fru Walthers Ynde, at de gav sig til at klappe som de vare besatte:

„Per Skovdals Hænder de sang som Staal
For Hammerslag."

Og saa ender Sangen:

„Liden Lina lyser i Nord som Sol
Foruden Sky,
Hendes Rygte skinner til modsat Pol,
Som i vor By,
Trods Dig, som tilbeder saa mange Kvindfolk."

Dette var kun en af de smaa Anfægtelser, som i Reglen knyttede sig til Datidens Kunstnerliv. Af en langt farligere Natur var derimod den Kabale, som blev anstiftet af en ved sin Stilling og Indflydelse ved Hoffet meget mægtig Mand og som endte med Caroline Walthers Fordrivelse fra Theatret og hendes Flugt til Sverrig.

Efterat Sarti paa saa uheldig en Maade havde styret det kgl. Theater, blev der den 12te Mai 1772 nedsat en kgl. Kommission af 5 Medlemmer til at undersøge Theatrets Tilstand og sætte det paa en bedre Fod. Denne Kommission, hvis Medlemmer flere Gange

skiftede, blev den 9de Marts 1778 ophævet, og der nedsattes, nærmest efter Schwarz's Forslag, en bestandig Kommission af fire høistaaende Medlemmer med Statsminister General Eickstedt som Præses, til at føre Overtilsynet, medens den egenlige Bestyrelse overdroges til en bestandig Direktion, bestaaende af Overhofmarskallen Grev Holstein og Kammerherre Warnstedt, hvoraf den Sidstnævnte havde den egenlige artistiske Ledelse. At General Hans Heinrich v. Eickstedt, der havde spillet en Hovedrolle ved Stuensees Fald, blev Præses i en Kommission, der skulde beskjæftige sig med Sager, han aldeles ingen Forstand havde paa, havde sin Grund deri, at han ved denne Stilling kunde, uden ligefrem at kompromitere sig, yde en ung Skuespillerinde sin Beskyttelse, som han i høi Grad interesserede sig for. Denne unge Skuespillerinde var Jfr. Møller, senere mere bekjendt som Mad. Berthelsen og Mad. Frydendahl. Hun havde en meget smuk Stemme, men hun var endnu altfor meget Begynderinde til at hun kunde optræde ved Siden af, end sige fortrænge den feirede Caroline Walther, skjøndt hendes Ærgjærrighed og hendes ikke faa Kapricer gik ud paa intet mindre. Imidlertid besad hun den mægtige General Eickstedts Yndest, og han, der foruden at være en stor Fruentimmernar, tillige var en sleben Hofmand, træsk og hensynsløs, ydede hende villigt sin Understøttelse. Han var endnu ikke indtraadt i Theaterbestyrelsen og maatte derfor, for at fremme sine og Jfr. Møllers Planer, indskrænke sig til Basiles ufeilbarlige Middel, Bagvaskelsessystemet. Fru Walther, der levede separeret fra sin Mand, og, som anført, var omgiven af en talrig Skare Tilbedere, blev, som Overskou fortæller, af den gamle Vellystning, der var bekjendt for at opfange alle smukke Bønderpiger paa sit Gods, skildret for et Hof, hvis allerhøieste Noblesse var tilstrækkelig bekjendt for Usædelighed, som yderst frivol i Væsen og Adfærd og talte aldrig om hende uden at kalde hende „den frække Aktrice", der var en Skam for sit Kjøn og det Theater, iblandt hvis Damer han selv holdt flere Maitresser. I de høifornemme Cirkler lykkedes det ham vel derved at bringe hende i slet Omtale, men hos Publikum var han saa lidt istand til at nedsætte hende, at det betragtede enhver Krænkelse, der tilføiedes Fru

Walther, navnlig de hyppige Forsøg paa at fratage hende Roller og give dem til Jfr. Møller, som Chikane af Eckstedt. Publikum var fuldstændig paa hendes Side, og selv Kongen lod sig ikke afholde fra stundom af egen Drift at tilklappe hende Bifald, hvorved Publikum berettigedes til at ytre sit, da det nemlig ikke var Skik at applaudere i Herskabets Nærværelse, uden at dette først havde givet Signalet. Med Hensyn til en saadan Leilighed, hvorved Kongen ligefrem tog Parti for Fru Walther, læstes i Adresseavisen en versificeret Taksigelse, hvori det hed:

„Du vore Længsler saae
Walther at ynde,
Og strax med naadig Haand
Løste det Baand,
Som tænder vor Attraa;
Alle sig skynde
Som Kongens Villie saae,
At bruge Haand."

Men ikke alene ved Bifaldsytringer i Skuespilhuset bevidnede Venner og Beundrere hende deres Hengivenhed, de sendte hende saaledes to Gange anseelige Summer som et talende Vidnesbyrd om deres Erkjendtlighed og som en Trøst for lidt Krænkelse. Tillige forstod hun at tage nogle smaa Repressalier. I „Det talende Skilderi" forekommer der den Strofe: „Man hos en gammel Mand det ret godt have kan." Disse henvendte hun paa saadan Maade til General Eckstedt, der befandt sig i Hofparkettet, at Ingen kunde tage Feil af, hvem hun sigtede til, og Publikum udbrød derfor i en ustandselig Latter.

Dette bidrog naturligvis ikke til at formindske Forfølgelsen, og denne kom da ogsaa ret i Gang, da General Eckstedt var bleven første Medlem af Theaterkommissionen. En af de første Foranstaltninger, han til sin Plans Fremme satte igjennem, var, at de Spillendes Navne bleve udeladte af Plakaten. Det skete nemlig for at Publikums Opmærksomhed ikke skulde vækkes, naar Jfr. Møller havde faaet en eller anden af de Roller, som Fru Walther

hidtil havde havt i Syngespillet. Warnstedt modsatte sig denne Foranstaltning, fordi han indsaae, at den „let vilde blive Publikum mishagelig", men Eickstedt fik dog sin Villie, idet han støttede sig paa den Ekingrund, at da der hyppigt forekom Forandringer, var det bedre, at Aktricernes Navne ikke bleve anførte, uden naar de befandtes ikke at være fuldkommen rigtige. Fru Walther lo af denne jammerlige Chikane, men det øvrige Personale ytrede sig med megen Forbitrelse om, at „Generalen for den lille Møllers Skyld endog sparkede dem ud af Plakaten", og Publikum greb enhver Leilighed til at bringe den Forfulgte sin Hyldest.

Det Uheldigste var, at Warnstedt ikke var istand til, saameget som han ønskede, at modsætte sig de Intriger, der gik ud paa til Fordel for Jfr. Møller at fortrænge Caroline Walther. Warnstedt var ikke blot en honnet Karakter, men ogsaa en i hver Henseende indsigtsfuld og dygtig Mand, der nærede en varm Interesse for Theatrets Anliggender og derfor ogsaa havde et aabent Øie for Værdien af den Skat, det eiede i Fru Walther. Men Eickstedt var hans Protektor, og han vidste meget vel, at hans Ansættelse som Direktør skyldtes væsentlig den Omstændighed, at den mægtige Hofmand havde ment i ham at finde et Redskab til Fru Walthers Fortrædigelse og Tilsidesættelse og Jfr. Møllers uretfærdige Fremdragen. Warnstedt gav derfor ogsaa efter i Et og Andet, men naar Forlangenderne bleve altfor nærgaaende, og naar Jfr. Møller tillige begyndte at faae Primadonna-Nykker, forlangte Prøverne forandrede, nye Kostumer til mindre Roller osv., blev det ham for broget, og han gjorde Eickstedt Foreſtillinger om, hvor farligt det var for Jfr. Møller selv, hvis hun blev trukken altfor iøinefaldende frem til Krænkelse for Publikums Yndling. Dog gav Fru Walthers Sygdom i en Del af Sæsonen 1778—79 ham en gunstig Leilighed til at sætte Jfr. Møller ind i nogle af hendes bedste Roller. Jfr. Møller høstede imidlertid ikke stor Fordel deraf; skjønt hun sang Partierne i det Hele taget smukt, kunde hun dog ikke erstatte Caroline Walther, og selv om det havde været Tilfældet, vilde Publikum, der meget vel var paa det Rene med Intrigerne, neppe have behandlet hende med mindre Lunkenhed, end det nu var Tilfældet.

Fru Walther, der ikke kjendte Warnstedts Bestræbelser for at værne om hendes Stilling, saae kun Tilsideſættelsen. Hun antog en kort og fraſtødende Tone imod ham, og Følgen var, at Warnſtedt følte ſig krænket og nu undgik at anvende hende, naar det kun var muligt. Der opſtod herved imellem dem en Spænding, ſom ikke lidet bidrog til at fremme Eickſtedts Planer, hvilke gik ud paa intet mindre end at faae hende jaget fra Theatret. Uagtet Warnſtedt blev et Redſkab hertil, ſkal det anføres, at han, ſom Overſkou ifølge flere af hans Breve forſikrer, ikke havde den fjerneſte Formodning derom.

Imidlertid vedblev Caroline Walther at høſte Triumf paa Triumf, og navnlig ſkete det i ſaadanne Stykker ſom „Det talende Skilderi“, hvor Jfr. Møller ogſaa havde en betydelig Rolle. Den Sidſtnævnte opnaaede ved den Leilighed langt ringere Bifald, end hun i Virkeligheden fortjente, hvorover Eickſtedt ytrede ſin Harme for Warnſtedt, mente, at det kun var Rænker og Kabaler af Fru Walther og ytrede, at „denne frække Perſon ſkaffede ſig Parti og adherenter hos Publikum imod den ſtakkels lille Møller, hvis gode Hjerte var ſaa blødt, at hun kun græd og ſukkede over al den Ærgernis, hun havde, ſaa at han frygtede for, at hun i ſin Kleinmodighed ſkulde miſte Forſtanden.“ Man ſøgte nu at give Jfr. Møller en glimrende Opreisning ved at forbeholde hende Liſes Rolle i Ewalds „Fiſkerne“. Denne havde baade Digteren og Komponiſten beſtemt for Fru Walther, men Eickſtedt formaaede Warnſtedt til at overtale Ewald til i et Brev til ham at erklære Birthes Rolle, der var beſtemt for Jfr. Møller, ſom den vigtigſte, og derfor udbede ſig den beſat med Fru Walther. At Ewald gik ind herpaa, kan alene finde ſin Forklaring i Digterens ſørgelige Situation, der gjorde ham afhængig af Magthaverne. Men heller ikke denne Kabale faldt ud til Fordel for Jfr. Møller. Hun ſpillede Liſe ſaa maadeligt, at ſelv hendes Velyndere kaldte denne Rolle hendes uheldigſte. Fru Walthers Triumf var derimod fuldſtændig, hun ſpillede og ſang ſaa glimrende, at Enthuſiasmen, ſelv om man vilde ſkrive en Del af den paa Medfølelſens Regning, aldrig har været ſtørre.

Eickstedt havde imidlertid fundet en Udvei til at skaffe Jfr. Møller den overmægtige Rivalinde fra Halsen. Dette fortælles af Overskou saaledes: Den tydske Violinist Müller, der om Sommeren havde givet Koncert og, som en af Europas største Virtuoser, vundet stort Bifald, var en smuk Mand og havde ved en fin Verdenstone og et meget indtagende, belevent Væsen fundet venlig Optagelse i flere ansete Huse. Under en Koncertprøve var han kommen til at tale med Fru Walther og forelskede sig i hende saaledes, at han besluttede at blive her for at søge en Plads i Kapellet, hvilken Orkesterets Dirigent Hartmann meget ivrigt arbeidede for, at en Mand, som „vilde være det til baade største Ære og Nytte" kunde opnaa. Hvor varsomme de Elskende end havde været over deres Opførsel, fordi Fru Walther vidste, at hvad hun foretog sig, blev nøie bevogtet og ilde udlagt, rygtedes det dog snart, at de vare hemmeligt forlovede og tænkte paa at gifte sig. Dette rent personlige Forhold var det, Eickstedt vilde benytte til Kunstnerindens Fordrivelse. Efterat den gamle Vellystning havde reist et stort Veraab derover som en forargelig Kjærlighedshistorie, der ikke maatte taales, lod han sig under 10de Februar (1780) give en kgl. Kabinetsordre, hvorefter „den tydske Musikus Müller ikke maatte antages", og det blev paalagt Politimesteren at sørge for, at „bemeldte Müller, som har indladt sig i Kjærlighedshandel med Aktricen Walther", inden tre Dage forlod Hovedstaden, hvilken Ordre Generalen af egen Magtfuldkommenhed fortolkede derhen, at han skulde „rømme Hs. Majestæts Lande og Riger". Forbauset henvendte Müller sig til den preussiske Minister med Besværing over denne Udvisning, med en bestemt Erklæring om, at hans pekuniære Forhold ikke gjorde ham det muligt at forlade Kjøbenhavn før om otte Dage og en formelig Protest imod, at man, ved at have foreskrevet ham at gaa til Tydskland, endog paalagde ham Tvang med Hensyn til, hvor han vilde opholde sig udenfor Kongen af Danmarks Rige. Warnstedt blev af Generalen sendt til den preussiske Minister, for at anmode ham om Pas for Müller til Berlin, men fik, efterat Ministeren havde ytret sin store Forundring over en saa vilkaarlig og hidtil i Danmark aldeles usædvanlig Fremfærd imod en fredelig Virtuos, der

under sit Ophold i Kjøbenhavn havde ført et ulasteligt Liv og vundet Alles Agtelse som Kunstner og Menneske, den Besked, at Ministeren ansaae det for en Fornærmelse imod sig personlig om der ikke tilstodes Müller, som han havde gjort sig en Fornøielse af at se i sit Hus, otte Dage til hans Sagers Ordning, naar han forpligtede sig til ikke at se Fru Walther; samt at ingen Regering skulde fordriste sig til at paalægge en preussisk Undersaat, hvor han havde at tage Ophold udenfor dens Grændse, og Müller havde erklæret, at han ikke vilde reise til Berlin, men til Stockholm. Dette var meget imod Eickstedts Hensigt, thi hvis Fru Walther, som han antog, fulgte efter Müller, da saae han ikke gjerne, at det skete til Stockholm, hvorhen Gustav den Tredie allerede i 1771, under sit Ophold i Kjøbenhavn, havde ladet hende indbyde til at spille i Operaen, og hun altsaa kunde vente „et Engagement, som maaske skulde blive hendes frække Opførsel til en ganske ilde meriteret Recompense." Ministerens Erklæring var imidlertid afgjørende, og der maatte udstedes Ordre til, at Müller kunde reise til Sverrig, men han skulde da „istedetfor ellers den 21de Februar at være i Korsør, den 18de være i Helsingør, for derfra at gaa over til Sverrig."

Denne lovløse og oprørende Fremgangsmaade vakte, som man let kan tænke sig, den almindeligste og største Uvillie. Fru Walther indgav strax Ansøgning om Afsked, men den blev hende negtet. Ved en Prøve i Theatret fik hun Warnstedts skriftlige Meddelelse herom, og med denne i Haanden ilede hun strax hen til ham og spurgte ham opbragt, om de danske Aktricer for den usle Løn, de fik, vare fordømte til at være Slavinder for Livstid, eller om det kun var hende, som Hs. Høivelbaarenhed havde beæret at kalde sin bedste Aktrice. Warnstedt søgte at berolige hende med, at det havde været General Eickstedt umuligt at udvirke hendes Afsked hos Kongen, men at man ikke agtede at lægge hende nogen Hindring i Veien, hvis hun paa anden Maade befriede sig for sit Engagement. „Aha!" svarede hun i sin muntre Tone, saa alle de Prøvende hørte det, „saa man vil lukke Øinene i, dersom jeg skulde faae ifinde at desertere. Sig Hs. Excell., at hvis han ikke har nogen anden Maade at vise

mig Artighed paa, behøver jeg den ikke; thi vil jeg desertere, saa skal jeg nok gjøre det saaledes, at han ikke skal kunne forhindre det."

Nu var det et almindeligt Rygte, at Fru Walther hemmeligt vilde forlade Kjøbenhavn. Hver Gang hun spillede, var Tilstrømningen derfor overordentlig stor, og det fattedes ikke paa stormende Bifaldsytringer og andre Erkjendtlighedsbeviser. Saaledes fik hun den 10de Marts, efter at hun havde spillet henrivende i Grétrys Syngestykke „Lucile", et anonymt Brev med 300 Rd. som et Vidnesbyrd om Manges Beundring af hendes Talent. Herover ærgrede Eickstedt sig ikke lidet, men han trøstede sig dog med, som han udtalte i et Brev til Warnstedt, at saafremt Fru Walther anvendte disse 300 Rd. til en Reisefilling, saa havde hendes Velyndere bygget hende en Bro „til at befordre ved hendes Bortreiße en afgang i deres søde følelser for hendes angeneme Person og uskaterlige talenter."

Om Fru Walther maaske endnu paa Grund af sine Venners Overtalelser og de mange Hengivenhedsbeviser, hun modtog af Publikum, der indeholdt ligesaa mange Opfordringer til vedvarende at hellige sit Fædreland sit Talent, vaklede i sin Beslutning at tage bort, saa kom den dog, formedelst forskjellige yderligere Krænkelser, til Modenhed. Disse bestod væsenlig deri, at Jfr. Møller, der alt tilstrækkelig havde vist at være i Besiddelse af Primadonnanykker, nu ogsaa af Bestyrelsen blev behandlet som Primadonna. Hendes Gage blev, uagtet hun kun et Par Aar havde været ved Theatret, ved kgl. Resolution forhøiet til omtrent den samme, som Fru Walther nød efter 10 Aars utrættelige og for Theatret uvurderlige Tjeneste. Desuden fik hun, saalænge Hoffet laa paa Fredensborg Slot — for at Eickstedt kunde have hende i sin Nærhed — Leilighed til Landophold med fri Bolig, Vogn til Afbenyttelse efter Behag og „en daglig Tærepenge" af 10 Mk. Warnstedt har senere fralagt sig al Andel i denne Resolution, der efter hans Sigende bag Bestyrelsens Ryg og uden dens Vidende var bleven erhvervet hos Kongen, men hos Personalet og hos Publikum vakte denne Bestemmelse den heftigste Forbitrelse, som endog gav sig Luft

i Opslag paa Gadehjørnerne med grove Udfald mod Eickstedt, Warnstedt og Jfr. Møller. Alle vidste, at Krænkelsen var rettet mod Fru Walther, for at hæve Jfr. Møller paa hendes Bekostning. Fru Walther lod sig imidlertid ikke mærke med, hvad hun følte. Kun i „Soliman den Anden" betonede hun saa stærkt den bekjendte Replik om „Hofveirglas, som rigtignok vise Veirets Forandring, men ikke due til det mindste Andet," at Huset udbrød i en stormende Jubel.

Den 28de April var „Desertøren", Syngestykke af Monsigny, hvori hun havde en af sine Glandsroller, ansat til Opførelse. Man troede, at Stykket vilde blive tilbagekaldt, da det hed, at Krænkelsen havde gjort Caroline Walther saa upasselig, at hun neppe mere vilde komme til at optræde i denne Sæson. Men da der ikke kom nogen Kontraplakat, bleve alle Billetter revne bort i Løbet af et Par Timer. Fru Walther spillede og sang som altid fortryllende, og Bifaldet var overordenligt. Med sine Kunstfæller talte hun mellem Akterne om ligegyldige Ting, og da Etatsraad Jacobi, Theaterbestyrelsens Medlem, henvendte sig til hende med Beklagelse over de indtrufne Omstændigheder, svarede hun venligt, at hun meget vel vidste, at han ingen Part havde havt deri, da han altid havde vist hende oprigtigt Venskab. „Men," tilføiede hun, „jeg kan vel endnu sagtens holde den Tid ud, jeg endnu har at være her." — Da hun efter Stykkets Slutning sagde Farvel til det øvrige Personale, fandt Nogle, at det var inderligere og varmere end sædvanligt.

Den næste Dag fløi det som en Løbeild om i Byen, at Caroline Walther om Natten havde taget Flugten til Sverrig, og skjøndt dette Skridt var forudset og længe ventet, vakte det almindelig Sorg og stor Forbitrelse mod dens Ophavsmænd. Der var endog Talen om at bringe General Eickstedt et Pereat, og der fortælles, at han kun undgik det ved skyndsomst at forlade Staden. Digte i Blade og Tidsskrifter udtalte Smerten over hendes Fordrivelse og Haabet om, at hun under bedre Vilkaar vilde vende tilbage. Rahbek skrev:

„Vor Filomele flyi til bedre Egne,
Hvor Had ei lønner hendes Værd;
Hvor Skjønsomhed og Hyldest om den hegne,
Der altfor stor for Avind er!
Farvel, vor Walther! hvert et ædelt Hjerte
Vi hylde Dig, hvor Du end er!
Men glem ei os! — og skjøn af vores Smerte,
At dine Landsmænd saae dit Værd."

Ogsaa P. J. Monrad og Zedlitz sendte hende poetiske Afskedshilsener, og som et talende Vidnesbyrd om det Savn, hun havde efterladt, og hvor levende hendes Minde var hos den kjøbenhavnske Befolkning, kan anføres, at Theaterbestyrelsen i den næste Sæson ikke vovede at lade opføre nogle af de Stykker, hvori hun havde glimret, i fuldkommen begrundet Frygt for, at deres Opførelse skulde fremkalde ubehagelige Demonstrationer.

I Gøteborg blev Caroline Walther viet til Müller, og derefter begav de sig til Stockholm, hvor de Begge i Juni Maaned bleve ansatte ved det kgl. Theater, hun som første Sangerinde, han som Koncertmester. Fru Caroline Müller optraadte første Gang paa dette Theater i Titelrollen i Glucks „Alceste" og høstede heri stærkt Bifald. Lignende Lykke gjorde hun i andre Syngestykker. Men Kunstnerparret forstod sig lidet paa at økonomisere, det overdaadige Liv i Stockholm medførte ogsaa for Kunstnere en vis Repræsentation, som kostede meget, de temmelig rundelige Indtægter slog ikke til, og Parret kom derved i dyb Gjæld. Dette førte til, at Müller og hans Hustru i Begyndelsen af 1782 hemmelig forlod Sverrig og tilbragte et Aar med at give Koncerter, navnlig i England. Men det Savn, som Fru Müller havde efterladt ved det stockholmske Theater, var altfor følelig, til at den kunstelskende Gustav den Tredie, der med Varme tog sig af Theatrets Sager, ikke skulde have bestræbt sig for at faae Kunstnerparret tilbage. Paa hans Befaling indgik den svenske Minister i London, Friherre v. Nolcken, en ny Kontrakt med dem Begge, hvorved de atter ansattes ved den kgl. Opera og fik Forsikring „om fuld Tilgivelse for det

Skete, saa at de befriedes for al Tiltale, som der kunde reises for deres sidste Reise fra Stockholm."

Fru Müllers fortrinligste Roller ved Stockholms Theater var, foruden Alceste, Armida i Operaen af samme Navn samt Christine Gyllenstjerne i „Gustav Wasa". „Hendes Stemme (en Mezzosopran)," siger en svensk Kritiker, „var ikke noget Overordentligt og der var noget Skurrende i hendes Organ, som strax stødte. Men disse Mangler glemtes hurtig ved hendes ypperlige Foredrag, ved det Indtagende i hendes Spil, ved den Følelse og Sandhed, det Udtryk og Energi, hun forstod at lægge i Alt, hvad hun sagde og gjorde." — Hun blev udnævnt til Hofsangerinde og valgtes til Medlem af det musikalske Akademi. Ved Operaens Nedlæggelse fik hun sin Afsked med Pension. Hendes sidste Optræden paa Scenen fandt Sted den 5te Novbr. og 9de Novbr. 1810, da „Gustav Wasa" gaves som Feststykke i Anledning af Kronprinds Carl Johans Hylding.

Det af hendes herværende mangfoldige Beundrere nærede Haab om, atter at se hende knyttet til den danske Skueplads, gik saaledes ikke i Opfyldelse. Men hun glemte ikke sit Fædreland og havde det altid i kjærlig Erindring. De Danske, som besøgte hende i Stockholm, nød altid den venligste Modtagelse. Tvende Gange fik hun Leilighed til at gjæste Kjøbenhavn. Den første Gang, i 1783, da hun paa Tilbagereisen fra England til Stockholm, for at tiltræde sit Engagement, kom over Kjøbenhavn, blev det vel ifølge Eickstedts Foranstaltning forment hende at komme ind i Byen; men saasnart hendes Ankomst rygtedes, strømmede hendes talrige Beundrere ud til Skydebanen, hvor det „af Politimesteren var hende forundt sex Timers Ophold", og bragte hende der deres Hylding. Om hendes andet Besøg fortæller Overskou: „I Begyndelsen af Juni 1791 kom hun atter til Kjøbenhavn og kunde da rolig tage Bopæl i Byen. Til Md. Roses (hendes gamle Instruktrice Jfr. Bøttgers) Benefice kom hun i Theatret, og neppe havde Publikum faaet Øie paa hende i Hofdamelogen, som for denne Aften var solgt, førend hele Huset reiste sig og under Begeistringens heftigste Udbrud og med Raabet „Velkommen Caroline!" tolkede hende sin Glæde. Efter „Høstgildet", hvori hendes fordums Rivalinde sang, ledsagedes hendes

Bortgang af et mange Gange gjentaget Leve. Paa Skydebanen blev der givet en stor Fest for hende, ved hvilken mange høitstaaende Mænd, flere Digtere og Videnskabsdyrkere og de Ansseteste af Theatrets administrative og kunstneriske Personale vare tilstede. Under Maaltidet tolkede Jfr. Morthorst og Mad. Bjørn hende Selskabets Følelser i en Sang, som hun besvarede med følgende Strofer:

Ah, si vous pouviez comprendre,
Ce qui je ressent pour vous;
L'amour n'a rien si tendre
L'amitié rien de si doux.
Loin de vous mon coeur soupire,
Prés de vous tout m'interdit;
Ah, que n'ose-je tout dire,
Et peut-être j'ai trop dit.

D'une manière imparfaite
Je vous dirais mon ardeur,
Quand la bouche est interprète
L'on explique mal son coeur.
Quoique je ne puisse dire
Ce que j'ai si bien senti,
Dans mes yeux vous pouvez lire
Ce que vos yeux ont écrit*).

Det træffende Valg af Digtet, det smeltende, følelsesfulde Foredrag, det henrivende Udtryk i Blik og Mine, hvormed det ledsagedes, virkede saa dybt, at, som Schwartz fortalte, da hun brast i Graad ved den sidste Linie, var der ikke et tørt Øie i Salen, og det var blevet en Sørgefest, dersom P. A. Heiberg ikke med Et havde grebet sit Glas og, som ude af sig selv, raabt: „For hende, som, hvad enten

*) Disse Vers lade sig kun usuldkomment gjengive i Prosa. Deres Mening er omtrent følgende: O, hvis De vidste, hvad jeg føler for Dem i oprigtig Kjærlighed og Venskab? Langt fra Dem sukker mit Hjerte, i Deres Nærhed har jeg ikke Ord til at udtrykke mine Følelser. Munden er kun en daarlig Tolk, og kan jeg end ikke forklare mig med Ord, kan De dog læse i mine Øine, hvad Deres Øine har skrevet deri."

hun har Svenſk, Franſk eller Danſk paa ſine Læber, altid taler fra Hjertet og til Hjertet: for vor tabte, men evig uforglemmelige Uforlignelige!" hvorved der udbrød en Begeiſtring, ſom kaldte Glædens hele Liv tilbage."

Om hendes ſenere Liv, efterat hun var traadt tilbage fra Theatret, vides det kun, at hun fra 1ſte April 1812 til 1ſte April 1815 var anſat ſom Inſtruktrice for Eleverne ved Stockholms Theater. Sine ſidſte Aar tilbragte hun ſtille og ubemærket, og den 17de Novbr. 1826 døde hun i ſin Bopæl paa Djurgården, 71 Aar gammel. Hendes Ægtefælle, der i mange Aar varetog ſin Poſt ſom Koncertmeſter og førſte Violiniſt, overlevede hende kun kort Tid; han døde den 21de December 1827 i Stockholm, 75 Aar gammel.

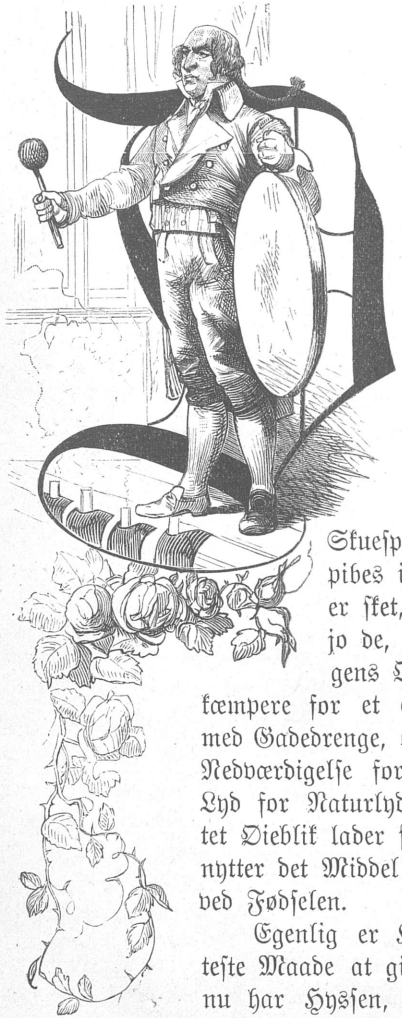

III.

Udpibninger i det Kongelige Theater.

Det falder mig ikke ind at behandle det ganske vist interessante Spørgmaal, hvorvidt det er sømmeligt og passende, at give Mishag tilkjende i Theatret ved en Pibes skingrende Toner. Det er Højdepunktet af Mishaget, en iøvrigt forud beregnet Operation, som viser sig deri, at Redskabet til Ytringen medtages i Skuespilhuset. Vel kan der jo ogsaa pibes i Fingrene, og at det undertiden er sket, er bekjendt nok, men saa sætte jo de, der ville gaa og gjælde for Smagens Opretholdere, for de bolde Stridskæmpere for et eller andet Princip, sig i Række med Gadedrenge, og i Erkjendelse af denne selvtagne Nedværdigelse foretrækker man hellere den kunstige Lyd for Naturlyden, medmindre man i et ubevogtet Øieblik lader sig henrive af Lidenskaben og benytter det Middel til at pibe, som man har faaet ved Fødselen.

Egenlig er Hyssen den almindeligste og retteste Maade at give Mishagen tilkjende paa; men nu har Hyssen, selv om den er nok saa stærk,

Vanſkelighed ved at trænge igjennem overfor et ſtærkt Bifald, der ikke alene har to kraftige Hænder, men ogſaa en Mund til ſin Raadighed, og ſaa bliver der jo næſten intet Andet tilbage end at anvende Pibningens ultima ratio. Ved Udpibningen af Meyerbeers Opera „Romilda og Conſtance“ indfandt en Del Folk, deriblandt nogle Garderkarle, ſig i Parterret bevæbnede med Brædder i Hænderne til at klappe med; hvad kunde Hyſſen udrette derimod? Der blev da ogſaa pebet ſaa voldſomt, ſom vel muligt, men ogſaa derpaa blev der gjort en Ende, idet Brædderne benyttedes til at lange Piberne adſkillige velrettede Stød. Man ſeer ſaaledes, at ſelv Pibningen i viſſe Tilfælde kan blive et afmægtigt Smagsvaaben, ſamt at Aſſeſſorerne i denne ſelvbeſtaltede Høieſteret kunne komme til at vige Sæde paa en mindre behagelig Maade.

Kan den nævnte Form for en kritiſk Exekutionsforretning ikke beraabe ſig paa Andet, ſaa kan den idetmindſte beraabe ſig paa Tidernes Hævd, og maaſke ogſaa derpaa, at den er temmelig ſpecifik danſk. Tydſkerne fløite ikke, ſaavidt vi vide; vi ſlutte det deraf, at de have det tekniſke Udtryk „Auspochen“, idet de trampe med Fødderne, og ſlaa med Stokke paa Gulv og Bænke, naar de ville give deres høieſte Mishag tilkjende. I Theatrene i Paris bruges neppe Vægterpiben; der hyſſes kun. Hos os har Udpibningen været i Brug omtrent ſaa længe, ſom der har været et ſtaaende Theater. Den 12te Juni 1750 blev Politimeſteren, Etatsraad Klaumann, udpeben, fordi han ved ſin Indflydelſe havde ſøgt at begunſtige Danſerparret des Larches paa Skueſpillernes Bekoſtning. Den 24. Septbr. 1753 udkom der en Politiplakat, hvori der ifølge kgl. Befaling gaves Theaterdirektionen Ret til „for i Fremtiden at forekomme alle Inſolencer paa det danſke Komediehuus“, at maatte ved Politiet „lade obſervere, anholde og ved Retten forfølge den eller de, ſom medens de danſke Comedier opføres i Comediehuſet, enten med Udpibning eller udi anden uſømmelig Maade nogen Slags Uorden foraarſage og begynde.“ Denne Politiplakat blev ſandſynligviis fremkaldt derved, at en ung Skueſpillerinde, en Madam Roſenkilde, ved de andre Skueſpilleres Kabale blev udpeben ved hendes første Optræden den 6te Juni 1753 og tvungen til at forlade Scenen,

som hun ikke mere betraadte. Denne Exekutionsmaade er senere, men dog nærmest ved dramatiske Arbeider, bleven anvendt baade retfærdigt og uretfærdigt i vort Nationaltheater. Oehlenschlæger, Baggesen, Heiberg, Hertz, H. C. Andersen (der især var uheldig) Overskou, for ikke at tale om mange Andre, fik Pibens Magt at føle. Men nu er der hengaaet et langt Tidsrum, siden der har været hvad der kan kaldes en rigtig Pibekoncert i det kgl. Theater. Af og til har der været enkelte Tilløb dertil, men de ere blevne standsede i Fødselen. Den sidste større, som fandt Sted, var, saavidt jeg erindrer, ved Opførelsen af „Lygtemænd", første Gang givet den 6te Oktober 1875, hvorved Spørgsmaalet dog mindre dreiede sig om Stykkets Værd. Det var af tendentiøst Indhold, nærmest rettet mod Fritænkning og Socialisme, og det var ogsaa disse Retningers unge og yngste Tilhængere, som udgjorde Piberne. Hvis Hensigten var at fortrænge Stykket, blev den ikke naaet; tvertimod blev det i samme Sæson spillet en halv Snes Gange under stærkt Tilløb af Publikum, der ønskede at gjøre sig bekjendt med dette Tvistens Æble og vel ogsaa for at overvære den Meningskamp, som fortsattes ved de fleste Opførelser.

Forsaavidt som deslige i det kgl. Theater opførte Pibekoncerter ved de Omstændigheder, som knytte sig til dem, kunne tjene til Belysning af særegne kunstneriske og literære Tilstande eller yde karakteristiske Bidrag i kultur- eller personalhistorisk Retning, turde maaske efterfølgende Fremstilling af enkelte, mere fremtrædende Episoder af denne Art fra Theatrets ældste Tider utvivlsomt frembyde Interesse.

Niels Krog Bredal, født 1773 i Trondhjem, hvor han allerede i sit 24de Aar blev Borgermester, gjorde sig bekjendt som Forf. til nogle for den Tid ret gode Læredigte. Efterat han i 1770 var kommen til Kjøbenhavn og her beilede til Posten som Theaterdirektør, gik han ind paa den af den bekjendte italienske Komponist Sarti, der havde faaet Theatret i Entreprise, fattede Ide, at skabe en dansk Opera. Bredal forfattede da „en lyrisk Tragikomedie udi tre Akter kaldet „Tronfølgen i Sidon", hvortil Sarti komponerede Musiken. Stykket, tillavet efter de daværende italienske Operatexters Mønster, var monotont og kjedeligt, Musiken derimod ret smuk,

uden dog at et eneste Nr., som Overskou bemærker i sin Theaterhistorie, fremgik af Situationen. Stykket blev opført første Gang den 4de April 1771 og optoges med Bifald af Mængden, som især stormende applauderede en Arie, hvori Frøerne kvække, Bierne summe, Hanen galer og Gjøgen kukker. Derimod blev Stykket meget ilde medtaget af den bekjendte „Dramatiske Journal", der af den attenaarige Student Peder Rosenstand-Goiske var paabegyndt ved Saisonens Begyndelse og i sit første Nr. omtalte „Tronfølgen i Sidon". Rosenstand-Goiske sønderlemmede formeligt dette Arbeide, fremdrog uden Skaansel dets Svagheder og kaldte det „et elendigt Misfoster". Hans Anmeldelse begynder saaledes: „Dette Stykke, som aabner Skuepladsen for denne Saison, er et stort Beviis paa, at et slet Stykke, hvor slet det endog bliver forestillet, hvor smagløs Klædedragt m. m. er, kan behage, naar det kun bliver udpyntet med en god Musik o. s. v."

Bredal, høiligen opbragt over denne haarde og skaanselsløse Kritik, besluttede at hævne sig og skrev strax en Farce eller Leilighedsstykke under Titlen: „Den dramatiske Journal eller Kritik over Tronfølgen i Sidon". Kort efter blev han Theaterdirektør, og nu besluttede han at lade det nævnte Stykke, der alt var blevet trykt, opføre. Hertil tilskyndedes han utvivlsomt af flere af Skuespillerne, der vare blevne ilde medtagne af „Den dramatiske Journal". Skuespiller Rose aabnede endog i Adresseavisen den 6te November en Polemik mod „Den dramatiske Journal". Han sigtede Udgiveren, der iøvrigt ikke var nævnt paa Bladet, for komplet Uvidenhed om, hvad han skrev, og opfordrede ham til at besøge ham (Rose), som da vilde paatage sig at bevise ham, hvor uhøflig, partisk og uefterrettelig „Den dramatiske Journal" var. Denne Opfordring fandt Rosenstand-Goiske sig ikke foranlediget til at efterkomme, hvorfor da ogsaa Rose i Adresseavisen den 25. Novbr. skrev, at Udeblivelsen kun viste hans Frygt for Sandhed og Overbevisning, og at der derfor var Føie til at antage, at Kritiken var dikteret af personligt Had og andre Hensigter. Rose erklærede, at han med Flere forkastede Journalens Fretteſættelser og Forskrifter som „for Størstedelen partiske, uædle og ubekvemme" og sluttede med „allerydmygst

Bøn" til „det billige og retsindige Publikum", at det, som vores Overdommere vil værge os for og befri os for al slig fornærmende Medfart" o. s. v.

Dette læstes om Morgenen i Adresseavisen samme Dag, da Bredals saakaldte Efterstykke „Den dramatiske Journal eller Kritik over Tronfølgen i Sidon" skulde opføres om Aftenen. Byen var som Overskou fortæller, i et overordentligt Røre af Forventning om de Optrin, der skulde finde Sted. Man vidste, at der skulde pibes. Der var afholdt Møder for at gjøre Piberne saa mandstærke som muligt, men da Adskillige meente, at „efterdi Direktøren og Aktørerne ogsaa vare Studenter, hvem mange Akademici holdt Laug og Omgængelse med, saa og tidt havde applauderet, da maatte det anses usømmeligt at pibe eller vise anden Misfornøielse i dette Tilfælde", saa afslog et saa stort Antal Studerende al Deltagelse i Tumulten, at Partiet ikke turde tænke paa, som det havde havt isinde, at kaste Klapperne ud af Parterret, men besluttede at lade det være nok med at pibe og sætte sig til Værge imod Angreb. Alligevel mødte en Del Studenter med Kaarde ved Siden. Som Bredals og Stykkets Forsvarere optraadte en Mængde Officerer, der havde faaet Billetter af Bredal og bleve anførte af Oberst Køhler, den Samme, der siden gjorde sig saa berygtet ved Struensees Arrestation, til Tak herfor blev adlet under Navn af Køller-Banner og tilsidst selv blev mægtig Theaterdirektør. Han med nogle af de brutaleste Klappere, navnlig Lieutenanterne Franck, Voigt og Zølner, tog Plads paa Parterrets første Bænke. Den af Officererne angivne Grund til deres Iver for Stykket var, at „de ikke vilde taale, at en Blæksmører spillede en af Hs. Majestæt bestaltet Direktør og galant Mand paa Næsen", men om Flere vidste man, at det fornemmelig var i Egenskab af de fornærmede Skuespillerinders Tilbedere, at de vilde give „Journalisten med hans ganske Anhang en Lektion, saa at de skulde krybe i et Musehul". Først opførtes „Tronfølgen", under hvilken der ikke forekom nogen videre Forstyrrelse, men da Tæppet gik op for Efterspillet, brød Tumulten løs.

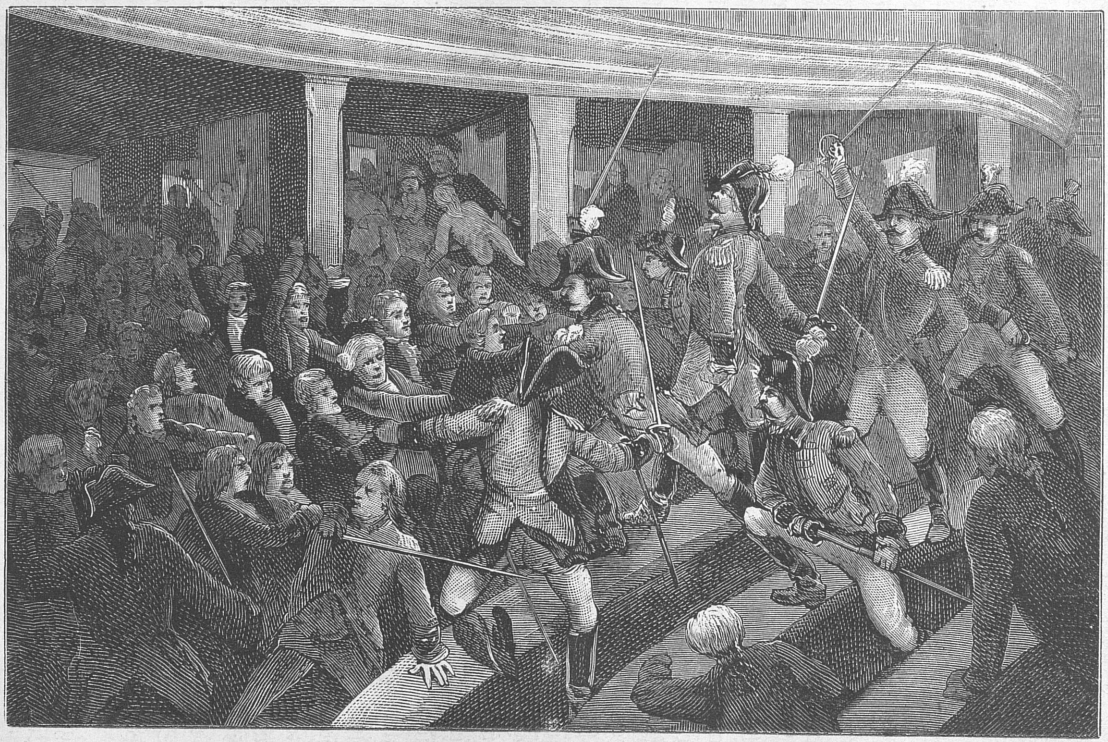

Stykket, der spilledes af fem Personer, fremstillede, hvorledes „Hr. Journal, en Skolemester", trængte ind paa Theatret og i en lapset og overmodig Tone irettesatte to Aktører og to Aktricer, som derved fik Leilighed til at bortraisonnere eller offentliggjøre de mod „Tronfølgen i Sidon" reiste Anker. Køhler og hans Skare udbrød ved hver Henvendning til Journalen i stormende Bravobrøl og Klappen, der fremkaldte Modstandernes Mishagsytringer. Flere Gange maatte Skuespillerne standse. Tilsidst lod fire til fem Piber sig høre, ledsaget af en bedøvende Trampen. Køhler sprang op, saae martialsk hen paa Studenterne, og raabte med Tordenstemme: „Bravissimo, Gott straf' mich! fort bien!", hvorpaa hele Officersklyngen reiste sig, opløftede et frygteligt Brøl og gav en Klappesalve med de svære Hjorteskindshandsker. Studenterne lod sig ikke forbløffe, ogsaa de reiste sig og trampede desto stærkere. Forbitret stod nu Køhler op paa Bænken og raabte: „Schufte! Schlingels! vermaledeites Crapule. H'raus mit den Lümmeln!" Fra dette Øieblik blev Parterret en Valplads. Der opstod et formeligt Haandgemæng med Spanskrørstokke og Kaarder under Damernes Hvinen og Skrigen fra Logerne. Et Par Studenter bleve skamslaaede, og en Artillerilieutenant Ohm, der havde slaaet sig paa Pibernes Parti, fik ikke alene en svær Dragt Stokkeprygl, men et Kaardestød. Især udmærkede sig daværende Gardelieutenant Schrøderſee, der senere blev Frederik den Sjettes Yndling, men dengang var almindelig bekjendt under Navnet „Cupido". Med sin spæde Stemme raabte han stadig: „Hundsvotter! Hundsvotter! Slyngler! Greifet an Kammeraten! Fort mit den Jungen!", indtil en firskaaren Bødkermester tog ham i Nakken og kastede ham ned imellem Bænkene. Endelig bleve „de Journalistiske" drevne ud, og Køhler kommanderede de Spillende til at fortsætte, hvilket skete under uhyre Jubel. Efterat Slutningsvisen var sungen, forlangte Officererne den gjentaget og Parterret istemte.

Saaledes endte Spektaklet inde i Huset, men udenfor gik det igjen løs mellem enkelte Hobe, og det med en saadan Hidsighed, at Lieutenant Ohm, angrebet af to andre Officerer, fik endnu et Par

Kaardeſtik. Paa flere offenlige Steder kom det efter Komedien til Slagsmaal, hvori Studenterne trak det korteſte Straa.

Forbitrelſen var overordentlig ſtor. Roſenſtand-Goiſke ytrede i ſit Blad: „At Hr. Bredal ſkrev ſin „Dramatiſke Journal", kunde man tilgive ham; at han ſkrev den, ſaaledes ſom den er, kunde man vente; men at han ſom Skuepladſens Direktør vilde gjøre denne til en Gabeſtok for perſonligt Had og privat Trætte, havde vi aldrig ventet. Vi tro ingenlunde, at han enten forud vidſte eller paa nogen Maade var delagtig i ſine Forſægteres Beviismaader paa Parterret. Det eneſte man kunde tro er, at han maaſkee har erhvervet ſig Nogle, ſom ſkulde bifalde hans Stykke, og med Klaſken ſøge at døve Pibernes Lyd o. ſ. v." Adreſſeavisen bragte flere Udtalelſer mod Klappernes Voldſomheder, og Stemningen ſelv hos dem, der ikke havde ſlaaet ſig paa noget Parti, var meget irriteret.

Den 28de November ſkulde Stykket atter gaa, men Politimeſter Bornemann fik Skuespiller Bech, der udførte Hr. Journals Rolle, til at melde ſig ſyg, og Bredal var ſikkert glad over, at Stykket ikke kunde ſpilles. Men dermed var Roligheden ingenlunde ſikret. „Tronfølgen i Sidon" ſkulde gives. Allerede før Komediens Begyndelſe var der udenfor Theatret ſamlet en uhyre Menneſkemaſſe. Inde i Huſet viſte ſig en frygtelig Gjæring. Politimeſteren indfandt ſig uden Følge og gjorde ſig Umage for at forſikre, at Officererne vilde forholde ſig rolige — ſom de ogſaa gjorde, da Stuenſee havde truet Køhler med Afſkedigelſe — og han haabede, at det journaliſtiſke Parti vilde viſe en lignende Opførſel. Endelig begyndte „Tronfølgen", men ved hver Arie opſtod der en ſkrækkelig Larm af Klappen, Trampen, Raaben og Skrigen, kun Piber hørtes ikke. En af de heftigſte Roligheds-forſtyrrere blev truet med Arreſt, hvis han ikke holdt Fred, og Roligheden blev nogenlunde tilveiebragt. Heldig var det, at Efterſtykket ikke blev givet, og at Officererne forholdt ſig rolige, thi en Maſſe Haandværkere og Matroſer havde flokket ſig udenfor Theatret og raabte, at de vilde „pudſe Stivſtøvlerne, derſom de gjorde ſig muſſige mod de Sorte." Bornemann erklærede, at hvis Bredals Efterſpil var bleven opført, vilde Kjøbenhavn have havt faa blodigere Dage end den 18de November,

og endnu otte Dage efter turde han ikke indestaa for, at man ikke vilde slaaes i Husene; „thi Forbitrelsen mod Officererne, som ved Skjælden og Truen havde tyranniseret Parterret, var endnu, endog hos ellers neutrale Folk, overordenlig." Især paa Køhler og Schrødersee var man yderst opbragt, de kunde heller ikke lade sig se paa Gaden uden stort Følge.

Efterdønningen af Røret viste sig endnu i længere Tid ved Artikler i Bladene, især i „Adresseavisen". Saaledes indeholdt dette Blad Erklæringer fra Alumnerne paa Borchs og Ehlers Kollegium, hvori de, næst efter at optræde mod det udspredte Rygte, at de havde opfordret Bredal til at lade Stykket opføre, kæmpede for Publikums Ret til at give Mishag tilkjende i Skuespilhuset og udtalte sig med stor Harme om Officernes raa og voldsomme Adfærd. Men den stærkeste Revselse fik disse ved Ewalds tragikomiske Forspil: „De brutale Klappere", som han i sin Harme over det Forefaldne skrev i Løbet af nogle Uger paa et Brædt i sin Sygeseng, og som allerede udkom trykt den 9de December. Samtiden havde let ved at gjenkjende flere af Hovedpersonerne i dette aandrige og vittige Arbeide, navnlig Køhler, som siden stadig maatte bære Navnet „Bürgerschreck". For Theatret var Følgen af Bredals ubesindige Ide og de dermed i Forbindelse staaende Tumulter meget uheldig. En stor Deel Studerende, der hørte til de faste Komediegængere, enedes om ikke at gaa i Theatret, saalænge Bredal var Direktør, og hertil sluttede sig flere ansete Familier, der ikke vilde risikere at komme til at overvære Slagsmaal i Theatret. Besøget var derfor ogsaa i den paafølgende Del af Sæsonen meget ringe, og Kassen kom i en betydelig Gjæld.

Niels Thorup Bruun, den bekjendte Theateroversætter, havde ved sin Smagløshed og vel ogsaa ved andre mindre heldige personlige Egenskaber tildraget sig Publikums, især de Studerendes Utilfredshed. Han havde skrevet et Stykke, kaldet „Betlerpigen", der nok vidnede om dramatisk Rutine, men var yderlig plat og plumpt i sine Morsomheder, fuld af Sentimentalitet i de mere alvorlige Partier. Direktionen havde antaget det til Opførelse. Paa samme Tid begyndte der at vise sig Tegn paa, at den yngre Slægt, be-

aandet af Oehlenſchlägers Digte og den romantiſke Skoles Læreſætninger, havde Lyſt til at gribe voldſomt ind i den da herſkende kotzebueſke Retning, og pludſelig ymtedes der om, at Begyndelſen ſkulde ſke med „Betlerpigen“. Dette forholdt ſig ogſaa rigtigt, dog beſluttede Studenterne, for at gjøre Revſelſen endnu mere følelig, at Udpibningen først ſkulde ſke ved den anden Foreſtilling, hvis Indtægt tilfaldt Forfatteren. Saaledes kom det ſig, at den første Foreſtilling, der fandt Sted den 31. Marts 1815, gik forholdsvis rolig for ſig, og at Stykket endog hiſt og her blev applauderet uden ſynderlig Modſtand. Men N. T. Bruun vidſte, hvad der vilde komme. Han foretog nogle Forkortninger med Arbeidet og ſkrev en Prolog, ſom den yndede Skuespillerinde Mad. Lange — ſenere Mad. Spindler — ſkulde fremſige, idet han haabede derved at kunne faae Publikum med ſig. Deſto større var derfor ogſaa Skuffelſen og Nederlaget.

Den anden Foreſtilling af „Betlerpigen“ fandt Sted den 8de April. En af Hovedanførerne for Oppoſitionen var Student Peder Hjort, der af ſin Bedſtemoder, den berømte Skuespiller Roſes Datter, til denne Aften var bleven forſynet med en Elfenbens Tandſtikker fra Chriſtian den Syvendes Hoftid, i hvis ene Ende var en Pibe, „hvis ſkingrende Lyd overtraf alle Andres.“ Om Udpibningen fortæller Hjort Følgende: „Skuespillet begyndte Kl. 6, da det var Beneficeaften; ellers begyndte man Kl. 5. Til Høire i Parterret ſtod jeg, Poul Møller, Søtoft, disſes Ven Kornerup og flere Andre; til Venſtre Guſt. Dichmann og hans Trop. Vor Krigsplan beſtod af een Paragraf: der pibes uden Ende, naar Betlerpigen kommer ind. To meget yndede Skuespillere, Foerſom og Kruſe, begyndte første Scene, medens vi ventede paa Md. Spindler, der udførte Hovedrollen; men den naturlige Uro, ſom Forventningen om, hvad der ſkulde komme, fremkaldte i Parterret, bragte Foerſom til at kaſte et biſtert Blik ned til os. Dichmann ſagde et Par ubetydelige Ord, men dog høit, og da nu Kruſe begyndte Stykket med at tale om at holde op naar Legen var god, og om at „rage uklar“, brød uvilkaarlig vore Piber løs paa det Frygteligſte. Spillet ſtandſede, der parlamenteredes et Øieblik af Foerſom med

Nogen (formodentlig Direktionen) inde i Kulissen og derefter kom han frem og spurgte alvorligt, men høfligt, om Stykket skulde spilles; Svaret lød: „Nei, lad Tæppet gaa ned! Lad Balletten (det var „Zigeunernes Leir") komme strax!" Atter parlamenteredes der lidt, og Foersom skulde nok til at tale endnu engang, saa raabtes der: „Tæppet ned! Leve Foersom! Tæppet ned! Leve Kruse!", hvorpaa begge Skuespillerne baglænds trak sig langsomt hen til Bagtæppet og under gjentagne Leve" og Bravoraab venligt bukkende smuttede ind i Sidekulisserne. Fra dette Øieblik var Orden og Ro vendt tilbage i Parterret, der lød ikke engang høirøstet Tale. Overraskelsen over det fuldstændige Resultat bidrog utvivlsomt dertil. Det varede naturligvis en god Stund, inden Balletpersonalet kunde blive hentet fra forskjellige Steder og komme i Kostumet. Men saa opførtes den lille Ballet og Kl. $7^1/_2$ præcis var Forestillingen forbi. Nu kom der et Slags Kalamitet, som vi vare forsøine nok til at more os hjerteligt over. Vogne til at hente Damerne var der ingen af, heller ikke Tjenere med Kaaber og Kapper, eller Piger med Tørklæder, eller Brødre, Kjærester o. s. v. til at følge hjem. Man maatte da hjælpe sig. Heldigvis var Veiret mildt og Skumringen først nylig indtraadt. Man bandt sig Lommetørklæder o. s. v. om Hovedet og trippede af. Vi tre, Poul Møller, Søtoft og jeg, glade over den saa let vundne Seir, gik over i Hotel du Nord og fik her en Nydelse, uden hvilken Helten Ingenting er."

Denne Episode kan betragtes som eneståaende i Theatrets Annaler, forsaavidt som Stykket ved Pibernes Magt blev standset lige i Begyndelsen og dermed indviet til Døden. Som vi ovenfor have seet, var Student — senere Dr. phil. og Professor — Peder Hjort en af Hovedmændene ved denne Udpibning, der sikkert kan betragtes som en fortjenstfuld Gjerning. En langt mindre smuk Rolle spillede han to Aar efter ved en lignende Leilighed.

Det er bekjendt, at Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger delte den dannede Deel af Nationen i to Leire. Denne Strid, der stod paa i flere Aar, førtes fra begge Parters Side med den største Lidenskabelighed, men naaede sit Høieste ved Peder Hjorts „Tolv Paragrafer", hvis personlige Angreb paa Baggesen som

Menneſke førte til en Retsſag, hvorved Hjort idømtes en Mulct af 200 Rdl. Kort efter at Baggeſen (i Januar 1817) havde anlagt denne Retsſag, blev han Gjenſtand for et nyt og aldeles uventet Angreb af Hjort paa hans borgerlige og literære Ære. Baggeſen var bleven opfordret til at levere Texten til et Syngeſpil, der ſkulde opføres i Anledning af Frederik den Sjettes Fødſelsdag den 28de Januar 1817. Han ſkrev „Trylleharpen", hvortil Kuhlau komponerede Muſiken. Stykket blev trykt før Opførelſen. Mandagen den 27de Januar, da man i Adresſeavisen læſte averteret til Opførelſe paa det Kgl. Theáter den 30te Januar „ved Hans Maj. Kongens høie Ankomſt og i Anledning af Allerhøiſtſammes Fødſelsdag: „Trylleharpen", nyt orginalt Syngeſpil i 2 Akter af J. J. Baggeſen" o. ſ. v., og under dette Avertisſement ſaae anført hvor det trykte Stykke var at erholde, læſte man paa ſamme Tid og i ſamme Blad følgende Avertisſement: „Om en høiſt mærkelig Lighed mellem „Trylleharpen", ſaakaldet originalt Syngeſpil af J. J. Baggeſen, og ſamme Stykkes Original. Af P. Hjort. Kjøbenhavn den 27de Januar 1817". Baggeſen, der var meget ſyg, lod den næſte Dag indrykke et Avertisſement, hvori han erklærede, at P. Hjorts Beſkyldning for Plagiat var falſk, og at han, naar han kom ſig, vilde godtgjøre dette med Dokumenter og Vidner. At P. Hjort, afſeet fra det mindre Smukke i hans Optræden mod Baggeſen, havde en vis tilſyneladende Beføielſe til at ſigte Baggeſen for Plagiat, og at Digteren havde fuld Ret til at tilbageviſe den, oplyſtes ſenere. Hjort havde faaet tilſtillet — fra hvem er endnu ikke bekjendt — Manuſkriptet til et i Tydſkland opført Syngeſpil „Oſſians Harfe", hvis første Akt fuldſtændig lignede første Akt af „Trylleharpen". Han havde da ikke nogen Anelſe om, at Texten til „Oſſians Harfe" ligeledes hidrørte fra Baggeſen, der havde ſkrevet den allerede i 1799 og givet Kuntzen den til at komponere. Kuntzen, hvis Opførſel i denne Sag juſt ikke ſtaaer i noget ſmukt Lys, havde uafvidende af Baggeſen benyttet ſig af hans Text, komponeret Muſiken dertil og faaet Stykket uden Forfatterens Navn opført i Tydſkland. Alt dette blev ſenere oplyſt paa det Klareſte ved den ovennævnte

Retssag, under hvilken nu ogsaa Hjorts Sigtelse for Plagiat blev inddraget.

Men Sigtelsen var tilstede og ophidsede endnu mere Stemningen, der allerede var høilig irriteret, især hos de yngre Studerende, nærmest ved Kampen om Oehlenschlägers „Freias Alter". Man besluttede da at tage Hævn over Baggesen ved at udpibe „Trylleharpen", hvorledes Stykket saa var. Paa den første Forestillingsaften kunde det ikke gaa an af Ærbødighed for Kongehuset. Ikkedestomindre var der truffet overordenlige Foranstaltninger til Fredens og Ordens Overholdelse. Der herskede ogsaa under Festforestillingen den 30te Januar den dybeste Taushed. Man fandt Musiken smuk og karakteristisk, men Texten, trods ikke faa lyriske Skjønheder, temmelig trættende og kjedelig. Til den anden Forestilling, den, hvorved det skulde gaae løs, bleve Billetterne til Galleri- og Parterrelogerne, hvorfra Angrebet især skulde skee, betalte med de femdobbelte Priser hos Sjoverne, og i Parterret uddeeltes der Exemplarer af Hjorts Skrift, i hvilket Steder af „Trylleharpen" jævnførtes med Steder af „Ossians Harfe". Under Opførelsen — fortæller Overskou — bleve mange Numere stærkt applauderede, uden at Modstanderne vovede anden Indsigelse end bagefter Bifaldet at raabe: „For Kuhlau!" for at forsvare sig mod dets Anvendelse paa Stykket. Indtrykket af Forestillingen var saa gunstigt, at Partiet, skjøndt mandsstærkt nok, aabenbart fattedes Mod til at give Uvillien Luft. Ved Tæppets Fald lød et stærkt Bravoraab, hvorunder der atter hørtes „For Kuhlau", men kun et Par Piber. Derpaa indtraadte der en Taushed, som maaskee vilde være bleven Enden paa det Hele, hvis nogle Klappere ikke, for at have det sidste Ord, efter et Par Minutters Ophold, igjen havde givet sig til at applaudere. Nu begyndte Pibningen fra alle Kanter og besvaredes med vældige Klap og Bravoraab. Et Raab fra Parterret: „Baggesen leve" fik fra Galleriet det Svar: „Den rette Forfatter leve". Kampen og Tumulten vedvarede en hel Time, paa nogle Steder kom det næsten til Haandgribeligheder; da traadte Stadens Kommandant, Grev Schulenburg, ind i Parterret og raabte med høi Røst: „Stille i Kongens Navn! Den Første, som nu piber eller klapper, bliver

arreſteret!" Dette gjorde ſin Virkning. Alle forlode ſtrax Huſet i Stilhed. Dette var — ſom Overſkou bemærker — ikke ganſke efter Oppoſitionens Program. Der var tiltænkt Baggeſen et høitideligt Pereat, men den ſiden berømte Videnſkabsmand, ſom fra 3die Etage ſkulde udſlynge det, havde enten under Stridens Hede glemt Aftalen eller ikke fundet Stemningen ſaa god, at han kunde vente det vilde faae ſtor Anklang. Imidlertid blev dette og noget endnu Haanligere, Stykkets Udpibning ſtrax efter Ouverturen, ſaaſnart Tæppet var gaaet op, ligeſom det var ſkeet med „Betlerpigen" beſluttet til 3die Foreſtilling, der ſkulde gives til Indtægt for Forfatteren. Men Beregningen ſlog feil, thi Baggeſen bad om, at Stykket maatte blive henlagt indtil han havde beviſt at være dets rette Forfatter. Dette Bevis førtes fuldſtændigt; det Følgende vil vise, at Oppoſitionen mod „Trylleharpen" og dens Forfatter alligevel ikke blev afvæbnet.

Den 25. Mai 1818 faldt Dommen i den af Baggeſen mod Peder Hjort anlagte Retsſag, hvorved Sidſtnævnte idømtes en Mulkt af 200 Rdl. og med Hensyn til Sigtelsen for Plagiat ſtempledes ſom den, der havde gjort ſig ſkyldig i en „fornærmelig og ubeviſt Beſkyldning" mod Baggeſen. Denne troede nu, at Tiden var kommen til at „Trylleharpen" igjen kunde opføres, ſom det var beſtemt, til Indtægt for ham ſelv. Han foretog nogle Forandringer med Stykket, og Foreſtillingen fandt først Sted den 24de Februar 1819. Forinden havde han udgivet „Trylleharpens" Hiſtorie med Proceduren i Retsſagen. Man ſkulde have troet, at hans Modſtandere nu vilde have grebet Leiligheden til at vise Digteren ſaamegen Retfærdighed, at de i Erkjendelſe af den ſtore Feil, der var begaaet ved Beſkyldningen for Plagiat, idetmindſte vilde afholde ſig fra at gjentage Demonſtrationerne. Dette ſyntes ogſaa Baggeſen at have antaget, thi han var ſelv ved Foreſtillingen tilſtede i en Loge, hvor han, ſom det fortælles, ytrede til en Ven, der meddelte ham, at man dog vilde pibe: „Udpibning iaften! Jo viſt! Ingen Forfatter kan være viſſere paa et glimrende Bifald end jeg. Har ikke mine værſte Fjender ved den ſidſte Foreſtilling raabt: „Den rette Forfatter leve!" Nu har jeg viiſt, at jeg er den rette Forfatter; jeg har altſaa allerede endogſaa mine Fjenders Bifald i Lommen!" Mulig

udtalte han dette kun spøgende, thi han kjendte sine Fjender, og Forbitrelsen hos disse var netop i den Tid meget stor ved den haardnakkede Kamp, der førtes mellem ham og „Tylvten", og hvorved han ikke blot fik Latteren, men ogsaa en stor Del dygtige Medkæmpere paa sin Side.

Om Forestillingen fortæller Baggesens Biograf, hans Søn August Baggesen Følgende: Skuespillet var, uagtet den forhøiede Betaling (Forfatteren havde Tilladelse til ved en slig Leilighed at tage forhøiede Priser) propfuldt, da man havde forudset, at Parterne vilde ytre sig for og imod Forfatteren. Stykket blev spillet temmelig roligt, naar man undtager, at det larmende Bifald, hvormed enkelte Steder bleve optagne, ledsagedes af nogle enkelte Mishagsytringer; men da Tæppet faldt i sidste Akt, begyndte en saa voldsom Kamp mellem Bifalds- og Mishagsytringer, at Huset opfyldtes af en Støi, der gjorde, at hverken Politiets eller de Militæres Forestillinger og Befalinger bleve eller kunde blive hørte. De Pibende vare for Størstedelen samlede i de nederste og øverste Loger, de Klappende i Parterret og Parkettet, og Partierne søgte at overdøve hinanden. Efter Stykket skulde der opføres en Entré. Under denne lykkedes det med megen Møie at tilveiebringe Ro; men efterat Dandsen var endt, og da Klapperne paany bragte Baggesen et tre Gange gjentaget Hurra, blev Larmen atter frygtelig. Denne varede over 3 Kvarteer og endte først, da det endelig lykkedes Militær og Politi at faae begge Partier ud af Huset*). Men dermed var for Forfatterens Vedkommende Larmen endnu ikke til Ende. En Mængde af det pibende Parti gik fra Theatret samlet til Digterens Bolig for at bringe ham et Pereat, og da tilfældigviis Selskabet „Clio" havde sit Lokale under den af Baggesen beboede Etage, og dette Selskabs Medlemmer vare stemte for Digteren, blev vel Piberne her modtagne af Klappernes Hurra for B. saaledes, at deres Hensigt ikke blev udført efter Ønske, men Spektaklet var stærkt nok til

*) Dette Spektakel var nok Anledningen til, at Gongongen blev indført i det kgl. Theater.

at forskrække hans syge Hustru, hvilket gik ham mere til Hjerte end Mishagsytringerne mod ham direkte.

Denne Beretning omtaler dog ikke en Skandale, som er enestaaende i Theaterhistorien. Den er bekjendt nok, og Overskou, hvis Beretning om Tumulten iøvrigt stemmer i det Væsentlige overeens med den her anførte, omtaler den ogsaa. Da Støien et Øieblik var sagtnet ved Partiernes Udmattelse, hørtes tydeligt fra Aabningen i Loftet ovenover Lysekronen et Par skingrende Piber. Dette bragte igjen Alt i stormende Bevægelse. Baggesen ytrede til Grosserer Courlænder, som sad ved Siden af ham: „Det er Topmaalet! At de piber hernede i Huset, det er nederdrægtigt, men at de ogsaa piber ovenfra, det er overdrægtigt!" Det blev senere bekjendt, at det var Ryge og Rosenkilde, der havde pebet. Rosenkilde, der nylig havde debuteret som Sanger, havde i ungdommelig Ubesindighed ikke kunnet modstaa Ryges Opfordring om at være med til at pibe. Direktionen kom i en slem Knibe. Da Sagen allerede var kommen ud blandt Publikum, maatte den jo straffe de Skyldige. Men Ulykken var, at Ryge var den egentlige Ophavsmand. Straffede man ham med Fængsel i Blaataarn, var det sikkert, at han vilde gaa sin Vei, og det vilde man paa ingen Maade lade det komme an paa. Der blev derfor kun meddeelt ham og Rosenkilde en streng Irettesættelse; det var det Hele, idet man skjød sig bagved Baggesen, der var den Eneste, der havde Ret til at føre Klage. Taug han, var der ingen Grund for Direktionen til at reise Tiltale.

Denne Begivenhed i Forbindelse med andre Krænkelser bestyrkede Baggesen i hans Forsæt at forlade Fædrelandet. Dog indtraadte der forskjellige Hindringer, og Afreisen fandt først Sted i Slutningen af Septbr. 1820. Det var dog hans Agt efter et sexaarigt Ophold i Udlandet at vende tilbage til Danmark, men paa Reisen dertil døde han i Hamborg den 3die October 1826.

De tre her omtalte Udpibninger med tilhørende Tumulter kunne betegnes som denne Executionsmaades „Haupt- und Staatsaktionen." Det Karakteristiske derved var, at Udpibningerne mere gjældte Forfatterne end Stykkerne, men dette har ogsaa senere ikke saa sjældent været Tilfældet. Der er saaledes al Grund til at antage, at „Farens

Dage", hvis Indhold dog stemte ikke saa lidt med Datidens Smagsretning, blev stormende udpebet (1826), fordi Overskou, en ubetydelig Skuespiller, der ikke havde studeret, fremtraadte med dette Stykke første Gang som dramatisk Forfatter. Denne Udpibning bevirkede, at han da ogsaa siden skrev anonymt og ved sine Arbeider bidrog til at gjenoplive Lystspillet paa den danske Scene, hvilket efter Holbergs Tid næsten sporløst var forsvundet. Overskou havde i en langt mere fremrykket Tid Leilighed til at gjøre en lignende Erfaring som ved „Farens Dage". Det morsomme Stykke „En Valgdag" skrev han anonymt, og det blev ved de første Opførelser (1853) optaget med fortjent Bifald. Men ikke saasnart havde han nævnt sig som Forfatteren, før ogsaa strax Piberne vare ved Haanden, med den Hensigt, at vise Stykket Vinterveien. Dette lykkedes dog paa ingen Maade.

Under deslige personlige Hensyn maatte ogsaa H. C. Andersen lide. Der var en Tid, da han paa ingen Maade var saa anset og hyldet som han senere blev; det kjender man jo, om ikke af Andet, af hans „Livs Eventyr". At Udpibningen af hans Smaastykker „Kjærlighed paa Rundetaarn", „De Usynlige paa Sprogø", og „Fuglen i Pæretræet", der alle havde deres Fortrin og i ethvert Tilfælde ikke fortjente en saa haard Medfart, havde sin Grund i den Opinion, der var reist mod ham, maa anses som temmelig afgjort. Endnu skal jeg anføre en Udpibning, der i den nævnte Retning er høist karakteristisk for Datidens Tænkemaade. Den 4de October 1819 blev et lille efter det Franske oversat Lystspil „Det unge Menneske paa tredssindstyve Aar" totalt udpeben, fordi Forfatteren C. N. David, den senere saa berømte Statsøkonom og Politiker, var — født Jøde. Dette forklares dog nærmest derved, at Stykket blev givet kort efter at den berygtede Jødefeide havde fundet Sted.

De Tilfælde, hvor et Stykke af kunstneriske, literære, æsthetiske eller vel endog af moralske Hensyn blev udpebet, uden Hensyn til, hvem Forfatteren var, vare naturligviis de talrigste. Blandt de første Stykker, som bleve totalt udpebne, kan nævnes „Dormon og Vilhelmine" eller „Den veludfaldne Hævn", Komedie i 5 Akter, der

i Januar 1798 opførtes anonymt, men var af Lægen de Meza i Helsingør (General de Mezas Fader). Det var et høist middelmaadigt Arbeide, men politiske Hensyn bidrog ogsaa til dets Fald. Beundrerne af den franske Revolution med Malte Conrad Bruun og P. A. Heiberg i Spidsen, fandt, at Stykket indeholdt en Lovtale over Adelen og Aristokratiet, hvad det forresten ikke gjorde, og dette beseglede dets Skjæbne. Allerede under den første Forestilling, fortæller Overskou, bleve de Spillende afbrudte ved stærke Mishagsytringer; ved den anden opstod der en frygtelig Tumult. Publikum talte med under Stykket, efterbrængede flere Repliker, trampede, hyssede og peb. Et Sted siger Felsenhart (Aristokratiets Repræsentant): „Adelsmanden er Statens Zir!" Malte Conrad Bruun raabte strax med stærk Stemme Slutningen af Dormons paafølgende Replik: „Borgerstanden er Statens Støtte!" og Parterret udbrød i et rungende Bravo. Overceremonimesteren Calmette skreg forbittret ned fra Kavaleer-Logen: „Kast os den Skomagerdreng ud!" Bruun vendte sig rask om mod Logen og skreg endnu stærkere: „Smid os det stjernemærkede Fjog ned!", hvorpaa der fulgte en saa tordnende Bifaldssalve, at Calmette fandt det raadeligst at skjule sig bag de andre Kavalerer. Pibningen var saa almindelig under og efter Stykket, at Direktionen ikke vovede at give Stykket oftere.

F. H. Guldbergs Lystspil: „Aften er ikke Morgen lig", et høist maadeligt og kjedsommeligt Stykke, blev ved den 3die Opførelse den 31. Januar 1818 saa grundigt udpebet, næsten uden at en Haand rørte sig, at det ikke mere blev opført. Forestillingen var til Indtægt for Forfatteren, og da denne ifølge Reglementet havde Tilladelse til at forhøie Prisen, gjorde han dette saa betydeligt, at han fik en meget rundelig Indtægt. Han ytrede: „Vil man pibe ad mit Stykke, skal man ogsaa faae Lov til at betale for denne Fornøielse."

Bedre gik det ikke i 1825 med „Pagten", Skuespil i 5 Akter, af den nærmest ved de berygtede „Fritimer" bekjendte Professor T. C. Bruun; ogsaa det blev kun opført 3 Gange, blev udpebet under høi Latter for næsten tomt Huus, og man fandt det kun mærkværdigt,

at Theaterdirektionen kunde byde Publikum et i alle Henseender saa maadeligt Arbeide.

Frøken Sille Beyer, Shakespeares bekjendte Oversætterinde, havde skrevet et Lystspil i 3 Akter, „Igaar eller idag eller et Eventyr paa Heden" med Sange til Musik af Bredal, som opførtes anonymt (i 1835). Det gik kun to Gange, skrinlagdes under en skingrende Pibemusik, og var nok heller ikke nogen synderlig bedre Skjæbne værdig. En original Komedie „Skinnet bedrager" af en anonym Forfatter, der opførtes den 29. December 1843, gik det endnu værre. Publikum fandt Stykket allerede ved denne første Forestilling saa slet, at der ikke rørte sig en Haand, da Piberne kom i Gang, og det blev heller ikke opført mere end denne ene Gang. Ligeledes blev et anonymt to Akts Lystspil „Hr. Rasmussen", opført den 19. Marts 1846, ikke spillet mere end denne ene Gang; det var et jammerligt Arbeide, der skal have havt H. C. Andersen til Forfatter; men han har aldrig vedkjendt sig det. Der blev nok klappet under Pibekoncerten, men aabenbart kun for at formaa Piberne til at tage desto bedre fat. Det morsomme, men ikke lidet frivole, fra det Franske oversatte Lystspil „Møllen i Marly", opført første Gang den 29. Septbr. 1844, gjorde megen Lykke og blev spillet fem Gang uden Opposition. Men ved nogle Blades Udtalelser gik det op for Adstillige, at det fra et moralsk Synspunkt var forkasteligt, og ved de paafølgende tre Forestillinger mødte det stærke Bifald ved Tæppets Fald en Opposition i Hyssen og Piben, som først bragtes til Taushed ved Gongonen og ved den ottende Forestilling steg til en frygtelig Tumult, under hvilken der saa stærkt raabtes paa Pibernes Udkastelse, at disse ikke ansaae det for raadeligt oftere at gjentage Forsøget. Stykket hørte siden til det faste Repertoire og gik indtil 1851 34 Gange. For en Del Aar siden gik det over paa Folketeatret, hvor det ligeledes optoges med Bifald.

Den Medfart, som et i Sæsonens Slutning 1852 opført 2 Akts, anonymt Lystspil „Den bevægede Tid" — som det hed af Prokurator Hartnack i Korsør — led ved at udpibes ved den tredie Opførelse, var ikke ganske retfærdig. Det var et ret træffende Tids-

billede af det spidsborgerlige, politiske Liv i Smaakjøbstæderne og havde adskillige morsomme Scener; men det kan nok være, at Oppositionen her for en Del var ledet af politiske Hensyn. Ogsaa Vaudevillen „Karens Kjæreste" af Kopist i Krigsministeriet Overbye (senere Forf. til Socialisternes Marsch), der dog ikke var nævnt som Stykkets Forfatter, blev Gjenstand for en ikke ganske retfærdig Opposition. Den hørte til de saakaldte Duftvaudeviller, og da en Del af Pressen havde sat disse i Ban, gik det ogsaa ud over den arme „Karens Kjæreste", skjøndt Stykket slet ikke var saa galt og ved den første Opførelse optoges med ikke ringe Bifald. Ved den tredie Forestilling maatte Gongongen gjøre Ende paa Meningskampen, i hvilken den pibende Del repræsenteredes af nogle 14—15 Aars Drenge.

Ved Gjenopførelsen i 1854 af den morsomme, af Heiberg oversatte Vaudeville „Den skjønneste Dag i Livet" holdt man sig til Traditionen. For 23 Aar siden var den bleven udpeben, som det hed af Sædelighedshensyn; nu skulde jo ogsaa dette Hensyn gjøres gjældende, og det saameget mere, som Theatrets af et vist Koteri i Rigets Akt erklærede Direktør var Oversætteren og den, som havde gjenoptaget Stykket. Hver Gang det opførtes — det skete 5 Gange — blev der stærkt hysset og pebet, og Gongongen maatte gjøre sin Pligt. „Trop som Ægtemand", en meget uheldig Fortsættelse af „Recensenten og Dyret", der skyldtes Firmaet Chiewitz og Recke, blev i Novbr. 1856 kun opført 3 Gange og skrinlagt efter en heftig Meningskamp under Gongongens Kimen. Noget bedre gik det Thieles „Claus Rigmands Skat", opført i April 1859; ved den anden Opførelse opstod der en stærk Meningskamp, som Gongongen maatte ende, men Modstanden trak sig ved de senere Opførelser tilbage; dog oplevede Stykket kun 7 Forestillinger. I den næste Saison blev det 3 Akts Lystspil „Modsætninger", der antoges at være af Frøken Ilia Fibiger, paa lignende Maade stedet til den evige Hvile. Endelig blev „Geniets Komedie", Lystspil i 3 Akter, af en Anonym, opført i December 1859, ved den anden Forestilling bragt ud af Verden under en stærk Pibekoncert. Denne hurtige Expedition var næppe uretfærdig.

Paa det musikalske Omraade har Pibens Magt ikke sjældent gjort sig stærkt gjældende. Saaledes søgte den at værne Theatret mod den italienske Musiks Indtrængen. Rossinis „Skade" (Gazza ladra) opført i 1826, og hans „Pigen ved Søen" (Donna del lago), opført i 1833, bleve udpebne. Medvirkende hertil var utvivlsomt ogsaa Oppositionen mod Siboni, der havde bragt disse Stykker frem, og om hvem man paastod, at han søgte at fordærve den rene Smag samt at fortrænge den nationale Opera, der i Weyse og Kuhlau havde saa talentfulde Dyrkere. Ogsaa Bellinis „Den Ubekjendte" (Straniera) blev i 1834 et Offer for det samme Hensyn. Men det gik ogsaa ud over Auber. Det første Syngestykke, hvormed han introduceredes paa den danske Scene, ligeledes af Siboni, var „Sneen". Trods dets vakre Melodier blev det udhyssет — Piben blev dog ikke anvendt — og det gaves kun fire Gange. Endog samme Komponists „Prindsen af China" eller, som Stykket senere kaldtes „Broncehesten" søgte de musikalske Rigoristers ved de første Opførelser i 1836 at fortrænge ved en stærk Hyssen og Piben, der dog mødte en saa kraftig Modstand og en saa almindelig Misbilligelse, at Piberne snart trak sig tilbage. Indtil September 1851 oplevede „Prindsen af China" 23 Forestillinger og ved dets Gjenoptagelse i 1871 hilstes det igjen med Bifald. Til det mest Skandaløse paa dette Omraade hører dog Udpibningen af „Den lille Rødhætte". Ogsaa dette Stykke havde Siboni faaet bragt paa Scenen; atter hed det, som bestandig senere, at han vilde fortrænge Weyse og Kuhlau, og Boyeldieus fortrinlige Musik formaaede ikke at beskytte det mod Piberne. Da man dog ikke kunde være bekjendt at udtale sig mod Musiken, stillede man sig paa Moralitetens Standpunkt og lod den formentlige frivole Text undgjælde. Fra den anden Opførelse den 1ste Novbr. 1819 var der hver Gang efter Forestillingen en frygtelig Tumult, hvorved der ikke alene foretoges Udkastelser og opstod Slagsmaal, men hvorved endog Politidirektør Hvidberg holdt Formaningstaler fra Scenen. Alligevel har „Den lille Rødhætte" fra den 29. October 1819 indtil den 18. Mai 1874 oplevet 75 Forestillinger.

Ogsaa Meyerbeers Kompositioner have været Gjenstand for Udpibning. Det skete med hans Ungdomsarbeide, Syngespillet „Romilda og Constance", hvori han paa en mindre heldig Maade havde søgt at efterligne Rossini. Der gjorde sig i Tyverne, som tidligere omtalt, en stærk Stemning gjældende mod den italienske Musik, og da Stykket efter Sibonis Tilskyndelse var blevet valgt til Festforestillingen i Anledning af Frederik den Sjettes Fødselsdag den 28. Januar 1822, reiste der sig en stærk Opposition mod det, som allerede gav sig tilkjende gjennem Mishagsytringer ved selve Festforestillingen. Ved de næste Forestillinger var der en voldsom Kamp mellem Piberne og Klapperne; de første bestod nærmest af Studenter, Klapperne af nogle Gardeofficerer, der havde faaet en værdifuld Assistance i en Skare Garderkarle, som under Anførsel af den bekjendte Slagter Henriksen og udstyrede med Brædder paa Hænderne udførte deres Roller med enestaaende Virtuositet. Kampen fortsattes endog ude paa Gaden, og flere bleve arresterede. Efter 5 Forestillinger blev Stykket henlagt. Langt anderledes ubilligt var det Attentat, som i Oktober og November 1833 blev gjort paa at fortrænge samme Komponists „Robert af Normandiet". Rigoristerne havde at udsætte baade paa Musiken og paa Texten, Piberne kom frem og der udviklede sig ved de første Forestillinger en saa voldsom Meningskamp, at det endog kom til Slagsmaal i Parkettet. Til Ære for Kjøbenhavnernes musikalske Smag lykkedes det dog ikke at vise en Komposition, der allerede dengang havde opnaaet europæisk Anerkjendelse som et fortrinligt Musikværk, Vinterveien fra det kgl. Theater. Den er ialt opført et halvt hundrede Gange.

Af de forskjellige Arter, det kgl. Theater omfatter, har Balletten i nævnte Retning været heldigst. Historien melder kun om en enkelt Udpibning, og denne gjaldt endog et fremmed Arbeide, nemlig Balletten „Schweizerpigen", komponeret eller rettere arrangeret til Festforestillingen i Anledning af Kronprinds Frederiks Formæling den 24. Juni 1841 af Balletmester Filippo Taglioni, der var bleven indkaldt under Bournonvilles Suspension. Ved Festforestillingen blev man hurtig vaer, hvor slet et Arbeide denne Ballet var, og hvor lidet den hos Publikum svarede til de Forestillinger om en

Balletkomposition, der vare vakte ved Bournonvilles fortrinlige Arbeider. Ved den anden Foreſtilling den paafølgende Aften brød ogſaa Mishaget løs, og Balletten blev udpeben efter alle Kunſtens Regler. I ſtor Forbittrelſe forlod Taglioni ſtrax Kjøbenhavn.

I en tidligere Tid kunde det ogſaa hænde, at de Optrædende, der paa en eller anden Maade havde vakt Publikums Mishag, bleve udpebne paa Scenen. Dette ſkete ſaaledes, ſom tidligere omtalt, med Dandſerparret Como; et andet fremmed Dandſerpar ved Navn Gorian led i November 1750 en lignende Medfart ved en Kabale, mod hvilken dog det ſtore Publikum tog Parti. At en ung Skuespillerinde, Mdm. Roſenkilde, ved hendes første Optræden den 6te Juni 1753 blev Offer for en Kabale og ſtærkt udpeben, er forhen berørt. En af de mærkeligſte Episoder i Udpibningernes Hiſtorie er dog Bournonvilles i „Toreadoren", foranſtaltet af Huſarofficeren, Grev Schulenburg. Dette er tidligere (Side 21) udførligt omtalt.

Høedts Udpibning i „Michel Perrin" den 22. October 1857 er ſaa bekjendt, og vel endnu i ſaa friſk Minde, at den ikke nærmere behøver at omtales. Han var oftere ſenere Gjenſtand for Mishagsytringer, navnlig den 13de December ſ. A. ved hans Optræden i „En Lykkeſtjerne", og ſiden den Tid betraadte han ikke mere Scenen ſom Skuespiller.

Kjøbenhavnske Privattheatre.

(„Holbergs Minde").

Der var en Tid i dette Aarhundrede, som for vort Lands Vedkommende kaldtes den idyllistke; den gik med et lille Mellemrum forud for den politiske, og dennes tidligste Bannerførere have givet den nævnte Betegnelse, der, hvor kjønt den end klinger i deres Mund, just ikke var nogen Kompliment. Under Frederik den Sjettes patriarkalske Regimente hengav de gode Borgere sig til politisk Indifferentisme; men for den Sindsbevægelse og Nervevrystelse, behagelig eller ubehagelig, som man derved gik Glip af, tog man Opreisning ved en desto mere levende Deltagelse for alle æsthetiske Kontroverser, saasom Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger, og navnlig for Alt, hvad der vedrørte Theatret.

Denne Intereſſe for Theatret var imidlertid ikke altid af nogen kunſtneriſk Art, ſkjøndt den ſceniſke Kunſts Blomſtringstid falder ſammen med den omtalte Periode. Intereſſen var væſenlig af ſocial Natur. Man ſøgte gjennem Tendensſtykker og rørende Skuespil at ſkaffe Literaturens Yndlingsideer om Dydens uforſkyldte Lidelſer overfor jernhaarde Fordomme praktiſk Indgang hos Tilſkuerne. Medens Kirkerne tildels ſtode tomme, holdt man paa en vis Maade Gudstjeneſte i Theatret. Man græd og var rørt, men gik „opbygget“ hjem fra Theaterforeſtillingerne. Det var den Tid, da man forbandt en egen Bitanke med Skuepladſens Motto „Ei blot til Lyſt“; thi man følte, at hver Replik, der ſlog an hos Publikum, var en Seir for de Lærdomme, der endnu ikke havde faaet Bekræftelſe paa Samfundets Toppunkter.

Som Ypperſtepræſt ved dette Dydens Tempel paa Kongens Nytorv ſtod gamle Fader Knud Lyne Rahbek, der tillige docerede Dydens Lærdomme ſom utrættelig og ivrig Frimurer. Kun det Skuespil, der egnede ſig til at revſe og latterliggjøre Tidens Brøſt og Fordomme ſom de Holbergſke, eller at fremme Dydens Lærdomme ſom de borgerlige Tragedier, fandt hans udelte Bifald. Moralen fremfor Alt. Hverken den egentlige Opera eller den overgivne Vaudeville eller den letfærdige Ballet fandt Naade for hans Øine. Han var ingen Ynder af den Skuespiller, der ikke følte med ſin Rolle og ikke kunde lægge hele ſin Energi ind i Forfatterens Repliker. Hans Digten og Tragten gik ud paa at opdrage en hel Slægt til at bære hans Anſkuelſer om Theatrets Kald og Opgaver, og da Fædrelandskjærligheden hørte med til de Dyder, ſom Theatret ſkulde fremme, var der ikke ſaa lidt Tiltalende i denne dramatiſke Retning.

En Kjendsgjerning var det ialtfald, at den rev Folket med ſig. Alle ſværmede for Theatret. Men da det ikke var ſaameget Kunſten, der ſattes øverſt, ſom Følelſen, troede næſten alle ſig iſtand til at kunne agere Komedie. Det offenlige Skuespil, produceret paa det kgl. Theater, var kun Hovedcentrum for en Mængde private Biſole, og de fleſte Debutanter havde i private Kredſe allerede et ſtort Navn før de betraadte Brædderne paa Kongens Nytorv. Denne Raptus

for Komedieſpil, ſom kortelig er omtalt i „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn", gik endelig ſaa vidt, at ſelv Rahbek, ſom paa en vis Maade havde Skylden, gjorde Løier med den. I ſin Rundſang om Tidens Galſkab ſkrev han blandt Andet:

Hocus, Pocus, Filias!
I hver Gade, i hvert Stræde
Har man ſig en Skueplads
Ikke blot til Glæde.
Om end med Kunſt og Kunſtſands det ſkranter,
Har man dog Overflod paa Trimulanter,
Morſkabstheater, ha! Bravo Bajads
Hocus, Pocus, Filias!

Det Morſomſte er imidlertid, at uagtet Dyden officielt var Løſenet for Datidens Digten og Tragten, affødte dette dramatiſke Liebhaveri, denne Spillen Komedie, ikke ſaa faa mindre dydige Forhold. Allerede den idelige Prøven, ſelve Replikernes Varme, Deklamationen med Hjertets Ret overfor den kolde Pligt og ſaa endelig Selſkaberne i Bunterad med tildels erotiſke Sange, der uundgaaelig fulgte efter endt Storværk, — alt indbød til inderlige Forſtaaelſer mellem begge Kjøn, og det ikke ſaameget mellem de Unge, ſom i den Tid holdtes mere under Opſigt end nu, men mellem de Gifte, hvis Ægteſkaber ſagtens hidrørte fra den Tid, hvor Familie-Formynderſkaberne havde været det Afgjørende. Den ſaaledes overſprungne Kjærlighedsgud tog ſig da for at tugte de Formaſtelige ved at føre dem ind paa utilladelige Følelſers Vildſpor. Deslige Brud paa „Dyden" vakte imidlertid ikke altid nogen Forargelſe, naar det ikke gik ud over viſſe Grændſer. Det betragtedes i ſaa Fald ſom noget Undſkyldeligt, Noget, der fortjente Beklagelſe, om end ikke Deltagelſe, at to elſkende Sjæle, hvem Pligtens haarde Bud hindrede i at leve hele Livet ſammen, dog fik nogle ſalige Øieblikkes Samliv. Det gik ſaavidt i hine „Dydens" Dage, at man ganſke almindelig vidſte Navnet paa en gift Mands ma chère. Alligevel vare ikke alle Parter altid lige tjente med dette Arrangement, dette Cicisbeoforhold, ſaa at ægteſkabelige Separationer og Skilsmiſſer ſtundom bleve Følgen af diſſe idelige Berøringspunkter

mellem de ikke ægteviede Parter. Men ved Siden deraf maa det erkjendes, at et virkeligt platonisk Forhold mellem begge Kjøn, saaledes som ogsaa Rahbek hævdede det i sine mangfoldige Forbindelser, var Tidens almindelige Særkjende i det borgerlige Liv.

Men foruden den nævnte i en vis Henseende ikke videre uskyldige Side af det private Theaterliv, der sikkert for Adskillige frembød en forklarlig Tiltrækning, var der, som ved al dramatisk Virksomhed, noget høist Fængslende og Bedaarende, hvilket den, der engang var kommen ind deri, i større eller mindre Grad maatte give efter for. Undertiden udøvede det en saadan Virkning selv paa Mennesker, der ikke havde Tanke af dramatisk Talent, og som af Thalia eller Melpomene, hvis det havde staaet til disse hæderlige Damer, uden Naade og Barmhjertighed vilde være blevne kastede ud af Helligdommen, at de ganske gik op i dette Liebhaveri, kun tænkte derpaa og kun talte derom. For dem vare Prøverne den behageligste Adspredelse og Foreſtillingerne med Lampeblus og et skjønsomt Publikum en sand Fest, om deres Medvirkning kun gik ud paa at iføre sig en Lakaidragt og bringe et Brev ind paa Scenen med et Buk og et „Værsgo!“ eller, naar det kom høit at fortælle som Spanieren i „Rollas Død eller Solens Præstende“: „Jeg har søgt Rolla i hele Skoven, og kan ingen Steder finde ham.“ Men det hændtes da ikke saa sjældent, at denne Musens høie og hellige Kald kom i Kollision med andre Livspligter, eller, for at tale prosaisk, at Høvl, Naal, Spandrem eller Andet blev forsømt til Fordel for en maaske mere æsthetisk, men materialiter langt mindre lønnende Virksomhed, saa at den borgerlige Velfærds Ruin tilsidst blev disse Bestræbelsers Løn. I ethvert Tilfælde kunde Sværmeriet let antage en Karakter, der streifede stærkt ind paa det Latterliges Omraade, og Rosenkildes „Dramatiske Skrædder“ med de drastiske Figurer og Optrin give trods de stærke Farver en temmelig tro Afspeiling. Og selv de med den bedste Villie af Bogbinder J. C. Andersen skrevne „Oplysninger om det dramatiske Selskab Holbergs Minde“, som udkom i Anledning af dette Selskabs 40aarige Bestaaen i 1848, giver, hvor alvorlige og forretningsmæssige de ere holdte, Billeder af en uimodstaaelig komisk Beskaffenhed.

„Holbergs Minde“ var ſaa at ſige det eneſte af de mange private dramatiſke Selſkaber, der beſtod længe efter at de andre vare hedengangne. At de forſvandt havde ſin Grund deri, at Sandſen for det dramatiſke Liv tabte ſig jævnt altſom det politiſke Liv tog Overhaand. Men iſær udøvede „det mærkværdige Aar“ 1848, der kuldkaſtede ſaameget Beſtaaende, en afgjort Indflydelſe paa de dramatiſke Selſkaber. Statsforandringen i Forbindelſe med den ſlesvigſke Krig vakte Alvor og Eftertanke, og gav endog Selſkabslivets Adſpredelſer en anden Karakter end tidligere. Dertil kom, at Hovedſtaden i Kaſino fik et Sekondtheater, ſom bødede paa den ſtore Trang til dramatiſk Nydelſe, ſom ikke kunde tilfredsſtilles med et enkelt Theater, og ſom ogſaa har været en medvirkende Grund, mulig tillige et Paaſkud for hine Selſkabers Tilbliven og Exiſtens. Kort ſagt, de forſvandt efterhaanden, og ſom ſagt, kun Holbergs Minde blev tilbage, men rigtignok ikke mere ſom dramatiſk Selſkab. Det er dette, ſom jeg efter de omtalte „Oplysninger“ kortelig ſkal omtale i det Følgende, da det ikke ſynderlig i det Væſenlige adſkilte ſig fra de øvrige dramatiſke Selſkaber for et halvt hundrede Aar ſiden, og Læſerne derved kunne faae et ikke uinteressant Indblik i Privattheatrenes Myſterier.

„Holbergs Minde“ blev ſtiftet i Aaret 1827 af tre unge Mennesker, Klædefabrikør Warburg, Lieutenant og Portrætmaler Strandgaard og Bogbinder J. C. Andersen, den endnu levende Forfatter af „Oplysningerne“. Disſe tre Mænd følte ſig beſjælede af Lyſt til den dramatiſke Kunſt, og vare — med Forf. til Hjemmelsmand — ikke blottede for ſceniſk Talent. I deres Bekjendtſkabs Kreds opnaaede de ikke faa „ſpillende“, men desto mere kneb det med at ſkaffe „betalende“ Medlemmer, da de dengang beſtaaende Selſkaber allerede havde optaget de fleſte af de Kjøbenhavnere, ſom ikke ſkyede at bringe klingende Ofre af Interesſe for Privatſkuespillet. Imidlertid fik man dog ſamlet en lille Kreds, ſom

holdt sine første Møder hos Hofboghandler, Kapitain i Borgervæbningen, Stadthagen, i et Værelse, der var oplyst af et Par Tællepraase og hvor Beværtningen bestod i det Vand, der indeholdtes i en paa et Bord hensat Karaffe. Selskabet talte kun 16 Medlemmer, men da traadte daværende Lieutenant i Borgervæbningen Garbrecht (omtalt adskillige Gange i „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn") til, og det fik ikke alene derved en høist værdifuld Forøgelse i flere Retninger, men ogsaa en Tilgang af 14 brave Borgere, som Garbrecht fik til at indmelde sig. Hans Indtrædelse i Selskabet blev da ogsaa feiret med en stor Bolle Punch, der med nogen Vanskelighed blev tilveiebragt i det nævnte Lokale.

Den første Forestilling fandt Sted den 21de Oktober 1827 i Theatret i lille Kannikestræde. Man havde tænkt at hædre Selskabet og dets Navn ved at begynde med et Stykke af Holberg, men der viste sig forskjellige Hindringer, og Forestillingen bestod da af Sheridans „Medbeilerne" og en Prolog, forfattet og fremsagt af Garbrecht. Derimod blev „Jacob von Thyboe" givet 14 Dage efter som anden Forestilling med Werligh, senere bekjendt som Direktør for et Provindsskuespillerselskab i Hovedrollen. Nu fulgte Forestilling paa Forestilling, der gaves i Spillesaisonen, som varede til den 27de April 1828, blandt andre Stykker „Freias Alter", „Den hjemkomne Nabob", „Fuglestydningen" (af Clauren), „Den lille Hyrdedreng", „Galningen", „Den Stundesløse", „Virtuosen Nr. 2" (af P. A. Heiberg), og hver Forestilling endte med et Festmaaltid og Bal til henad Morgenstunden. For at betegne Selskabets Hæderlighed og tillige give det en varigere Existents besluttede man at give en Forestilling til Fordel for „Bombebøssen". Der blev udsendt Cirkulære med Indbydelse til Bombebøssens Direktion, til Søofficerer o. s. v. om at overvære Forestillingen, som fandt Sted den 21de Marts 1828. Tilskuerpladsen straalede af Uniformer og dekorerede Personer. Der gaves en Prolog, som Garbrecht meget smukt fremsagte, omgiven af de 14 gamle Sømænd, der havde Bolig i Stiftelsen og som dannede en Halvkreds om ham. Det hed i denne Prolog bl. a.:

„Se Oldingens Øie, ſnart ſlukkes det ud,
Saa bleg blev hans Kind kun i Nøden;
Men døende be'er han: „Velſign Du, o Gud!
Hver Barm, ſom mig trøſted i Døden!"

Og det var ſmukt, ja rørende — hedder det videre — at ſe en og anden af diſſe ſølvhaarede Gubber hemmelig bortviſke en Taare, der ſtjal ſig ned ad Kinden. Derefter gaves „Vennernes Feſt" og til Slutning en af Garbrecht forfattet Epilog, der endte med følgende Slutningskor:

„Saa er vor Aften ſvunden,
Du glade Kreds! med Glands;
Den Taare, ſom er runden,
Er Perle i din Krands.
Hver Ven og hver Veninde
Modtag i Stormens Sus
En Tak fra Holbergs Minde
Og Søllings Bombehus."

Omkoſtningerne ved denne Foreſtilling vare imidlertid ſaa betydelige, at Udbyttet blev meget ringe, og for at man kunde være bekjendt at indſende det, blev det ſuppleret ved frivillige Bidrag. Saaledes beløb det ſig til 100 Rdlr., for hvilke der indkjøbtes en Obligation, ſom af utidig Beſkedenhed ſendtes Bombebøſſen, ikke fra „Holbergs Minde", men fra „nogle Venner". Det var Selſkabets første Veldaad.

Hvor ungt Selſkabet end var, blev dog dets Beſtaaen ſnart anfægtet af andre Intriger og Krakilerier. Diſſe udgik navnlig fra en Perſon af en temmelig berygtet Karakter ved Navn G. Man ſøgte at faa ham exkluderet af Selſkabet, hvortil et anonymt Brev gav den nærmeſte Anledning, men G., der var en Art Lommeprokurator og tillige ſom Pengeudlaaner ſtod i et meget fængslende Forretningsforhold til flere af Medlemmerne, forſtod at vende og dreie Sagen ſaaledes, at Forſøget ſtrandede. Imidlertid mærkede han, at han ikke var velſet og meldte ſig ſnart ud af Selſkabet. En anden Fatali-

tet var en Proces, som af Stadsmusikant Frost*) blev anlagt mod Selskabet, fordi det selv besørgede Musiken ved sine Baller, da det vilde have været for dyrt at rekvirere Musik fra Stadsmusikanten, hvis Taxt var 5 Rdlr. om Søndagen og 4 Rdlr. om Hverdagen. Selskabet slap med at betale Frost en Godtgjørelse af 5 Rdlr. som „det høieste Beløb, Selskabets Kasse kunde taale at udrede." Endvidere tildrog det sig, at en af Stifterne, Hr. Strandgaard, da han kun med et meget ringe Antal Stemmer blev valgt til dramatisk Direktør, følte sig saa krænket, at han udmeldte sig. Lovens Strenghed blev nu bragt i Anvendelse imod ham ved en næste Generalforsamling, han dømtes til at fungere som dramatisk Direktør og tillige at bøde 5 Rdlr. for sin ulovmedholdelige Udmeldelse. Ved den samme Generalforsamling blev en anden af Direktionen idømt Mulkt af 2 Rdlr., fordi han havde forsøgt at danne et nyt Selskab til Skade for „Holbergs Minde", og da han, der var af et hidsigt Temperament, havde trakteret et andet Medlem med den vakre Titel „Skurk", blev han senere ved en Generalforsamling exkluderet. Man ser, at Retspleien i Selskabet var hvas og ikke til at spøge med.

Trods disse Skærmydsler og Anfægtelser var man stadig betænkt paa at befæste Selskabet og at omgive det med en vis Glands. Til dette Formaal havde man alt længe tænkt paa at tilbyde en eller anden høitstaaende Mand Diplom som Selskabets Æresmedlem. Tanken havde først været henvendt paa Frederik den Sjettes fortrolige Favorit, Generallieutenant Bülow, men han undslog sig for den tiltænkte Ære, idet han dog gav Anvisning paa Overhofmesteren,

---

*) Stadsmusikantens Embede i Kjøbenhavn var i sin Tid godt lønnet. Efter Frosts Død fremkaldte Spørgsmaalet om hans Efterfølger en meget populær Sang, hvis Begyndelse lød saaledes:

„Han er død, Hr. Stadsmusikant Frost,
Hvem skal arve efter ham hans Post?
Nogle mene Gyldenspids,
Aber das ist nicht gewiß.
Andre sige Birnbaum;
Aber das glaub' ich kaum."

Grev v. Brockenhus, der med ſtor Forekommenhed modtog Hædersbladſen.

Den 6te Januar 1829 blev en Mærkedag i Selſkabets Aarbøger. Om Aftenen begeiſtredes Medlemmerne ved at ſe en kongelig Vogn med Kudſk og Tjener i rødt Livré holde udenfor Lokalet i lille Kannikeſtræde, hvor Hr. Ex. agtede at hædre Foreſtillingen med ſin Nærværelſe. I denne Anledning var der truffet adſkillige Arrangements. Paa Balkonen ligefor Scenen var der en egen aflukket Loge for Excellencen, Direktionen ſtod in pleno i Døren for at modtage ham, og i det ſamme Øieblik han traadte ind ſpillede Orkeſteret „Kong Chriſtian ſtod ved høien Maſt". Endvidere fremſagdes en af Garbrecht forfattet Prolog med ſmigrende Hentydninger til den ſtore Ære, ſom Selſkabet nød ved Hædersgjæſtens Nærværelſe, og efter Foreſtillingen, der beſtod af „Henrik den Femtes Ungdom", deltog Excellencen i Bordets Glæder ſammen med de øvrige Medlemmer, der glædede ſig høilig ved hans urbane Væſen og ſtore Forekommenhed. „Det var," hedder det i hine Optegnelſer, „noget Imponerende at ſe denne ſmukke, gamle, hvidhaarede Mand med Stjerne paa Bryſtet og en Mængde Ordener, at ſidde ved den øverſte Bordende i „Holbergs Minde". Indtil han i 1830 afgik ved Døden, bivaanede han regelmæſſig Foreſtillingen, han gjorde Alt for at nærme ſig enhver af Selſkabets Medlemmer, ſpillede Billard med dem, deltog endog engang i en Juleleg og morede ſig ypperlig ved opad Døren at „hænge" med hele Rækken eller at gaa i „Skriftеſtolen" med Damerne. Man ſer ſaaledes, at der allerede dengang var fornemme Folk, ſom bidrog til at nedbryde Skrankerne mellem dem og de øvrige Klaſſer og ikke forſmaaede at gjøre ſig populære. Erkjendelſen af Excellencens Nedladenhed viſte ſig i en ſmuk Pokal, der overraktes ham af Selſkabets Medlemmer paa hans Fødſelsdag.

Selſkabet havde ogſaa ſit Sommerlokale, først paa „Enighedsværn", ſenere paa „Solitude", „Glacisholm", „Holms Minde" o. fl. Steder, der alle nu ere jævnede med Jorden. Her morede man ſig med forſkjellige ſelſkabelige Adſpredelſer, Kegleſpil, Dands, Fugleſkydning. Men Hovedſagen var dog de dramatiſke Foreſtillinger om

Vinteren. Af disse skal jeg fremhæve et Par Træk som karakteristiske for det dramatiske Samfundsliv.

For Folk, der ikke vare ganske scenevante, kunde det ikke undgaaes, at der kunde indtræffe et eller andet Uheld, eller at der paa Grund af det Mangelfulde i den sceniske Indretning fremtraadte Standsninger eller mindre heldige Misforstaaelser under Udførelsen. Ved Udførelsen af Skuespillet „Menzikoff og Dolgorucki" flød der saaledes Blod paa Skuepladsen. Der er et Oprør blandt de Forviste i Siberien og to af de Handlende staa med dragne Kaarder overfor hinanden. I dette Øieblik skal En komme og skille dem ad, men han udeblev saa længe, at de Stridende (Garbrecht og Andersen) for Effektens Skyld ikke kunde undlade at angribe hinanden. De gav sig nu til at fægte, og den Ene bibragte da den Anden et dygtigt Hug over Haandledet, hvilket den Anden forbitret besvarede ved at hugge Huden af Knoerne paa sin Modstanders høire Haand. Uagtet de Begge blødte havde de Resignation nok til at fortsætte Spillet, og Scenen havde ikke videre Følger, ikke engang med Hensyn til gjensidige venskabelige Følelser.

Ved Opførelsen af Sørgespillet „Selim, Prinds af Algier" var Garbrecht nær kommen slemt til Skade. Hermed gik det saaledes til. Han spillede Barbarossa, som bliver slaaet ihjel i Stykket. Idet han bliver dræbt, maa han falde baglænds om som død. Dette var ikke saa let for en saa stor og korpulent Mand som Garbrecht. Det var dog gaaet ret godt ved Prøverne, han faldt ogsaa brillant ved Forestillingen, men en Lem i Gulvet gav efter for hans store Vægt, og han sank ned. Maskinmesteren, der strax opdagede det, understøttede ham vel nede fra Kjælderen, men han laa i en vanskelig Stilling, da han kun hvilede med Nakken paa den ene Side af Lemmen og med Benene paa den anden; denne Stilling blev endnu mere kritisk, da Barbarossas Datter med det Udraab: „Min Fader! o min Fader!" styrtede ind og kastede sig over ham uden at ane, i hvor betænkelig en Situation han befandt sig. Garbrecht plumpede ned i Kjælderen, dog heldigvis uden at komme til Skade.

Det ligger naturligvis nær for Nutidslæsere at opkaste det Spørgsmaal, hvorledes Spillet var i disse dramatiske Selskaber og

særlig i det her omtalte. Dette kan jeg, som i min Ungdom bivaanede ikke saa faa af disse Forestillinger, kun besvare med: I Reglen temmelig taaleligt. Der var adskillige ret gode Kræfter, men der savnedes, hvad der er meget almindeligt ved Dilettantforestillinger, et nogenlunde godt Ensemble, og hvad Memoreringen angik, som jo væsenlig skal bære Spillet, var der Adskilligt tilbage at ønske. Dog skal det indrømmes, at flere af de Spillende ved deres Fremstilling godtgjorde, at de med største Alvor og Interesse søgte at udføre deres Opgave. Det var som om de havde en alvorlig Livsgjerning at varetage. Der optraadte desuden unge Mennesker, som her søgte at udvikle et spirende Talent. „Holbergs Minde" ligesom ogsaa et andet respektabelt dramatisk Selskab „Constantia" blev saaledes en Skole for Skuespillere, der senere gjorde Lykke, og naar deriblandt kun nævnes Chr. Schmidt, Waltz, Chr. Hansen, Knudsen, Chr. Jørgensen (en af de bedste Skuespillere ved Theatret i Christiania), Ferslew, Knobelauch o. fl., vil man heraf kunne skjønne, at disse Forestillinger ikke vare saa ganske værdiløse. Af de Spillende, der ikke agtede at anvende deres dramatiske Talent paa nogen anden Skueplads end den private, kan som respektable nævnes Fuldmægtig Wanscher, Cand. theol., senere Stiftsprovst i Ribe, Claudi, Bogbinder Gomard, senere bekjendt som Rigsdagsmand, Tapetmager Dujardin, Lieutenant Strandgaard, Bogbinder Andersen. Af Damerne viste især Jfr. Dolgorucki et ikke ubetydeligt Talent. Det fortjener maaske at anføres, at Jfr. Paaske, der senere som Fru Rosenkilde var Primadonna paa Kasino, ved den Prøve, som hun ligesom andre maatte aflægge for at komme til at spille i „Holbergs Minde", ikke fandt Naade for Direktionens Øine. Sangeren Kirchheiner ønskede, efterat han var afskediget fra det kgl. Theater, at indtræde i „Holbergs Minde" som spillende Medlem; men allerede ved Prøverne indfandt han sig i en saa utilregnelig Tilstand, at han ikke kom til at optræde. En desto bedre Akvisition var Fristrup den Ældre af det kgl. Theaters Balletpersonale; han spillede ældre komiske Roller og værdige Fædre og gjorde megen Lykke. Undertiden blev der anstillet Sammenligninger mellem Udførelsen af det samme Stykke paa det kgl. Theater og i lille Kannikestræde. Dette var

f. Ex. Tilfældet med det lille Syngespil „Bødkeren", og de Medlemmer af „Holbergs Minde", som saae det paa det kgl. Theater, forsikrede, at Udførelsen stod tilbage for Kannikestrædes. Noget Lignende høres jo ogsaa undertiden nu om Dilettantforestillinger, men mærkeligt nok viser det sig da, at de, som have gjort mest Lykke i disse, naar de, bevægede deraf, vælge den sceniske Kunst til deres Livsopgave, vise sig som store Middelmaadigheder. Blandt de Spillende i „Holbergs Minde" kan endnu nævnes Cand. phil. Stephan Lindeman Jørgensen, senere langt bedre kjendt som Jonglørkunstner og Improvisator i Tivoli og paa flere offentlige Steder. Han blev mest benyttet til Advokatrollerne i Holbergske Lystspil, fordi han var dygtig i det latinske som i andre Sprog. Men med hans dramatiske Talent var det kun lidet bevendt, ved sin Særhed og sit groteske Væsen var han mest til Løier, og da dette tilsidst gik op for ham, meldte han sig ud af Selskabet. Det lille Orkester bestod vel mest af Dilettanter, men der var dog adskillige kgl. Kapelmusici, saasom Koch, Schram o. fl., og en Tid blev det dirigeret af Violinisten Sahlgren.

Som et af de virksomste Medlemmer, ikke blot som Skuespiller, men især som præsiderende Direktør maa fremfor alle Garbrecht nævnes. En stor Del af sin Tid helligede han Selskabet, og han sparede heller ikke sin Pung, naar der var Tale om Tilskud og extraordinære Udgifter. De Sange, Prologer, Epiloger, dramatiske Forspil o. s. v., som han forfattede for „Holbergs Minde", kunne udgjøre et kjønt lille Bind. Det var paa hans Tilskyndelse, at det tillige fik en veldædig Karakter, nærmest med fattige Børns Opklædning som Formaal. Han arrangerede ogsaa forskjellige Forlystelser med det Formaal at give Selskabet en forøget Glands. Om en Kanefart, som han arrangerede med Fakler, og hvori Damer deltog, gives en blomstrende Beskrivelse, hvoraf jeg skal tillade mig at meddele Følgende.

Samlingsstedet var „Enighedsværn". Der var ialt 14 à 15 Kaner, To- og Enspændige. Det gik ind ad Byen til. Foran red som Forrider Brændevinsbrænder Johansen, der tidligere havde været Trompeter ved Husarerne; han havde sin Trompet med. I den

første Kane ſad Palæforvalter Sand med ſin Dannebrogsorden paa Bryſtet, ved Siden af ham Garbrecht, derefter fulgte de andre Kaner i en Række. Ved Porten antog Skildvagten Toget med en Forrider i Spidſen og en dekoreret Mand i den ene Kane for de Kongelige og raabte Vagt i Gevær, hvilket naturligvis vakte ſtor Tilfredshed og Morſkab. Saa foer Toget under lyſtig Klokkeklang og Piſkeknald gjennem Byen til Kongens Nytorv, hvor det gik 3 Gange om Heſten, og ſaa ud ad Strandveien, hvor Johanſen blæſte Stykker paa ſin Trompet, til Bellevue. Tilbageturen ſkete om Aftenen med tændte Fakler, det Hele endte med et lyſtigt Gilde i Lille Kannikeſtræde. Til denne muntre Tur havde Garbrecht ſkrevet en Viſe, hvorpaa følgende Vers kan tjene til Prøve:

„Stryg frem, ſtryg frem, mod Glædens Hjem!
Om Holbergs Minde fro
Skal Vinterblomſter gro!
Se Danmarks Døttre ſkjønne
De ſmile til vor Himmelfart,
Og deres Smil ſkal lønne
Og Glæden tindrer klart."

Garbrecht var ſaaledes en ſand Juvel for Selſkabet, tillige, ſom det hedder i hine Optegnelſer, en herlig Selſkabsmand, der med Liv og Lune forſtod at ſprede Glæde og Munterhed, men, tilføies der, han var ikke fri for at være ømfindtlig, vilde gjerne være Eneherſker og ſætte ſin Mening igjennem. Stødte han paa Modſtand, ſaa følte han ſig fornærmet, og ſaaledes traf det ſig, at han et Par Gange nedlagde ſit Præſidium og meldte ſig ud af Selſkabet. Han blev ſenere valgt til Æresmedlem, og da han døde i 1857, fulgte Medlemmerne ham til Jorden. Der afholdtes en Sørgefeſt til hans Minde paa Enighedsværn, og at den endte med et Gravøl, paſſede jo til Fædrenes Aand, hvilken Garbrecht i levende Live af al Evne havde ſtræbt at forherlige.

Som i de fleſte andre Selſkaber af lignende Natur var „Holbergs Minde"s økonomiſke Tilſtand ikke videre opbyggelig. De kontribuerende Medlemmers Antal oversteg i Reglen ikke 60, de ſpil-

lende Medlemmer og Orkesteret var kontingentfri, og de spillende Damer fik Godtgjørelse for Toiletsager. Extraindtægterne bestod i hvad der indkom ved Billetter til Besøgende og Maskeradernes Overskud. Der var ikke sjælden Ebbe i Kassen, og da maatte Direktionen spæde til af egne Lommer for at holde Tingene gaaende. Valget af Direktionen skulde sanktioneres af Kjøbenhavns Politidirektør. Ved en enkelt Leilighed fandt Politidirektøren sig foranlediget til at modsætte sig Valget af en Justitsdirektør, da den Vedkommende, som han udtalte i en i den Anledning udfærdiget Skrivelse „var ham bekjendt som en Spiller." Valget blev derfor annulleret, men det Pudsige var, at den samme Mand, der ikke fandtes værdig at være Justitsdirektør, fordi han var en Spiller, ved den paafølgende Generalforsamling blev valgt til Kasserer. Der viste sig ogsaa snart en ret anseelig Underballance i hans Kasse, som han dog senere efterhaanden dækkede.

Til Selskabets Fataliteter hørte de Forhold, der knyttede sig til Lokalet i lille Kannikestræde. I Begyndelsen eiedes det af en Mand, som hed Lassen og med hvem man havde Grund til at være tilfreds, men senere gik det over til en Hr. Schæffer, hvis Beværtning lod meget tilbage at ønske, navnlig i Henseende til Properhed, ligesom der ogsaa i andre Henseender var Anledning til idelige Klager, som Intet nyttede. Følgen var at Selskabet flyttede til Theaterlokalet i Gaarden Nr. 6 paa Kongens Nytorv, som dengang tilhørte den bekjendte Artist Lehmann. Her gav det Forestillinger i et Par Aar, indtil Gaarden gik over til en anden Eier, der ombannede Theaterlokalet til Beboelse. Der var nu ikke andet for Selskabet at gjøre end at bide i det sure Æble ved at vende tilbage til lille Kannikestræde, og for at undgaa det omtalte „Schæfferi" søgte man at faae Beværtningen bragt over i andre Hænder. Men Mad. Schæffer, der som eneste Eier af et Theaterlokale var eneherskende, nedlagde sit Veto herimod, og Beværtningen blev atter den Schæfferske. Man betingede sig da, at Mad. Schæffer ved den almindelige Spisning skulde lade sætte Stegene hele ind paa Bordet; dette gik hun ind paa, men det hjalp ikke synderligt paa Properheden. Tilsidst blev det for galt, man valgte da et Lokale hos en Restauratør til Konversation

og Gilder, medens man en Gang om Maaneden spillede i Kannikestræde. Dermed stundede det da ogsaa til Enden med Selskabets dramatiske Virksomhed. Interessen havde af de forhen anførte Grunde efterhaanden tabt sig og Medlemmerne tyndedes. Der skete et Forsøg paa at slaa sig sammen med det dramatiske Selskab „Constantia", der ligeledes sporede Tidens Virkninger, men dette Samliv vilde ikke trives. Efterhaanden indskrænkedes de dramatiske Forestillinger til nogle enkelte om Vinteren, tilsidst kun til en, og den sidste fandt Sted i 1853 i Mad. Vincents Lokale paa Kongens Nytorv. Alligevel vedblev „Holbergs Minde" at bestaa i en Række af Aar som en selskabelig Forening samt med det vakre Formaal at opklæde fattige Børn. I 1867 talte „Holbergs Minde" i det Hele 15 Medlemmer, men alligevel holder det sig endnu paa Stumperne til selskabelig Sammenkomst. Men længe forinden ere alle de andre dramatiske Selskaber, „Constantia", „Det dramatiske Broderskab", „Thalia", „Dramaturgien" og hvad de ellers hed, som det glade Kjøbenhavn talte i sin Midte for et halvhundrede Aar siden eller mere, blevne Ofre for den ubønhørlige Forgængelighed og ere efterhaanden forsvundne næsten sporløse fra Jordens Overflade.

Agent Hans Holck.

Et Blad af den danske Journaliſtiks Hiſtorie.

Ved i min Bog „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn" at omtale den kjøbenhavnſke Smudspreſſe i ældre Tid, har jeg kortelig dvœlet ved Journaliſtikens ſtore Betydning og ved den Indflydelſe, den er iſtand til at udøve paa Stats- og Samfundsforholdene. Denne Indflydelſe beroer naturligvis paa den Dygtighed, der gjør ſig gjældende ved Ledelſen af det journaliſtiſke Foretagende, hvorpaa atter beroer dets Udbredelſe i de Kredſe, for hvilke det nærmeſt er beſtemt eller beregnet. Det er blevet et yndet Stikord at betegne et eller andet journaliſtiſk Foretagende ſom induſtrielt. I mange Tilfœlde tilſigtes derved at nedſœtte og ſkade; det Induſtrielle ſkal jo være en Modſœtning til den meer ideelle Stræben ſom det

Krav, der bør ſtilles til literær Virkſomhed af hvilkenſomhelſt Natur. Men hvor høit et journaliſtiſk Foretagende end ſigter, hvor betydelig end den Intelligens er, ſom ſtaaer til dets Raadighed, i hvilken beſtemt Retning det ſaa gaaer, hvad enten det er politiſk, ſtatsøkonomiſk, kritiſk, literært, tekniſk, underholdende, eller hvor alt dette er forenet, ſom det i Reglen er Tilfældet i et ſtørre Dagblad, kan dette dog ikke ganſke undvære en vis induſtriel Karakter. Herved behøves aldeles ikke Hensynet til den materielle Fordel, ſom et ſligt Foretagende mulig kan bringe, at være overveiende, ja, hvor visſe beſtemte Formaal ere tilſtede, ſom f. Ex. at hævde politiſke Partianſkuelſer, er dette Hensyn maaſke ſlet ikke for Haanden eller træder idetmindſte betydelig i Baggrunden. Men deslige Formaal, hvad enten de gaa i politiſk, literær eller i hvilkenſomhelſt anden Retning, vilde ikke kunne fremmes, hvis ikke det induſtrielle Moment gjorde ſig gjældende. Det er den Faktor, ſom for en væſenlig Del beſtemmer den Udbredelſe og Indgang, ſom det journaliſtiſke Foretagende faaer, og hvorved fremmes det Formaal, for hvilket det er ſtiftet. Det er, hvad man kalder Journaliſtikens Teknik.

Ganſke viſt er den Dygtighed, ſom udfoldes i Behandlingen af det Stof, der giver et Blad dets egenlige Karakter, beſtemmende for dets Anſeelſe, men ikke i nogen videre Grad for dets Udbredelſe. Der maa helt Andet til. Dertil udkræves et Stof, ſom, hvad enten det ſtaaer i Forbindelſe med Hovedformaalet eller ligger udenfor det, er iſtand til at udøve en Tiltrækning paa den Kreds af Læſere, ſom man ønſker at drage til ſig. For at anſkueliggjøre dette, ſkal jeg ſom Exempel anføre, at ſelv det med fortrinlige Kræfter i forſkjellige Retninger udſtyrede Dagblad aldrig vil kun bane ſig en Vei til et ſtørre Publikum, derſom det ikke bringer Dagsnyheder, Meddelelſer om Retsſager, Kunſt- og Theaternotitſer, kort ſagt Alt, hvad der hører ind under Reporterveſenet, og det ſaa hurtigt ſom det er muligt. At ogſaa det feuilletoniſtiſke Stof hører med til det Nødvendige, er vel overflødigt at bemærke. Forhaabentlig kan det ikke betragtes ſom en Uhøflighed mod Dameverdenen, naar jeg anfører, at dennes Intereſſe for et Blad — og dette er af ſtor Betydning for Udbredelſen i Familierne — beroer paa Tilſtedeværelſen af dette

Stof og af dets omsigtsfulde Behandling. Der maa overhoved ved Valget af disse forskjellige Ting gjøre sig Smag og Rutine gjældende, men fremfor alt Hensynet til den vedkommende Læsekreds. For den mere dannede Kreds et, for den mindre dannede et andet — for Kjøbmandsklassen, for Landmændene, for Arbeiderne maa Stoffet nogenlunde være tilsvarende lempet. Det maa erindres, at for ikke Faa er Bladlæsning mere en Adspredelse fra alvorligere Sysler, medens den for andre har praktisk Interesse, forsaavidt som Stoffet paa en eller anden Maade staaer i Forbindelse med deres Livsgjerning. Alene den Kilde til Samtale og Underholdning i Familie- og Selskabslivet, som et Blad frembyder, giver det en Del af dets Betydning og bidrager til dets Udbredelse. Alt saadant maa ved et journalistisk Foretagende tages i Betragtning, og paa at tilfredsstille deslige Fordringer saavidt muligt, uden derved at tilsidesætte Hovedformaalet, i hvilken Retning det saa gaaer, beroer det heldige Resultat. At ordne Stoffet paa en overskuelig og tillige paa en vis harmonisk Maade, er ogsaa en uafviselig Fordring. Læseren vil gjerne uden Vanskelighed finde, hvad han netop søger efter, og det kan kun ske ved en Ordning, hvor det, som hører sammen, finder sin Plads.

Det Anførte frembyder vel intet Nyt i vore Dage, hvor Journalistiken har opnaaet en saa stor Udvikling, og hvor tillige Konkurrencen mere og mere har skærpet Synet for de Betingelser, der bestemme et Blads Udbredelse; men det bør ikke forbigaaes ved det Formaal at omtale en Mand, der, uagtet han levede paa en Tid, da Journalistiken hos os paa en vis Maade endnu var i sin Barndom, alligevel havde et klart Blik for den nævnte journalistiske Teknik, og langt mere end sine Forgængere og Samtidige, ja endog end sine nærmeste Efterfølgere forstod at udføre den praktisk som Bladudgiver. Denne Mand var Agent Hans Holck, som, uagtet han, vel nærmest paa Grund af visse Særheder, af sin Samtid næsten blev betragtet som en komisk Personlighed, dog nu for den, der nogenlunde kjender til den danske Journalistiks Udvikling fra den tidligste Tid til vore Dage, viser sig som en Mand, der havde opfattet sin Virksomhed i Overensstemmelse med de ovenfor anførte Grund-

sætninger, og forsaavidt kan betragtes som den egenlige første Journalist og Bladudgiver her i Landet. Men ved Siden deraf havde Manden mange andre Fortjenester af det Offenlige og medens det næsten kan anses som en Pligt at redde hans Navn fra Forglemmelse, kunde det vel ogsaa interessere Læseren at blive bekjendte med et Blad af vor ældre Journalistiks Historie, der, fordi det tillige vedrører Stiftelsen af Adressekontorets Efterretninger, rækker op til vore Dage.

I.

Hans Holck var født den 12. Marts 1726 i Nyborg paa Fyen. Hans Fader, Peter Nielsen Dyrhauge, var Kjøbmand. Det er ikke bekjendt, hvorfor Sønnen senere antog et andet Navn end sin Faders, men saadanne Forandringer af Familienavnet hørte dengang ikke til Sjældenhederne. Faderen var en ubemidlet Mand, der havde sin Nød med at forsørge sin store Familie, bestaaende af 7 Sønner, alle fødte i syv paa hinanden følgende Aar, og af hvilke Hans var den yngste. Saaledes kom det sig, at Hans Holck, der allerede fra Barndommen viste stor Lyst til at læse og erhverve sig Kundskaber, ikke, som han ønskede, blev sat til Studering. I den lille Almueskole var han meget flittig, og i hans Fritid var Læsning af gode og nyttige Bøger hans kjæreste Beskjæftigelse. Hvis Faderens Omstændigheder havde tilladt ham at studere, vilde han utvivlsomt have helliget sig den geistlige Stand, der stemte med hele hans Aandsretning, idet han allerede som ganske ungt Menneske var en flittig Kirkegænger og sjældent forsømte at bivaane de private opbyggelige Foredrag, som jævnlig holdtes af forskjellige Geistlige.

Efter sin Konfirmation blev han sat i Lære hos en Kjøbmand i Nyborg, tog derefter som „Kjøbmandskarl" Tjeneste i Flensborg, hvor han opholdt sig i 4 Aar, og reiste saa til Kjøbenhavn, hvor han, efterat have konditioneret i 3 Aar, etablerede en egen lille Handel, der gik ret godt og satte ham istand til at indtræde i Ægteskab med Jfr. Bolette Thrane, med hvem han havde fem Børn. I Haab om at udfolde en større Virksomhed som Kjøbmand ind-

traadte han i Kompagniskab med en anden Handlende, Johan Andersen. Dette skete den 29de Marts 1759. I dette Fællesskab tog Firmaet et betydeligt Opsving, men denne Virksomhed tilfredsstillede dog ikke ganske Holcks Tilbøielighed, der gik i en hel anden Retning. Han havde altid følt stor Lyst til at optræde som Forfatter og Digter og faaet nogle mindre Arbeider optagne i kjøbenhavnske Blade. At oprette et Blad var hans hemmelige Atraa, men da han ikke havde de betydelige Midler, der krævedes til et saadant Foretagende, søgte han at naa sin Hensigt ad en Omvei. Han fæstede derfor sin Opmærksomhed paa det kjøbenhavnske Adressekontor, gjennem hvilket han tænkte at kunne bane sig Veien dertil, idet han desuden antog, at dette Kontor, naar det kom i rette Hænder og blev drevet efter en fornuftig Plan, kunde blive et meget fordelagtigt Foretagende.

Oprettelsen af det kjøbenhavnske Adressekontor daterer sig allerede fra 1706, da Frederik den Fjerde gav Kammerjunker J. F. v. d. Osten og Arvinger Privilegium til i Kjøbenhavn „at indføre, anrette og holde Portechaiser under 100 Rdlrs. Straf for hver, som gjorde ham eller dem Indgreb derudi." Til dette Privilegium var knyttet Tilladelse for Kammerjunker v. Østens Fuldmægtig at holde et saakaldet Adressekontor, der skulde betegnes med en stor Glaslygte i Form af en Stjerne med det kgl. Navnechiffer over, og som skulde være oplyst om Natten. Ved trykte Plakater, anbragte paa passende Steder, kunde Kontoret bringe sine Efterretninger til Publikums Kundskab. Det havde sit første Lokale i Færgestræde, men uden nogen synderlig Fremgang. Der indfandt sig kun faa Averterende, og da det erkjendtes, at trykte Plakater paa Gadehjørnerne ikke videre bidrog til at fremme Foretagendet, fandt man det rigtigere at aabne en Subskription paa dem. I 1711 var Subskribenternes Antal kun 73, og da Pesten kom, blev Kontoret lukket.

Naar Kontoret atter kom igang, er ubekjendt. Fra Aaret 1721 har man en Plakat, hvoraf det ses, at Bogholder Tidemans Hustru bestyrede Kontoret. Denne Plakat, karakteristisk for Kontorets Barndom og for Datiden, lyder saaledes: „Efter Hs. kongelige Majestæts allernaadigste Bevilling og Tilladelse gives herved alle og enhver

tilkiende, at saasom mange høye og velfornemme Damer tidt og ofte have anmodet og ombedet min Hustru, at de ved Adresse-Contoiret, naar behøvedes, kunde erlange til deres Tieneste, nemlig: Franske Mademoiseller, som vel kan informere Børn udi det franske Sprog, bordyre og med andre Videnskaber; Frue-Piger; Jomfrue-Piger; Stue-Piger, Sye- og Kniple-Piger; Kok- og Brøger-Piger; særdeles de Qvinder, som ville tiene som Amme. Da hvem, som i den Henseende Tieneste søger, de da vilde behage at lade dennem indfinde til Antegning hos min Hustru paa Adresse-Contoiret i store Færgestræde, da enhver efter Tid og Leilighed paa bedste Maade skal blive employeret, og derved kan søge sin Lykke. M. Tideman, privilegeret Bogholder paa Adresse-Contoiret." — Et lille Fremskridt ses at være sket i 1725. Da vare Plakaterne afløste af et trykt Oktavblad paa fire Sider med Titlen: „Adres- og Notifikations Relations", men indeholdt ikke andet end Avertissementer om Sager, som underhaanden vare tilkjøbs, Sager, som vare at leie bort, og Sager, som ved Auktion vare tilkjøbs. Man ser saaledes, at Virksomheden var meget begrænset, og det besluttedes da ogsaa at udvide den, især efterat Kontoret var flyttet til Gaarden paa Store Kjøbmagergade, hvor Hofapotheket dengang var. Der blev da udarbeidet en udførlig Plan, sigtende til Kontorets Opkomst, og til at „tiene til Byens og det gemene Bedste, samt til Mageligheid, Gavn og Nytte for Indbyggerne og Fremmede, idet enhver uden Tvang og Undseelse kan adressere sig derhen, og angive og spørge om følgende Poster, og sammesteds for en meget ringe og billig Priis faae saadant at vide, som kan være til deres eget Bedste, Gavn og Profit, da sligt ellers skulde komme dem til langt større Umage og Bekostning." Derefter følger en meget udførlig Fremstilling af alt, hvad der kunde averteres fra Adressekontoret, omtrent det samme, som Adressecavisen nu indeholder. Som Prøve anføres: „Naar noget Nyt af ædende Vahre, som Vildt, Østers eller anden Fisk fra fremmede Steder osv., item alle Slags fremmed Øll og rare Viine her til Byen ankommer, da veed man ikke hvor sligt er at bekomme, som samme Vahre have, kan det udi Adresse-Contoiret angive, som da alle til Efterretning kan paa et Bræt udhænges, og desforuden

skal det gjøres publique i de fornemste Huse her i Byen, at saadanne Vahre ere ankomne, hvorefter Liebhavere kan faae hvad de forlange."

Denne Plan, der er dateret d. 15. Januar 1726, bevirkede nogen Fremgang i Kontorets Forretninger. Men saa indtraf to Aar efter Kjøbenhavns store Ildebrand, der var da meget Andet at tænke paa for Kjøbenhavns Indvaanere end at avertere og at læse

Hofapothekets Gaard paa Store Kjøbmagergade.

saa magre Efterretninger, som disse Notifikations-Relationer indeholdt, og Følgen var, at Kontoret blev fuldstændig lukket for at aabnes igjen først en Snes Aar efter.

Som tidligere omtalt, var Oprettelsen af Adressekontoret forbundet med Privilegiet til at holde og udleie Portechaiser. Disse to Ting bleve nu adskilte, idet sidstnævnte Privilegium af Familien v. Osten i 1744 blev bortforpagtet til Auditør Samuel Gotfred

Mager, medens Adressekontorets Gjenoprettelse blev overdraget til Prokurator Niels Holm, som aabnede det den 1. Januar 1749 paa Hjørnet af Kompagnistræde og Knabrostræde. Vilkaaret var, at han for Bestyrelsen skulde have en Fjerdedel af Nettoindtægten, og Familien v. Osten Resten. Holm gjorde store Anstrængelser for at fremme Foretagendet, men det lykkedes ham ikke synderligt, og Avertissementerne indskrænkede sig til et Par trykte Kvartblade. Aaret efter afgik han ved Døden, og Adressekontoret ophørte for tredie Gang.

Dets fjerde og endelige Gjenoprettelse fandt Sted 10 Aar efter, og da skete det ved Hans Holck. Først forsøgte han i Forening med Joh. Andersen at faa Privilegiet tilkjøbs, men det vilde Kammerjunker v. Osten ikke indlade sig paa. Han samtykkede derimod i, at Holck og Andersen oprettede Kontoret og fortsatte det paa hans Vegne. Overenskomsten herom er dateret den 24de April 1759. Med Hensyn til Kompagniskabet mellem Holck og Andersen vedtoges det, at sidstnævnte skulde passe Krambohandelen, medens Holck bestyrede Adressekontoret. I Begyndelsen blev der kun udgivet skrevne Efterretninger, men det varede ikke længe, inden de til Kontoret indløbne Avertissementer bleve saa mange, at de maatte trykkes. Det skete da under den samme Titel, som Bladet nu fører: Adressekontorets Efterretninger. Da det første Nr. udkom i 1760, var Subskribenternes Antal kun 30. Dette forøgedes dog temmelig hurtig, men alligevel tabte Entreprenørerne i det første Aar 80 Rd. paa Bladets Udgivelse.

Den for Kontoret og Avisen udarbeidede Plan, dat. den 14de April 1759, indeholdt bl. a., at Avisen skulde udkomme en Gang om Ugen, 1 Ark stort. Foruden Avertissementer af enhver Art skulde den meddele ankomne Reisende, Torve- og Havnepriser, Liste over Døde, Fødte og Vigteviede samt Kjøbenhavns Vexelkurs, og endelig, „for end ydermere at fornøye Publikum a) originale Afhandlinger eller Problemata, som ere opløste og efter Initiation maatte over en eller anden Materie blive indsendte; b) Oversættelser af adskillige vigtige Problemata, Quæstioner og Afhandlinger om alle Slags nyttige og rare Materier, item Oversættelser af andre

fornøyelige og amuserende Stykker, som kunde agtes værdе at læses paa Dansk og at recommandere disse Blade; alt efter den brugelige Maade ved Adresse-Contoirerne paa andre Steder." Avertissementstaxten blev fastsat saaledes: 1 à 2 Linier 6 Sk.*), 3 à 6 Linier 10 Sk., 7 à 10 Linier 1 Mk., 11 à 16 Linier 24 Sk., 17 à 24 Linier 2 Mk., 25 à 30 Linier 2 Mk. 8 Sk., 31 à 40 Linier 2 Mk. 12 Sk., 41 à 50 Linier 3 Mk., og 51 à 60 Linier 4 Mk. Desuden betaltes særskilt 10 Sk. for Anvisning fra Kontoret. Senere, da Udbredelsen blev større, forhøiedes Avertissementsprisen. Den blev fastsat til 12 Sk. for 1 à 2 Linier og de øvrige Satser i Forhold dertil. Abonnementsprisen paa Bladet var 8 Mk. aarlig for et spaltet Ark i Kvart om Ugen og blev ikke forhøiet, uagtet det efterhaanden udvidedes til at udgaa 2, 3 til 4 Gange ugenlig.

Foretagendet havde nu god Fremgang. Avertissementerne forøgedes stadig, og Abonnementet paa Bladet tiltog. Men allerede strax var det udsat for Anfægtelser. De to andre Aviser i Kjøbenhavn, den „Berlingske Tidende" eller „De kjøbenhavnske danske Posttidender" og de Höpffner'ske Aviser eller „Kjøbenhavnske Postrytter" saa meget skævt til den Holck'ske Adressеavis. Allerede ved Planens Udgivelse gjorde Brødrene Berling Indsigelse, uden at de dog udrettede noget. Da det første Nr. af de trykte Efterretninger var udgaaet, protesterede de mod Optagelsen af Døde og Fødte, som formentlig indgribende i deres Privilegium, men Politimesteren afviste deres Protest som grundløs. Ligeledes stødte Holcks Bestræbelse for at give Bladet ved Siden af Avertissementerne et nyttigt og tillige efter Datidens Begreber underholdende Indhold paa mangehaande Hindringer, og i de første Aaringer hengik der næsten ingen Maaned, uden at han var stævnet til at møde enten for Magistraten eller for Politimesteren i Anledning af Et eller Andet, der var indført i Bladet, og næsten enhver ny Artikel, han efterhaanden forøgede det med, fandt Modstand. Saaledes fik han engang alle Stodderkongerne paa Halsen, fordi han indførte i Avisen, hvem der

*) Her og i det Følgende menes dansk Kurant, hvoraf 122½ Rd. svarer til 400 Kr. En Skilling dansk Kurant var altsaa lidt over 3 Øre.

ſkulde prædike i Byens Kirker. Disſe Folk vare nemlig vante til at gaa om til visſe Familier om Lørdagen og lade dem det vide mod en lille Godtgjørelſe. Da han begyndte at indføre en Liſte over Kopulerede, fandt ogſaa dette en ſtor Modſtand, idet der blandt de ſtiftede Ægteſkaber ikke ſjældent forekom ſaadanne, hvor de Ægteviede forinden havde levet ſammen ſom Mand og Kone. Forøvrigt kan jeg mindes, at da et Blad for en Snes Aar ſiden atter vilde optage en Liſte over de Kopulerede, vakte det af ſamme Grund en lignende Modſtand. En Gang fik Holck alle Katholikerne i Hovedſtaden imod ſig for en lille Artikel vedrørende katholſke Forhold. De uſkyldigſte Nyheder kunde vække Forargelſe. Holck meddelte ſaaledes i ſit Blad, at en Mand havde ſolgt en gammel Heſt efter Vægten og derfor havde ladet den veie paa Veierboden. For at have omtalt denne uſædvanlige Fremgangsmaade ved Heſtehandel, blev Holck ſtrax opkaldt for Magiſtraten og tilfunden at bøde 2 Rdl. i Mulkt. Dette kan tjene til Exempel paa, hvorledes Magiſtrat og Politimeſter haandhævede den Cenſur, ſom det ifølge Frdn. af 14. Oktober 1756 tilkom dem at udøve over de kjøbenhavnſke Aviſer. Disſe forſkjellige Anfægtelſer vare vel fortrædelige, men udtømte dog ikke Holcks Taalmodighed. Han betragtede dem ſom Smaating, betalte villig de Mulkter, der dikteredes ham, men holdt iøvrigt paa Kontorets Rettigheder og arbeidede ufortrødent paa dets og Aviſens Udvikling.

Forbindelſen mellem Provinſerne var dengang meget begrændſet og Poſtgangen langſom og daarlig, den ridende hamborgſke Poſt, ſom medførte Breve, afgik kun 2 Gange ugenlig, og den ridende norſke Poſt afgik kun 1 Gang om Ugen. Poſtſækken rettede ſig ikke efter Brevenes Antal, og efter hvad der ellers ſkulde forſendes, i ſaa Henſeende var Poſtſækkens Rum beſtemmende. I Forventning om at kunne faae Aviſen udbredt udenfor Kjøbenhavn ſøgte nu Holck at faae den forſendt med Poſten mod en Afgift. Men Anſøgningen derom blev afſlaaet, fordi der ikke var Plads til Aviſerne i Poſtſækken, og denne allerede var optagen af Berlingſke Tidende. For dette Blad var denne Nægtelſe en Triumf, ſom f. Ex. viſte ſig deri, at Brødrene Berling ſtrax forandrede Titlen paa deres Avis

ved at kalde den: „De til Forsendelse med Posten alene privilegerede Kjøbenhavnske Tidender" — en Titel, der med Udeladelse af Ordet „alene" endnu komisk nok er bibeholdt af den Berlingske Tidende. Det Privilegium, som dermed sigtes til, beroer altsaa derpaa, at der i Posttasken i sin Tid ikke var Plads til andre Aviser, der forøvrigt vare fuldt saa berettigede til at sendes med Posten som den. Holck opgav dog ikke dermed sin Plan om at faae Adresseavisen forsendt til Provinserne. Han sluttede en Kontrakt med de saakaldte agende Postmestere*) og han kunde saaledes føie til Titlen paa sin Avis: „den med Posten forsendende". Senere oprettede han og Andersen i Forening for egen Regning en agende Post til Norge, der havde Kontor i Grønnegade og efter nogle Aars Forløb gik over til at blive kongelig.

II.

Hidtil havde Holck og Andersen kun været Forpagtere af Adressekontors-Privilegiet. Da de nu efter 3 Aars Forløb indsaae at dette Foretagende kunde betale sig — hvilket dog ikke var opnaaet uden stor Besværlighed og Anstrængelse og Tab i Begyndelsen — søgte de at faae sig Privilegiet overdraget som Eiendom. Det varede dog længe, inden Kammerjunker v. Osten var at formaa til at afstaa det. Omsider blev der den 29. Juni 1761 afsluttet en Kontrakt, hvorved Brødrene v. Osten afstod Privilegiet til at holde Adressekontoret til Holck og Andersen for 900 Rdl., hvoraf det halve skulde erlægges strax og Resten, naar der var opnaaet kgl. Stadfæstelse paa Overdragelsen. Som tidligere omtalt, indbefattede Privilegiet tillige Retten til at udleie Portechaiser, og denne Ret havde været den vigtigste og mest indbringende Del, ja, den havde forskaffet Brødrene v. Osten en ret anselig Formue. Men efterhaanden vare Portechaiserne gaaede af Brug ved at fortrænges af Karosserne, og da Overdragelsen skete, var den Indtægt, som denne Del af Privi-

*) Herved menes den hamborgske agende Post, den jyske agende Post og den hollandske agende Post, som hver afgik en Gang om Ugen.

legiet ydede, meget ringe. Den kgl. Stadfæstelse paa Overdragelsen blev givet den 12te Marts 1762; men medens Ansøgningen og den affluttede Kontrakt gik ud paa, at Privilegiet skulde efter Holcks og Andersens Død gaa over til deres Arvinger, blev det indskrænket til, at Privilegiet efter deres Død kun skulde gaa over til deres efterlevende Hustruer. Forøvrigt havde Overdragelsen en Retssag til Følge, idet en af Kammerjunker v. Østens Slægtninge, der havde en Fordring paa Privilegiet paa 800 Rdl., forlangte, at Holck og Andersen skulde betale dette Beløb. Sagen gik til Høiesteret, som dømte dem til at betale Summen, der var bleven nedsat til 600 Rdl.

For at bøde paa disse Udgifter besluttede Holck i Forbindelse med Adresseavisen at udgive ugentlige Tillæg, indeholdende økonomiske Afhandlinger, moralske Betragtninger, Poesier, „beskedne Kritiker over nye Bøger" o. s. v., og hvorpaa der blev aabnet et eget Abonnement. Men ogsaa dette Foretagende blev anfægtet af Brødrene Berling, som fandt det stridende mod deres Privilegium. Af den i den Anledning førte Korrespondance ses det, at det især var paa den bebudede Kritik af nye Bøger, at Brødrene Berling støttede deres Protest, idet de urgerede, at de alene havde Ret til at udgive en lærd eller kritisk Journal ifølge det dem den 27de December 1748 givne Privilegium. Denne Fortolkning maa dog næppe have fundet Medhold hos Juristerne, thi skjøndt Brødrene Berling i deres Skrivelse erklærede, at de i Henseende til Tab og Skade, som de kunde lide ved det bebudede Tillæg til Adresseavisen, „reserverede Reservanda til vor lovlig havende Rettigheder alene at criticere de nye udkomne Bøger", gjorde de dog intet retligt Skridt, da Bladet alligevel udkom. Dette blev senere forandret til en kritisk Journal over Bøger og Skrifter, udgivet af et Selskab samt forlagt af Holck, og blev fortsat i en Række af Aar.

Efter at være kommen i Besiddelse af Privilegiet var Holck betænkt paa at gjøre Adresseavisen saa almennyttig som mulig. I hvilken Grad Averteringen var tiltagen fremgaaer deraf, at den fra en Gang om Ugen nu efterhaanden var naaet til at udgaa 4 Gange i et tospaltet Kvartformat, trykt med Petit. Haand i Haand med Udvidelsen forøgedes det Stof, som kunde bidrage til at skaffe

Aviſen Indgang hos det ſtore Publikum. Her var Dagsnyheder, Liſter over Døde, Fødte og Kopulerede, ankommende Skippere, indpaſſerede Reiſende, Øresundsliſte, Kurſer, Prædikantliſter, Torvepriſer, Taxter for Høkere, Bagere, Brændevinsbrændere, Bryggere og Slagtere, kort ſagt Alt, hvad der kunde intereſſere næſten alle Samfundsklaſſer. Desuden var der Digte, ſtørre eller mindre Afhandlinger om almennyttige Gjenſtande, moraliſke Stykker, Reiſebeſkrivelſer, hiſtoriſke Skildringer, med Hensyn til hvilke Holck viſte den Forſigtighed at lade dem forinden Trykningen approbere af Dekanus ved Univerſitetets filoſofiſke Fakultet. Anmeldelſer af Dødsfald indtog en temmelig betydelig Plads. De vare dengang ikke ſom nu i nogle faa Linier, men havde Form ſom Gravſkrift, og meget ofte bleve den Afdødes Dyder fremhævede i opſtyltede Vers efter Datidens Smag. Til Exempel anføres følgende Gravſkrift i brudte Linier over en Fru Eliſabeth Sofie Mylius:

„Det er retfærdigt at pynte Dydens Billede i ſit Gyldenſtykke, naar Dødens Billede klædes i ſit Sukkerdun. Læſere! her ſeer Du en Eliſabeths — en høy benaadet Moders Grav... En Himmelværdig Sjæls forladte Bolig, ſom tabte Verden og vandt Himlen, da den undvigede ſit beboede Naadens Kar, hvilket var ziiret med de ædleſte Egenſkaber, prydet med de reneſte Dyder, den i Livet Høyædle og Velbyrdige Frue Eliſabeth Sophie Mylius, fød til Verden den 8. May. Ao. 1730. Faderen, Høyædle og Velbyrdige Juſtice-Raad Peter Bentzon Mylius, Moderen, Frue Magdalene Margrete Holmand, ſørgelig Efterlevende. Kom i Ægteſkab den 5. December 1759 med Høyædle og Velbyrdige Hr. Andreas Brun, General-Auditeur og Høyeſte-Rets-Advocat, har givet ham 2 Sønner og 3 Døttre til Pant paa ſin Kjærlighed, af hvilke 1 Søn og 1 Datter i den Spædeſte Ungdom ſavner den kierligſte Moders Bortgang af Verden den 11. Februar Ao. 1767, der beklages af den trofaſte Ægtefælle og begrædes af 8 Stif-Børn, hvis Tab er des ſtørre, da den Salige ſtedſe var dem et Dyds Mynſter uden Faut og Feyl, et Dyds Speyl uden Plæt og Prikke, Et Dyds Exempel uden Lak (?) og Lyde, hvis Ord og Gierninger altid bar Vidne om det frommeſte og beſte Gemyt, fuld af Venlighed og Sagtmodighed og Oprigtig-

hed med den kierligſte Omgang i den reneſte Gudsfrygt." Derefter fulgte følgende Vers:

„Her hviler en Eliſabeth ſom høyſt velſignet Moder,
Hvis Lives Lys blev ſlukket ud ved en af de ſidſte Poder.
En Skiøde-Engel Hende til en Morder-Engel blev;
Men Hende til ſin Engle-Fæſt ved Lammets Purpur ſkrev.
Saa triumpheer da Salig Siel! blandt Guds gienløſte Skare:
Dit Øye er nu fri for Graad, din Fod for Verdens Snare,
Enddog du ved dit ſkiulte Liv, din Dyd og Marter fandt,
Dog ved din Død dit ſkiulte Liv i Ærens Rige vandt."

Der var ogſaa Tanker og Æresminder over Døde, ſom hos Nutidens Læſere ſikkert gjøre en modſat Virkning af den, de dengang tilſigtede. Saaledes fik Frederik Kriſtian v. Schrødersee, død den 2. Decbr. 1767, af en Digter ved Navn Thor Melbye et af ſex Vers beſtaaende Æresminde, hvoraf følgende kan tjene ſom en Mundſmag:

„O, ſalig Junker Schrøderſee,
Du billig Dines Sorg opvækker.
Og Deres ny alleneſte;
Dit Tab og ned til andre rækker.
Et ſjældent Syn i Dig man ſaae,
Det var den ſande Dyd at ſtaae
I daglig Flor udi dit Hierte,
Som ſpired frem udi dit Vaar,
Hvad Under da din Bortgang gaaer
Til Dines Hjerter med
Den allerſtørſte Smærte."

Ikke blot Dødsfald og Begravelſer, men ogſaa Fødſelsdage, Barnedaab, Bryllupper o. ſ. v. bleve paa lignende Maade beſungne i Adresſeaviſen. Med Hensyn til det Krav, der ſtilledes til Nyhedsſtoffet, var Folks Smag meget naiv, deres Fantaſi endnu uberørt; de krævede ingen Senſation, ingen kunſtig Udpyntning, kun den ſimpleſte Omtale af Begivenhederne var tilſtrækkelig til at tilfredsſtille dem. Den hiſtoriſke Journaliſtik var ligeſaa naiv ſom den

belletriſtiſke. Hiſtoriſke Kjendsgjerninger bleve fremſtillede nøgne og uden Prunk, uden nogen Dom over deres Betydning og Rækkeevne. Det ſamme var Tilfældet med Dagsnyheder, hvorved Aviſen indſkrænkede ſig til blotte Beretninger og Relationer. Man havde kun at gjøre med de ydre Omſtændigheder, ikke med de indre Motiver. Udførligſt bleve Begivenheder ved Hoffet, navnlig Feſtligheder i Anledning af kongelige Perſoners Fødſelsdage eller andre Høitideligheder, omtalte, og diſſe vare ogſaa en velkommen Leilighed for Datidens Poeter til at røre Lyren i forſkjellige Tungemaal, paa Danſk, Tyſk og Latin.

Adreſſekontoret og Adreſſeaviſen vare ſaaledes i Forening i ſtor Fremgang. Men foruden at Holck anvendte megen Flid paa dette Foretagendes Udvikling, ſøgte han tillige at virke i andre Retninger. Saaledes oprettede han i 1760 et Fiſkeri-Intereſſentſkab, hvorved Kjøbenhavn blev forſynet med Fiſk, bragt dertil med Kvaſer fra Kriſtiansø og Bornholm. Tidligere vare offenlige Auktioner udenfor de egenlige „Stervboauktioner" ubekjendte; ved Holcks Medvirkning blev der indført ugenlige Auktioner for indſatte Ting. Begyndelſen ſkete i 1764; han holdt dem førſt hos ſig ſelv, men overdrog dem ſiden til en anden Mand. I 1765 oprettede han en almindelig Sygekaſſe, hvorved det ugenlige Bidrag var 1 eller 2 Sk., mod at Intereſſenterne i Sygdomstilfælde fik 2 eller 3 Mk. ugenlig ſamt fri Lægetilſyn og Medicin. For denne Stiftelſe virkede han meget ivrig og formaaede Velgjørere ved ſine indtrængende Foreſtillinger i Adreſſeaviſen, hvilke han ikke ſjælden gav en verſificeret Form, at underſtøtte den. Den beſtod længe efter hans Død og gav ogſaa Stødet til, at der navnlig blandt Haandværkere blev oprettet lignende Sygekaſſer. I Forbindelſe med denne Sygekaſſe oprettede han i 1769 en ſaakaldet Beſpiſningskaſſe, beſtemt til iſær i den haarde Vintertid at ſkaffe Fattige varm Middagsmad ved 8 Skillings Anviſningsſedler, ſom uddeltes af Hovedſtadens Præſter, og for hvilke nogle Spiſeværter leverede Maden. Denne Kaſſe beſtod i flere Aar ved privat Velgjørenhed og blev betragtet ſom et ſtort Gode. Endvidere medvirkede han til Oprettelſen af det kgl. danſke Landhusholdningsſelſkab, hvorved han i 1769 blev anſat ſom Kaſſerer, hvilken

Poſt han foreſtod, indtil hans ſvage Helbred nødſagede ham til at opgive den.

I Erkjendelſe af denne hans mangeſidige Virkſomhed blev han udnævnt til Agent med Kancelliraads Rang og tillige optaget blandt Kjøbenhavns „Großhandlere", hvilket dengang var en ikke ringe Værdighed. Men det er ikke uſandſynligt, at netop hans ſtore Driftighed i ſaa forſkjellige Retninger udøvede en uheldig Indflydelſe paa Beſtyrelſen af hans og hans Kompagnons Handelsforretning. Det gik ikke lidet tilbage med denne, og tillige udkrævedes der en betydelig Sum til Anlæg af det Bogtrykkeri, hvortil Holck i 1771 fik Bevilling. Han og Anderſen ſaae ſig derfor nødſagede til at gjøre et Laan paa 30,000 Rdl., en for Datiden meget betydelig Sum, og det opnaaedes kun derved, at der blev ſtiftet et Intereſſentſkab i Adreſſekontoret og Aviſen, ſaaledes at Laangiverne foruden en vis Rente tillige havde Udbytte af Foretagendet. Dette Skridt, ſom Omſtændighederne tvang Holck og Anderſen til at gjøre, vakte almindelig Forundring, da man vidſte, at Adreſſekontoret gav en meget ſtor Indtægt. Forklaringen ligger nærmeſt deri, at Holck havde indladt ſig paa andre Spekulationer, deriblandt paa Overtagelſen af det ſaakaldte norſke Glasmagaſin, et Foretagende, der ved nedgaaende Priſer og ved andre uheldige Omſtændigheder medførte meget betydelige Tab. Ved Opgjørelſen viſte det ſig, at de Folk, der havde foreſtaaet Værket, havde begaaet ſtore Bedragerier, og det Samme ſynes ogſaa at have været Tilfældet med Holcks og Anderſens ſaakaldte Krambodhandel. Af Mangel paa det fornødne Tilſyn var denne Handel i de ſidſte Aar bleven ført med et betydeligt Tab, der forøgedes ikke lidet ved at et Handelshus i Hamborg, hvormed Holck og Anderſen havde ſtaaet i Forbindelſe, gik Fallit.

Det omtalte Intereſſentſkab i Adreſſekontoret blev indgaaet i Form af et Aktieſelſkab med 30 Intereſſenter, hvoraf enhver indſkød 1000 Rdl. Det ſkulde beſtaa i 6 Aar, efter hvilken Tid Privilegieeierne havde Ret til at indfrie Aktierne og ſelv overtage Forretningen. Renten og Udbyttet blev anſat til 8 pCt., og Reſten af Indtægten ſkulde tilfalde Privilegiehaverne. Til Foretagendets Beſtyrelſe blev der indſat en Direktion, beſtaaende af Aktieeierne

Konferensraad Suhm, Etatsraad Ryberg, Kancelliraad Müller, Borgermeſter Suhr, ſamt af Holck, der ſom hidtil havde Bladets Redaktion og alle løbende Forretninger at beſørge, medens Adreſſekontorets Beſtyrelſe blev overdraget en Fuldmægtig under Direktionens Overtilſyn. Kontrakten herom var dateret den 24. Juli 1772.

Det gjorte Laan havde vel ſtoppet en Del Huller, men den hamborgſke Fallit, der indtraf omtrent ſamtidig med Intereſſentſkabets Stiftelſe, bevirkede et Tab, der ikke var til at forvinde. Efter kort Tids Forløb ſaae Holck og Anderſen ſig derfor nødſagede til at opnaa en Akkord med deres Kreditorer, hvorved førſtnævnte dog ſørgede for, at de af hans Venner bleve betalte, ſom blot havde tjent ham, og ſom ellers mulig vilde være blevne ruinerede. Opfindſom, ſom han var, ſøgte han dog førſt at ſkaffe fuld Dækning til alle Kreditorerne ved at oprette et Lotteri paa de faſte Eiendomme, ſom Firmaet eiede, deriblandt en ſtørre Gaard i Grønnegade. Til dette Lotteri fik han kongelig Bevilling, men det fandt kun ringe Deltagelſe hos Publikum, og Sagen blev derfor opgiven.

Der var nu ikke andet for Holck at gjøre end at opgive ſit Bo og dermed at overdrage Adreſſekontoret ſamt Aviſen fuldſtændig til Intereſſentſkabet. Man kan tænke ſig, at dette ikke ſkete uden en haard Kamp. Holck havde ved den ſtørſte Flid og Strøbſomhed bragt et Foretagende i Gang, der fra en ganſke ubetydelig Begyndelſe efterhaanden var naaet op til en Inſtitution, ſom ikke blot var til ſtor Nytte for Hovedſtadens Beboere, men ogſaa bragte et Udbytte af flere Tuſinde Rdlr. aarlig, og det ſkulde han nu efter 14 Aars Forløb ſe gaa over i andre Hænder uden den fjerneſte Udſigt til at faae det tilbage. Samtidig maatte han flytte med ſin Familie fra Adreſſekontorets Gaard paa Oſtergade (Vildmanden), ſom han hidtil havde beboet. Det var en ſørgelig Skjæbne, ſom i Stilhed aftvang ham bitre Taarer. Imidlertid ſøgte han dog at opmande ſig, og til Venner, ſom beklagede ham, ſvarede han: „Det er Guds Villie, og det er maaſke ogſaa min egen Skyld. Den, ſom vil være rig, falder i mange Snarer. Mere vil altid mere. Saaledes er det ogſaa gaaet her.“

III.

Holck maatte nu tænke paa Midler til at ernære ſig og ſin ſtore Familie. Efterat hans Huſtru Bolette, født Thrane, var afgaaet ved Døden den 12. Mai 1764, havde han den 12. November ſ. A. ægtet Jomfru Charlotte Sofie Bagger, i hvilket Ægteſkab han, lige ſom i det førſte, havde fem Børn. Der var altſaa mange Munde at forſyne, men han tabte ikke Modet. Han oprettede et ſaakaldet Avis-Kontor, beſtaaende af et paa Ruller anbragt Skur til Salg af Aviſer og Piecer, der havde ſin Plads paa Amagertorv, og anlagde tillige en Boghandel for de af ham ſelv udgivne og forfattede Skrifter eller for ſaadanne, ſom han tog paa Forlag. De allerfleſte af diſſe Skrifter vare beſtemte for Almuen og for Lægfolk og vare af almennyttigt, moralſk, religiøſt eller underholdende Indhold. Han begyndte ſaaledes at udgive en Veiviſer for Kjøbenhavn, ſom udkom aarlig til hans Død, en Beſkrivelſe af Kjøbenhavn og en ſærſkilt af Hovedſtadens Kirker. Fortegnelſen over hans egne Skrifter, blandt hvilke der var flere Tidsſkrifter og Ugeblade, ſom fortſattes i flere Aar, angiver et Antal af henved halvhundrede. Foruden diſſe var han Forlægger af en ſtor Del ſtørre og mindre Skrifter, tildels af periodiſk Natur, ſom bleve forfattede paa hans Foranledning og efter hans Ideer. Blandt diſſe findes flere Tidsſkrifter, der ikke ere uden Værdi og endnu have literærhiſtoriſk Betydning, ſaaledes „Patrouillen“, et Ugeblad, ſkreven af D. G. Bjerring, 3 Aargange, „Den danſke Proteus“, et Ugeblad, ſkrevet af en ſvenſk Magiſter, „Skjaldetidenden“, ſkreven af N. Prahl, „Den kritiſke Journal“, ſom, udgivet i en Række af Aar af et Selſkab, nød ikke ringe Anſeelſe og endnu kan tjene til Veiledning med Henſyn til den daværende Bogverden. Endvidere „Juridiſke, Medicinſke og Økonomiſke Tidender“, der gik i 5 Aar, „Fruentimmer- og Mandfolke-Tidender“, 4 Aargange, „Magaſin for patriotiſke Skribenter“, et Ugeblad, en Frugt af Skrivefrihedens Periode, „Literaturens Paketbaad“, et Ugeblad, 2 Aargange, „Avis for Børn“, et Ugeblad, 4 Aargange, „Avis for Bønder“, et Ugeblad, 1 Aargang,

„Patrioten", et Ugeblad, 1 Aargang o. ſ. v. Men ingen af disſe periodiſke Skrifter opnaaede ſaa ſtor en Udbredelſe og ſaamegen Livsvarighed ſom den af Holck i 1772 paabegyndte „Aftenpoſt". Denne fortjener ogſaa en nærmere Omtale.

„Aftenpoſten" blev paabegyndt den 17. Januar 1772, netop den ſamme Dag, hvor Hofrevolutionen gik for ſig, og Struenſee og Brandt bleve fængslede. I Bladets Indledning angives Aarſagen, hvorfor netop denne Dag valgtes til Bladets Begyndelſe. „De ſtore og betydelige Forandringer, ſom gik for ſig ved Hoffet paa denne Dag, bør ſtaa til en ævig Erindring om Guds beſynderlige Varetægt over det kongelige Huus, og de Nordiſke Riger; men den ſildigſte Efterſlægt bør have Del i vor Glæde, og denne Dags Tildragelſer være endog dem hellige. Vi have derfor optegnet disſe Forandringer, for at blive os og Efterkommere i en vedvarende Erindring; for at paaminde os om, hvor ſtor den Frelſe har været, hvilken det viſe Forſyn paa denne Dag har ſkiænket os, og hvor ubetalelig en Gield af Taknemmelighed vi ere Verdens ſtore Beherſker ſkyldig." Man kan deraf ſlutte, paa hvilken Maade det nye Blad betragtede denne Begivenhed, hvis Enkeltheder og Følger det ogſaa meget udførlig ſkildrede gjennem en lang Række Numre og derved yder et temmelig værdifuldt, ſkjønt meget enſidigt behandlet Stof til Benyttelſe af ſenere Hiſtorieſkrivere. I Overensſtemmelſe med denne Opfattelſe bleve Struenſee og Brandt ſtemplede ſom ſtore Forbrydere, der havde ſøgt at ødelægge Landet og misbrugt Kongens Tillid paa den ſkammeligſte Maade, hvorimod Enkedronning Juliane Marie, Arveprinſen og disſes Kreaturer, ſaaſom Eickſtedt, Køller-Banner, og andre, der havde ſtaaet i Spidſen for Revolutionen, bleve hævede til Skyerne ſom Mænd, hvem Landets Frelſe alene ſkyldtes. Dette Stof, der naturligvis i høi Grad interesſerede Samtiden, iſær da det var behandlet paa en Maade, der maatte falde i dens Smag, udgjorde det væſenligſte Indhold af „Aftenpoſten'"s første Aargang. Saaledes meddelte den bl. a. en meget udførlig Fremſtilling af Henrettelſerne paa Nørrefælled, en Samtale mellem Struenſee og Brandt i de Dødes Rige, flere Breve vedrørende Revolutionen o. ſ. v.

Men desuden var der ikke saa lidt Andet, sigtende til „uskyldig Frydsopvækkelse“, og til at gjøre „Aftenposten“ til „gode Sæders Talsmand, Daarlighedens Forhaaner og Revser, huslig Lyksalighedss-Sceners Skildrer, Fordommes Modstander“, som det hed i Programmet. Det moraliserende Element blev givet i Skikkelse af Samtaler, af Fortællinger, af dramatiske Skitser, og Uskikke og Laster bleve tugtede, i Reglen paa en godmodig Maade. Ved at gjennemgaa alene den første Aargang af „Aftenposten“ vil man kunne faae ret anskuelige Billeder af Levevis, Klædedragt og huslige Forhold i Datiden. Der var Kaffediskurser, hvor Bysladderen, Familieskandaler, Tjenestetyendekvaler afgav rige Emner, der var et „Børne-Speil“, hvor Alt, hvad der vedkom Børns Opdragelse, blev drøftet. „Tilskueren“ omhandlede inden- og udenlandske Nyheder. Der var et „Handels-Arkiv“ og et „Almennyttigt Magasin“, og Dagens Nyheder bleve fortalte under Rubriken „Byrygter“, hvorved Udgiveren paa Forhaand værgede sig imod, at Alt, hvad der saaledes fortaltes, var ganske paalideligt. En egen Rubrik meddelte mere notable Forlovelser, paa en vis Maade et Unicum i vor Journalistik, og der var Anekdoter, Gaader o. s. v. Man ser saaledes, at Stoffet ikke alene var meget righoldigt, men ogsaa skikket til at tiltale de Klasser af Læsere, især Almuen, hvorpaa Bladet nærmest var beregnet.

For at give et nærmere Begreb om Indholdet skal jeg omtale nogle Enkeltheder. I den første Aargang var der en Vægter-Dagbog, der i mange Partier giver en vistnok temmelig træffende Skildring af Kjøbenhavn ved Nattetid. Der er Værtshusspektakler, Transport af drukne Folk til Raadstuen, Splid og Slagsmaal mellem Ægtefolk, hvortil Vægteren kaldes som Mellemmand, Tyveri og Indbrud. Det lader overhoved til, at Moraliteten i vor gode Hovedstad i de fleste Retninger dengang stod paa meget svage Fødder. Heller ikke var Ordenens Haandhævere videre paalidelige. Vægteren lod de Spektakelmagere gjerne slippe, som stak dem nogle Skillinger i Haanden, men helst søgte de at fritage sig for alt Ansvar ved at faae sig en sød Slummer i en Kjælderhals. Blandt Indvaanernes Forlystelser var en Tur til „Kirstens Pils Kilde“ en

af de mest yndede. En Skildring af St. Hansdags Kildereiser viser, at man allerede dengang forstod at behandle et Æmne i Feuilletonstil. Det hedder deri:

„Man taler hele Aaret igjennem om St. Hansdag — den behageligste og mærkværdigste Dag! Kieresterne sætter hinanden stevne — Mødrene slaar sig ret løs den Dag, og Fædrene glemmer da alle deres Bekymringer. — De yndige Piger ifører deres prægtige Amazonedragter — og intet er deri at beklage, uden de for langt need i Øynene siddende Soelhatte. De ældre Mødre aflægger den Dag al deres Alvorlighed — og den Iver, hvormed de ellers forfægter for Fædrene Umuligheden i at kunne tillade deres Døttre det, som de i deres Ungdom helst ønskede, glemmer de nu rent i deres egen Begiærlighed efter at komme til Kilden. De unge Herrer, som hele Foraaret dresserer deres Heste, at de kan skiere de yndige Caprioler for Amazonernes Phaeton, som de selv skierer op om Vinteren paa Ball og paa Maskerade, disse svinge dem nu i Sadlen med deres medfødte Færdighed, og sætter med en uovervindelig Grandesse Sølv- eller Jernsporene i Siden paa Hesten, som forstaaer sin Herres Villie, og stiger i Veiret med en modig Manke og en hvinende Tone. — Til Fods gaaer, kryber og løber de som ikke kan kiøre." — Derefter følger i samme Tone en Beskrivelse af de forskjellige Grupper, der gjæste Kirsten Pil. „Her sad — hedder det saaledes — et ærværdigt Selskab langt fra de andre med en Madpose i Midten og en dygtig Bimbel. De syntes ret at studere den sceptiske Philosophie i en vis Henseende og i al Rolighed drak hinanden til indtil de alle faldt i dyb Søvn. — Hist regierte Glæde og Lyst — Munterheden, den unge flanevurne Gudinde, som er klædt i løse Klæder, stod malet i hvert Øye paa dem. — Det var to tyske Herrer og to Jomfruer — de drak lystigt, og saavidt jeg kunde mærke, drak de deres Kreditorers Skaal. Det er kristeligt at elske sine Fiender! — Hvem er dette Par, som med lange Skridt søger ind til det tykke af Skoven. — Den Hurtighed, hvormed de iler, synes at give tilkiende den Vigtighed, af hvilken deres Forretninger ere — Flyv nu min Geist — tag en anden Omvei — for at træffe dette ilende Par — Under et skyggefuldt Træ — lig det Eva for-

førte Adam ved ſatte dette Par ſig ned og i de meſt kiælne Udtryk ſvor hinanden ævig Troſkab — hvilken ſand Nytte af Kildreyſen!" —

Gjenoprettelſen af Livgarden, ſom af Struenſee var ophævet, omtales i en Kaffe-Diskurs paa følgende Maade: „Saae du, ſøde Ma Soeur! det herlige Chor, ſom Forgangen Fredag gjorde deres Optog paa Ridebanen, i deres prægtige og nye Mondur. — Ja viſt Ma Soeur! mener du vel, at jeg mere end alle andre Folk ſkulde ſidde inde, naar ſaadan noget paſſerer i Kjøbenhavn — maa du ikke tilſtaa, at intet kan optænkes ſmukkere end diſſe Folk, fra Officiereren til den Gemene — de var jo ſom een Mand, og det meget Sølv, ſom deres Klæder ere beſatte med, forblindede mine Øyne ſaaledes, at jeg . . . . ah Ma Soeur, jeg drømte ma foi hele Natten om det — ja, men hvad ſiger vi da, om de prægtige hvide Fiedre, ſom vayede i Hatten paa de nette og pyntede Officierer. Oh ja, Ma Soeur! vi ſtakkels Fruentimmer ere kun enfoldige, og allerhelſt ſaadanne ſom jeg, der ſeer aldrig ſligt ude paa Landet, men det kan jeg forſikkre, at i hvor tosſed jeg end er, ſaa kunde jeg dog meget got ſee, at det klædede uforlignelig." — Saa omtale de to Sladderſøſtre det Indtryk, ſom Kongens Perſon (Kriſtian den Syvende) gjorde paa dem. De ſaae ham ſom Konge, Fader, Soldat, i al hans Majeſtæt, de kunde ikke ſe ſig mæt, og Glædens Taarer betog dem næſten dette behagelige Syn.

I ſenere Aargange af „Aftenpoſten" var Indholdet inddelt i forſkjellige Rubriker: Kirke-Poſt, Ægteſkabs-Poſt, Hus-Poſt, Hiſtorie-Poſt, Landvæſens-Poſt, Medicinſk-Poſt, Fabel-Poſt o. ſ. v. Hus-Poſten, ſom næſten altid beſtod af Samtaler, giver ret træffende Skildringer af Samfundslivet i Kjøbenhavn i Datiden, og Werlauff har ogſaa i ſine „Erindringer" fremhævet, at „Aftenpoſten" i ſaa Henſeende afgiver en fortrinlig Kilde til Kundſkab derom. En ſaadan Hus-Poſt findes i næſten hvert Numer, og det er overraſkende at ſe, hvilken Afveksling man har forſtaaet at give det her behandlede Stof. Som en Prøve anføres følgende Samtale:

„Men Kone! kan Du da aldrig overtale dig til at heye dig en Smule? du gaar den ene Dag ſom den anden, i et og det ſamme Skind. Skiørterne er du færdig at tabe; Sættet holder Couleur

med din Contuche og Facon efter Senge-Gardiner. — Du er dog en underlig Een! jeg kommer jo til ingen, og ingen kommer til mig, og for hvem skulde jeg da stadse? — Om aldrig for andre, saa for din egen Skyld. Af din Sludskevorenhed flyder saa megen anden Uorden i Huset, som ofte gaar til Soagtighed. Thi den der ikke kan see sig selv at være snavset, den kan heller ikke see Snavset omkring sig i Huset. — Holder jeg da ikke reent og pent i min Stadsestue? — Jo! jeg saae det forleden Dag. Det groveste af Støvet var af Bordet, men mit Navn kunde jeg male i Vinduerne. Silkebaand vare Sengegardinerne bundne op med, men Spindelvæverne sat inden for Hiørnerne i Sengen. Gulvet var feyet i Flammer midt paa, og i Krogene laae fiorgamle raadne Æbler og gamle Skoe. — Jeg kan aldrig lade dig komme i den Stue, Mand! for immer saa er du saa grandseende. — Saa mend, min Kone! der behøves næsten kun et halvt Øye for at see det Snavs, som tager overhaand. Kan jeg begribe, hvor du, som en ung Kone endnu, kan falde til saadanne Yderligheder? For 6 Aar siden, da du endnu var Jomfru, da havde du Navn for den peneste Jomfru, og skal jeg sige hvad jeg tænker, saa syntes du virkelig at være en pen Pige, thi det var dette, der drog mine Øyne først til dig, og nu . . . — Saa var jeg saa kiøn i dine Øyne? din lille Stakkel! ja, skal jeg sandt sige, saa gjorde jeg mig i de Dage megen Umage for at være net og galant; men min Hierte, da var jeg ugift, da var jeg ung, og hvad giør man ikke for at blive yndet! Naar man bliver gift, saa bryder sig ingen om, enten man er pen eller ikke. — Hør, Kone! jeg havde aldrig ventet, at du havde røbet en saa stor Taabelighed. Bør du ikke giøre noget for din egen Ære? eller paaligger dig det ikke mere som en Pligt at behage din Mand? Vel bryder jeg mig lidt om Rengiøren, og Afbørsten og Feyen og Udstøvning, men jeg kan derfor ikke lide, at min Kone vil være saa ligegyldig: det Snavs og den Uorden, jeg ikke kan see, det bør hun kunne see og ikke taale. Men saa gaaer det! de peneste Piger bliver som oftest de skidneste Soer. Vi pranger i Foraarsdagen for at falme om Efterhøsten. Vi har Lyst til Pragt, men ikke til Reenlighed; og Reenlighed udgjør dog den største Ziir for Kiønnet. Naar jeg ser et

meget ſmukt udſtafferet og pent ungt Fruentimmer, ſaa kan jeg ikke nægte, at der opſtaar den Nysgjerrighed hos mig, at jeg gad vidſt, hvorledes der ſtaar til i hendes Sove-Kammer. Jeg er forſikret paa, at hos mange af vore Nymphер, ſom pranger paa vore Spaſereſarter eller i Selſkaber, med alt det ſom galant er, ſkulle vi kanſke finde Nattrøyerne paa Kanapeen, Sko og Skiørter, Tællelys og Topee-Kamme i en Fricaſee paa Stole og Borde! — Ja, du kan ſnakke Mand."

Det Anførte kan ſikkert gjælde ligeſaa godt nu ſom dengang.

Men den ſtørſte Virtuos i at variere et og det ſamme Thema var dog ſelve Agent Holck, hvor han fremtraadte ſom navngiven Forfatter. Til de forſkjellige Veldædighedsværker han ſtiftede, og hvorom ſenere mere, ſamt til andre velgjørende Formaal modtog han i Egenſkab af „Adreſſeavisen"'s og „Aftenpoſten"'s Udgiver ſtadig milde Gaver, for hvilke han da aldrig undlod at takke, og næſten altid paa Vers. Hvad han i ſaa Henſeende var iſtand til at præſtere og i hvilket Omfang, derpaa kan ſom en enkelt Prøve anføres, at han i „Aftenpoſten" for 19. Marts 1779 rider tre Gange ſin Pegaſus i ſamme Anledning. En Giver, ſom med det Ønſke „Gud ſtyrke mig i min høye Alder" ſender 3 Mk. til ſyge Sengeliggende, takkes med følgende Vers:

„Gud ſtyrke din Alder, han være din Stav,
Til mæt ud af Dage dig aabnes din Grav."

En anden Giver, ſom ſkænker 3 Mk. „for Befrielſe fra et bagtaleriſke Folks Omgang", ſvarer Holck:

„Omgang med dem, hvor kun Venſkab er Skyggen,
Som ſværter, ſaa ſnart man kun vender dem Ryggen,
Er bedſt at vi undgaae; jeg kiender ſelv viſſe,
Man opſøger Bedre, hvor finder man diſſe?"

Og en tredie Gave af 5 Rdlr. til Syge og Sengeliggende beſvarer Holck med følgende Vers:

„Følelſen ſmelter, naar man ret betragter,
Syge paa Lofter, ſom faa ikkun agter,
Kiødet borttørret, Beenraden tilbage,
Pialter ved Pialter, elendige Dage,
Foldende Hænder, en ventendes Død,
Kort, alt hvad der findes er Jammer og Nød,
Forpinede under den ublide Stierne,
Hav Tak du ſom ſendte, jeg deeler det gierne."

Et Par andre Prøver fortjener at meddeles:

For en Rdlr., ſom en Mand ſendte til Sygekaſſen fordi han var bleven af med en Skarns Amme, ſom før vilde tigge end have gode Dage, takkede Holck i følgende Vers:

„En Amme kan Ondſkab i Alenvis maale.
For Barnets Skyld ofte man meget maa taale.
Men Giveren ſlap det ſaakaldte Skarn;
Jeg ønſker en bedre igjen til hans Barn.
Jeg takker og den for de tvende Rigsdaler
Som Gud viſt in duplo tilbage betaler."

En „ſtoragtig" Tjeneſtepige havde „med Foragt" afſlaaet 3 Mk., ſom hendes Husbond vilde give hende da hun forlod ſin Tjeneſte. De ſendtes til Holck for at han kunde give dem til 3 Nødlidende, og han kvitterede derfor med følgende Vers:

„Hun kan maaſke komme, ſom nu var ſaa knips,
Engang til at raabe med Reier og Ribs.
Men Intet foragte af lidt eller ſtort,
Som denne Mammeſelle nu nylig har gjort."

Den Anviſning paa Himlen, der ſkulde betale Gaven in duplo eller mere gav formodentlig Weſſel Anledning til at ſende ham følgende Vers:

„Agent Holck,
De Fattiges Tolk,
Sygekaſſens Patriark!
Jeg dig ſender her en Mark,
I det Haab, at Himmelen
Giver en Dukat igjen."

Ligesaa utrættelig og ligesaa alsidig var Holck i at forfatte Digte i Anledning af Fødselsdage, Bryllupper, Dødsfald osv., og baade „Adressedavisen", „Aftenposten" og andre af ham udgivne Blade vrimle af deslige poetiske Udgydelser af hans Muse. Hæder og Ros udstrøedes med gavmild Haand, og tillige forekommer der mange kuriøse Ting i hans Digte. Saaledes sluttede han et Sørgedigt over en Mand ved Navn Christian Esmarck med følgende Vers:

„Jo mindre man færdes, jo mindre man kiendes:
Jo jævnere Handel, jo mere betrygt.
Arbeidsomme Hænder Velsignelse sendes,
Naar man har fornuftig paa Grundvolden bygt.

Saa giorde vor afdøde Esmarck, som døde,
Han listed' igjennem med Lykke og Held.
Hans Huus efterlades saamænd ikke øde,
Nei, der er god Velstand og slet ingen Gield."

I en Vise, som han skrev til Ære for en Mand ved Navn Christian Lihme, der var bleven udnævnt til Kammerraad, omtales Aarsagen til denne Udnævnelse saaledes:

„Han, som bibragte Sukkervandet
At det fik Brændevinens Kraft;
En Handelsgren, som nys i Landet
Vi ei tilforn har havt."

Denne Vise fandt Wessel og nogle andre Spøgefulge saa morsom, at de lod den aftrykke og falbyde af Visekjærlinger paa Gaderne. Holck, som paa egne og Lihmes Vegne følte sig meget krænket derved, skrev et Digt i „Aftenposten", hvori det hedder:

„Mit Vers er en Mand til Ære skrevet,
Jeg med Forundring bliver vaer,
Er til en Gadevise blevet,
Som har gjort ham og mig til Nar.

Thi Verset har nu Visetone
Og trykt i Visearks Format,
Falbudt af en Sælgekone
Og synges af Matros, Soldat" osv.

Herpaa ſvarede Weſſel med følgende Digt:

Brev til Agent Holck.

Hvis Rummet det tillader
I Aftenpoſtens Blader
Jeg beder Syges Fader!
Du dette trykke lader:
Til Sygekaſſen nok en Daler
Jeg dig da ſtrax betaler.

Jeg, ſom er Degn af Profeſſion,
Og Meſter i at tygge Troen
I fattig' Skoledrenge,
Jeg ſender — i min Helbreds Navn,
Til Holckes Sygekaſſers Gavn,
Som, leider! altid trænge
Til Næſtens Penge.

Jeg ſender, ſiger jeg, en Skiærv.
Gud frelſe Kaſſen fra Fordærv
Og Skumulanters Gloſer!
Som tidt forfølge Stifteren,
Fordi han nu og da en Ven
I ſine Skrifter roſer
Men aldrig ſkoſer.

Jeg læſte nylig nogle Vers,
Som ſyntes vel at være Skierts,
Men dog med Folk raillere;
Ret ſom man kunde frit paa Rim
Tilſideſætte al Eſtim
Mod Mænd, ſom mange mere,
End jeg, ſkattere.

Nu ſkielder Autor een for Fat,
Som ſkrev lidt Løier om en Kat:
Mon Sligt ham Roes indrenter?

Og ſtrax meer driſtig i ſin Sang
Han ſpøger fri med Folk af Rang,
Jeg ſeer, hvor mindſt jeg venter,
Talt om Agenter.

Men vogt du dig, Hr. Kritikus!
At jeg ſkal ei „Minervam sus“
Paa dig faa appliceret;
Veed du hvad Dadleren er værd?
At røres af mit Skoleſværd;
Den Cuur tidt repeteret
Har fleer cureret.

Dit Vers er ellers ganſke ſmukt;
Alleneſte med mere Tugt
Du nævner Profeſſorer
Og Mænd, ſom kan i Poeſie
Og meer veilede dit Genie;
Der bør, ſaavidt kan ſpores,
Først lære Mores.“*)

IV.

Den nævnte Mani hos Holck i Forbindelſe med deslige Kontroverſer, ſom de her omtalte, bidrog til at udbrede Latterlighedens Præg over Manden og derved at nedſætte ham i hans Samtids Omdømme. Dog var der ogſaa Stemmer, der hævede ſig til hans Forſvar mod den Ubilligheð, hvormed han fra flere Sider blev bedømt og behandlet. I den almindelige danſke Literatur-Journal 1780 læſes en Anmeldelſe af den af Holck udgivne Haandbog til Danſkens Retſkrivning, hvori det hedder: „Hr. Agent Holck, denne meget miskjendte Mand, har ved dette lille Skrift atter ſøgt at forøge den megen Nytte, ſom han nu i ſaa mange Aar har ſtræbt at virke i ſin Cirkel. Det er dog unægteligt, at denne vor Medborger har ſtiftet megen Gavn. Vi ville her ey tale om hans mange Stif-

*) Johan Herman Weſſels ſamlede Digte, udgivet af A. E. Boye, 3. Oplag, 1861.

telſer, for Ungdommen, for Syge og Sengeliggende, Stiftelſer, ſom vedligeholdes forunderlig uden Fond, blot af Medborgernes Gavmildhed, hvilken Hr. Holck maa have kiendt meget godt, at han vovede at lægge Plan til Stiftelſer, ſom allene beroede paa den — —; men vi ville tale allene om den Nytte, han har ſtiftet i Videnſkabernes Rige. Ja, der ogſaa har han ſtiftet Nytte og megen Nytte; thi kan der tænkes ſtørre, end at udbrede Oplysning blandt Almuen. Med megen Føye har man gjort de Lærde den Bebreidelſe, at de ikkun ſkrive for Lærde, og at deres Lys altſaa ſtedſe bliver ſat under Skjeppen; men disſe Bebrejdelſer have ikke frugtet meget: de Lærde ere engang vante til at tænke videnſkabelig, de ere ſaa bekiendte med Tingene, de ſkrive om, at de forudſætte det ſamme hos deres Læſere, og derved blive Sandhederne i deres Bøger kun til for dem, der ſom ofteſt ikke trænge dertil, medens Almuen faaer ſaa godt ſom ikke et Glimt af Straalerne, de dog ſøge at udbrede. Naar man derimod ſeer paa de fleſte af de ſmaa Bøger, ſom Hr. Agent Holck har ladet trykke, ſaa ere de enten til almindelig Nytte eller tjene til at bibringe Almuen Ideer, ſom den uden ſlig Foranſtaltning næppe havde faaet. Didhen regne vi iſær „Aftenpoſten", dette ſaare nyttige Blad, ſom fører Læsning ind i Kjælderne, og under Vehiculum af Løyer har Moral og Undervisning i ſig; iſær ere Gadepoſten og Huuspoſten ſom ofteſt ſaare gode, de indeholde meſt Almue-Moral, Almue-Satire, og endog den mere Oplyſte læſer dem med Fornøyelſe, da de fleſte ere ſkrevne med en Slags vittig Naivitet, ſom aldrig mishager. Ubilligt derfor, at den Mand ikke hædres, men tværtimod ringeagtes juſt for det, hvorfor han burde berømmes, at han nemlig udgiver Skrifter for Almuen og ikke for den Lærde eller for veloplyſte Lægfolk."

At denne Dom er retfærdig er allerede godtgjort ved det Foregaaende og er ogſaa, ſom vi tidligere have berørt, ſtadfæſtet for „Aftenpoſtens" Vedkommende af en høitfortjent Videnſkabsmand, afdøde Werlauff. Forøvrigt tilkommer en væſentlig Del af denne Ros Holcks faſte Medarbeidere i „Aftenpoſten" Emanuel Balling, Niels Prahl og Paſtor J. G. Birch. Balling var Hovedforfatteren, men at Holck dog var den ledende Aand, viſer ſig deri, at „Aften-

poſten", da den efter hans Død gik over til Balling og ſenere til dennes Søn, tabte ſig betydelig og tilſidſt maatte ophøre i Begyndelſen af indeværende Aarhundrede. I 1816 begyndte Boghandler Bœken et Blad af ſamme Navn, men det var kun en ſvag Skygge af ſin Forgænger og ophørte efter et Par Aars Forløb.

Naar Anmelderen i „Danſk Literatur-Journal" tillige fremhævede Holcks Fortjeneſter i andre Retninger, ſaa ſkal jeg endnu omtale diſſe i Forbindelſe med, hvad der tidligere derom er anført. I Aaret 1771 ſtiftede han fem Friſkoler for hjælpeløſe Børn af begge Kjøn. Det havde ſmertet Holck meget at ſe den Mængde fattige Børn, der løb tiggende om i Kjøbenhavns Gader og Huſe og uden at lære Noget bleve grundfordærvede. Han indſaae, at der alene kunde bødes herpaa ved at ſkaffe deslige Børn fri Undervisning. Planen var, at der ſkulde oprettes og vedligeholdes Friſkoler ved privat Velgjørenhed, og det lykkedes ham ogſaa ved indtrængende Foreſtillinger i den Grad at ſtemme Publikum gunſtig for Sagen, at han en Maaned efter ſaae ſig iſtand til at oprette tre ſaadanne Skoler for 180 Børn, nemlig en tyſk og en danſk i Kjøbenhavn og en danſk paa Kriſtianshavn, ſamt efter et Par Maaneders Forløb at forøge dette Antal til fem. I diſſe Skoler blev der undervиſt i Religion, Læsning og Skrivning ſamt i forſkjelligt Haandarbeide. Holck arbeidede ufortrødent for Skolerne, der ſom anført alene beſtod ved privat Velgjørenhed, og denne derfor idelig maatte holdes i Aande. Hvor ſmukt dette Foretagende var, behøver vel ikke at paavиſes; mange fattige Børn bleve derved frelſte for Samfundet, og Erkjendelſen af den Nytte, Skolerne ſtiftede, bevægede ogſaa omſider Kjøbenhavns Kommune til at underſtøtte dem. Tilſidſt gik de ind under Magiſtratens Beſtyrelſe, og paa en vis Maade kan Holck betragtes ſom Stifteren af Kjøbenhavns Fri- og Fattigſkoler.

Men Holck blev ikke ſtaaende derved. Da han ſaae, at diſſe Skoler for fattige og forældreløſe Børn fandt ſaa god Fremgang, henvendte han Blikket paa ſaadanne Børn af Forældre, der, hørende til de bedre Klaſſer, ikke havde Evne til at lade dem faae den fornødne Skoleundervisning. I 1775 udſtedte han en Plan til Oprettelſen af en Gratiſtſkole for Drengebørn, der ſærlig kom iſtand

ved at en Del Mænd tegnede sig for et Bidrag af 5 Mk. maanedlig, og ved at Frimurernes Selskab tillige ydede et aarligt Bidrag. Desuden indkom der hyppige Bidrag, hvis Anmeldelse i „Adresseavisen" og i „Aftenposten" altid vare ledsagede af Holcks versificerede Tak. Et Par Maaneder efter saae han sig istand til at oprette en lignende Gratistskole for Pigebørn. Disse Skolers gode Indretning og store Nytte blev saa almindelig anerkjendt, at flere formuende Folk fik Lyst til at faae deres Børn undervist paa lignende Maade og derfor opfordrede ham til at stifte en saadan Skole, hvor Undervisningen blev betalt. Følgen var, at han i sin egen Bopæl i Vimmelskaftet indrettede et Institut, som han med Hensyn til den i 1776 udgivne Lov om Indfødsretten kaldte „Indfødsskolen". Der var særskilte Klasser for Drenge og for Pigebørn, og i Forbindelse dermed indrettede han en Pogeskole for de mindste Børn. Alle disse forskjellige Institutter stod under Ledelse og Tilsyn af ansete Geistlige og Videnskabsmænd. Mindst heldig var Holck med et Institut, som han et Par Aar før sin Død oprettede, nemlig en Undervisnings- og Opdragelsesanstalt for fornemme og formuende Mænds Døtre, altsaa omtrent noget lignende som de nuværende saakaldte høiere Dannelsesanstalter. Dette Institut kom nok i Gang, men fandt kun ringe Deltagelse hos Publikum, og det maatte efter et Aars Forløb nedlægges.

Men foruden alt dette gav han tillige Stødet til forskjellige andre nyttige Indretninger. Saaledes skyldes Husenes Numerering i Kjøbenhavn 1776 hans indtrængende Forestillinger dels i „Adresseavisen", dels i den af ham udgivne Veivisер. At han oprettede en agende Post mellem Kjøbenhavn og Norge, er forhen omtalt. I 1769 overdroges det ham at bringe det kgl. Stats-Lotteri (nuværende Klasselotteri) i Gang, og ligeledes blev hans Hjælp benyttet ved Oprettelsen af Tallotteriet i 1771. Ved hans Initiativ oprettedes det juridiske Selskab og det typografiske Selskab, der begge bestod i en længere Række af Aar. Endelig udarbeidede han i 1777 en Plan til et „Flittighedshus af let Haandarbeide for ledige Hænder", men, saavidt vides, blev den ikke realiseret.

Det Anførte vidner ikke blot om en overordenlig Driftighed, men ogsaa om, hvor meget Holck i flere Henseender var forud for sin Tid. At han ved sine mange Foretagender og Projekter mere havde til Formaal at stifte offentlig Nytte end at gavne sig selv, fremgaaer af disses Beskaffenhed. Efterat han havde været nødsaget til at afhænde Adressekontoret og Adresseavisen, bestod hans Indtægter væsenlig i det Overskud, som „Aftenposten" og de andre af ham udgivne eller forlagte Blade og Skrifter indbragte, og da hans Familie var meget stor, lykkedes det ham ikke at samle nogen Formue. Han erfjendte ogsaa, at han bestandig havde sørget mere for Andre end for sig selv og for sin Familie. Hans utrættelige Arbeidslyst og store Flid, der naturligvis var forbunden med ikke ringe Aandsanstrængelse, bevirkede, at han i de sidste Aar af sit Liv led af nervøse Smerter, der især viste sig i en haardnakket Hovedpine. Lægerne raadede ham til en større Hvile, men det vilde han ikke indlade sig paa, og Følgen var da ogsaa, at han i 1779 blev angrebet af et apoplektisk Tilfælde, hvoraf han vel kom sig, men som dog efterlod en Svækkelse, der i Forbindelse med en Forkjølelse, han havde paadraget sig ved i Frue Kirke under Gudstjenesten at staa paa de kolde Fliser, Aaret efter paadrog ham et nyt apoplektisk Tilfælde, der fuldstændig undergravede hans Aands- og Legemskræfter og betog ham Evnen til at arbeide. Han levede nok endnu et Par Aar, men kun som en Skygge af, hvad han tidligere havde været, og den 2. Marts 1783 hensov han stille og rolig, 59 Aar gammel. Et meget talrigt Følge af alle Samfundsklasser ledsagede ham til hans sidste Hvilested paa Nikolai Kirkegaard. Paa Pladen af hans Ligkiste var der en Indskrift, hvoraf følgende fortjener at anføres: „Han har stiftet meget Godt og var en virksom og ægte dansk Mand. Af hans Stiftelser florere især: Adresse-Contoiret, Syge-Kassen, Friskolerne, Gratistskolen. De Fattige havde i ham en velgjørende Talsmand." Dernæst fulgte følgende Vers:

„Utrættelig Hans Holck var her til Andres Nytte:
Men derfor Verdens Gode blev Hannem ei til Bytte.
Dog er Han evig nu i Saligheden rig;
Og Gud vist glæder dem, Han efterlader sig."

Kommandør Peter Norden Sølling og Bombebøssen.

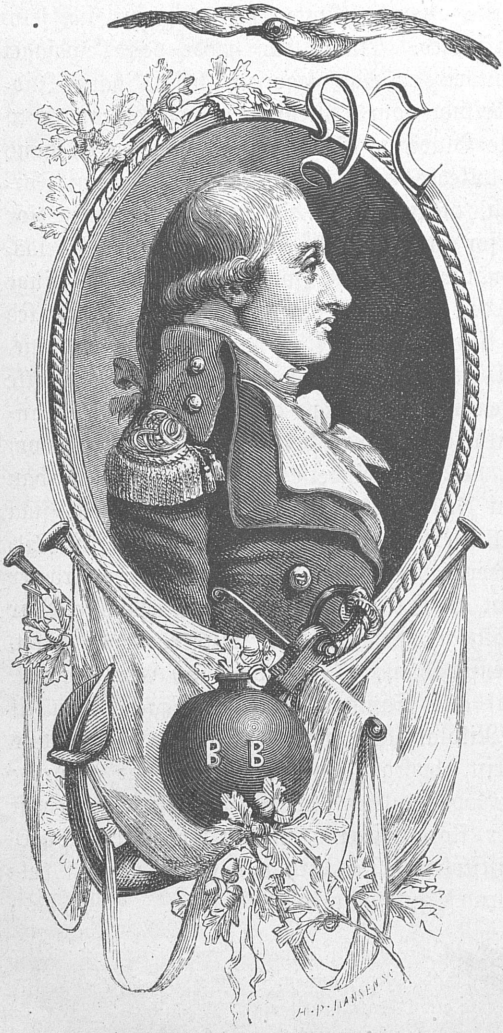

Vaar de gamle Sømænd, som have Fribolig i Bombebøssen i Brogade paa Kristianshavn, føle sig hyggelige og vel tilmode ved saaledes paa deres gamle Dage at være komne i en sikker Havn, nogenlunde fri for Næringssorger, saa vide de vel, at det egenlig skyldes Kommandør og Vaterskout Peter Norden Søllings smukke Bestræbelser, men faa af dem vide hvad denne Sølling var for en Mand, og denne Uvidenhed kan ogsaa antages at være tilstede hos de Allerfleste baade i hans egen Stand og udenfor samme. Mindet om denne Mand, hvis Fortjenester ogsaa gaa i en anden Retning, fortjener sikkert at opfriskes, og dertil er det Efterstaaende bestemt.

Peter Norden Sølling var en Søgut af den gamle Race, hvoraf der endnu under den mere forfinede Civilisations Indflydelse kun findes faa Rester hos os — jævn, ligefrem, munter, fuld af Lune, og, naar det kneb, uforfærdet. Han blev født i Kristianssand i Norge i Aaret 1758. Faderen var Kapitain i den dansk-norske Marine, og Sønnen bestemtes til at gaa samme Vei, hvortil han allerede fra Barnsben viste stor Lyst. Allerede som ung Dreng færdedes han i en lille Seilbaad paa Søen, som han godt forstod at styre; men dette var nær bekommet ham ilde. I en pludselig opkommen Storm kuldseilede Baaden, og han vilde ufeilbarlig være druknet, dersom der ikke var kommet Hjælp fra Land. I en Alder af 11 Aar kom han paa Søkadetakademiet i Kjøbenhavn, hvor han gjorde hurtige Fremskridt og tillige var meget afholdt af sine Kammerater ved sit livlige og lystige Væsen og ved sin store Godmodighed. Han deltog i deres overgivne Spillopper og var ikke sjældent Anføreren. Undertiden tildrog han sig Irettesættelser for sine Skjælmsstykker og for sin Tilsidesættelse af den strenge Disciplin, men i Reglen blev der set igjennem Fingre med ham paa Grund af hans aabne Karakter og hans store Flid. Han bestod ogsaa baade den theoretiske og praktiske Examen paa en hæderlig Maade. I 1776 blev han Sekondlieutenant, i 1783 Premierlieutenant, og foretog da adskillige Reiser til Kina med det asiatiske Kompagnis Skibe, hvorved han lagde Grunden til en anseelig Formue; i 1789 blev han Kapitainlieutenant, i 1796 Kapitain og 1804 Kommandørkapitain.

Man ser saaledes, at han meget hurtig avancerede, hvad der utvivlsomt skyldtes hans Fortjenester. Som født Normand var han ansat ved den norske Flotille og deltog i Krigen mod Englændernes Krydsere, Konvojer og Handelsskibe. Enkelthederne herom ere dog ikke bekjendte, men at Sølling derved holdt sig bravt, fremgaaer af den Omstændighed, at han i 1812 blev udnævnt til Kommandør i Flaaden.

Under sit Ophold i Norge havde han Leilighed til at blive bekjendt med den usle Tilstand, hvori Lodsfartøierne befandt sig. Det var ikke sjældent, at de brave Folk, der forrettede Lodstjenesten, satte Livet til, fordi de Fartøier, hvormed de maatte gaa ud, undertiden i

det haardeste Veir, vare gamle og brøstfældige. Dette var især Tilfældet paa Norges Vestkyst. Betagen af dyb Medfølelse, søgte Sølling at raade Bod derpaa. Han konstruerede nu Modellen til en ny Slags Lodsbaad, et Dæksfartøi, der var passende for disse Farvande og ydede den fornødne Sikkerhed. Modellen indsendte han til Admiralitetet, ledsaget af en udførlig Fremstilling af Forholdene, og han havde den Tilfredsstillelse, at Baaden fandtes meget brugbar og at Regeringen beordrede dens Indførelse. I Begyndelsen mødte den nye Lodsbaad betydelig Modstand endog hos selve Brugerne, der holdt paa det Gamle, men efterhaanden trængte den igjennem og blev ikke blot benyttet som Lodsbaad, men ogsaa som Fiskerbaad og fandt tillige Anvendelse paa Redningsstationerne. I Laurvig blev der anlagt et lille Skibsværft til disse Baades Bygning, og Sølling var selv den Første, der gik ud med en af dem i en forrygende Storm. Det er næppe overdrevent, naar det anføres, at mange Hundreder af Menneskeliv ere frelste ved Søllings Opfindelse. Han blev ogsaa i Erkjendelsen heraf i 1809 udnævnt til Ridder af Danebrog. Endnu er paa Norges Vestkyst Peter Norden Søllings Navn i friskt Minde.

Aaret 1814 var et haardt Prøvelsesaar for ham som for saa mange Andre. Danmark havde mistet Norge, og alle Embedsmænd og Officerer af norsk Fødsel bleve afskedigede, medmindre de ønskede fremdeles at blive i dansk Tjeneste. Sølling havde en haard Kamp at bestaa med sig selv. Han hang ved Norge, hvor han var barnefødt, og hvor han havde tilbragt de fleste Aar af sin Levetid, men paa den anden Side var han Danmark og Frederik den Sjette meget hengiven, og desuden vilde han nødig tjene under Sverrig, thi Norges Afstaaelse blev af de fleste dengang betragtet paa den Maade, at det vilde ganske komme til at staa under Sverig. Han tog en rask Beslutning, forlod Norge, reiste til Kjøbenhavn og søgte strax Audiens hos Frederik den Sjette. Kongen, som kjendte ham godt, modtog ham meget venlig, takkede ham for det Bevis paa Hengivenhed for Danmark, han havde ydet ved at opgive sin Stilling i Norge, hvor hans Ansættelse dog var ham sikret, da der vanskelig kunde blive en til hans Rang svarende Plads i Danmark,

især da han jo nu befandt sig i en temmelig fremrykket Alder. „Fremrykket Alder, Deres Majestæt!" gjentog Sølling, „kun 58, og er jeg affældig?" Sigende dette, førte han sig i et Nu sin Kommandøruniform og gav sig til gjentagne Gange at vende Mølle til stor Forbauselse for Monarken, der ikke kunde faae Andet over sine Læber end: „Hvad — hvad skal det sige?" — „Det skal kun sige, Deres Majestæt, at jeg vil vise Dem, at jeg er rask og rørig som Nogen og istand til at tjene min Konge og mit Fædreland. Men ellers beder jeg Deres Majestæt ikke tage min Adfærd ilde op". — „Haa — haa!" lo Kongen, „naa, det var Meningen, jo, De er en Krabatfyr, Sølling! Jeg skal se, hvad jeg kan gjøre for Dem." Kongen holdt Ord. Sølling beholdt sin Charge som Kommandør i Flaaden, og i 1817 fik han Embedet som Vaterskout i Kjøbenhavn, der omtrent svarer til det nuværende Havnekapitain-Embede.

Baade i sin tidligere Stilling, men især som Vaterskout havde Sølling lært at indse, hvor sørgelig den Skjæbne var, som den simple Sømand, efterat have slidt i mange Aar, gik imøde paa sine gamle Dage. Særlig uheldig var desuden Sømanden, der farer til Koffardis, stillet i den Periode, der fulgte ovenpaa de napoleonske Krige, da Handel og Skibsfart næsten overalt laa stille og saaledes Mange maatte gaa ledige. Med et kjærligt Sind og velgjørende som faa hjalp Sølling Mange, saavidt det stod i hans Magt, men han indsaae, at hvis der skulde ydes en Hjælp, som kunde forslaa noget, maatte der ogsaa virkes i en anden Retning, og at der navnlig paa indtrængende Maade maatte appelleres til den private Velgjørenhed især hos selve Standen og hos dem, der havde draget Nytte af Koffardifarten. Han holdt dog ikke af at gaa den slagne Landevei ved at udstede en Opfordring, men fattede en original Ide, som, netop fordi den smagte af Sømandens muntre Lune, ogsaa førte til det smukke Formaal, han havde sat sig.

Han fik fat paa en 200 Punds Bombe, som han lod indrette til en Bøsse ved at slaa Hankene af. Denne Bombe blev dekoreret med Malerier. Paa den ene Side saaes en simpel, men smagfuld Bygning, over hvis Façade læstes: „Fribolig for Matroser". Foran Bygningen saaes forskjellige affældige Søfolk, En med et Træben,

en Anden, som blev støttet af en Tredie o. s. v., dels gaaende paa Gaden, dels ifærd med at flytte deres Tøi ind i Bygningen; over Bygningen var der følgende Vers:

Med Bomber Skib og Gods og Hus kapheises*).
Af denne derimod skal Jer en Gaard opreises.

Paa den modsatte Side fandtes følgende Linier: „De Herrer Kapitainer give heri til den gamle, udslidte, saavelsom til den skibbrudne og husvilde Sømand, og vise igjen Ædelmodighed mod hver den, der mod Skjæbnen maa forblive i den besværlige Stand, hvorfra de selv ere opkomne." Denne Bombe blev som en Bøsse opsat paa Skippernes Laugshus i Kjøbenhavn, ledsaget af en trykt, af Sølling forfattet Opfordring, der er saa karakteristisk, at den fortjener at gjenopfriskes. Den lød saaledes:

„Til Kjøbenhavns Koffardi-Folk!

Det er høi Tid, at der tænkes paa at hjælpe her til Husly og Varme, naar I ere forlegne for Hyre eller ere blevne gamle og udslidte ved Søen; thi at gaa paa Gaderne om Nætterne, eller at ligge paa Sandkisterne, eller at søge Raadstue-Kvarterer, det er altfor tungt et Liv for brave Sømænd, og hos Værterne kan man ingen Barmhjertighed vente eller forlange uden med Daleren i Næven. At afhjælpe denne Plage er min Hensigt, og derfor skal jeg gjøre mig Umage, men selv maa I efter Evne hjælpe til. Meningen er derfor med denne Bombe, som I se staa paa Betalingsbordet hos mig paa Laugshuset, at den Søfarende fra Kjøbenhavn en Gang om 1, 2, 3, 4, 5, 6 Aars Tid, ligesom der kommer Gaver i Bomben til, skal have samlet til en Bolig, hvortil I saa høiligen trænge, paa det at, naar I komme fra en Reise og ei straxt kunne faae Hyre,

*) Et Sømandsudtryk for at vende op og ned paa Noget. Dette Vers havde Sølling selv lavet. Der fortælles, at han havde anmodet Baggesen, med hvem han stod paa en fortrolig Fod, at skrive et Vers til Bomben. Det gjorde han, men det fik ikke Naade for Søllings Øine. „Det duer ikke — jeg kan det bedre." Saa skrev han Verset, viste det til Baggesen og denne indrømmede, at Søllings var langt bedre end hans eget.

eller ere forliste, I da kunne søge Kvarterer der, indtil I atter kunne komme tilsøs, hvorved I saa kunne spare Nattekvarterer, og hver faae sin Køieplads og Varme samt varmt Vand til The eller Kaffe, hvilket vel alene for 8 Dage hos Værterne sparer Jer en Udgift af 1 Rigsdalers Penge. Et Par hundrede forlegne Sømænd, saasom Styrmænd, Baadsmænd, Matroser, Tømmermænd og Jungmænd, haaber jeg paa denne Maade skulle blive hjulpne; og en 30 til 50 gamle, udslæbede svage Sømænd for bestandig. I kunne da der i et saadant Matroshus som Sømænd leve sammen og hjælpe hinanden indbyrdes med Raad og Daad, saavel til at faae Sjou som Hyre og have et fast Opholdssted, hvor I paa Sømandsvis kunne fordrive Tiden med at skibsmande og andet nyttigt Arbejde ved en god Passiaring om Jeres fordums Søture, og saaledes nyde Godt af de Gaver, som I selv og andre goddædige Mennesker have indskudt i Bombebøssen. Paa det at Bomben ei skal blive opfyldt med Kobberpenge, saa ønskedes, at hvad I give, giv det i Sølv, lidt eller meget. I hellig Forvaring skal det blive og Ingen skal lettelig løbe af med Bøssen."

Indbydelsen fandt en stor Imødekommen baade fra Sømænds og anden Side. Der indløb større og mindre Gaver, hvorom Sølling paa sin originale Maade altid underrettede Publikum. I Flensborg blev der oprettet en Filial med en lignende Bøsse til Indsamling, paa adskillige Skibe var der ogsaa Bøsser og fra Vestindien indkom der ret anselige Gaver. Sølling havde indrettet to Bøger, en rød og en sort. I den røde bleve de indtegnede, som ydede Bidrag, i den sorte de, som viste sig vrangvillige, uagtet de havde Raad til at yde deres Skjærv. Men Sølling havde den Glæde at kunne underrette Publikum om, at den røde Bog stak den sorte, og at medens den sidste var spinkel, bugnede den første af Gaver. Saa kom der ogsaa Understøttelser i større og mindre Legater, og der blev bl. a. af Selskabet for Musikens Udbredelse givet aarlige Koncerter til Fordel for Bombebøssen. Endnu forinden det egentlige Formaal blev opnaaet, Oprettelsen af den paatænkte Stiftelse, blev der med Renterne af den indsamlede Kapital ydet Understøttelse til gamle, svagelige Sømænd. Ved en af de nævnte Koncerter bleve

12 og ved en senere Koncert (den 7. Marts 1824) 18 af disse fremstillede. Hertil havde Ohlenschlæger digtet følgende Sang, som Sømands-Tak til Selskabet.

Vi Sømænd gjør ei mange Ord,
Ei hykle eller prale;
Om hvad der i vort Hjerte boer
Bør Daad, ei Munden tale.*)
Dog, hvad i Hjertet foregik
Og Takken til den Høie,
Det tolker Taaren i vort Blik
Og Ilden i vort Øie.

En Bombe er en hæslig Fugl,
Den kan i Luft sig svinge
Som Ørnen fra sit Klippeskjul,
Skjønt den har ingen Vinge;
Og naar den stiger med sin Glød
Og naar mod Jord den suser,
Den bringer Saar og Skræk og Død,
Og Heltens Arne knuser.

Men denne her er mere mild,
Den hjælper dem, som trænge,
Den er ei fyldt med Krudt og Ild
Men kun med Sølv og Penge
Og naar den brister uden Knald
Ei græde Børn og Mødre;
Den dræber Ingen i sit Fald
Men kvæger gamle Brødre.

Den som et Æg af Fuglen Rok,
Vel Unger ei udklækker;
Men derimod en Oldingflok
Staaer frem af Skallens Sprækker.
Tolv Gubber kun ifjor I saae
Af dette Rok-Æg kommen;
Jaar alt atten for Jer staa,
Som nære sig af Blommen.

*) Disse Linier ere Begyndelsen til en bekjendt Sømandsvise af Tode.

Og ser I Huset malet der?*)
Ved I, hvad det vil sige?
Det tyder, at den Tid er nær
I Danerkongens Rige,
Da gamle Sømænd faaer en Vraa
I egne varme Stue,
Hvor ingen Bølger ind kan slaa
Og slukke Arnens Lue.

I Alderdom for Mangel fri,
De føle dybt bevæget:
„Hil dette Selskabs Harmoni,
Der har os vederkvæget:
Gud signe Kongen og hans Hus,
Gud signe Liv og Borger,
Som hjælper Hytten af sit Grus,
Og lindrer Sømands-Sorger"

Som anthdet i denne smukke Sang saae Sølling nu det vigtigste Formaal for sine Bestræbelser naaet. Der var indkommet omtrent 23,000 Rigsdaler, en for Datiden anselig Sum, og i Forening med sine ifølge kgl. Resolution udnævnte Medbestyrere kjøbte han da Gaarden Nr. 167 paa Hjørnet af Dybensgade og Skvaldergade, der var godt skikket til et Sømandshjem. Den indeholdt 32 Smaaværelser med sex Kjøkkener foruden to Kjælderleiligheder. Kjøbesummen var 13,000 Rdl. og Inventariet kostede 1000 Rdl. Den bekjendte Rigmand Konferensraad Brun lod en Del af Værelserne møblere. I Januar 1825 blev Bygningen taget i Brug, for det Første fik en Snes gamle Sømænd Fribolig, medens de andre Leiligheder bleve udleiede til en moderat Pris. Foreløbig var der ikke tilstrækkelige Midler til at yde de Gamle Understøttelse til deres Underholdning, og denne blev derfor for en Del bestridt af Søetaten, der tillige gav dem passende Beskjæftigelse. Sølling ophørte heller ikke med at virke for Stiftelsen, ved Kvartalsregnskaberne vedblev han paa sin lunefulde Maade at appellere til Godgjørenheden,

*) Der var ved Koncerten en Dekoration, forestillende den kommende Stiftelse paa Hjørnet af Skvaldergade og Dybensgade.

og det var ingen Røst i Orken. Bomben, der stadig havde sin Plads paa Skippernes Laugshus, modtog rundelige Gaver, og der tilflød Stiftelsen ogsaa mange andre Understøttelser. Det varede heller ikke længe, før alle dens Leiligheder bleve Friboliger og før der af de indsamlede Midler kunde ydes Bidrag til de gamle Sømænds Underhold. For omtrent 25 Aar siden, da Huset i Skvaldergade fandtes for indskrænket, kjøbtes Eiendommen i Brogade Nr. 8 paa Kristianshavn. Her findes 10 Familieleiligheder, der beboes af 9 gamle Sømænd med deres Hustruer samt 2 Enker, og desuden er der Bopæle for 39 andre gamle Sømænd. Foruden frit Hus, Lys, Brændsel og Sygepleie har Bestyrelsen været istand til at give Middagsmad med tilhørende Brødportion samt Vask og Klæder til dem, som behøve denne Hjælp. Ved forskjellige Legater ydes en aarlig Pengehjælp. Med Eiendommen i Brogade eier Stiftelsen for Tiden en Kapital af 348,000 Kr.

Saa vidt er det Værk kommet, som Sølling med saa stor og saa utrættelig Iver arbeidede for; men det tilstededes ham ikke længe at glæde sig over dets Fremgang. Uagtet han var af en kraftig Konstitution, havde dog hans anstrængte Sømandsliv nedbrudt hans Kræfter, og i Slutningen af 1826 blev han angreben af en haabløs Sygdom. Hans Ven Konferensraad Saxtorph tilsaae ham. En Dag forlangte Sølling paa det Bestemteste, at Saxtorph skulde sige sin Mening. „Skuden er slidt", sagde han. „Det kan jeg tænke" svarede Sølling, „ja Gudskelov, den har ikke ligget paa den lade Side; men den er ogsaa klar til at ophugges". Under Sygdommen kom der hver Dag en Lakai fra Kong Frederik den Sjette for at spørge til hans Befindende og om han trængte til Noget; Kongen sendte ham bl. a. den kostbare Rhinskvin fra Rosenborgs Kjælder. Da Sølling nu laa paa sit Yderste, og Lakaien indfandt sig fra Kongen for at spørge til ham, svarede han: „Hils Hs. Majestæt og sig ham: Nu er det snart forbi med den gamle Kommandør. Men han skal staa paa Falderebet og raabe Hurra naar Hs. Majestæt kommer." Dagen efter, den 27de Februar 1827, var han død. Hans Død vakte almindelig Deltagelse og stor Sorg hos hans gamle Søfæller, og hans Lig blev med rørende Høitidelighed ledsaget til

Graven paa Holmens Kirkegaard. Til Søllings Minde skrev Ohlenschlæger efterstaaende deilige Digt, som blev fremsagt ved en af Selskabet „Euterpe" paa det kgl. Theater foranstaltet Mindefest:

De grumsede Bølger med lydeligt Skrig
Mod Norriges Fjeldstene synge;
Som Havfruer grumme de vente paa Lig,
Og bovne med slugende Dynge.

Og modige Sømænd forlokke sig lod,
Den Kjække paa Faren ei tænker.
Forfaldne paa Kysten kun Hytterne stod
Med Børn og med grædende Enker.

Herr Sølling — det være hans Minde til Ros —
Saa lystig en Broder ved Disken,
En Danebrogs-Søn og en ægte Matros,
Og hjemme paa Vandet, som Fisken.

Herr Sølling blev rørt ved at skue de Lig,
Og, for paa de Vanheld at raade,
For hjælpsom at stanse de Klagendes Skrig,
Han bygged til Lodserne Baade.

Og lystig nu Baaden i Bølgerne foer,
Beskyttet, som Træet, af Barken;
Og tryg sad Matrosen ved kraftige Ror,
Som Noah paa Syndflod i Arken.

Nu for han ad Kattegats hvirvlende Vand
Til Kysten, hvor Axelstad ligger;
Sølvhaarede Søgut ham mødte paa Strand
Med Hatten i Haand som en Tigger.

„Hvad Djævlen, min Broder! gaaer af Dig i Dag?
For Satan! Du skammer Dig ikke?
Kan den, som har seilet med Dannemarks Flag,
Nedlade sig feig til at tigge?"

„„Nød lærer at bede, og Alder gjør krum,
Og tvinger til ydmyge Tanker.
De fjendtlige Bomber med frygteligt Brum
Har kappet mit Haab fra mit Anker.""

„Har Bomben dig skadet, skal Bomben igjen
I Slummer dig Kummeren dysse;
Dens Indhold skal vorde din kvægende Ven:
Jeg skaber af Bomben en Bøsse."

Han skabte dem Bøssen; den ikke blev tom,
Og Nøden dem endte han ganske,
Thi gjerne til Hjælp ham i Ædelmod kom
Barmhjertige, frelsende Danske.

Nu lider ei længer den Aldrende Nød,
Lunt sidder i Læ han for Vinde.
Men Sølling, som reiste Jer Hytten — er død:
I Gubber! velsigner hans Minde.

Til Slutning skal jeg anføre et Par Anekdoter, som kunne tjene til at karakterisere den djærve og joviale Søgut.

Paa sine gamle Dage havde Sølling fundet paa at indfinde sig en Gang imellem paa Søkadetakademiet, og at underholde Kadetterne med Fortællinger fra hans Sømandsliv og hans Farter paa Øst- og Vestindien. Uagtet det skete i Kadetternes Fritid syntes Chefen, Kommandør Sneedorff, ikke derom og fik disse Besøg forpurret. Sølling var meget opbragt derover, og i en Samtale med en ung Søofficer, nuværende Admiral, beklagede han sig i stærke Udtryk over Sneedorff, som han kaldte en Vanskabning. — „En Vanskabning!" udbrød den Anden, „Sneedorff er jo en smuk, velvoxen Mand." — „Pst!" raabte Sølling, „sikke Hænder, sikke Fødder, som paa en Dame — er det noget for en Sømand. Han *er* en Vanskabning, det faaer man mig ikke fra."

Ved et Besøg paa St. Croix blev Sølling af en Ven indført hos en rig Planter, der var gift med Datteren af en kjøbenhavnsk Brændevinsbrænder. Sølling følte sig ikke videre opbygget ved Fruens paatagne nedladende Væsen, gjennem hvilket der skinnede en utaalelig Hovmod. Hun spurgte hvorledes man levede i Kjøbenhavn, og om man endnu førte et ligesaa usselt og elendigt Liv som man hidtil havde gjort. — „Aa meget værre, naadige Frue", svarede Sølling, „meget værre, thi siden Deres Fader døde, har man ikke kunnet opdrive en Draabe ærlig Kornbrændevin i hele Byen."

Ohlenschlæger, der omgikkes Sølling, og satte stor Pris paa ham, fortæller i sine „Erindringer" Følgende: Da Sølling engang kom hjem fra Vestindien fra en mislykket Spekulation (de danske Søofficerer havde i den Tid Tilladelse til at drive Kjøbmandsskab) og han skulde drikke Kaffe hos sin smukke Kone paa Frederiksberg, tog han det Par Hankekopper, som hun satte for ham, med de Ord: „Nei, lille Kone, det har vi F. g. m. nu ikke Raad til", brød han Hanken af Kaffekoppen. — Naar Sølling kom til Ohlenschlæger, for at faae Sange digtet til de ovenfor omtalte Koncerter, havde de lange Samtaler, hvori han fortalte sine Hændelser og Eventyr. Disse Fortællinger ledsagede den lille smidige og ildfulde Sømand altid med stærke Bevægelser og Udtryk. Engang — meddeler Oehlenschlæger — stod han med mig i Vinduet til min Stue i Bispegaarden, som vendte hen mod Universitetet. Her fortalte han mig en Historie, som jeg har glemt, om hvordan han engang havde luret ved en Dør og set gjennem en Sprække nede ved Gulvet for at faae noget at vide. „Jeg trak Kjolen af", sagde han (med det samme trak han Kjolen af), „kastede mig ned paa Gulvet", (nu styrtede han paa Gulvet) „og saae gjennem Sprækken!" (nu lagde han Ansigtet til min Dør). „Kjære Hr. Kommandør!" sagde jeg, „jeg forstaaer Dem nok uden det. Hvad maa Folk tro, hvis man ser fra Gaden, at Deres Kjole bliver trukket af, og De styrter paa Gulvet, medens jeg staaer for Dem? Man maa jo tro, at jeg overfalder og plyndrer Dem i mit eget Hus. Og kommer der Nogen og lukker Døren op, saa slaaer man Dem for Panden." — „O, det har ingen Nød", sagde han, og sprang op igjen.

Jødiſke Feſtdage.

I Holbergs Komedier forekommer der, ſom bekjendt, ikke ſjældent Jøder. Som en ſtor Del af hans andre Figurer ere de i den Henſigt at fremkalde den komiſke Virkning ganſke vist lidt karrikerede, men Overdrivelſen er neppe ſtor, iſær da det maa erindres, at Jøderne hos Holberg ere hentede fra de lavere Klaſſer, og Tegningen gjengiver ialtfald Jøden i Væſen, Karakter, desværre ogſaa i Nærings-vei, ſaaledes ſom han almindelig blev opfattet paa Holbergs Tid. Aarſagen til at denne Opfattelſe nærmede ſig Sandheden, ſkal jeg ikke dvæle ved; hvorledes Jøderne paa den Tid vare ſtillede i de fleſte civiliſerede Stater i Europa og ikke mindſt her, ſaa at de i det Store og Hele vare en kun taalt Pariakaſte, er tilſtrækkelig bekjendt, og det er heller ikke min Sag at ſkrive mine Troesfællers Hiſtorie her i Danmark. Desuden har jeg i Indledningen til Skildringen af Jødefeiden i 1819 i 2. Del af „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn" fremdraget enkelte Momenter, ſom belyſe Jødernes ſociale Stilling og kulturhiſtoriſke Standpunkt i ældre Tid og de Skranker, der ifølge Lov og ſociale Vedtægter adſkilte dem fra deres Medmenneſker af kriſtelig Konfeſſion. Humanitet og religiøs Tolerance bevirkede vel, at en Del af diſſe Skranker efterhaanden bleve fjernede i indeværende Aarhundredes første Del, ligeſom der ogſaa af Jøderne ſelv gjordes meget for at Uligheden i Henſeende til Oplysning, Kultur og Dannelſe kunde udjævnes, ſom der ogſaa blev

virket hen til at Ungdommen kunde faae Adgang til anden Livsvirksomhed end den, som den hidtil næsten nødtvungen havde været henviist til; men alligevel betragtedes Jøderne endnu bestandig kun som en Art taalt Nationalitet, og i lovlig Henseende var der en stor Kløft. Bevidstheden herom gjorde sig da ogsaa stærkt gjældende hos selve Jøderne, især hos den mere uformuende og lavere Del, den, som var henviist til Smaahandel og som vel ogsaa befattede sig med anden mindre heldig Næringsvei her i Kjøbenhavn. De følte, at de havde kun lidet Fællesskab med de Kristne, og den Haan og Spot, de vare Gjenstand for fra den lavere og finere Pøbels Side, bidrog til at forøge Afstanden.

Hvorledes var det muligt, at Jøden, især den Klasse, jeg før nævnede, under deslige Samfundsforhold og Fordommens Tryk kunde hæve sig til Bevidstheden om sit Værd som Menneske; Forkuelsen prægede sig ogsaa i hans Væsen, Holdning og Udseende. Sikkert ville Folk endnu mindes de visne, lurvet klædte Skikkelser, der med bøiet Ryg listede sig gjennem Gaderne med en Pakke under Armen. Jøderne paa Hjørnet af Læderstræde og Amagertorv, som handlede med gamle Klæder, med Kamme, Uhrkjæder o. desl., vare Typer paa Datidens Proletarer af jødisk Æt. Samtalen førtes i et Kaudervælsk af forskjellige Tungemaal, især Tydsk og Hebraisk. Men med dette i Erindringen vil man ogsaa forbauses ved at iagttage den Forandring, der er foregaaet, efterat Humaniteten og Tolerancen har seiret ved gjennem den frie Forfatning at indrømme Jøderne den fulde Lighed i lovlig og social Henseende med andre Statsborgere. Hine Skikkelser ere fuldstændig forsvundne, og ved at træde ud af den tidligere nødtvungne Isolerthed have Jøderne i Væsen og Fysiognomi tabt ikke saa lidt af det skarpe orientalske Præg, hvorved de tidligere adskilte sig fra de Kristne og som for en væsenlig Del var Anledning til de Forhaanelser, de vare udsatte for. Kjender man Jøden fra de lavere Lag i Hamborg eller i Berlin, hvor Isolertheden for disses Vedkommende nærmest frivillig endnu bestaaer, eller endnu mere den polske eller russiske Jøde, og man sammenligner ham med den tilsvarende Del af Jøderne heri Kjøben-

havn, vil man finde en højst paafaldende Forskjel ikke blot i det Ydre, men ogsaa i Dannelse og den hele Maade at være paa.

At denne Forandring ogsaa har berørt Anskuelser og Tænkemaade og tillige har strakt sig til de traditionelle Sæder og Skikke samt de Ceremonier, hvorved Jødedommen i liturgisk Henseende har sin særlige Karakter, er en Selvfølge. Det kan vel siges, at i vor Tid er det for en stor Del kun Navnet, der skiller Jøden fra den Kristne. En anden Sag er det, naar der skal gjøres en hadefuld antisemitisk Betragtning gjældende, der har sin Næring i Fordom, Misundelse og andre beslægtede Hensyn, saa kan der vel paapeges en Forskjel, men denne vedrører ikke det Religiøse, den angaaer ganske andre Forhold. Den Orthodoxi, som har sit Udtryk i en streng og smaalig Udøvelse af den religiøse, fra Oldtiden og Middelalderen forplantede Ritus, og som i min Barndom og første Ungdom var næsten fælles for alle Jøder, er nu kun undtagelsesvis tilstede, hvorvel der endnu findes et ikke ringe Antal Jøder, der ikke ganske have kastet det Hele overbord, ved forskjellige Leiligheder besøge Synagogen og feire enkelte Festdage, navnlig de to store og mest betydningsfulde, Nytaar (Rausch haschonoh) og Forsoningsdagen (Jom kippur). Derimod gjælder dette mindre Paasken (Pesach), Pintsen (Schovuaus) og Løvsalsfesten (Sukkaus), hvor smukke disse end ere ved den patriarkalske og næsten idylliske Karakter, hvoraf de ere prægede. Der er over de Ceremonier, som ere knyttede til disse Festdage, og over det Hus, hvor de udøves, udbredt en forunderlig Atmosfære af Fred og Lykke, som selv hos den, der ikke i mange Aar har feiret disse Fester, og for hvem de kun ere Barndoms-Erindringer fra Hjemmet, har efterladt et Indtryk, som undertiden former sig til Savn og Længsel efter, hvad han saaledes har forsømt og givet Afkald paa, former sig til Noget, der ligner Hjemve.

Dette veed jeg fra mig selv. Det er ogsaa under Indtrykket af en saadan Stemning, at jeg i det Følgende vil søge at gjenoplive disse Erindringer ved at skildre, hvorledes de nævnte Fester bleve feirede i min Barndom i mine Forældres Hus, hvor der herskede en streng Orthodoxi, og tillige omtale de kirkelige Ceremonier, der knyt-

tede sig til dem. Jeg haaber derved at maatte fritages for Anklage for en profan Udstilling af religiøse Ting. At stille den naive Fromhed og inderlige Guddomstro, som har dikteret disse Ceremonier, i det rette Lys, og at aabne Øiet for den smukke og som oftest dybsindige Symbolik, som ligger til Grund for dem, er det Formaal, jeg har stillet mig, og som jeg da ogsaa antager kan interessere uden til nogensomhelst Side at vække Forargelse.

I.

Jødernes Fester bestemmes efter Nymaane. Jeg begynder med Paaskefesten, som finder Sted i April eller Mai Maaned omtrent ved samme Tid som de Kristnes. Den har især en eiendommelig Karakter. Indstiftet til Minde om Jødernes Udgang fra Ægypten udmærker den sig særlig derved, at der i de otte Dage, den varer, ikke maa spises andet Brød end det usyrede, som kaldes Matsaus. Det hidrører derfra, at Jøderne ved den hurtige Flugt fra Ægypten kun fik Tid til at medtage den til Brød bestemte Deig, før den var syret og bagt. Flere Uger før Paaske bages dette Brød i et eget Bageri under troende Jøders Tilsyn af Hvedemel, som særlig er malet til denne Brug, og det iagttages strengt, at det ikke kommer i Berøring med andet Mel og Brød (Chomez). Der gjøres forud Bestillinger paa Matsaus, for at den hele Leverance kan leveres, og de uformuende Familier faae et vist til Medlemmernes Antal passende Kvantum paa Menighedens Bekostning.

I min Faders Hus havde man ligesom i andre jødiske Familier i de nærmeste Dage før Festen travlt med Boligens Rengjøring og Fjernelsen af Alt, hvad der hidrørte fra den sædvanlige Husholdning. Der blev skuret og vasket, Metalkar bleve udglødede — det kaldes at „kaschre" — hele Sæt af Spiseservicer, som kun bleve benyttede de otte Dage hele Aaret igjennem, kom for Lyset, og Kjøkkenbordet og

Kjøkkenrækkerne belagdes med Træspaan. Der maa i de otte Dage ikke nydes andet Smør end det, som er kjærnet under strengt Tilsyn, og da dette Smør er forholdsvis dyrt, hører det til Sjældenhederne i ubemidlede Familier; Paaskebrødet spises derfor i Reglen tørt. Ligeledes maa der kun drikkes Vin og Spiritus (Kognak), som er behandlet af jødiske Vingaardsmænd og er betegnet som »kauscher«. Som Surrogat herfor anvendes en Drik, der fremkommer ved at Rosiner sættes paa Vand og ved at hensættes paa et varmt Sted komme i Gjæring. Denne Rosinvin er en ret behagelig Drik.

Naar Festen begynder, maa der ikke være en Krumme syret Brød tilbage i Huset ligesaalidt som noget af de Spise- og Drikkevarer, der ellers nydes. Der iagttages overhovedet meget strenge Regler for hvad der maa nydes i Paasken. Alt maa indkjøbes til Paasken hos særlige Handlende, der have deres Butiker indrettede til dette Formaal. Som et symbolsk Vidnesbyrd for denne Husets Renselse henlægges der Aftenen før Festen Brokrummer paa Vindueskarmene, hvilke Husfaderen stryger sammen med en Pennefjer og tilligemed denne opbrænder næste Formiddag paa Arnestedet under Fremsigelsen af en Formular. Den egenlige Fest tager først sin Begyndelse den næste Dags Aften, men selve Dagen er Alt istand, og Forberedelsen sker desuden ved, at Faderen faster paa sin førstefødte Søns Vegne for at afværge, at den samme Straf rammer ham, der overgik Ægypternes Førstefødte. Har Drengen naaet det 13de Aar, faster han selv.

Paaskefesten indledes med en kirkelig Tjeneste, som ikke synderligt afviger fra den daglige. Alle Melodier ved Gudstjenesten have dog et særligt Præg. I Hjemmet er Alt forberedt, Alt aander Festlighed. Efter den traditionelle Ritus ere Festens to første Aftener det mest karakteristiske. Der gives Sédren. En stor Læneſtol eller en Sofa er med bløde Hynder indrettet til Høisæde for Husfaderen. Det er Hvilen efter Udvandringen, Festens Hvile. Bordet er dækket som til et Maaltid med en Dug. Midt paa denne er anbragt en Bakke af Metal eller et stort Fad af Porcellæn eller Fajance og paa den tre Paaskebrød, adskilte fra hianden ved Servietter. Desuden er der forskjellige Ting af sælsom Beskaffenhed, men hvoraf enhver

Paaskefest i et jødisk Hjem. Efter Oppenheims Maleri.

har sin symbolske Betydning. Der er Latuk, Kjørvel, et Stykke Peberrod, et Slags Marmelade af Kanel, Mandler og Æbler, bestrøet med Ingefær, i en Kumme, en Kop eller et Bæger med Saltvand, et haardkogt Æg og et Ben med lidt Kjød. Marmeladen betyder det Ler, Kalk eller Mursten, hvori Israeliterne maatte arbeide som Slaver under Faraonerne; Saltvandet og de bitre Grøntsager ere Symboler paa Trældommens Bitterhed og Smerte; det haardkogte Æg minder om de Ofre, der bragtes paa Paaskefesten i Templet i Jerusalem, og Kjødbenet repræsenterer Paaskelammet. Belysningen er to eller fire Voxlys; i flere Huse var der i min Barndom en syvarmet Lampe.

Om dette Bord tog vi nu Plads allesammen, Gamle og Unge med bedækkede Hoveder; Fader i Højsædet, iført den side, broderede Skjorte, som er Brudens Morgengave til Brudgommen og som han iføres, naar han skal jordes. Undertiden var der tillige en eller to Gjæster, ugifte Slægtninge, eller ogsaa et gammelt Almisselem, thi den jødiske Velgjørenhed svigter aldrig ved saadanne Lejligheder. En lille Bog, „Hagodo", der i det hebraiske Sprog indeholder Fortællingen om Jødernes Udgang fra Ægypten samt de Bønner og Sange, der skulle foredrages ved Festen, ligger paa enhver Plads ved Siden af et Bæger eller et Glas med Rødvin som Symbol paa Faraonernes Grusomhed, idet de, som Sagnet fortæller, badede sig i de hebraiske Børns Blod; efter Traditionen skal Bægeret tømmes fire Gange i Aftenens Løb til Erindring om det fire Gange gjentagne Tilsagn om Befrielse, som Gud gav de undertrykte Israeliter. Et stort Bæger med Vin staaer ved Siden af Bakken og røres ikke; det er Elje Hanovis Cos — Profeten Elia's Drikkebæger.

Ceremonierne begyndte med Haandvaskning under en af Fader fremsagt Bøn til Festens Indvielse. Han ombelte derpaa lidt af det Grønne og Urterne til de Tilstedeværende, som nød dem efter en Tak til en Gud som Skaberen af Jordens Produkter, hvorefter Fader brød det mellemste Paaskebrød i to Halvdele, hvoraf den ene blev tilbage i Servietten, medens den anden blev som Afikauman (hvorom senere) henlagt mellem Hynderne. Derpaa reiste Alle sig, og med Haanden paa Bakken med Matsaus fremsagdes af Hagod'en

de Ord: „Dette er det Elendighedens Brød, som vore Forfædre spiste i Ægyptens Land. Den, som sulter, komme og spise med os, den, som er trængende, deltage i vor Paaskefest.“ Saa spurgte en af de Yngste: „Hvorfor er denne Aften saa forskjellig fra alle andre?“ Og Fader oplyste efter Hagod'en Grunden dertil, idet han omtalte, at Festen var til Minde om Guds Bistand ved Frelsen fra den ægyptiske Trældom. Derefter fulgte en Fortælling om Udgangen fra Ægypten og hvad de forskjellige Skriftlærde i de ældste Tider havde udtalt om den. Der fremhæves de mangfoldige Velgjerninger, som Gud ved den Leilighed viste Israeliterne, de Mirakler, der skete, og de Plager, som rammede Ægypterne, forinden Israeliterne bleve befriede. Ved Opregningen af Plagerne dyppede de Tilstedeværende en Finger i Vinen og stænkede en Draabe paa Gulvet for hver af dem. Paa enkelte Steder under Oplæsningen, hvori Alle deltog med stor Andagt, blev der drukket af Vinen og nydt af de forskjellige symbolske Gjenstande paa Bordet.

Hermed var det første Afsnit af Sedren sluttet. Bakken med Paaskebrødene og de andre Ting toges bort, og Bordet blev dækket til Aftensmaden, som i Reglen bestod af Fisk eller indkogt Oxekjød og Budding, bagt af udblødt Paaskebrød (Matsauslockschen). Efter Maaltidets Slutning fremtog Fader det som Afikauman henlagte Paaskebrød, brød det i Smaastykker og uddelte dem til de Tilstedeværende. De Troende gjemte det som en Art Amulet fra den ene Paaske til den anden. Nu fulgte Bordbønnen, der istemtes af alle Tilstedeværende, og den sluttede med, at der blev drukket af Bægrene.

Forinden Sedrens anden og sidste Afdeling begyndte, vinkede Fader, og en af os Sønner lukkede Døren op ud til Trappen. Den stod aaben i et Par Sekunder under dyb Taushed. Nu vidste man, at Profeten Elias usynlig havde indfundet sig som Forbud for den endnu ventede Messias. En Bøn om Herrens Beskyttelse for de Fromme og Troende blev fremsagt med stor Inderlighed. Resten af Hagod'en blev nu oplæst eller sungen. Det var forskjellige af Davids Psalmer, forskjellige Stykker af Bønnebogen og enkelte Sange, skrevne til Festen, og hvoraf nogle vare prægede af et vist Lune. En indeholdt saaledes Fortællingen om et Lam, der fortæres af en

Kat, Katten bides tildøde af en Hund, Hunden slaaes ihjel af en Stok, Stokken fortæres af Ilden, Ilden slukkes af Vandet, Vandet drikkes af en Oxe, Oxen slagtes af en Slagter, og Slagteren dræbes af Dødens Engel, altsammen med tilhørende Omkvæd og med en moralsk Anvendelse til Slutning. Dermed vare Ceremonierne endte, og man blev endnu nogen Tid sammen, fortællende Historier og Parabler, hvorefter man gik tilsengs. Denne Aften siger man ikke den sædvanlige Aftenbøn, thi man er forvisset om, at Herren denne og den paafølgende Nat skjænker Israel sin særlige Beskyttelse.

Den paafølgende Aften gjentages Sédren med akkurat de samme Ceremonier. Men forøvrigt er der Gudstjeneste i Synagogen om Formiddagen og en kort Tid om Eftermiddagen. Første Paaskedag holdes der en egen Bøn om Dug: „Duggen brede Du i din Naade over Landet, skjænk os Velsignelse i Fryd og Glæde, Korn og Most i Overflødighed og Fylde!" Forøvrigt aflægges der Besøg, og der bydes Forfriskninger og Bagværk. Et særlig Bagværk for Paasken ere de saakaldte jødiske Paaskeæg (Matsauskneidlich), som ere meget velsmagende. Paasken varer i otte Dage, men deraf holdes kun de to første og de to sidste særlig hellige. De mellemliggende ere cholhaumued, halvfestlige. Da ere Boutikerne aabne, der maa handles og arbeides. Men forøvrigt iagttages den samme strenge Ritus i Henseende til Mad og Drikke som paa de andre fire Dage. Festen slutter den sidste Aften, naar Stjernerne vise sig paa Himlen. Da bortrømmes alle de Kar og andre Gjenstande, som særlig ere bestemte for Paasken. Det er let forklarligt, at naar man i otte Dage har været alene henvist til Matsaus, længes man meget efter andet Brød og efter at gjenoptage den sædvanlige Levemaade; denne Længsel fik i min Barndom Udtryk i en gammel Sang, hvis første Linier jeg kan huske lød saaledes:

Chomez-Stern
Seh ich gern,
Bier und Brandtwein
Trink ich gern;
Kukkel und Lockschen eß' ich gern o. s. v.

II.

Som det fremgaaer af det Foregaaende, er Paaſken nærmeſt en Feſt for Hjemmet. Dette gjælder tildels ogſaa om Løvſalsfeſten, derimod ere de andre Høitider: Pintſen, Nytaar og Forſonings-dagen, nærmeſt af kirkelig Karakter. Forinden jeg gaaer over til at omtale disſe Feſter, er det maaſke ikke overflødigt at omtale de jø-diſke Bedeſale, ſaaledes ſom disſe vare her i Kjøbenhavn, efterat Synagogen i Læderſtræde var nedbrændt i den ſtore Ildebrand 1795 og indtil det moſaiſke Samfunds Kirke i Kryſtalgade blev op-ført i 1833. Den, ſom min Fader og vi Børn søgte, kan tjene til Exempel.

Den var paa Oſtergade, tætved Kriſtenbernikovſtræde, i et lille Sted, det nuværende Nr. 30. Den var i Bagbygningen, et langt, temmelig ſmalt Værelſe, der var indrettet ſaaledes, at Kvinderne havde Plads i et lille Afluk̃e med Gitter, thi Mænd og Kvinder maa være adſkilte i Kirken. Midt i Værelſet op til Væggen mod Oſt var anbragt det hellige Skab eller Lade med et Forhæng af Atlaſk og Guldbrokade, hvori henſtod Thorarullerne, de fem Moſe-bøger i hebraiſk Afſkrift uden Punkter paa Pergament, og foran det Bedepulten med ſtore Voxlys, hvorpaa Thorarullen blev lagt, naar der ſkulde læſes op af den. Ved Siden af det hellige Skab havde Forſangeren (Chaſan) ſin Plads. I to lange Rækker var der an-bragt Bedepulte for Menighedens Medlemmer. Lige ved Indgangen ſtod Kirkens eneſte Betjent, Schammes, ſom ſkulde overholde Ord-nen. I min Barndom var det en løierlig gammel Fyr ved Navn Mauſche Butt, ſom vi Drenge drev vort Spil med og drillede ved alle Leiligheder. Synagogen eller Bedeſalen — almindelig kaldtes den med den tydſke Betegnelſe „Schul" — havde en egen Forſanger, men nogen lærd Geiſtlig var der ikke, thi der blev ikke holdt nogen Prædiken*), og overhovedet havde Menighedens Præſt — Roſen —

*) Der blev dog omkring Aaret Tyve i et Lokale i ſtore Kongensgade afholdt ſaakaldte Andagtstimer af Kateket Mannheimer, ſom ſiden blev Præſt ved

dengang Rabbi Gedalia, Baron Gedalias Bedstefader, saagodtsom Intet med Kirketjenesten at gjøre. Det var Forsangeren, som oplæste Bønnerne og ledede Gudstjenesten, og havde han Forstand, kunde enhver Anden af Menigheden, der besad særligt Kjendskab til Loven og Ritus, og hvis Fromhed var hævet over enher Tvivl, træde i hans Sted. I denne Ordning saavelsom i flere andre Henseender er der efter Synagogens Opførelse ved Prof. Dr. Wolffs Initiativ indtraadt en grundig Forandring, hvorved Gudstjenesten har faaet et langt smukkere og ophyggeligere Præg. Hvori dette bestaaer, ligger udenfor nærværende Skildrings Formaal nærmere at omtale.

Jødernes Pintsefest følger nærmest efter Paasken. Den blev feiret i Templet i Jerusalem til Minde om Aabenbaringen og de ti Bud, som ifølge Biblen blev forkyndt Jøderne syv Uger efter Udgangen fra Ægypten. Derfor kaldes Festen paa Hebraisk „Schowuaus", Ugernes Fest, og Tiden fra anden Paaskedag betegnes med Ordet „Oumer". Oumer var det Kornneg, der som Jordens Førstegrøde ofredes i Templet, thi Schowuaus har ogsaa sin Betydning som Foraarsfest. Ved Kirketjenesten om Aftenen holdes der daglig i de 49 Dage fra anden Paaskedag en tilsvarende Bøn, og Dagene tælles for at udtrykke den Længsel, hvormed den Fest imødesees, som er indstiftet til Minde om Aabenbaringen. Ifølge en gammel overtroisk Anskuelse er Oumertiden den farligste i Aaret for Israels Børn, og Troen derpaa støttedes ved forskjellige skjæbnesvangre Begivenheder, der tildrog sig netop i de Dage. I det andet Aarhundrede efter Kristi Fødsel døde alle den berømte Rabbi Akibas Disciple, og i 1096 begyndte Korstogene, som bragte de grusomste Forfølgelser over Jøderne. De onde Aander, Schedim, antoges særligt at drive deres Spil i Oumer-Nætterne, og man skulde derfor være varsom med hvad man foretog sig, fremfor Alt skulde man være streng i Religionsøvelserne for at skræmme Schedim og holde

---

den jødiske Menighed i Wien. Dette blev dog af de Orthodoxe betragtet næsten som en vanhellig Reform og fremkaldte noget nær et Schisma i den herværende Menighed.

dem i Afstand. Nu er den Overtro, som ligger til Grund for alt dette, vistnok for en væsenlig Del forsvunden, men i min Barndom var den endnu fremherskende. En Efterklang af de ovennævnte sørgelige Begivenheder var det, at et Bryllup aldrig blev holdt i de syv Uger mellem Paaske og Pintse, og det kan nok være, at dette endnu iagttages af de strengt Orthodoxe.

Selve Pintsefesten frembyder ikke noget særligt Karakteristisk i Henseende til Ceremonier, hverken i Kirke eller i Hjem. Den er nærmest en Glædesfest og en Foraarsfest, og de kirkelige Bønner og Psalmer ere prægede deraf, ligesom de ogsaa for en væsenlig Del omhandle Aabenbaringen. Synagogen er smykket med Grønt baade som Symbol paa Foraarsgrøden og til Minde om de Planter, der bedækkede Bjerget Sinai, hvor Aabenbaringen skete. Alt Arbeide og alle Forretninger hvile som paa Sabbaten, dog gjælder det strenge Forbud paa Sabbaten mod at have Ild paa Arnestedet til Madens Tilberedning ikke for denne og de andre Festdage, medmindre de falde paa en Lørdag.

III.

En ganske anderledes alvorlig og streng Karakter har den kirkelige Fest, hvormed Jøderne i Slutningen af September eller i Begyndelsen af Oktober feire deres Nytaar (Rausch haschonoh) i to Dage, og næsten endnu alvorligere ere de kirkelige Ceremonier og den Ritus, som knytter sig til den ti Dage efter stedfindende Forsoningsdag (Jom Kippur). Allerede Ugen før Nytaarsdagene har sin store Betydning for de Troende. Den kaldes Selichausugen og har sit Navn deraf, at Herren anraabes om Overbærenhed og Syndsforladelse.

Festens Helligholdelse begynder, ligesom ved de andre Fester, Aftenen iforveien. Man gaaer i Synagogen, men der er ikke noget Særligt ved de kirkelige Ceremonier. Paa selve Nytaarsdagene vare vi fra den tidlige Morgenstund i Synagogen. Den var tæt fyldt, thi selv de af Menigheden, som ellers ikke strengt iagttog Skikkene,

gik i Kirke Nytaar. Alle, Kvinder og Mænd, vare festlig klædte, de gifte Mænd iførte Ligskjorten. Kirketjenesten aabnedes med de sædvanlige Morgenbønner, og derefter fulgte de særlig for Dagen bestemte Bønner og Psalmer, nogle foredragne af Forsangeren og istemte af hele Menigheden, og nogle af Bønnerne fremsagte i Stilhed. Alt havde et alvorligt og høitideligt Præg. Der indtraadte et nyt Afsnit med det nye Aar, og dette skulde imødegaaes med Anger og Ruelse overfor Guddommen.

Derefter skredes til Thoralæsningen. Thoraen, de fem Mosebøger, skreven, som tidligere omtalt, paa sammenrullet Pergament, har et Overtræk af Fløil med Guld- eller Sølvzirater. Der er flere saadanne Thoraruller, Gaver af fromme Jøder, i det hellige Skab. Naar der skal oplæses af Thoraen, trækker den dertil udsete Person Forhænget, efterat have kysset Fligen, fra Skabet, lukker det op, tager Thoraen ud og overgiver den til Forsangeren, som lægger den paa Bedepulten. Overtrækket tages af, det Stykke Tøi, hvormed Thorarullen er omviklet, Mappaen, bliver løsnet, og Thoraen oprulles paa det Sted, som skal oplæses af Forsangeren. Ved ethvert Afsnit er der en Tilhører. Det betragtes som en Gud særlig velbehagelig Gjerning at assistere ved Thoralæsningen, det er en Mitzvo, og Opnaaelsen deraf kjøbes paa Festdagene for en temmelig høi Pris. Undertiden kjøbes en slig Mitzvo af en Rigmand for at gives til en fattig, men from Jøde, som ellers ikke har Raad til at opnaa et sligt for hans Sjælefred heldigt Fortrin. De Summer, som indkomme derfor, gaa til Kirken og til de Fattige. Der er bestemte Afsnit, som oplæses paa disse Festdage og paa Sabbaten, og det er indrettet saaledes, at Thoraen kan være udlæst Løvsalsfestens sidste Dag. Det Afsnit, som oplæstes af Thoraen første Nytaarsdag, var Fortællingen af 1. Mosebog, 21. 1—24 om Sarahs Nedkomst med Isak og om Hagars og Ismaels Udvisning i Orken. Derefter fulgte af 4. Mosebog 29. 1—6 Vedtemmelsen om Nytaarsfestens Indstiftelse og om de Ofre, der skulde bringes i Templet. Anden Nytaarsdag læstes af 1. Mosebog, 22, 1—24 om Abrahams Prøvelse og Ofringen af Isak paa Bjerget Morijah. Den ved hvert

Affnit Assisterende tager Fligen af sin Talis*) med de vedhængende Zizis og betegner dermed Stedet, hvor der skal begyndes, kysser derpaa Fligen, som har berørt den hellige Skrift, og siger: „Lovet være Gud i det Høie, som har skjænket os sin hellige Lære", hvilket besvares af Menigheden. Oplæsningen skeer i en reciterende Melodi, der antages at være traditionel fra Templets Tider i Jerusalem. Den Person, som kommer tilstede efter Slutningen af Oplæsningen, løfter derefter Thoraen op og siger: „Dette er den Lære, som Moses har forkyndt Israel paa den Eviges Befaling," og Menigheden gjentager det. Thoraen rulles sammen, omvikles med Mappaen, indhylles i Overtrækket og sættes derpaa iud igjen i Skabet. Paa Veien dertil bliver den kysset af Enhver, som er i Nærheden.

Efterat der atter var fremsagt forskjellige Bønner, indtraadte en høitidelig Ceremoni, der er særegen for Nytaarsdagene. Det er Schauforblæsningen. I de bibelske Fortællinger er Vædderhornet betegnet som det national-religiøse Instrument. Dets Lyd fremtræder som ledsagende Guds Aabenbaring for Moses. „Schafors Lyd tog til og blev stærkere og stærkere; Moses talte, og Gud svarede ham lydeligen". (2. Mosebog, 19, 19). Naar Israels Børn atter samles, vil det ske ved Schauforlyd, og paa Dommens Dag vil den vække de Døde. Schauforlyden minder tillige om Templets og Jerusalems Ødelæggelse, om Krigens Rædsler, og den formaner til Ydmyghed for Herren, til Omvendelse, til Opfyldelse af de religiøse Pligter. Alle de Skriftlærde og Vismænd, der have forfattet Midrasch, Fortolkningen af den hellige Skrift, dvæle udførligt ved de forskjellige Sider af Schauforblæsningen og ved dens Symbolik, og de ere uudtømmelige i at fremhæve dens høitidelige Betydning. Den gjør ogsaa i Virkeligheden et dybt Indtryk, som jeg mindes fra min Ungdom. Jeg seer endnu, hvorledes den gamle Mand, der var beskikket til at blæse Schafor, efter en kort Børn tog dette Instru-

*) Ved den jødiske Gudstjeneste bærer enhver af de Kirkesøgende omkring Skulderen et som et Langschawl formet Stykke Tøi af Uld eller Silke med flettede Traade, Zizis, i hvert Hjørne. Dette har naturligvis sin symbolske Betydning, hvis Forklaring vilde blive for vidtløftig.

ment, et halvandet Fod langt Horn, ud af dets Foderal, medens han og Forsangeren med Hovedet indhyllet i Talis udtalte de Ord: „Lovet være Du, Verdens Herre, som har helliget os ved dine Bud og har befalet os at høre Schafors Klang.“ Dette var Indledningen, og nu sænkedes alle Blikke, thi Ingen maa se den, der blæser Schafor. Han satte Hornet til Munden, Forsangeren raabte „Tekio“, og nu blæstes en skingrende Tone som af en Metal-Trompet; derefter „Schevorim“, og en ligesom afbrudt, rallende Lyd udgik fra Hornet; tilsidst „Terua“, og Lyden var stærk og gjaldende. Dette gjentoges, indtil den 29. Lyd var udgaaet fra Schafor, og Ceremonien sluttede med den 30., der lød som det kraftigste Basunstød.

Nu indtraadte et nyt Afsnit af Bønner og Psalmer, som kaldes Mussaf. De fleste af disse ere gribende. Som Exempel kan anføres et Stykke, som efter Sagnet blev improviseret af Rabbi Amnon, der levede i Mainz i det 11. Aarhundrede, fandt stor Naade hos Kurfyrsten, men af denne, da han ikke vilde afsværge sin Religion og lade sig omvende til Kristendommen, dømtes til den grusomme Straf, at Arme og Ben bleve huggede af ham. Det var paa Nytaarsdag, at han i denne Tilstand næsten døende lod sig bære ind i Synagogen og da udtalte de Ord:

„Vi ville aflægge Vidnesbyrd om denne Dags store Helligbed, thi den er mægtig og ryslende. Din Magt, o Herre, viser sig paa denne Dag; Du er Anklager, Dommer og Vidne. Du skriver og besegler, Du fremdrager det Forglemte, Du opruller Erindringens Bog, og Menneskets Færd læses deri. Naar Verdensbasunen lyder, skjælve selve Englene, Angst og Bæven gribe dem, og de sige: det er Dommens Dag og der holdes Dom over selve Himmelens Hærskarer. Og alle Verdens Beboere drage forbi Dig som en Faarehjord forbi Hyrden. Paa Nytaars (Rausch haschonoh) bliver Alt optegnet, og paa Forsoningsdagen (Jom Kippur) bliver Alt beseglet. Det bestemmes, hvem der skal leve og hvem der skal dø, hvem der skal naa Alderens Fylde og hvem der skal gaa bort forinden, hvem der skal omkomme ved Ild, ved Sværd, ved vilde Dyr, ved Hunger, ved Sot og Syge, ved Mord, hvem der skal leve i Fred og Ro,

hvem der skal flakke om i Udlændighed, hvem der skal vorde rig og hvem der skal være fattig, hvem der skal synke og hvem der skal komme op. Men angerfuld Omvendelse, Bøn og gode Gjerninger kan afvende den onde Tilskikkelse. Thi som Du ikke let vredes, o Herre, saaledes kan Du ogsaa let formildes. Du vil ikke, at Synderen skal dø, men at han omvender sig og lever, og Du venter paa det til hans Dødsdag. Omvender han sig, saa modtager Du ham. Vel er det sandt, at Du har skabt Mennesket i dit Billede og kjender dets Tanker og Drifter; men han er jo dog kun af Kjød og Blod, skabt af Støv og hensmuldrende som Støv, vindende sit Brød ved at sætte sit Liv ind, han er lig det sønderbrudte Skaar, det tørre Græs, den visne Blomst, den forsvindende Skygge, den henilende Sky, Støvet, som henveires, han er lig en Drøm — men Du, o Herre, er den Samme, Konge, Gud, evig og evindelig."

Gudstjenestens Slutning bestaaer, som paa de andre Festdage, af en høitidelig Akt, Præstevelsignelsen. Denne udføres ganske paa samme Maade som i Templet i Jerusalem. De i Menigheden, som føre Navnet Cohen eller Caen, og om hvem Familietraditionen vidner, at de nedstamme fra Ahrons Præsteslægt, samle sig, efterat de have afført sig Fodtøiet, foran det hellige Skab, der indeholder Thorarullerne. De, som bære Navnet Levy eller iøvrigt vide, at de høre til Levi Stamme, optræde til Cohaniternes Betjening ved at bringe dem Vand, hvormed de overgyde Hænderne, og Haandklæde til Tvætning. Leviterne vende tilbage til deres Pladser, og Cohaniterne ordne sig nu i Rækker foran Skabet, bedække Hovedet med deres Talis og vende sig mod Menigheden. Med hævede Hænder og Fingrene spredte saaledes, at de to og to udgjøre fem Led, udtale de da den samme Velsignelse over Menigheden, som gjennem Moses var foreskrevet Ahroniderne, og som lød i Templet: „Den Evige velsigne Dig og bevare Dig, den Evige lade sit Aasyn lyse for Dig og skjænke Dig Naade, den Evige vende sit Aasyn imod Dig og give Dig Fred!" Det er de samme Ord, som udtales af enhver from jødisk Fader, naar han ved festlig Leilighed eller paa sit Dødsleie lægger Haanden paa sit Barns Hoved. Medens Velsignelsen foregaaer, maa Ingen af Menigheden se hen paa de Velsig-

nende; der næres den Tro, at den, som forseer sig derimod, kan straffes med at miste Synet. Paa mig gjorde Handlingen et uudsletteligt Indtryk.

Anden Nytaarsdag gjentages den samme Kultus som paa den første. Forøvrigt er der om Eftermiddagen atter Kirkegang med bestemte Bønner og Psalmer (Mincha og Mariv). Festen er til Ende den anden Dag, naar Stjernerne vise sig paa Himlen.

Jom Kippur finder, som anført, Sted ti Dage efter Nytaar. Det er Jødernes Store Bededag, men ogsaa har den, som det hebraiske Navn angiver, sin store Betydning som Forsoningsdag. Man skal paa denne Dag vise Tilgivelse og Overbærenhed, man skal forlade tilføiede Fornærmelser, række sin Fjende Haanden, bede Menneskene om Tilgivelse i Haab om, at ogsaa Gud vil tilgive de Synder, man har begaaet mod ham.

Forud for Festen var der i ældre Tid en eiendommelig Ceremoni, som jeg troer allerede var gaaet af Brug i min Barndom, eller som ialtfald dengang kun blev udøvet af de strengest Troende. Denne Ceremoni kaldtes »Kappora«, Sonoffer, og bestod deri, at Husfaderen tog en Hane, svingede den tre Gange rundt over Hovedet og sagde med høi Stemme og selvfølgelig paa Hebraisk: „Vær min Bøde for hvad der kommer over mit Hoved, og tag mine Synder paa Dig.“ Alle de Tilstedeværende gjorde det Samme, og derefter sendtes Hanen hen til Schächteren for at slagtes. Ceremonien kan antages at være en Erindring om Syndebukken, som blev ofret i Jerusalems Tempel.

Der fastes paa Forsoningsdagen. Fra Aftenen forud til den næste Dags Solnedgang og Stjerneskin maa der ikke nydes det Mindste, hverken Mad eller Drikke, og det holdes saa strengt, at man end ikke maa skylle Munden. Man begiver sig tidlig om Aftenen til Synagogen, som er festlig oplyst. De gifte Mænd ere iført den forhen omtalte Ligskjorte, over hvilken de bære Talis, og Fødderne ere blottede eller iførte Filtsko. Kirketjenesten varer denne Aften næsten tre Timer. Den bestaaer af Bønner, Psalmer, Uddrag af lærde og fromme Israeliters Skrifter, og Alt er af en høitidelig og alvorlig Karakter, hvis Grundtone er Sønderknuselse for Gud i

Haab om Syndsforladelſe. Jeg mindes, at der i min Ungdom var enkelte Mænd, ſom tilbragte hele Natten i Synagogen, bedende og læſende i de hellige Skrifter.

Tidlig den næſte Morgen begiver man ſig atter i Kirken og er der den hele Dag, indtil Aftenens Skygge har udbredt ſig over Jorden. For denne Dag er der ſkrevet egne Bønner, Pſalmer og Foredrag, af hvilke flere ere Mønſtre paa eiendommelig øſterlandſk Inderlighed i bibelſk Aand. Af en ualmindelig ryſtende Virkning er Mindefeſten for de Afdøde. Der bedes for de afdøde Forældres og for andre afdøde nære Slægtninges Sjælefred, og Herrens Barmhjertighed anraabes. Ikke mindre høitidelig er Opregningen af de Synder, man troer at have begaaet mod Gud og Menneſkene og hvilke man beder den Almægtige at forlade. Der nævnes ſaaledes ikke mindre end 56 Synder og Forſeelſer, og ved enhver ſlaaer man ſig for Bryſtet. Det Betydningsfulde i dette Skriftemaal viſer ſig deri, at der ikke ſjældent høres en ſtærk Hulken under denne religiøſe Handling. Der læſes op af Thoraen baade om Formiddagen (Schacharis) og om Eftermiddagen (Mincha) Steder, ſom have Henſyn til Forſoningsdagen og de paa denne Dag i Templet bragte Ofre, og tillige oplæſes et Stykke af Profeten Eſaias og den hele Fortælling om Profeten Jonas. Præſtevelſignelſen udføres ſom paa de andre Feſtdage. Forſoningsdagens ſidſte Afſnit (Neïla) er en Række Bønner af en lyſere Karakter, hvori Forvisningen om Herrens Barmhjertighed mod den ſyndige Slægt udtales, og det Hele ſlutter med, at Forſangeren og Menigheden udraaber høit: „Hør Israel, Herren vor Gud er et eneſte, evigt Væſen!“ Derefter ſiges tre Gange: „Lovet være hans Navn evig og evindelig!“ og ſyv Gange gjentages: „Den Evige er Gud!“ Der blæſes i Schaufor, og Feſten er endt.

I Hjemmet er Alt forberedt til at bøde paa den lange Faſte. Der maa viſes Maadehold, thi altfor megen og altfor hurtig Spiſen kan være ſkadelig. Jeg erindrer, at man ved Feſtens Slutning ſkiltes i Synagogen med de Ord: „Guten Anbiß!“

IV.

Fem Dage efter den store Forsoningsfest indtræder Løvsalsfesten (Sukkaus), som varer i ni Dage, af hvilke de fem mellemste, ligesom ved Paaskefesten, ere halvhellige. Den er en Gjentagelse af Løvsals- eller Tabernakelfesten, som blev feiret i Palæstina dels som Minde om Israeliternes Nomadeliv i Ørkenen, hvorfor det var paabudt Jøderne at bo i syv Dage i Telte i det Frie, dels som Fest for Høstens Tilendebringelse, altsaa en Art Høstfest, i hvilken Anledning der bragtes et Knippe af forskjellige Planter og Frugter som Festsymbol i Templet i Jerusalem.

Festens førstnævnte Karakter er i Traditionen bevaret i den saakaldte Løvsal. I min Barndom og Ungdom var det meget almindeligt, at Jøderne her i Kjøbenhavn havde en saadan Løvsal (Sukko), nu forekommer det sjældnere. Den blev indrettet paa Husenes Gaardsplads. Mine Forældre boede i et Hjørnehus, hvor Gaardspladsen var meget lille, men alligevel var her indrettet en Løvsal, rigtignok af en saa lille Dimension, at vi, naar vi vare forsamlede i den, maatte kline os op ad hinanden. Fire Stolper vare rammede ned i Jorden, og til disse sluttede sig tynde Brædderægge med en Dør til Indgang. Det var en Hytte af aldeles primitiv Beskaffenhed, men det Indre tog sig ret kjønt og hyggeligt ud. Væggene vare behængte med brogede Tapeter, helst gule og blaa — hvorfor disse Farver valgtes, skal jeg ikke kunne sige — Loftet bestod af Gran, Mos og andet Løvværk, fastgjort til Trætremmer, og overalt var der anbragt Blomster som Guirlander. Brostenene vare bedækkede med et tykt Brædderegulv, og i Midten stod et med en Dug bedækket Spisebord, omgivet af Stole. Rige Folks Løvsale vare, især hvor der var Plads i Gaardsrummet, rummelige og pragtfuldt udstyrede med Tapeter, Draperier, Speile, Grønt og Blomster. I nogle var der i Loftet anbragt en dobbelt Trekant af forgyldte Stene, forestillende det saakaldte Davids Skjold (Mogen David), og fra denne hang en syvarmet Lampe ned.

Det blev betragtet som en stor Mizwo, en Gud velbehagelig Gjerning, at have en Sukko og at spise i den, hvorfor det var almindeligt, at ugifte Folk bleve indbudte til at deltage i Maaltiderne. Ja, Familier, der af forskjellige Grunde ikke selv kunde faae nogen Sukko, fik Adgang hos Andre til at indlede deres Maaltid ved at udtale Lovsigelsen ved Brødet og Vinen (gjøre Kiddusch).

Egenlig skulde disse Løvsale i Overensstemmelsen med Grunden til Festens Indstiftelse vel være Telte af Lærred; men i vort nordlige Klima paa den Tid (Oktober), da Veiret i Reglen er umildt, maatte de være solide, især da man indtog sine fleste Maaltider her. Men af det Anførte kan man slutte, at en Løvsal som den omtalte afgav et meget middelmaadigt Værn og et mindre behageligt Opholdssted, naar Veiret var barsk. Jeg erindrer saaledes, at ved en Løvsalsfest, jeg troer det var i Efteraaret 1825, var Veiret alt Andet end behageligt, det regnede, sneede og stormede. En Middag, da vi vare forsamlede for at nyde vort Maaltid, var Blæsten saa voldsom, at den var nærved at rive Løvsalen overende. Der var ikke noget blivende Sted, og vi maatte fjerne os skyndsomst, medtagende Maden, som var anrettet. Løvsalen blev da heller ikke benyttet mere dengang. Men der var ogsaa andre Anfægtelser. Uvillien mod Jøderne gav sig ikke sjældent Luft derved, at Husbeboere eller Naboer om Natten ødelagde Sukko'en eller anrettede andre Forstyrrelser. Gavlen i et Hus, hvor der var en Drengeskole, vendte mod vort lille Gaardsrum og høinede sig over Brandmuren. En Dag, da vi sad i Løvsalen, blev en Sten slynget mod Taget, og derefter fulgte hurtig et sandt Bombardement af Smaasten, Kartofler og lignende Projektiler, som ødelagde Løvværket og styrtede ned i det Indre. At det kom fra Drengene i Skolen, var der ingen Tvivl om; vi saae ogsaa nogle Hoveder stikke frem af et Vindue i Gavlen, og Hurraraabene og forskjellige Haansord, som lød derfra, gav os Vished. Fader klagede til Skoleholderen over dette Udslag af kaad Jødehad, men han trak paa Skulderen og svarede: „Jeg veed ikke, hvorfor De vil vække Forargelse ved deslige Narrestreger. Saadan er Drengene nu engang.“ Men som jeg

Løvsalsfest i et jødisk Hjem. Efter Oppenheims Maleri.

senere hørte, var det ikke Drengene alene, der havde sat Bombardementet i Scene, Lærerne havde ligesaa fuldt været med.

Ligesom der ved Løvsalsfesten er bevaret Mindet om Israeliternes Liv i Ørkenen, saaledes er ogsaa en særegen kirkelig Ceremoni bestemt til at symbolisere Templets Høstfest. Naar man om Morgenen paa Løvsalsdagene begav sig til Synagogen, bar man i den venstre Haand en Æske med en Citron, omhyggelig indsvøbt i Bomuld, og i den høire en høi Palmegren (Lulaf), hvortil der var bundet Myrthegrene og Vidiekviste. En Cyklus af Psalmer, som ifølge den jødiske Ritus er fælles for de tre Høitider, Paaske, Pintse og Løvsal, fik paa Løvsalsfesten Karakter af en Takkesang for Jordens Afgrøde, for Høstens Velsignelser, idet Palmegrenen og Citronen under Læsningen blev holdt i begge Hænder og ved visse Strofer rystet mod de fire Verdenshjørner.

Efter hele sin Karakter er Løvsalsfesten en Glædesfest, men især gjælder det den sidste Dag og Aftenen forinden. Den har ogsaa Benævnelsen Simchras Thouroh, Glæden over Thora. Nu er Læsningen af den hele Thora, de fem Mosebøger, tilendebragt, alle Thorarullerne tages ud af det hellige Skab i deres Overtræk af Fløil og Guld og bæres om i Procession i Synagogen under Psalmesang. Det er en stor Mizvo ved denne Leilighed at bære en Thorarulle, og en saadan gaaer da ogsaa fra Haand til Haand. I Overensstemmelse med Dagens Karakter er der i Familierne sande Festmaaltider, hvorved Husmødrene lægge an paa at udfolde den kulinariske Dygtighed, for hvilken de ere fordelagtig bekjendte.

Endnu er der et Par Høitider, som dog ikke have nogen streng festlig og religieus Karakter, forsaavidt det paa disse er tilladt at varetage de daglige Forretninger. Den ene er Purimsfesten til Minde om Esther, Mardochæus og Haman; den falder næsten samtidig med de Kristnes Fastelavn. Til denne Glædesfest knyttede sig i ældre Tid de bekjendte Jødemaskerader. En anden er den saakaldte Lampefest (Chanuko), der varer i otte Dage og falder omtrent samtidig med Julen, hvorfor den ogsaa gaaer under Navn af Jødernes Jul. Den er indstiftet til Minde om den eneste Flaske med den hellige Olie, som fandtes i det af Antiokus Epiphanes vanhelligede

Tempel og slog til i otte Dage til Lampens Forsyning, skjøndt den ellers kun strakte til for en Dag. Til Høitideligholdelsen er der i hvert Hus, hvor der strengt holdes over Skikkene, en egen med otte Blus indrettet Lampe. Et af disse tændes hver Eftermiddag, efterson Festen skrider frem; naar de alle ere tændte, er Festen ved sin Slutning. I Synagogen og i Hjemmet udføres Bønner og Lovsange, svarende til Festens Betydning.

I den jødiske Liturgi staaer egenlig Sabbaten øverst som en Festdag, direkte indstiftet af Gud. Dens Høitideligholdelse er saa bekjendt, at jeg ikke videre skal opholde mig derved. Kun fortjener det at anføres, at for den strengt troende Jøde udtrykker Ordet „Sabbathvile" fuldstændig den Stemning, som er udbredt over Høitiden. Huset er rengjort, Alt, hvad der staaer i Forbindelse med den daglige Gjerning er bortryddet, naar Lysene om Fredag Aften efter Kirkegangen ere tændte til Maaltidet. Alle Bekymringer ere ligesom henveirede, hvad Dagen har bragt igaar, hvad den vil bringe imorgen, tænkes der ikke paa — hvis det forøvrigt er muligt — og Familielivet er præget af en Fred og en Ro, der ligesom breder sig til enhver Krog i Huset. Men, som det hedder i en Lovsang, som synges i Kirken Fredag Aften (»Lecho daudi«), Sabbaten er ogsaa at ligne ved en Brud, der modtages i Fred og Glæde; den er den Kilde, hvorfra Velsignelsen udstrømmer. Lovsangen slutter med de Ord: „Drag ind i Fred, hilset med glad Sind og Ro i Hjertet af de Frommes Kreds. Velkommen Brud, velkommen!"

Saaledes omtrent som jeg i det Foregaaenee har omtalt, var den religiøse Kultus i Synagogen og i Hjemmet ved Festdagene paa den Tid, jeg sigter til. I det Væsenlige er den endnu uforandret. Men dengang var der, som anført, ingen Prædiken, og Sproget var udelukkende Hebraisk. Desværre maa det erkjendes, at mange Kirkegængere, skjøndt Skoleundervisningen, forsaavidt der kunde være Tale

om en saadan, væsenlig havde befattet sig med dette Sprog, kun lidet forstod, hvad de læste og bad. Det var tildels en mekanisk Fremsigen, og følgelig kunde der ikke være Tanke om i Enkelthederne at fatte og nyde det Skjønne, Ophøiede og Inderlige, som mange af disse Bønner og Psalmer frembød. Først efterat der udkom Bønnebøger med dansk (ved Prof. Dr. A. A. Wolff) eller med tydsk Oversættelse jevnsides den hebraiske Text, var det muligt for Lægmanden at faae Øie for de nævnte Egenskaber og Fortrin. Naar denne mekaniske Fremsigen imidlertid er bleven betegnet som tom Bogstavtjeneste, saa er det neppe berettiget, thi selv hvor Forstaaelsen ikke var tilstede i nogen større Grad, kan det vel nok siges, at det traditionelle Kjendskab til Hovedindholdet og selv hos den ganske Uvidende Bevidstheden om at have opfyldt en religiøs Pligt bødede nogenlunde paa Manglen.

Til Slutning fortjener det endnu at anføres, at afset fra de Reformbestræbelser, som i Tidens Løb gjorde sig gjældende hos Jøderne med Hensyn til den religiøse Kultus og som især i Begyndelsen af Aarhundredet fremkaldte Schismer i Menighederne, var der en Art Tvedeling. Der var her i Kjøbenhavn, som andetsteds, germanske Jøder og portugisiske Jøder. De sidstnævnte gik i Reglen for at have en større, fra den maurisk-spanske Indflydelse hidrørende Dannelse end hine, hvortil de polske og russiske Jøder ogsaa henregnedes. Portugiserne, der paa en vis Maade betragtedes som Jødernes Aristokrati, havde deres egen Synagoge, hvor Kirketjenesten var noget simplificeret og tillige bar Præget af større Værdighed. Deres Udtale af det hebraiske Sprog var den samme som den, de Kristne lære ved videnskabelig Undervisning. Efterat Reformen i Kirketjenesten er indført hos os, er Forskjellen mellem de to Parter fuldstændig udjevnet, og der er endnu kun enkelte Familier, som f. Ex. dem, der bære Navnet Henriques eller Moresco, om hvem det vides, at de have hørt til de portugisiske Jøder.

Joſef Samuel Sumbel.

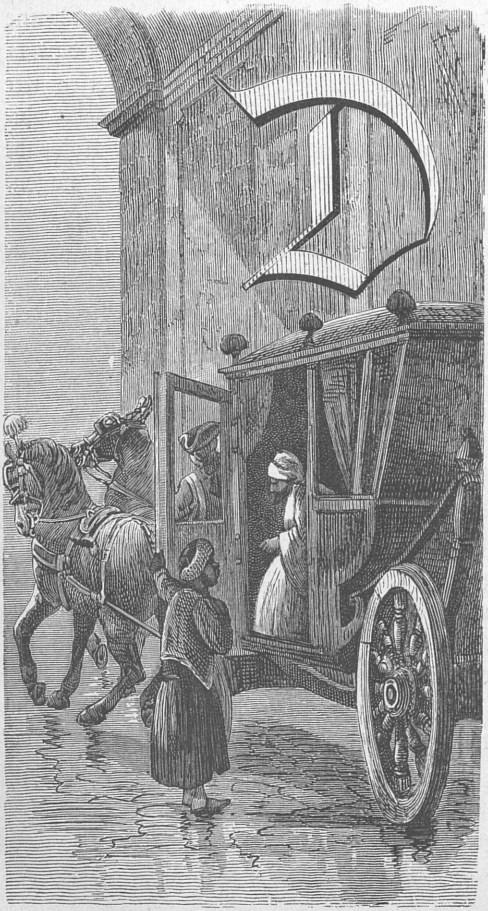

den 11te Juni 1788 var der en ualmindelig Sammenſtimlen af Mennesker i Frederiksberg Slotshave; Borgerfolk i bredskjødede Kjoler med store Opslag, Knæbenklæder, stribede Strømper, Sko med store Spænder, Paryk og Pidsk i Nakken samt trekantede Hatte, Borgermadamer, de mere velhavende med store Solhatte og kortlivede Sirtses Kjoler, de simplere med Kappe og Hvergarnskjoler, Haandværkssvende i lange Frakker med store Staalknapper, Soldater i røde Trøier, Bønder i Vadmelskofter, pjaltede Læredrenge paa Tøfler, Matroser, Arbeidsfolk — Alt flokkedes her og Nogle havde endog taget Plads i Træerne for bedre at

ſee det Mærkværdige, der nu vilde komme. Paa en Tid, da de offentlige Forlyſtelſer vare ſaa ſjældne, men Nysgjerrigheden ligeſaa ſtor ſom den nu er, var det ikke til at undres over, at det forventede Skuespil havde ſamlet ſaa mange Mennesker. „Den tyrkiſke Prinds" havde bebudet, at han med de ti Moſebud i Haanden vilde indfinde ſig paa Frederiksberg Bakke for at forkynde en ny Religion for Jøderne. Det var jo noget, ſom nok var værd at overvære, det kunde jo give Anledning til morſomme Optrin, maaſke til lidt Slagsmaal, for hvilken Gadeungdommen dengang intereſſerede ſig, maaſkee endnu mere end nutildags. Den Del af Befolkningen, for hvilket Mødet var ſammenkaldt, var mindſt repræſenteret. Man ſaa kun meget faa, hvis Anſigtstræk røbede den jødiſke Herkomſt. Fra den Side blev „den tyrkiſke Prinds" Reformationsforſøg betragtet ſom en oprørende Skandale; desuden vidſte de kjøbenhavnſke Jøder af en bitter Erfaring, hvilken Spot og Haan de vilde udſætte ſig for ved at være tilſtede ved en ſlig Lejlighed.

Hvem var nu „den tyrkiſke Prinds"? Saaledes kaldtes almindeligt en marokkanſk Jøde ved Navn Joſef Samuel Sumbel, der kom hertil i Aaret 1784, for at forhandle med den danſke Regering om en Pengeſum, ſom det hed paa 40,000 Daler, for hvilken denne havde givet hans Fader en Obligation. Denne Forpligtelſe var opſtaaet derved, at Faderen, hvis Navn ligeledes var Samuel Sumbel, i Marts 1752 ankom fra Marokko til Kjøbenhavn ſom Geſandt fra Keiſer Abdallah ben Iſmael i Anledning af det Brud, der fra marokkanſk Side var ſket paa den mellem dette Rige og Danmark i 1651 afſluttede Handelstraktat, et Brud, ſom var af en meget alvorlig Natur og havde medført 40 Danſkes Arreſtation og ſlette Behandling. Sumbels Miſſion beſtod nu i at retfærdiggjøre den marokkanſke Regerings Adfærd for Kongen af Danmark. Han var den marokkanſke Keiſers Yndling og Sekretær, ligeſom han ogſaa ſtod i ſtor Gunſt hos Keiſerens Søn og ſenere Efterfølger, Muhamed ben Abdallah, der havde afſluttet Traktaten af 1751 med den danſke Regering. Dette var ſket uden Faderens Sanktion, og deri havde Keiſeren fundet et Paaſkud til at bryde den. At ſikre ſig den indflydelſesrige Samuel Sumbels Venſkab og at formaa ham til at

interessere sig for Afslutningen af en ny Traktat samt for de Danskes Løsladelse, var det Første, som den danske Regering troede at maatte bestræbe sig for. Vel fandt man det ikke passende at indlade sig med Sumbel i nogen direkte Underhandling, men Ministeren og flere høitstaaende Folk, deriblandt Geheimeraad Demersières, Komiteret i Kommercekollegiet, havde Samtaler med ham, og den 9de Mai havde han Audiens hos Kongen paa Fredensborg. Saavidt man veed, blev der givet ham Løfte om en betydelig Sum, hvis han bevirkede, at Traktaten blev fornyet, og den 21. Mai vendte han ombord paa den danske Fregat „Kristiansborg" tilbage til Marokko. Hvorledes det senere gik med Forhandlingerne mellem Danmark og Marokko hører ikke herhen; det er tilstrækkeligt at anføre, at en Handelstraktat blev afsluttet i 1753 nærmest ved Sumbels Medvirkning, der dog ikke blev ydet uden mod en betydelig kontant Sum, foruden at han tillige erholdt en Obligation paa det ovennævnte Beløb, der skulde forrentes og indfries efter en vis Tids Forløb.

Sandsynligvis paa Grund af de mangfoldige Hindringer, som den marokkanske Regering lagde i Veien for Traktatens Gjennemførelse og som medførte meget store Omkostninger, men ringe Gevinst for den danske Handel, fandt den danske Regering sig, som det lader til, ikke foranlediget til ganske at opfylde de overfor Samuel Sumbel indgaaede Forpligtelser. Det var saaledes i den Anledning, at efter hans Død en af hans Sønner, den nævnte Josef Samuel Sumbel ankom hertil i 1784. Det fortaltes desuden, at Obligationen ikke var bleven funden blandt den Afdødes Efterladenskaber, og at Sønnen egenlig kun var kommen for at faae sig en ny Obligation meddeelt. Dette skal han dog ikke have opnaaet, men kun Løfte om Rentens Betaling for Livstid. Imidlertid gjorde han ved sin Optræden en ikke ringe Opsigt. Han var lille af Vext, meget gul i Ansigtet, klædt i orientalsk Dragt og med Turban, og kjørte i en glimrende Ekvipage. Han talte flydende Fransk, fik Adgang til fornemme Huse og viste sig endog flere Gange ved Hoffet. Iøvrigt bar han en vis Extravagance til Skue i Optræden og Meninger og søgte at imponere sine Troesfæller med sine religiøse Kundskaber. Ikke sjældent var han tilstede i Synagogen i Læderstræde, hvor det undertiden kom til hef-

tige Optrin, idet han søgte at tilrettevise de Tilstedeværende med Hensyn til Ceremonier og de brugelige Bønner. Man ansaae ham næsten for forrykt; og at han ikke var langtfra at være det, fremgik ogsaa af et Skrift, som han i Mai 1788 lod udgaa i det danske og franske Sprog, og hvori han optraadte som en Art Profet eller Reformator.

Dette Skrift (trykt hos J. A. Thiele) fører Titlen: „Bekjendtgjørelse ved Isai den Fuldkomne og Tolerante af den kgl. Stamme Isai (almindelig kaldet Tyrken) angaaende Dyds- og Tolerans-Religionen". Et versificeret Motto, hvori der foreskrives Tolerance med Hensyn til Skikke, og et Uddrag af de ti Bud paa Dansk og Hebraisk udgjør Indledningen, hvorefter det hedder i Skriftet: „Med den Tilladelse, som den allernaadigste Monark, Hs. Maj. Kong Christian den Syvende, Danmarks og Norges Konge og Fader, har givet Publikum, agter jeg at spadsere paa Fredsens Bjerg, det er at sige Frederiksberg den Dag, da Gud gav Israel Loven paa Sinai Bjerg. Man veed nok, at dette er og bliver den 6te Dag i den 3die Maaned, som svarer i dette Aar til den 11te Juni F .·. (Frimurertegn) 578861112 .·. Da man har sagt om mig, at jeg er bleven en Smule forrykt, saa vil jeg give Publikum Prøven paa det Modsatte. Jeg helliger altsaa denne Høitidsdag til den Fornøielse, at besvare alle Personer uden Stands Anseelse, som kunde behage at gjøre mig Spørgsmaal, i hvor vigtige de end maatte være, selv de Punkter, som de maatte holde for de vanskeligste, for at vise dem om min Forstand er bleven en sund Forstand eller en forrykt Forstand. For Resten tilkjendegives herved, at jeg er hverken Jøde, Kristen eller Muhamedaner. Imidlertid er jeg af den samme kgl. Familie, nemlig Kong Davids, som de Kristne tro deres Profet Jesus nedstammer fra. Jeg tør sige mere: jeg er endog af Jesu Religion. „Men", vil man sige, „saa er Du jo en Jøde, eftersom Jesus var en Jøde og iagttog alle jødiske Ceremonier til sin Død?" Derpaa svarer jeg, at omendskjøndt jeg gjør ligesaa, er jeg dog hverken Jøde, Kristen eller Muhamedaner. Men jeg er fornuftig Kristen-Jøde-Muhamedaner paa engang, det er at sige: en fornuftig Israelit. Thi Israelit

kalder jeg Enhver, som troer paa den hellige Skrift. Jeg er altsaa en primitiv, tolerant Israelit o. s. v.

Denne „Bekjendtgjørelse", som dets Forfatter kaldte sit Skrift, blev udbredt i mange Exemplarer og navnlig sendt om i Jødernes Huse. At det vakte en vis Sensation viser sig deri, at det fremkaldte ikke mindre end sex forskjellige Pjecer, af hvilke de fleste toge Profeten strængt i Skole og skjældte ham Huden fuld. En af hans Troesfæller skrev en med mange hebraiske Citater udstyret Pjece: „Om Ismaelitens Optrin paa Frederiksberg Onsdagen den 11te Juni 1788 eller Advarsel til den foregivne Isai af Kong Davids Slægt, hvori hans Tro betragtes". Sumbel sammenlignes deri med Farisæeren, som hyklede i Synagogen, med en Ulv i Faareklæder; han kaldes en Hykler, der bestandig bærer Biblen under Armen, men har Gift i Barmen. Endvidere udkom: „En ny Vise om den forrykte ukyske Ismaelit af Jødekongens Slægt, vandrende i Kongens Have med Biblen under Armen og giver sig ud for Messias", med flere betegnende Træsnit, der i Lighed med hvad Sumbel ogsaa sigtes for i Texten, hentyde til hans store Usædelighed. I et Vers henvises han til at „steiles og steges" og til at dømmes til evigt Baal og Brand, da han, som det hedder i en Note til dette Vers, ikke bekjender sig til nogen vis Religion, hverken er Jøde eller Kristen, og derfor ikke kan begraves paa nogen af disses Kirkegaarde. Han fandt dog et Forsvar, men rigtignok et mindre heldigt, baade i Henseende til Indhold og til Forfatter, i et Skrift, kaldet „Retfærdigheds Vederlag, forestillet i Anledning af de pøbelagtige og dumme Beskyldninger, som offentlig ere udbasunede om Ismaeliten Josef, i Almindelighed kaldet den tyrkiske Prinds, ved K. R. W. g." Bag dette Forfatterskab skjulte sig en Person ved Navn K. R. v. Warning, der havde været dømt i Tugthuset, og som ogsaa fik læst og paaskrevet i to Pjecer, den ene med Titlen: „Til det patriotiske Rasphus-Geni i Anledning af den ny udkomne Pjece Retfærdigheds Vederlag", den anden kaldet: „Til Geniet i den graa Nankins Kasseling, forhenværende Medlem af Selskabet Weisenstein i det ny udkomne Blad Retfærdigheds Vederlag". Endelig skrev en Mand ved Navn Eljakin Soldin, Fader til den senere saa fordeelagtig bekjendte Forfatter

Salomon Soldin, en Pjece, betitlet: „En ny Historie om Ismaeliten Isac, Profet i Aabenraa, og K. R. v. Warning“, i hvilken han bebreider Sumbel foruden hans Kjætteri ogsaa hans Uredelighed, idet han havde lovet en Gave til Jødernes Fattige, „hvorfor han erholdt den Ære, at for ham især oplæstes en Lovtale og Velsignelse af Forsangeren“, men vægrede sig ved at betale.

Uagtet flere af disse Pjecer udkom forinden den til Forkyndelsen i Frederiksberg Have berammede Dag, og uagtet Sumbels Bekjendte søgte at formaa ham til at opgive sit Forehavende, holdt han dog haardnakket ved sit Forsæt, paastaaende, at han var kaldet af Gud til at udføre det store Reformationsværk. Tillige mente han, at han ikke burde skuffe den store Mængde, som utvivlsomt vilde indfinde sig for at høre hans Forkyndelser. Dog var han saa forsigtig at medtage et Par Politibetjente til Beskyttelse foruden et Par haandfaste Karle, der bar et Par store Bøger, medens han selv bar en Pergamentsrulle. Ikke saasnart havde han vist sig i dette Optog ved Indgangen til Frederiksberg Have, før han blev hilset med Hurraraab og Piben af en stor Skare Pøbel, der nu sluttede sig til ham som Eskorte. Endnu værre gik det, da han opad Bakken nærmede sig Fasangaardens Indelukke, hvor han havde havt ifinde at holde sit Foredrag. Der opstod en voldsom Tumult, Skjældsord, Hujen og Piben forenede sig til en øredøvende Tumult, han trængtes fra alle Sider, man sled i hans Klæder, og da Turbanen blev slaaet af Hovedet paa ham, fandt han det rigtigt at tiltræde Tilbagetoget, medens hans Følgesvende havde Nød med at beskytte ham mod yderligere Haandgribeligheder.

Saaledes endte dette Josef Sumbels Forsøg paa at reformere de kjøbenhavnske Jøder og danne en ny Religion. Det antages, at han efter det stedfundne Optrin fik et Vink om, at hans Ophold i Kjøbenhavn havde varet længe nok. Idetmindste fandt han sig nogle Dage efter foranlediget til at ryste Støvet af sine Fødder og at forlade det utaknemmelige, for hans Mission saa uimodtagelige Kjøbenhavn, hvorfra han begav sig til England. De, der kjendte ham nøiere, paastod, at han paa ingen Maade var forrykt, men kun havde den fixe Ide, at han var udkaaret til Reformator. Nogle Aar efter

døde han ugift i Marokko. En yngre Broder af ham, der ligeledes var kommen til Kjøbenhavn, og tog Bopæl her, førte en langvarig Proces med den danske Regering om et Gods i Nærheden af Elmshorn, hvori hans Familie havde en betydelig Sum henstaaende. Han oplevede ikke Processens Tilendebringelse, men den blev vunden i et af de første Aar af Christian den Ottendes Regering af hans herværende Forlovede og hendes Familie, hvem han ved Testamente havde indsat som sine Arvinger. Det var en betydelig Sum, saavidt vides 60,000 Rdl., hvoraf den omtalte Families Medlemmer endnu nyde Renterne. Naar de ere uddøde, skal Summen tilfalde den jødiske Menighed i Kjøbenhavn som et Legat til Brudeudstyr.

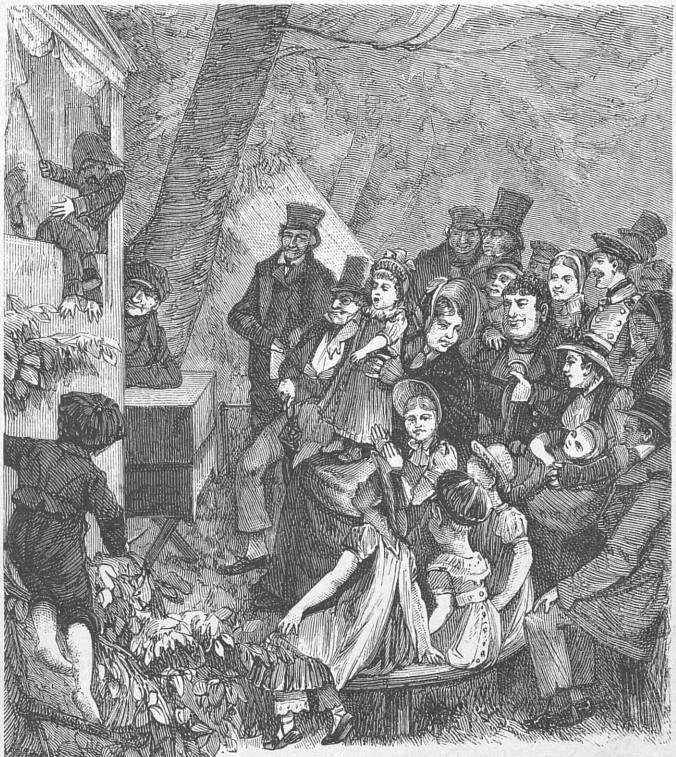

Mester Jakels Familie.

En Ungdomserindring af Fuldmægtig Petersen.

„Nu skal Pokker læse mere!“ udbrød jeg og kastede Bogen om Personretten, hvormed jeg et Par Timers Tid havde brudt Hovedet, henad Bordet. Veiret, som om Formiddagen havde været graat og taaget, antog ved en af

Sommerens Luner pludſelig et heelt forſkjelligt Udſeende. Skyerne ſpredte ſig og gav Plads for Solſtraalerne, der ligeſom glade ved at være ſlupne ud af deres Fængſel trængte frem med forøget Kraft og kaſtede deres Skjær paa det Bord, hvorved jeg ſad. Jeg havde den Dag beſluttet at være rigtig flittig, og min Manuduktør havde ogſaa nylig holdt en kjøn Prædiken for mig, idet han havde foreſtillet mig, at jeg aldrig vilde faae Examen, naar det vedblev at gaa paa den Maade. Det havde ogſaa været min Beſlutning ikke at gaa ud, da Kjødet jo er ſaa ſkrøbeligt. Det havde jeg ogſaa holdt lige til Klokken tre Eftermiddag. Men hvad er vel menneſkelige Forſætter? Kun en Sæbeboble, der briſter ved det mindſte Stød. Og Stødet var nu de venlige Solſtraaler, der liſtede ſig ind i mit lille Værelſe.

Jeg ſtod op, gik hen til Vinduet og lukkede det op. Den afſides Gade, hvor jeg boede, var tom for Mennesker, thi ſjælden var der nogen, der beſøgte denne Afkrog. Der var ikke et Dvælepunkt for mine Øine eller Tanker. Ikke engang den gamle Urtekræmmer var oppe paa Slaget for at ſe til ſine Duer og „jage" med dem. Før Flyttedagen var der dog nogen Adſpredelſe. Lige overfor paa den anden Side boede en lille Sypige. Det morede mig at ſee hendes Flid og hendes Gavtyvſtreger. De travle Fingre vare i ſtadig Bevægelſe, men hun havde ogſaa ſine Adſpredelſer. Disſe beſtod deri, at hun havde to Kjæreſter, ſom hun holdt for Nar ved at være inderlig gode Venner med en tredie. Min Værtinde holdt mig godt à jour med den Lilles Intriger, og fra min ubemærkede Tilſkuerplads fandt jeg tilſtrækkelig Bekræftelſe derpaa. Saa var der Skomageren og hans fordrukne Madame paa den anden Side af Gangen. Det var Stof til en Række Genrebilleder. Naar jeg tænker paa den Aften, da Skomageren kom hjem og fandt ſin Kone ſaa perialiſeret ſom mulig liggende bedende foran et Billede af den hellige Jomfru! Manden var en ivrig Tilhænger af Statskirken, og man kan tænke ſig hans Forbitrelſe, da han fandt, at hans Madame var bleven katholſk. „Nu ſkal jeg holde Meſſe med Dig!" raabte han, tog ſin Spandrem og begyndte at bearbeide ſin Kones Ryg. Ved hendes Skrig ſtormede jeg ind i den Tro, at der var ſket en Ulykke. Jeg

skulde være Dommer, og nu fortalte Madamen mig grædende og hikkende, at hun havde været et fortabt Faar, men at hun var bleven frelst for Helvedes Ildsluer af en af dem derude fra — dem fra Bredgade — paa det Vilkaar, at hun bad til Madonna som al Troens Kilde — og nu vilde hendes Mand, den Slubbert, den Tyran, forbyde hende det. Jeg søgte, saa godt jeg kunde, at berolige Parret, hvilket omsider lykkedes mig. Den næste Dag, om Morgenen tidlig, den eneste Tid, Konen var ædru, havde hun Anger og Ruelse over sin Omvendelse til Katholicismen, og hun forsikrede, at Kosteskaftet skulde komme til Anvendelse, naar han derude fra vilde friste hende til at svigte sine Fædres Tro.

Disse og lignende Adspredelser var det forbi med. Min Gjenboerske, den lille Sypige, havde paa Grund af sin Værts Demonstrationer set sig om efter et andet Værelse, og Skomageren var med sin Ægtehalvdel bleven smidt ud paa Grund af resterende Husleie, som sidstnævnte af en Feiltagelse havde bragt til Spækhøkeren mod Udvexling af flydende Varer. Jeg følte mig ensom og forladt, især da ikke engang min Vært, hans Kone og Børn vare hjemme. Rigtignok skjøttede jeg ikke meget om den førstes Besøg, thi om han end ikke krævede mig, saa viste dog hans Ansigt altid ved Synet af mig noget Bedemandsagtigt, der med stor Veltalenhed mindede mig om, at jeg skyldte ham Husleie for tre Maaneder; men jeg havde dog gjerne vidst i min Nærhed et medfølende Væsen, og at min Vært var et saadant Væsen, især hvad min økonomiske Forfatning angik, det havde jeg ikke den fjerneste Grund til at betvivle.

Imedens disse Tanker foer mig gjennem Hovedet, havde jeg mekanisk taget en Pen og paa Marginen af et Kollegiehæfte tegnet et Ansigt, som, da det under min kunstneriske Haand var blevet færdigt, og jeg nøiere betragtede det, viste en umiskjendelig Lighed med en Skolekammerats, hvem jeg ikke i lang Tid havde seet, skjøndt et trofast Venskab havde forbundet os, da vi sad paa samme Bænk i Metropolitanskolen. Det er vel ogsaa hændet Dig, kjære Læser, at det Billede, som Du henkastede i et ledigt Øieblik paa et Stykke Papir eller paa Bindet af en Bog, antager Lighed med en eller anden af dine Bekjendte, og at det da forekommer Dig, at det er Fantasien

og ikke Tilfældet, der her arbeider. Det samme hændtes mig. Vel var det et Karrikaturbillede, jeg havde tegnet, men desto større var ogsaa Ligheden; thi Johannes Ring havde adskilligt af en Karrikatur. Hans Hoved var stort og uformeligt, hans Næse sad lige som indmuret mellem to uhyre Kinder, og den brede Mund var forsynet med to Rækker mørkladne Tænder. Om Hage var der næsten ikke Tale, den korte Hals syntes at være en Fortsættelse af Munden, og man kunde altsaa ikke sige om ham, at han var en Karl, der havde Skjæg paa Hagen. Men trods alt dette udtalte der sig af de nøddebrune Øine, af Kindernes brede Smilehuller en saa stor Godmodighed, at han uvilkaarlig indtog Enhver for sig, der kom i Berøring med ham.

Desuden var Johannes, hvad man i daglig Tale kalder et godt Hoved. Han havde en skarp Forstand og fattede Alt med den største Lethed, men ikke sjælden var han luddoven. Han var en underlig Fyr, Johannes Ring; stundom naar Aanden kom over ham, kunde han læse med en sjælden Flid, men saa kunde man forlade sig paa, at der vilde hengaa en rum Tid, inden man kunde mærke paa ham, at han vilde gaa den akademiske Vei. Denne Vei gik han dog ikke for at forskaffe sig et Levebrød. Hans Fader var en rig Proprietær, og som eneste Søn skulde han have Godset efter ham; men Faderen havde sendt ham til Studering i den meget fornuftige Anskuelse, at videnskabelig Dannelse er til stor Gavn for en Landmand, der sidder i en stor Bedrift. Naar Johannes da befandt sig i sin Ladheds-Periode, saa opspandt han de sindrigste Gavtyvestreger for dog, som han sagde, at anvende sin Tid til noget Nyttigt. Han var da Formanden i Skolen for alle Spillopper, ærgrede Læreren med de forunderligste Spørgsmaal, som ingen Gud kunde besvare, gjorde Grimasser til de andre Elever for at faae dem til at le, hvilket ikke faldt ham vanskeligt paa Grund af hans karrikaturmæssige Ansigt. Hvor der vankede braadne Pander i Drengenes Krige i Frikvarteret eller i Fritiden, kunde man altid finde ham. For disse og lignende Forseelser tildrog han sig drøie Reprimander af Lærerne, ja, han var engang nær ved at blive udvist af Skolen. Han fandt nemlig paa at udgive et Blad, hvilket han i Afskrifter uddelte blandt sine

Kammerater. Det var en Art „Corsar", hvori Skolens Mangler ikke alene bleve paatalte, men hvori ogsaa Lærerne og deres Svagheder maatte holde for. Et Exemplar af dette Blad, hvori det bl. a. fortaltes, hvorlunde en af Lærerne, der vel ikke var nævnet ved Navn, men betegnet saaledes, at man godt kunde vide, hvem det var, havde gjort Haneben til en Grosserердatter, men var bleven kastet paa Døren af Fatter, kom Rektor for Øie. Han fandt Sagen af altfor stor Vigtighed for den sømmelige Tone i Skolen, til at den kunde gaa hen, uden at der blev statueret et Exempel. Der blev holdt Skoleraad, hvori der besluttedes, at Johannes, der allerede forinden havde nok paa sit Synderegister, skulde udvises af Skolen. Dette blev bekjendt, og nu reiste alle Eleverne sig i Masse, de havde Johannes altfor kjær til at ville miste ham og indgik med en Petition til Rektor for at bede ham lade Naade gaae for Ret. Han vilde selv nødig, at Johannes, hvis gode Egenskaber han anerkjendte, skulde bort, og han lod sig derfor bevæge. Men Johannes udgav ikke mere noget Blad.

Skjønt han, som sagt, var betydelig doven i sin Skoletid, tog han dog Ex. art. og anden Examen med bedste Karakter. Dette var ikke til at undres over, thi i det sidste halve Aar, før han blev Student, indhentede han ved Hjælp af sine gode Evner Alt, hvad han havde forsømt, og den Skarpsindighed, hvormed han ved Examensbordet besvarede de vanskeligere Spørgsmaal, bødede paa det, som mulig manglede i det ved Flid Tillærte.

Det var denne Johannes Ring, hvis Ansigtstræk jeg havde tegnet paa Marginen af et Kollegiehæfte. Skjønt jeg i Skolen havde været hans uadskillelige Ven og Deltager i hans Spillopper, vare vi dog ved Tilfældigheder, som ikke høre herhen, blevne adskilte, og i Kjøbenhavn, hvor vi begge atter havnede, havde vi kun set hinanden paa Gaden eller ved Forelæsninger, uden at vi havde havt Leilighed til at gjenknytte de gamle Baand. Men nu saae jeg i den henkastede Skitse et Skjæbnens Fingerpeg, og uden at betænke mig længe kom jeg i Tøiet og var snart paa Veien til Johannes Ring.

Jeg vidste, at han boede hos sin Onkel Justitsraad Nissen, og at han havde sit Værelse øverst oppe. Da jeg stod udenfor Døren,

hørte jeg høirøſtede Stemmer derinde, Larm og Latter. Jeg bankede paa, og der lød et tordnende Entrez! hvori jeg gjenkjendte Johannes' Røſt. Et Øieblik efter fandt jeg mig omſlynget af hans Arme og ſaae mig tillige omgiven af Anſigter, der trods den Glorie af Tobaksrøg, ſom omgav dem, ikke vare mig ukjendte fra Forelæsninger og fra Billardkneiper. „Velkommen, min Dreng! velkommen, Du Herrens Udkaarne! velkommen, Niels Peterſen!" raabte Johannes, medens hans Arme omſlyngede mig med en Kraft lig et Jerntøndebaand et Vinfad. „Hvilken velſignet Vind fører Dig hen til mig i min ſtille, kontemplative Enſomhed? Hvor jeg har længtes efter Dig, ved alle de kineſiſke Guder!"

„Din Glæde over Gjenſynet er mig ſaare ſmigrende," ſvarede jeg, vriſtende mig ud af hans Arme og rettende paa mine Flipper, „hvis Du blot ikke vilde viſe den paa en ſaa voldſom Maade. Men forinden der ſker nogen Forklaring, maa Du foreſtille mig for det ærede Selſkab."

Det gjorde han paa ſin eiendommelige Maade, idet han med korte, fyndige Ord ſkildrede hver Enkelts Kvaliteter, dels ſom Billard- og Lhombreſpillere, dels ſom Soldemeſtere og Stenſlibere. Da denne Ceremoni endte, opfordrede han mig til at forklare, hvad der netop denne Dag og i denne lykkelige Stund havde bragt mig hen til ham efter en ſaa lang Tids høiſt ſmertefulde Skilsmisſe.

„Jeg kunde ſvare Dig," tog jeg Ordet, „at en kjærlig Længſel efter atter at kvæge mig ved dit Venſkab, efter at nyde det ſjældne Skue af Dine Kinders Fuldmaanethed, din i det hele koſtelige og angenehme Perſon, har bragt mig herhen. Dette er ganſke viſt en medvirkende Grund til mit uventede Beſøg, men ikke den egenlige." Nu fortalte jeg Begivenheden med Skitſen af hans tiltrækkende Fyſiognomi.

„Ned paa Knæ med Eder alle!" udraabte Johannes pathetiſk, ſkubbende til dem, ſaa de næſten uvilkaarlig kom i en knælende Stilling, „og Du, Niels, Du ligervis og ſærdeles! Omvend Eder flux til Spiritismen, I vantro Thomas'er! Erkjender alle den dunkle, ſkjulte Magt, der ſom ved en uſynlig Traad knytter beſlægtede Sjæle ſammen og lader dem, ſkjøndt adſkilte ved et uhyre Rum, ahne, at

der foregaaer Begivenheder, der ere af den ſtørſte Indflydelſe paa en Vens Væren og Exiſtens. Saa viid da, Niels Peterſen, at det idag er min Gamles Geburtsdag — Fødſelsdag maa jeg ikke ſige, thi det vilde han ikke taale — ude paa Høieſtrup, og at han i den Anledning har ſendt mig et af diſſe blot ved Udſeendet ſaa tiltrækkende Breve med røde Segl, paa det at jeg kan feire Dagen paa en paſſende Maade. Det var Budſkabet herom, ſom udtalte ſig i den ſpiritiſtiſke Manifeſtation, hvorved Du blev mindet om, at der exiſterer en Fyr, ſom hedder Johannes Ring, det er Budſkabet herom, ſom bringer Dig hid i dette hellige Øieblik for at deltage i en gemytlig Tur til Dyrehaven, jeg har arrangeret for min Gamles Penge og hannem til Ære."

Til en Indvending herimod havde jeg ikke den fjerneſte Grund. Jeg var kommen i rette Tid, thi der hengik ikke et Kvarter, før en rummelig Holſtenſkvogn holdt for Døren, hvor vi alle Ni — ſaa mange vare vi — et Øieblik derefter tog Plads.

Det var en Lørdag i Juni. Veiret var ſmukt og venligt; en let Vind mildnede Varmen, og Skyerne, der ſom tyndt Gaze ſvævede paa Himlen, ſvækkede Solſtraalernes Glød. Det havde regnet Dagen iforveien, og alt var ſaa friſkt og behageligt. Det gik raſk ud ad Strandveien til Charlottenlund, hvor vi havde beſluttet at drikke en Kop Kaffe. Veien faldt os ikke lang. Det var en ſaare gemytlig Samtale, der førtes. Johannes var ret i ſit Es, han var overgiven i ſin Munterhed, jovial i ſin Spøg. Han beſad denne Evne til at ſatiriſere, ſom ikke ſaarer, ſelv om Satiren rammer en beſtemt Gjenſtand. Der var altid noget Godmodigt ved ham, og man kunde ikke let tage ham Noget ilde op.

„Det forekommer mig, Du ſeer ſaa blegnæbet ud, Peter Aars," ſagde han, henvendende ſig til ſin Gjenbo, en ung Fyr med et aabent kjønt Anſigt, „Du har viſt bumlet for meget!"

„Jeg, nei, jeg har i den ſidſte Tid ført det meſt exemplariſke Liv."

„Den ſidſte Tid?" ſagde Johannes, „hører I, deri ligger en ſkjøn Sjæls Tilſtaaelſe om Fortiden. Ah, det er ſandt, nu veed jeg det, — Du er bleven et Dydsmønſter for at tækkes hende, Du veed

nok. Hvor det var skjønt forleden Aften, da Maanen svømmede paa det ætherklare Blaa og kastede sin magiske Glands paa Løvet, da en balsamisk Blomsterduft svangrede Luften, og saa at vandre med sin Udkaarne i en af Frederiksbergs affides Gange og give sin erotiske Stemning Luft i de sødeste Ord, i en Omslyngen af den ved den tætsiddende Kjole saa smekre Midie. Men ak! vanhellige Blikke kan ikke undgaaes, og fordybet som I vare i Øieblikkets henrykkende Stemninger, saae I ikke, hvorlunde to unge Mennesker, hvoraf især den ene udmærkede sig ved Kinder saa trinde som en 24pundig Kanonkugle, belurede Eder fra en affides Bænk, hvor de fredsommeligt havde slaaet sig ned i kontemplativ Betragtning af den omgivende Natur. Peter, vogt Dig for Frederiksberg Have; der har selv Træerne Øine. Gak til Søndermarken, der belurer kun Pan Nymfen, og han bryder sig ikke om Dødelige, der sværme i Maaneskinnet."

Peter Aars blev blussende rød. „Altsaa var det Jer, der lo; jeg hørte det nok. Nu vel da, da Du har plapret det ud, Johannes, saa skal jeg fortælle Eder — dog nei, I faaer det snart at vide, og jeg vil gjemme Overraskelsen til den officielle Deklaration, som forhaabenlig snart vil komme."

Denne Forbeholdenhed bevirkede kun, at alle trængte ind paa Peter, for at han skulde meddele sin Udkaarnes Navn. Men han vægrede sig haardnakket.

„Hvor den dog er smuk, denne Deel af Sjællands Kyst med sine smilende Villaer paa den ene Side, med Søen paa den anden, hvis rullende Bølger ligesom bringer os en Hilsen fra Gjenboen derovre," bemærkede en af Selskabet, en theologisk Student, hvis Navn Petrus havde ledet ham til at søge sin Lykke som vordende Sjælehyrde.

„Der har vi Skandinaven!" sagde Johannes, „det er med det Slags Folk som med Katten, hvordan man end kaster den, falder den altid paa Benene. Jeg for min Part er saa god en Skandinav som enhver anden, men jeg kan ikke udstaa at paradere dermed som Drengen, der har faaet et Uhr og hvert Øieblik tager det op for at se, hvad Klokken er. Men et Ord saa godt som mange. Vi vil være fri for Politik, den faaer man til daglig Brug mere af, end

man ſkjøtter om, og derſom Du nu en anden Gang bringer mig paa den Galei, Petrus, ſaa gid Du maa komme til at ſtaa med lang Næſe uden for den Dør, hvortil din ſalige i Herren hedenfarne Navnefælle har Nøglerne."

Johannes' Forſæt at give Samtalen en anden Retning blev kraftig underſtøttet af tre ſmukke Bønderpiger, ſom Arm i Arm kom ſpadſerende paa Strandveien og tildrog ſig Selſkabets Opmærkſomhed. De bleve hilſede med et „Guds Fred, I Gratier!" og tilbudte Plads i Selſkabets Midte, hvilken Propoſition imidlertid blev afſlaaet med Udraabet: „Næ, ſe til de Lapſe!"

I Charlottenlund udkaarede vi den ſaakaldte Grøndalshave til det Aſyl, hvor Kaffen ſkulde nydes paa Høien. Johannes havde været meget forſynlig og ſørget for de nødvendige Ingredienſer til den brune Nektar; vi fik Maſkinen paa Bordet, og en af Selſkabet, Sønnen af en Konditor, paatog ſig at tragte Kaffen. Dette ſyntes han at forſtaa bedre end ſin Romerret, hvorfor vi enſtemmig udkaarede ham til vor Økonomus paa hele Turen med vor høieſte Agtelſe til Belønning, ſamt den værdifulde Tilladelſe at maatte prøve alle Drikkevarer forinden vi andre.

Kaffen var færdig, og vi leirede os om Bordet. Medens den blev ſkjænket i Kopperne, hørte vi pludſelig det Udraab: „Forbandet rar Lugt den Kaffe har," og ſaae en Gruppe af fire Perſoner gaa forbi Høien hvor vi ſad. Det var en graahaaret Holmens Sømand med et veirſlagent karakteriſtiſk Anſigt, en yngre dito, en aldrende Kone og en ung rødmuſſet Pige, alle fattigt, men renligt klædte.

„Har De Lyſt at faae en Kop med?" raabte Johannes, „ſaa kom kun op."

„Tak, ſom byder," ſvarede den Gamle, medens Fruentimmerne rykkede ham afværgende i Trøien, „men tager Herrerne det ikke fortrydeligt op, gjør De?"

„Nei viſt ei, Godtfolk, her er nok baade til os og til Jer," raabte vi alle i Kor og rykkede ſammen for at gjøre Plads for de Nyankomne.

Nedenfor Høien holdtes der nu en kort Raadſlagning. Det lod til, at den unge Pige fandt det ikke ganſke paſſende, men et Magt-

ſprog af den Gamle bragte hende til Taushed, og et Øieblik derefter havde Selſkabet taget Plads mellem os.

Vi kunde nu i Ro og Mag betragte vore Gjæſter. Den Gamle var en ſolid bredſkuldret Ulk, vel henved de Halvfjerds, men raſk og rørig. Af hans veirſlagne Træk udtalte der ſig en vis Godmodighed, og om hans Mund ſpillede et Smil, der tydede paa, at ogſaa han beſad hint Lune, ſom af Naturen ſyntes at være ſærlig ſkjænket Nyboders Børn. Et ſtort hvidt Skjæg omgav hans Hage, og hans Øine vare livligt ſpillende. Den gamle Kones Træk bar Præget af forſvunden Skjønhed, men hun ſaae ud, ſom om hun ikke var god at bides med. Den unge Søgut var ſin Faders udtrykte Billede, han bar ſin runde Trøie, hvide Lærredsbuxer og Voksdugshat meget ugenert, og lige ſaa ugenert teede han ſig blandt os, med hvem han uden at være paatrængende ſnart ſyntes at blive fortrolig. Den unge Pige var kjøn og friſk, men aldeles ſom man ſer de unge Piger i Sneſevis i den omtalte Del af Byen.

„Tag for Dem af Varerne," ſagde Johannes, da Kopperne vare ſkjænkede, „det er Dem ſ'gu vel undt."

„Tvivler ikke derom, go'e Herre," ſvarede den gamle Nyboders-mand, „kan nok ſee paa Dem, De er flinke unge Menneſker, ſkikkelige Folks Børn, ſom ikke ere ſaa paaholdende endda. Smager rart den Kaffe, ikke ſandt, Mutter?"

„Jo," ſagde Konen, „maa jeg ſpørge, hvor kjøber De Deres Bønner?"

„Det maa Gud vide," ſvarede Johannes ſmilende, „min Karl har ſørget for de Dele."

„Ja, for den ſmager rigtig deilig. Vi ere ikke ſaa godt vant, ſkal jeg ſige. Meget Cikorie, tynd nok deſtoværre."

„Saa, immerværk ſkal Du ſnakke, Mutter," bemærkede den Gamle. „Er der noget at klage over. Har Du det ikke ſaa manerligt, ſom en Nyboders Kone kan ønſke det i dette Liv, hvad Du? Naar man hører Dig, ſkulde man Vorherre Død tro, at Du led Sult og Tørſt; Mutter, ſkal jeg ſige os, vil ha' det ſom Kommandanten eller ſom Sekretæren ude hos os." De ſidſte Ord vare henvendte til os.

„Nu ja, Madammen finder vel, at hun kunde have det lidt bedre, end hun har det," sagde jeg formildende, bange for at Freden saa tidlig skulde brydes.

„Det vil vi allesammen," svarede den Gamle, „men hvad kan det nytte? At tænke paa saadant noget det gjør En melantraurig. Det bedste er, at man har det, som man har det. Der er Høie og Lave, Rige og Fattige, dem, der spise Kallunsuppe og Bøffsteg, og dem, der maa lade sig nøie med en Beskøit. Det er Naturens Orden og bliver i al Evighed det samme."

„Men lidt bedre, end vi har det, kunde vi dog nok have det, fra Haanden og i Munden, og det knap engang."

„Der har vi den gamle Vise," sagde den Gamle leende, henvendende sig til os. „Ser De, Mutter er en forbandet skikkelig Kjælling, er hun, men hun har den Feil, som jeg troer ogsaa Mutter Eva havde, at hun lader Munden løbe som en Kjæp i et Hjul og ser hverken til Høire eller Venstre. Saadan i Familiens Skjød, naar vi ere blandt vore egne, kan det nok gaa an at hyle over den onde Verdens Tilskikkelser, over at der ikke er rigtig Medbør, men naar man ikke tager i Betragtning, hvad Selskab man er i, saa bliver man s'gu til Nar, gjør man."

„Naa, naa, Fatter, Du veed dog ogsaa, at jeg kan skikke mig i pænt Selskab, naar det kommer an derpaa. Det lærte jeg, da jeg tjente til Kommandantens."

„Og hvorfra jeg tog Dig bort, da Kommandantens Søn, den langnæsede Rækel, gjorde sine Hoser grønne hos Dig. Husker Du, hvordan jeg gav ham en Sinkedus, gjorde jeg. Men den Historie kan ikke more Herrerne. Herrerne skal vel samme Kurs som vi, til Dyrehaven skal De?"

„Naturligvis," svarede Johannes, „at tage ud i Skoven uden at besøge Kirsten Pil vilde være det samme som at reise til Rom uden at se Paven."

„Nu, mener De det, min unge Herre, men desværre," tilføiede den Gamle med et Suk, „er der ikke mange, der tænker som De. Naar nu de fine Folk tage ud, saa er det dem for sjofelt, eller hvad de nu kalder det, at se til, hvorledes vi har det paa Bakken og unde

os en Skjærv. Saa skal De til Klampenberg eller til Hærmitasien eller til Fortunen eller til Skodsborg, og saa for ret at drille os kjøre de durk gjennem Dyrehaven hjem eller til Slottenlund, for det er ikke mere mahogni at besøge Kirsten og Bakken, er det. Ja, Gud bedre os saa sandt, det er kun smaat med Fortjenesten derude."

„Hvordan, har De noget at gjøre ude i Dyrehaven, har De Beværtning der?" spurgte vi overraskede.

„Vi spille Komedie, skal jeg sige os."

„Komedie?"

„Mester Jakel, med Tugt at melde."

Uden at vide det havde vi altsaa gjæstet berømte Personer i vor Midte. Det var altsaa Mester Jakels kjødelige Repræsentanter, Mester Jakel, en af Dyrehavens første Notabiliteter, Mester Jakel, som jeg fra Barnsben havde elsket. Aldrig havde jeg besøgt Bakken, uden at Jakels Dukketheater havde været det første, jeg søgte efter; med hvilken Glæde havde jeg ikke beundret Mad. Lisettes Koketteri, Svenddrengens List, Elskerens brutale Djærvhed og den bedragne Ægtemands Selvtillid. Hele Komedien kunde jeg næsten udenad, saa ofte havde jeg seet den, og den var saa dybt indprentet i min Hukommelse, at jeg selv i mine Skoleaar havde opført den paa et Dukketheater. Det var altsaa den gamle Sømand, hvis kraftige Stemme jeg tit havde beundret, naar han udførte Mesterens Rolle, og uden tvivl havde Madammen, hvis Stemme var noget rusten, givet Elskeren, og Sønnen med sin Diskant Mad. Lisettes Parti.

Ved denne Erklæring af den gamle Nybodersmand opstod der en Pause, ligesom fremkaldt af Overraskelse. Dette syntes at glæde Mester Jakels Fremstillere. Den Gamle brød med en vis smigret Selvfølelse Tausheden.

„Ja, det er mig, der henved halvtredsindstyve Aar har ageret ude i Dyrehaven og moret Folk med mine Løier. Jeg kunde fortælle, hvorledes en gammel Student — i Grunden et skikkeligt Skrog, bare han ikke havde holdt saameget af Flasken — fik mig til at spille Komedie derude og digtede Ordene — men denne Historie vilde være for vidtløftig, vilde den. Herrerne kan ellers tro, at jeg har levet mine gyldne Dage i Dyrehaven, og at jeg tjente skikkelige

Penge. Men nu er det den bare Pærevælling. Dengang troede jeg, at det vilde vare evigt, og at alle Folk altid gjerne vilde see Mester Jakel. Saa lod jeg fem være lige, vi levede flot, gjorde vi, mellemstunder tog jeg mig een paa Hylliken, og i Pengene var der ingen Forslag."

„Nei, det har Du Ret i, Mand," sagde Konen sukkende, „de fleste Penge gik bort i Kirken paa Toldbodveien."

„I Kirken paa Toldbodveien?" raabte vi forundrede.

„Ja," sagde den gamle Ulk smilende, „i Kirken paa Toldbodveien, hvor Indgangen er en Pægel og Beslutningen 6 Skilling danske. Ja, jeg skulde rigtignok have fulgt dit Raad, Mutter, og lagt en Skilling op for mine gamle Dage, naar de gamle Lemmer ikke mere kan gjøre deres Pligt, og man trænger til at ligge for Anker. Men man er mere bagklog end forklog. Og ingen Satan kunde tro, at det saadan skulde gaa tilagters med Mester Jakel, og at Smagen, som de Herrer Lærde siger i disseherre Aviser, skulde tage en saa forkert Retning. Ak, det var en Tid, der var Wurf i, for saadan en Snes Aar siden! Da var Dyrehaven Allemands Lyst og Trøst, og min Fjællebod det første Sted, hvor Folk skulde hen — pyntede Damer og galante Herrer — og Firskillinger og Sexskillinger faldt i svær Mængde paa Tallerkenen. Jeg kunde give ti, elleve Foreſtillinger om Dagen, altid for fuldt Hus, forstaa sig for fuld Plads. Jøsses, naar jeg tænker, hvor mange Potter der alene dengang blev slaaet i Stykker, jeg havde en hel Stabel i Reserve, havde jeg. Og saa sent om Aftenen, naar Folk havde forladt Bakken, hvor gemytligt var det da ikke, naar jeg med Familie og Frederiksstensfæstningsmanden, den gamle Jøde under Træet, og ham, der aad Blaar — vakre Selskabsbrødre, kan De tro, gode Herrer — kom sammen i Mutter Ane Maries Telt fra Nærum og fik os en Bid Aftensmad og en, to, tre Boller Puns — ja, naar jeg husker paa de Dage, bliver jeg ganske blød om Hjertet, gjør jeg, især naar jeg betænker, hvor ganske anderledes det er nu. Og jeg har dog ikke undladt noget for at trække et høistæret Publikum til mig. Mutter har syet splinternaglende nye Klæder til Dukkerne, jeg har pyntet Theatret op, men Ingenting hjælper. Kjøbenhavnerne ere blevne

stolte paa det, de komme ikke mere paa Bakken, de har slaaet Haanden af Mester Jakel, og de, der komme, de liste sig bort, naar Tallerkenen gaar rundt."

I denne Tale var der noget Bemodigt, der rørte os. Der udtalte sig i den gamle Mands Ord en Faders Følelse, der ser sig forladt af sine Børn. En og anden af os lod falde et trøstende Ord og spaaede bedre Tider. Folk vilde nok komme igjen, mente Johannes, Smagen kunde hurtig vende sig til det Bedre."

„Ja," svarede den gamle Mand, „De er ikke den Første, der siger mig det, unge Herre; men alligevel veed jeg, at det er forbi med mig og min Komedie. Det var en Aften for to Aar siden, en Søndag. Der havde været en Del Folk i Dyrehaven, men kun faa havde seet til Mester Jakel, og jeg stod traurig udenfor, seende efter Mængden, som streifede op og ned ad Bakken og saae paa Abekattene og Stenæderen. Jeg ærkede mig derover, gjorde jeg, og jeg bandte — naturligvis indvendig. Saa kom en Herre forbi — en ret pæn Mand, han havde noget Studenteragtigt ved sig, saaledes som De selv, gode Herrer. Han saae lidt paa mig, kom saa hen og spurgte, om jeg var den Mand, der foreviste Mester Jakel. Jeg lettede naturligvis paa Hatten, og sa'e: „Til Tjeneste," sa'e jeg. Saa begyndte han at tale om det Simple i, at Folk saa aldeles forsømte deres Yndling — han talte noget om klassisk eller saadan noget, som jeg ikke kunde hitte Rede i, og saa sagde han: „Men Fatter burde gjøre noget for at trække Folk til Jer igjen, I burde give noget nyt, ikke den gamle Komedie. Folk vil have Afvexling, deres Nyhedslyst vil pirres."

„Men hvordan skal jeg skaffe noget Nyt, go'e Herre?" spurgte jeg, „jeg er ingen af disse herre Poeter, som kan digte saadant Et og Andet."

„Aa, derfor kunde der nok skaffes Raad. Jeg har hjemme en gammel Dukkekomedie, som I kunde give. Den vil tage sig godt ud paa Theatret. Den skal jeg ved Leilighed sende Jer." Det sagde han, og saa gik han. Nogle Dage derefter fik jeg en Pakke Skrevent med den Underretning, at jeg for det Første skulde gjøre Dukkerne efter Personerne, saa skulde han nok komme ud selv og indrette det

Hele. Men han har nok været en Vindſak, har han, eller han er — Gud forlade mig min Synd! — død eller reiſt ſin Vei, for jeg har aldrig ſeet ham ſiden. Og De kan tro, det var tungt for mig, for det er ſ'gu en god Komedie, er det, bare jeg kunde faae den opført. Men det kan jeg ikke, uden nogen ſiger mig Beſked med den, for boglærd er jeg ikke."

„Og dermed gik vort Haab i Vaſken at ſee de ſtakkels Børn komme ſammen," bemærkede Konen ſukkende.

„Hvordan det?"

„Der er nu vor Johan og hans Søſkendebarn, den lille Liſe, ſom ſidder derhenne ved Bordet," vedblev Mutter, „de ere opdragne Børn ſammen og holde ſaa gyſelig af hinanden. Se, er det ikke et kjønt Par?"

Vi bekræftede dette, og den ſtakkels Pige blev ſaa rød ſom et dryppende Blod.

„De har nu været forlovede i et Par Aar, men kan ikke faae hinanden, ſaa gjerne de ville, for naar to Døde dandſe, hvem betaler ſaa Muſikanterne? Havde de kun Noget at ſætte Bo for, ſaa gik det nok, for min Niels er halvbefaren og kan ſnart faae ſit eget Hus, kan han. Men de første Skillinger mangle, og vi have ikke ſaa meget, at vi kan lade dem ſætte Foden under deres eget Bord. Seer De, var det nu gaaet godt med den nye Komedie, ſaa kunde den Sorg være ſlukket, og de kunde være Mand og Kone; men ſaa røg det Haab i Lyſet."

„Der kan vel være Raad for at faae dem gifte," bemærkede Johannes.

„Jeg forſtaaer Deres Mening, min unge Herre," ſvarede den gamle Sømand, „jeg takker Dem for Deres gode Afſigt, men det kan ikke gaa paa den Boug. Et ſaadant Tilbud kan jeg og mine Børn ikke modtage. Du ſkal nu altid komme med Dine Hækkendreierier, Mutter! Du ſnakker, ligeſom vi vilde tigge noget ſammen til vore Børns Giftermaal; men det ſkulde Du ikke, Ane! Jeg har ogſaa min Ambition, gode Herre, har jeg, gjerne vil jeg fortjene en Skilling ved mine Hænders Gjerning og ved min Komedie; men aldrig ſkal Nogen opleve den Dag, at gamle Hans Nilen tager

Almisse, om den ogsaa bydes paa nok saa pæn en Maade. Dette være sagt uden al Fortrydelse."

Dette lukkede Munden paa Johannes. Efter et Øieblikks Betænkning sagde han: „Kan vi ikke faae den Komedie at see, som den fremmede Herre har givet Dem, saa kan vi maaske give Dem den fornødne Underretning og faae Komedien opført."

„De siger Noget, gode Herre! Det Forslag er ikke saa trekantet, er det. Jeg har Papirerne ude i min Bod."

„Det er et Ord; vi bringe Komedien paa Benene."

Familien fra Nyboder, glædende sig til det Haab, som Johannes havde vakt, var nu bleven synlig opmuntret, og Kaffeselskabet blev høist gemytligt. Vi gjorde os nu færdige til Opbrud, og Familien gjorde Mine til at forlade os; men det vilde Johannes ikke vide noget af. „Der er god Plads paa Vognen," sagde han, „og vi gjøre Kompagniskab til Dyrehaven. Hvor der er Hjerterum er der altid Plads." Efter nogle Indvendinger med Hensyn til, at det ikke var passende og beslige, som blev imødegaaet af os alle, modtog Familien Tilbudet.

Det var en Hverdag, og Bakken var derfor trods det smukke Veir ikke synderlig besøgt. Hist og her slentrede en Spadserende op og ned og saae ligesaa kjedsommelig ud som den Abekat, han nylig havde betragtet. Gyngerne stode stille, Tromme- og Bækkenmusiken tav, kun den ufortrødne Lirekasse ved Opgangen til Bakken lod høre sine evindelig skurrende Toner. Vi skiltes fra Familien med det Løfte om en halv Time at samles udenfor Mester Jakels Bod og begav os ned til Kilden for at feire Kirsten Pil med de sædvanlige Libationer.

Nu stod vi udenfor Mester Jakel. Den gamle Sømand overgav Johannes Manuskriptet og inviterede os til at overvære en Forestilling. Vi vare i den rette Stemning, og det var vist længe siden, at der havde lydt en saa stærk Latter og et saadant Bifald. Men gamle Hans Nilen lod ogsaa sine Dukker spille ret con amore og udspækkede Komedien med mange morsomme Indfald, der vidnede om, at han ikke havde mistet sit gamle Lune. Efter Forestillingen gik

ingen Tallerken omkring. Hans Nilen havde, ſom han ſagde, ſpillet pr. Honnør; han vilde dog ogſaa gjengjælde den viſte Høflighed lidt.

Om Aftenen ſamledes vi i et Telt, og Familien var naturligvis vore Gjæſter. Provianten havde vi ſelv med, der fattedes ikke paa Drikkevarer, og Champagnepropperne knaldede. Den Drik havde Hans Nilen nok hørt om før, men aldrig ſmagt. Den var ſlet ikke tosſet, mente han, og Mutter iſtemte Roſen. Der blev holdt Taler, og i et længere Foredrag udbragte Johannes Skaalen for Familien fra Nyboder, idet han forſikrede, at Sammentræffet med denne havde været det bedſte Krydderi paa denne hyggelige Skovtur. At Johannes og den ædle Givers, hans Faders Skaal udbragtes under vældig Akklamation, er det overflødigt at omtale. Hans Nilen holdt ingen Tale, for det forſtod han inte, ſagde han, men han vilde udbringe en Skaal for de danſke Studenter. Nyboderſolk og Studentmagerſvende, de havde altid holdt ſammen, han ſelv havde været med at banke et Par Springfyre af Lieutenanter, ſom vilde ſpille Heigut med nogle unge Studenter. Og ſaa fortalte han, hvorledes hans Fader havde været med i den „Depetation", ſom havde tilſagt Regenſianerne Nyboders Hjælp i den bekjendte Poſthusfeide.

Maanen ſtod høit paa Himlen, da vi forlod Teltet og ſøgte hen til Vognen. For flere af os var det godt, at Himlen ydede ſin Belysning, da det ellers vilde have været meget vanſkeligt at finde Holdeſtedet, ſom Nogle mente laa i Syd, Andre i Nord, og Andre et eller andet Sted i Maanen. Nyboderfamilien, iſær gamle Hans Nilen, ſom havde udſtaaet mangen en Tørn og var vant til Moſten, afgav imidlertid Lodſerne og bragte os i rette Farvand. Ved Vognen toges en hjertelig Afſked med de vakre Folk, og Johannes gav det Løfte, at de ſnart ſkulde høre fra os.

Efter denne vor Udflugt til Dyrehaven hengik der et Par Uger. Det var netop i Ferietiden, men aldrig havde Johannes havt ſaa travlt. Han talte ikke om, hvad han havde at gjøre, men jeg og de andre Deltagere i Skovturen kunde nok ane det. Da jeg ſpurgte ham, hvordan det gik med den omtalte Dukkekomedie, ſvarede han: „Giv Tid, Niels Peterſen, Sommerfuglen er endnu en Puppe, men Tiden nærmer ſig, da den ſkal afføre ſig Svøbet og ſvinge ſig

straalende i Veiret. Ved alle de kinesiske Guder maa Du sværge, at Du møder til bestemt Tid og Sted, naar jeg ved et Missive underretter Dig derom."

Jeg lovede det. Nogle Dage efter modtog jeg en trykt Seddel, hvorpaa der stod at læse:

Onsdag den 7de Juli Kl. 7
gives paa Dyrehavsbakken
en stor Forestilling:
„Mester Jakel som Valgkandidat"
eller
Roser og Torne paa Livets Vei,
splinterny politisk og moralsk Komedie i fem Akter
af en ubekjendt Forfatter.
Adgangen til Forestillingen koster 3 Mark.

Med denne Plakat fulgte et Brev, hvori Johannes opfordrede mig til at støtte den gode Sag ved at vække Deltagelse derfor hos mine Bekjendte. De øvrige Deltagere i Skovturen havde han tilstillet en lignende Skrivelse, og han haabede paa en talrig Tilslutning.

Dette Haab blev ikke skuffet. En ret talrig Mængde, næsten lutter unge Mennesker, indfandt sig til Forestillingen. Mester Jakels Bod var friskt opmalet, Tilskuerpladsen var for denne ene Gang omgivet med Tove, og Pladserne vare uhøvlede Brædder, men vi tog til Takke med Lokaliteterne og med Forestillingen, under hvilken vi ikke saae noget til Johannes. Derimod lignede Elskerens Stemme frappant hans, og der var ogsaa Grund til at antage, at det var ham, hvis Mesterhaand ledede Dukkernes Bevægelser og Maskineriet.

Stykkets Indhold var kortelig følgende: Mester Jakel finder, at Værtshusholderne og Oltapperne, til hvis Korporation han hører, bør repræsenteres i Rigsdagen til Varetagelse af deres Interesser, og han beslutter at stille sig. Heri opmuntres han af sin Kone, der har en honnet Ambition. Men Datteren har en Elsker, en Snedkersvend, der er bange for, at Mester Jakel skal nægte sit Samtykke til

deres Forening, naar han kommer saa høit paa Straa. Han beslutter da at spille en Intrige. Valghandlingen foregaaer, og Mester Jakel kaares; men da den skriftlige Afstemning skal finde Sted, lokker Elskeren Vælgerne til at prøve det udmærkede baierske Øl, som Mester Jakel nylig har faaet. De kunne ikke modstaa Fristelsen og finde saa god Smag i Ølket i den kjølige Kjælder, at de, da de omsider begive sig tilbage til Valgtribunen, finde, at det Hele er forbi, og at Jakels Modkandidat er valgt. Stor Fortvivlelse. Jakel, der ovenikjøbet finder det store Anker Baiersk Øl tomt, beslutter først at drukne sig, men betænker sig og giver sig til at prygle Elskeren, hvis slette Streger han har opdaget; Mutter hjælper ham dermed. Datteren gaaer imellem, men faaer ogsaa Hug. Men saa fyldes Theatret af Skyer, og en Basunengel med røde Kinder og dito Næse daler ned. Denne Engel er Værtshusholdernes og Øltappernes Genius. Fordi Mester Jakel har vist sig saa selvopofrende for Korporationens Interesser, lover Englen ham, at han til Erstatning for sit Nederlag skal blive Borgerrepræsentant og udnævnes til Kammerraad. Almindelig Glæde! Stor Forsoning! Elskeren faaer Elskerinden, Jakel og Mutter favnes, og det Hele ender i et skjønt arrangeret Tableau i bengalsk Belysning.

At Forestillingen blev ledsaget af stormende Bifald, og at den sluttede med Fremkaldelse af alle Dukkerne, er det vel overflødigt at anføre.

Min Fortælling er hermed til Ende. Nybodersfamilien havde ved denne Forestilling høstet en saa god Indtægt, at det ikke varede længe, før det unge Pars Bryllup kom til at staa. Johannes bekostede i den Anledning et lille Gilde, der stod i et af Teltene i Dyrehaven, og hvortil vi alle, der havde deltaget i Skovturen, bleve inviterede. Johannes var ogsaa den, der kaaredes til Fadder for den gamle Hans Nilens Sønneson.

Haandværkslaug og Laugsſkikke i ældre Tid.

Skjøndt Laugsvæſenet er ophævet her i Danmark og Laugene nu kun beſtaa ſom frivillige Korporationer uden lovbefalede Former, have flere af dem endnu bevaret de Velkomſter, Lader og Faner, der bleve benyttede ved Sammenkomſter, Feſtligheder o. desl., og ſpillede en fremtrædende Rolle ved de Ceremonier, der vare eiendommelige for hvert enkelt Laug. Flere af disſe fandtes ved den kunſtinduſtrielle Udſtilling i Kjøbenhavn i 1879 og tildrog ſig ved deres ſæregne Former og Emblemer ſamt for enkeltes vedkommende ved den Kunſtfærdighed, hvormed de vare udførte, almindelig Opmærkſomhed. Hos mig, ſom viſtnok hos

mange Andre vakte Beskuelsen Ønsket om, at kjende Anvendelsen af disse Gjenstande samt overhoved at faae Oplysning om de særegne Forhold, der i ældre Tid stod i Forbindelse med Laugsvæsenet her i Danmark, og ved at benytte forskjellige trykte og utrykte Kilder samt ved velvillige Meddelelser fra ældre Laugsmestere opnaaede jeg at samle Stoffet til efterstaaende Fremstilling, som jeg antager vil kunne interessere ikke blot Læserne blandt Haandværksstanden, men ogsaa Enhver, der ønsker at kjende svundne Tiders Liv og Kulturforhold her i Danmark.

Med Hensyn til hin Udstilling fortjener det forøvrigt at anføres, at de saakaldte Velkomster ikke vare videre fyldigt repræsenterede, og at de fleste, som vare udstillede, vare langt tarveligere end de, som Laugene tidligere havde eiet. Dette forklares derved, at efter 1809, da Danmarks Pengevæsen var ødelagt ved Krigen og andre tilstødende Omstændigheder, bleve paa Frederik den Sjettes Opfordring om patriotiske Bidrag ogsaa Laugenes Velkomster indsendte til Indsmeltning paa Mønten. De Mønter, som udprægedes af det indsamlede Sølv, bar Indskriften: „Frivilligt Offer paa Fædrelandets Alter". Laugene fik vel senere de saaledes indsmeltede Velkomster erstattede ved andre, men disse vare hverken saa kostbare eller saa kunstfærdig udarbeidede. Enkelte af de ældre ere dog bevarede, deriblandt Hustømrenes, en smuk forarbeidet Sølvpokal fra Aaret 1727 med en Figur med Dannebrogsflaget paa Laaget, der hørte til de udstillede Gjenstande. Af Laderne var der et større Antal, deriblandt flere meget kunstfærdigt udarbeidede Skrin, blandt hvilke især de kjøbenhavnske Bundtmageres tildrog sig Opmærksomheden. Den indeholdt tre Protokoller, blandt disse „Der Gesellen schwartzes Buch", der var begyndt 1662 og hvori var opskrevne de Svende, som havde gjort sig skyldige i forskjellige Forseelser, og navnlig havde drevet „Bönhaßerey" d. v. s. fuskede i Haandværket paa egen Haand. Hvad der ellers vedkommer disse Gjenstande og Emblemer, vil senere blive omtalt.

Laugene ere hos os som i andre Lande i Norden udsprungne af de saakaldte Gilder, hvis Oprindelse gaaer tilbage til den hedenske Tid, men især florerede i Middelalderen. Gilderne fremkom af den hos Menneskene herskende Trang til at slutte sig sammen til Varetagelse af fælles Interesser og til gjensidig Beskyttelse. De stiftedes, da der saa at sige ikke var nogen ordnende Magt i Landet, da Love og Øvrighed tildeels manglede, og Folket var overladt til sig selv. Der var verdslige og geistlige Gilder, de sidste under Navn af Kalendere, og nærmest havde de Sæde i Byerne. Historien godtgjør, af hvor stor Betydning disse Gilder vare, og hvilken Virksomhed de udøvede; under Krig og borgerlige Uroligheder spillede de endog undertiden en fremtrædende Rolle. De vigtigste danske Gilder vare alle indstiftede til Ære for den hellige Kong Knud, der myrdedes i Odense, eller for den ligeledes myrdede Knud Lavard og der var kun faa Byer i Danmark, hvor der ikke fandtes nogen saadan Forening.

Der existerer endnu Love eller, som de kaldtes, Skraaer for disse Gilder, og de give vigtige Oplysninger om Datidens Samfundsforhold. Baade Mænd og Kvinder kunde optages, forudsat at de vare af uplettet Rygte. Optagelsen skete efter Brødrenes Bestemmelse. Den Nyoptagne maatte sværge at ville overholde en Gildebroders Pligter og Broderskabets Anordninger, saaledes som de fastsattes i Gildeskraaen. I Spidsen for Broderskabet stod en Oldermand, valgt paa visse Aar. At det religiøse Element endnu vedligeholdtes, seer man af Bestemmelserne om, at der ved Sammenkomsterne i Gildehusene blev afsunget gudelige Sange, at der holdtes fælles Gudstjeneste o. s. v. Men Hovedformaalet var den gjensidige Understøttelse. Blev en Broder syg, og han behøvede Andres Hjælp, skulde der vaages over ham af Brødrene. Døde en Gildebroder, skulde de Andre bidrage til Omkostningerne ved hans Begravelse og følge ham til Jorden. Mistede en Broder sin Formue, skulde de Andre hjælpe ham. Der skulde ydes Hjælp i Fangenskab, i Livsfare. Ihjelslog en Gildebroder en anden Broder, skulde han bøde 40 Mark til den Dødes Arvinger og 3 Mark til Gildebrødrene samt udstødes af Gildet med Niddingsnavn, men ihjelslog en Bro-

der Nogen, som ikke var Gildebroder, og der var Brødre tilstede, skulde de hjælpe ham til at flygte. For de festlige Sammenkomster var der særlige Bestemmelser. Der var sat Bøder for Kjævl, Trætte og Slagsmaal, og Bøderne fastsattes i Reglen i Form af Vox eller af Øl. Saaledes hedder det i Vedtægterne for St. Knuds Gildet i Randers (1417): Den Broder eller Søster, som spyer i Gildeshuset af Drukkenskab, skal bøde en Mark Vox. Den Broder eller Søster, som med vred Hu drager Kniv eller Sværd mod sin Gildebroder, skal give en Tønde Bur-Øl og 1 Mark Vox og bøde til Sagsøgeren efter 4 Brødres Kjendelse. Den, som over Borde kaster eller slænger til Nogen med Ben, Smuler eller Andet, eller tillægger Brødre Øgenavne, skal have forbrudt en halv Tønde Øl uden Naade o. s. v.

Disse Gilder indbefattede Medlemmer i de forskjelligste Livsstillinger, men efterhaanden gjorde Korporationsaanden i en snævrere Retning sig gjældende, og saaledes opstod i det 14de og 15de Aarhundrede Kjøbmænds- og Haandværksgilder, der senere fik Navn af Laug. Formaalet var at sikre Medlemmerne indbyrdes Bistand og at hævde Standens Anseelse ved at vaage over en streng Tugt samt for Haandværksklassens Vedkommende at paase, at Arbeidet blev forsvarligt udført. Desuden gik det ogsaa ud paa Adspredelse ved Spise, Drik og anden Lystighed, hvorfor Kvinderne indtog i Laugene en ikke ubetydelig Stilling. Der var affattet skrevne Love og Vedtægter, og disse vare ikke sjælden af en temmelig streng Natur. I Christian den Andens Tid toges der saaledes Hensyn til, om en Svend giftede sig i eller udenfor Lauget; i det sidste Tilfælde havde han sin Nød med at blive optaget som Mester. Stundom foreskreves det endog, hvor mange Svende en Mester maatte holde. Der lagdes i den Grad Vægt paa ægte Fødsel, at Ingen kunde blive Laugsmester, Svend eller Dreng, uden at han kunde fremlægge Vidnesbyrd derom, og det samme gjaldt om den Vedkommendes Hustru. Det blev paalagt enhver Broder af Lauget, som havde ifinde at gifte sig, klogeligen at se sig for, at han valgte en Enke eller Jomfru, som uden Indsigelse kunde anses værdig til at optages i Lauget. Dersom Nogen forsyndede sig derimod, og det traf sig, at hans Kone blev ham utro eller kom i Vanrygte, uden at han tog

Forholdsregler i den Anledning, men stadigt vedblev at indføre hende i Lauget, skulde baade Manden og Konen udelukkes deraf, indtil de da havde retfærdiggjort sig. Af Guldsmedemestrene i Kjøbenhavn krævedes det, at de skulde være gifte inden Aar og Dag, efterat de vare optagne i Lauget. For at ingen Mester skulde være skjødesløs i sit Haandværk, var det foreskrevet, at to Bisiddere to Gange om Maaneden skulde gaa omkring paa Værkstederne og efterse Arbeidet; befandtes Noget at være maadelig, blev det sønderbrudt, eller de tog det med paa Laugshuset. I Skræddernes Laugs-Vedtægter hed det: „Naar en Skrædder syer ilde og skamfered, da skal han selv beholde Arbeidet og beholde alt, hvad er medgaaet og bøde 4 Rdlr. til de Fattige i Lauget." Laugene havde paa en vis Maade deres egen Jurisdiktion, idet Stridighederne mellem Interessenterne bleve afgjorte af Oldermanden og Bisiddere. Dog kunde Dommen appelleres til Borgermester og Raad.

Smedens Lauget saaledes udøvede en stor Myndighed over sine Medlemmer, søgte det ogsaa at forskaffe dem betydelige Fordele. Kom der saaledes en Ladning Korn til en By, saa kjøbte et Par Bagere paa hele Laugets Vegne dette Korn, naturligvis til en lav Pris, og fordelte det saa mellem de enkelte Mestre. Lignende Indkjøb i det Store skete ogsaa i andre Laug. I nogle Byer var det forbudt Bønder at sælge Huder og Skind til Andre end Skomagere. Det overholdtes strengt, at det ene Laug i Henseende til Arbeidet ikke streifede ind paa det andets Omraade, og der opstod ikke sjælden deraf Retstrætter, som da maatte afgjøres af Borgermester og Raad. I Ribe var der saaledes engang en langvarig Strid mellem Skomagere og Tøffelmagere, og den afgjordes paa den Maade, at der fastsattes en Bøde af 20 Mark for den Skomager der lavede Tøfler, og ligeledes for den Tøffelmager, der lavede Sko. Deslige Retstrætter have, som bekjendt, stadig fundet Sted lige til Laugenes Ophævelse. De udgjorde en af de Skyggesider, hvorover der især reistes Klage, og som meget bidrog til, at Laugsvæsenet sank i det almindelige Omdømme. Naar en Laugsbroder døde, havde hans Enke Lov til at fortsætte hans Bedrift i tre Aar; fortsatte hun den længere, maatte hun have speciel Tilladelse.

Ved Siden af det Formaal at hjælpe hinanden og at holde Orden og Tugt ſpillede Forlyſtelſer og Gildelag en fremtrædende Rolle. Der var regelmæſſige Møder, i Reglen hver tredie Maaned (for nogle kun tre Gange om Aaret, paa Valborgsdag, Jakobsdag og Mikkelsdag), hvor der, efterat de alvorligere Laugsſager vare afgjorte, holdtes Gilder. Enhver ſkulde indfinde ſig, Forſømmelſen blev ſtraffet med Pengemulkt, ſom i de katholſke Tider anvendtes til Vin og Voxlys til kirkelig Brug, men ſenere gik til en fælles Kaſſe. Ved diſſe Sammenkomſter var der Mulkt for med Forſæt eller i Drukkenſkab at ſige noget Uſømmeligt eller Krænkende om en Broder eller Søſter, for at overſpilde dem med Øl, for at nøde dem til at drikke formeget, for at beruſe ſig, for at kjøbſlaa eller vædde med en Anden eller gjøre ſig ſkyldig i anden Uorden. Af enkelte Laug blev desuden Faſtelavn feiret med de i gamle Dage gængſe Løier, og det faſtholdtes ſtrengt, at kun „Brødrene" og „Søſtrene" — ſaaledes betegnedes Medlemmerne af det ſamme Laug — maatte deltage. Derſom Nogen uden gyldig Grund vovede at holde Faſtelavn i et andet Selſkab, ſkulde han bøde en Tønde Øl (ſom i Reglen var Bøden), og desuden betale til Laugskaſſen ligeſaa meget ſom de Brødre og Søſtre, der havde været „retſkafne" nok til at holde Faſtelavn i Lauget. Foruden ved diſſe beſtemte Leiligheder ſamledes man ſaa ofte, ſom Oldermanden maatte anſe det nødvendigt.

Laugene beſtyredes af en Oldermand og af Biſiddere, 2 eller 4 i Tallet. Udgifterne udredtes ved Bidrag af Medlemmerne ſamt ved Bøderne, der i Reglen forefaldt i ſtort Antal. I den førſte Tid vare Laugene egenlig kun Foreninger af privat Natur, men da de efterhaanden tiltog i Anſeelſe ſamt udøvede en Magt, ſom undertiden ſlog over i Overgreb, indſaaes Nødvendigheden af, at Staten traadte til for at udøve et kontrollerende Tilſyn. Dette ſkete allerede under de førſte Konger af den oldenborgſke Stamme. Tilſynet overdroges da til Magiſtraten i Byerne eller, ſom det kaldtes, Borgermeſter og Raad. Laugene maatte have Magiſtratens Stadfæſtelſe, den havde tillige at afgjøre Laugstrætterne, og i enkelte Laug var endogſaa et Magiſtratsmedlem ſelvſkrevent Medlem af Beſtyrelſen. Yderligere Beſtemmelſer toges med Henſyn til de forſkjellige Laugs

Virkekreds og Omraade. Det bestemtes, hvad ethvert af dem havde at forfærdige, hvad Kjøbmændene maatte handle med, og de Bøder, de havde at udrede, naar de overtraadte disse Bestemmelser. Den første af denne Art Bestemmelser daterer sig fra Christian den Tredies Tid.

Trods dette Overtilsyn, der saaledes udøvedes af Myndighederne, blev Laugene dog betragtede med ugunstige Øine paa Grund af de forskjellige Udskeielser, de gjorde sig skyldige i, navnlig den Tvang, de udøvede paa Befolkningen i forskjellige Retninger. Følgen var, at Christian den Fjerde i Juni 1613 udstedte et Kongebrev, hvorved han paa Grund af, „at Haandværksfolk, der havde Laugsret og Skraaer, paa det høieste besvære Undersaatterne med, hvad disse for dem lade gjøre," indtil videre, „eller indtil Kongen atter vil benaade noget Haandværk med Skraa eller Laugsret" ophæver alle Skraaer. „Det skal derfor være enhver Haandværksmand eller Andre, som her i Riget ville nedsætte sig, tilladt at nytte sit Haandværk, naar han har svoret sin Borgered lige med andre Indvaanere. Dog vil Kongen mulig efter Tidens Leilighed forandre dette, naar ham godt synes". I kongelige Breve af 1621 og 1622 bleve ovenikjøbet Mesterstykkerne ophævede. Men disse Bestemmelser frugtede kun lidet, Laugene vedblev at bestaa, idetmindste som afsluttede Korporationer, og de forøgedes endog med andre, som ikke forhen havde existeret. Saaledes sluttede Hønsekræmmerne og Fiskehandlerne sig sammen til et eget Laug. Regeringen indsaae nu, at det ikke kunde nytte at modsætte sig Laugsvæsenet, og at den derfor hellere ligesom forhen maatte føre det nødvendige Tilsyn. Dette skete da ogsaa paa den Maade, at Laugsbestemmelserne endog skærpedes. Det foreskreves saaledes i 1641, at der kun maatte være 120 Skræddere i Kjøbenhavn, og at hver Mester kun maatte have 4 Svende, at Guldsmedene kun maatte være 10 i Tallet o. s. v. Lignende Bestemmelser indførtes for de andre Haandværkers Vedkommende. De Laugsmestere, som arbeidede for Kongen eller for Kongehusets Medlemmer, havde særegne Privilegier og de maatte aflægge Troskabsed ligesom Statens Embedsmænd. Atter i 1681 bleve Laugene ophævede, og det tillodes Enhver, der havde lært et

Haandværk, at arbeide paa egen Haand, naar han først havde taget Borgerskab; men det varede ikke mere end 2 Aar, før Laugsvæsenet atter indførtes helt og holdent, og siden den Tid har det holdt sig, indtil det den 29. December 1857 blev ophævet.

Ved denne Institution, hvis Begyndelse saa at sige falder sammen med Haandværksnæringens Barndom, gjorde der sig visse Forhold gjældende, som nærmere bør omtales. Begrebene Mestere og Lærlinge kjendtes ikke dengang. Besidderne af et Værksted eller en Arbeidsplads fandt hos sine opvoxende Sønner eller fremmede Drenge den fornødne Haandsrækning, og derved kunde disse Hjælpere, naar forøvrigt Lysten var tilstede, lære Haandværket, dog uden at der var Tale om nogen Tvang. De kunde da, naar de havde Midler dertil, drive Haandværket for egen Regning. Stadiet mellem Lærling og Mester, med gjensidige Forpligtelser og Rettigheder, som man senere kjendte under Navnet Haandværkssvend eller slet og ret Svend, var lige saa lidt tilstede som nødvendigt, da Titlen Mester endnu ikke havde nogen borgerlig Betydning, kun Værdi i kunstnerisk Retning, eftersom de mekaniske Arbeidere som saadanne endnu ikke havde opnaaet nogen borgerlig Stilling i Byerne, men hver fri Mand havde Ret til at ernære sig, som han selv vilde. Enhver kunde dyrke det Haandværk, han som Medhjælper havde lært, men han var ikke bunden dertil, og kunde tage fat paa noget Andet. Først efterat de forskjellige Haandværkere og Handlende vare traadte sammen i Korporationer og ved at udrustes med borgerlige og politiske Rettigheder vare hævede til den tredie Stand i Byerne, begyndte Sondringen i Mestere, Svende og Lærlinge. Disse forskjellige Stillinger beroede vel ikke endnu paa Dueligheds-hedsprøver, men paa Læretid, paa et Dygtighedsskjøn, vel ogsaa paa Alderen. Sondringen medførte ogsaa gjensidige Forpligtelser, og det var da Korporationernes eller Laugenes Sag at paasee deres Opfyldelse ved de i „Skraaen" indeholdte Bestemmelser. Mesteren havde Forpligtelser mod Svende og Lærlinge, ligesom disse havde Forpligtelser mod Mesteren. Svendene maatte ikke arbeide selvstændig eller tinge sig i Arbeide hos Folk udenfor Faget, og paa den anden Side maatte Mesteren ikke tage andre end Svende af

hans Fag i Arbeide. Overfor Lærlingene vare Mestrene forpligtede til i et vist Tidsrum at lære dem Haandværket samt at give dem Husly og Forpleining, og paa den anden Side kunde Lærlingene ikke forlade deres Plads uden at udsætte sig for en slem Straf.

Den her omtalte Udvikling af Laugsvæsenet gjælder det 15. og 16. Aarhundrede. De Laugsskraaer, der hidrøre fra den Tid og som for Kjøbenhavns Vedkommende meddeles i Kjøbenhavns Diplomatorium, udgivet af Dr. phil. O. Nielsen, indeholde ingen Bestemmelser om Dueligheds prøver som Betingelse for Lærlinges Overgang til Svendeklassen og for Svendenes Overgang til Mestrenes Stilling. Der krævedes kun Vidnesbyrd om den fornødne og tilstrækkelige Dygtighed. Saaledes hedder det i Tømmermændenes af Kongen stadfæstede Laugsskraa af 15. Novbr. 1515: Naar nogen Tømmermand eller Svend vil vinde Tømmermands Embede (!), saa at han trøster sig til at være fuld Høvidsmand for en Bygning, da skal Oldermand og Stoelsbroder (Bisidder) samt to af de andre Mestere følge ham ind paa Raadhuset for Borgermester og Raad og bevise med deres Ed, at han kan gjøre Fyldest for hans Embede, og skal han selv siden sværge at ville holde alt det, som denne deres Skraa indeholder samt være sin Oldermand lydig som det hør og bør. Dernæst skal han give en Tønde Øl i Embedet og 1 Mark Vox til Santa Andreasgildet osv."

Naar Dueligheds prøverne indførtes, kan ikke med Sikkerhed siges; sandsynligvis skete det i Midten af det syttende Aarhundrede, og ialtfald har det fundet Sted under Christian den Femte, fra hvem den Organisation, som Laugsvæsenet har havt indtil den seneste Tid, for en væsenlig Deel hidrører. I de af ham givne Laugsartikler bestemmes Dueligheds prøven, Læretiden osv. for Svenden, naar han vil være Mester, men Intet for Lærlingen. Om sidstnævnte hedder det, „at naar en Dreng tages i Lære, maa Mesteren have ham et Aar hos sig paa Forsøg; ere de da Begge tilfredse med hinanden, skal der oprettes skriftlig Kontrakt mellem Mesteren og Drengens Paarørende. Læretiden bestemmes til 5 Aar, eller, naar han faaer Klæder, til 6 Aar. Naar Drengen har udtjent, da maa det ikke vægres ham at blive Svend, om han er dyg-

tig, men dersom derom tvistes, da har Oldermanden med de fire ældste Mestre derpaa at skjønne og kjende, om han til Svend bør antages". Duelighedsprøverne for Lærlinge bestemtes først i Begyndelsen af det nuværende Aarhundrede, til hvilken Tid der ogsaa foretoges forskjellige Forandringer med Laugsartiklerne.

Som man af det Anførte har set, vare Laugene oprindelig kun Mesterkorporationer, hvis Love nok omhandlede Forholdet mellem Mester og Svende, men ikke optog disse som noget Led i Foreningen og heller ikke gav dem Adgang til samme. Laugene vare saaledes af en aristokratisk Karakteer, og denne viste sig ogsaa i den Ærbødighed, som Svendene ifølge forskjellige Laugs Statuter maatte vise mod Mestrene, og som skulde sikre disses Værdighed. For yderligere at fastslaa Afstanden mellem Mestere og Svende fremgik der af Laugsvæsenet en egen Institution, hvis Formaal oprindelig var nøiere at bestemme Forholdet mellem de to Parter, navnlig Svendenes Pligter mod Mestrene, men som i sin Udvikling efterhaanden fik en Karakter af Selvstændighed, sigtende til at varetage Svendenes særegne Interessер. Denne Institution var de saakaldte Svendelaug, eller, som de i tidligere Tider kaldtes, Svendebroderskaber. Ligesom Mesterkorporationerne havde de deres egne Statuter og særegne Skikke, som for visse Laugs Vedkommende holdtes hemmelige og næsten betragtedes som en Art Frimureri. Disse Svendelaugs Afhængighed af Mestrenes Korporation bestod egentlig tilsidst kun deri, at en eller to Mestere, som kaldtes Svendefædre, førte Forsædet ved deres Sammenkomster. Svendelaugene havde deres eget Herberge eller Kro, hvis Vært kaldtes Krofader, deres egen Lade, deres Velkomst, Fane og Emblemer, ligesom de ogsaa havde deres egen Bestyrelse og deres eget Pengevæsen. Af dette understøttede de især vandrende Haandværkssvende, saavelsom Syge og Fattige af deres eget Fag.

Oprindelig havde disse Svendeforeninger deres Hjem i Tydskland, hvorfra de udbredte sig til andre Lande og særlig ogsaa her til Danmark. En stor Del af de brugelige Benævnelser ere derfor ogsaa tydske eller omdannede paa Halvdansk, hvilket vil fremgaa af det Følgende. Embedsmændene kaldtes Oldgesell, Junggesell,

Ladegesell, Ordensgesell eller Ortingsgesell. Oldgesellerne vare vel ikke egenlig Laugssvendenes Foresatte, men Medlemmerne maatte overalt vise dem Agtelse og være pligtige at vise dem Lydighed ved Sammenkomsterne. De valgtes ved Stemmeflerhed, og i Reglen faldt Valgene paa saadanne ældre Svende, der havde set sig om i Udlandet, derefter længe havde arbeidet i Byen og forøvrigt havde et godt Navn paa sig i moralsk Henseende. Junggesellerne valgtes blandt de yngste Medlemmer, altsaa i Reglen de nylig Udlærte. Oldgesellerne forestod Forretningerne, de havde at indkræve Bidrag (Tidspenge) og Bøder, holde Regnskab over disse og anvende Pengene efter Medlemmernes og Statuternes Bestemmelse. De maatte sørge for Syges Indlæggelse paa Hospitalerne og maatte se til dem een Gang om Ugen. Fremdeles vare de Voldgiftsmænd i Stridigheder mellem Medlemmerne eller mellem disse og Mestrene, og hvor Sagen var af en alvorlig Natur, maatte de ved Sammenkomsterne raadføre sig med Foreningen. Man kan heraf slutte, at der til Overtagelse af denne Stilling hørte en sund, ved Erfaring uddannet Forstand, en retskaffen og fast Karakteer og stor Dygtighed i Haandværket, for at Oldgesellen ikke paa Værkstedet skulde blive overset af ældre Svende. I Reglen valgtes Oldgesellen paa et Aar, og i nogle Laug paa kortere Tid, men han kunde gjenvælges. Bestillingen maatte udføres gratis, men dog var der adskillige Fordele, saasom Fritagelse for de sædvanlige Bidrag, fri Spise og Drikke ved Sammenkomsterne osv. De bleve i deres Bestyrelse hjulpne af Bisiddere, hvis forskjellige Betegnelser ovenfor er anført. Junggesellen var Laugets Tjener i alle det vedkommende Sager og stod i saa Henseende under Oldgesellen. Hans Plads var ved Sammenkomsterne enten ved Siden af Oldgesellen eller ogsaa ved Døren, han maatte gaa Ærinder, naar der ikke var et særegent Bud, indsamle Tidepengene osv. Paa den Tid, da Svendevandringen var almindelig, var der udnævnt egne Svende til at sørge for ankommende Reisende, skaffe dem Logis paa Herberget, beværte dem osv. De kaldtes Schaugeselleu (Skuesvende) eller Schenckgesellen (Skænkesvende) og havde tillige det Hverv at føre Tilsyn med Svendestykkers Forfærdigelse.

I ældre Tid beſtod der et patriarkaliſt Forhold mellem Meſtre, Svende og Drenge. Derved at de ſidſtnævnte i Reglen havde deres Hjem hos Meſtrene og deres fulde Forpleining, udgjorde de paa en vis Maade et Led af Familien, om de end havde Pligter, der i flere Henſeender faldt ſammen med et Husthyendes. Dette Forhold nødvendiggjorde flere Beſtemmelſer, tildeels af moraliſt Karakter, i Statuterne for Svendeforeningerne. Gjorde en Svend ſig ſkyldig i Uſædelighed eller Bedrageri mod ſin Meſter, var han opſætſig, eller tilſideſatte han de Pligter, ſom dette Forhold paalagde ham, ſaa blev hans Navn indtegnet i „den ſorte Bog“, den forhen omtalte, i Laden gjemte Protokol, han fik en offentlig Revſelſe, og en Gjentagelſe medførte Udelukkelſe af Svendelauget, indtil han havde forbedret ſig. Naar Forſeelſen var grov, ſkete der Henvendelſe til Øvrigheden. I Statuterne paalagdes det Svenden at opføre ſig roligt og beſkedent i Meſterens Hus, og undgaa Alt, hvad der kunde forſtyrre Familiens Fred, ikke føre letfærdig Tale, ikke ſværge og bande i Værkſtedet, ikke vrage eller foragte Meſterens Koſt, Værktøi og Seng, og holde den i Statuterne faſtſatte Arbeidstid. Det var endog faſtſat i enkelte Laug, at naar en Svend uden lovlig Forhindring ikke indfandt ſig Kl. 7 Morgen i Meſterens Værkſted, ſkulde det betragtes, ſom om han havde gjort ſig „fyrig“ for en hel Uge, d. v. ſ. ikke faae nogen Løn. Svendene vare vel forpligtede til at udføre, hvad Meſtrene paalagde dem, men det ſkulde kun vedrøre ſelve Faget. Dog, hvor der udviklede ſig det ſmukke patriarkaliſke Forhold, ſom nu ganſke er forſvundet, toges dette ikke ſaa ſtrengt, og Svenden var da gjerne villig til at udføre Sysler i Familien, ſom vel ikke hørte til Faget, men ſom heller ikke vare nedværdigende for ham.

Svendene ſkulde blive hos deres Meſtere en beſtemt Tid, mindſt et halvt Aar, naar der var tilſtrækkeligt Arbeide. Opſigelſen ſkulde ſkee med 14 Dages Varſel, og i flere Laug ſkete det med viſſe Formaliteter. I Smedeſvendelaugets gamle Statuter hed det ſaaledes: „Min Smed, naar Du tager Afſked fra din Meſter, ſaa tag en honnet og artig Afſked og liſt Dig ikke bort ſom Katten fra Dueſlaget. Om Søndagen, naar Du har ſpiſt og faaet din Løn, ſaa ſig: Med

Gunst*), Mester, jeg takker, at Han saa længe har havt mig i Arbeide, jeg skal søge at gjengjælde Ham det, saa vidt jeg kan." I Murerlauget var der følgende Formular: „Mester, jeg takker for godt Arbeide og rigelig Betaling og haaber, at jeg har opført mig saaledes, som det anstaaer en retskaffen Murer, og skal det altid være mig magtpaaliggende, hvor jeg kommer hen, ikke at være til Skade for min Mester, ikke at hjælpe til at fuske, som det sømmer sig en zünftig og ærbar Svend." Mesteren svarede da: „Skyldig Tak for Hans Arbeide", og saaledes skiltes man.

Læredrengen var underkastet streng Disciplin, i hvilken Henseende der var faste Regler. Fra den tidlige Morgenstund maatte han være den første paa Værkstedet og først forlade det sent paa Aftenen, naar alt Værktøi var sat paa sin Plads. Selv udenfor Huset var Mesterens Villie i Henseende til Drengens Opførsel og Forhold en Lov. Overalt, hvor Læredrengen traf sammen med Mester eller Svend, maatte han vise stor Ærbødighed. Han maatte ikke indfinde sig paa et offenligt Sted uden i Følge med sine Paarørende. Han maatte ikke pudre sit Haar dengang, det var Skik, ikke gaa med Spadseresstok eller røge Tobak. Statuterne forpligtede ham ogsaa til at vise Lydighed mod Mesterens Hustru og Svendene, og medens den førstnævnte søgte at holde ham til Orden, Renlighed og god Opførsel, saa var det dygtige Svende, der undervíste ham paa større Værksteder, hvor Mesteren ikke selv kunde befatte sig med Veiledning. Efter forløbne Læreaar forestillede Mesteren den Udlærte for Lauget og erklærede: Han havde redelig udstaaet sine Læreaar, lært Haandværket vel og forholdet sig derved, som det anstod en brav Læredreng. Derpaa blev han af Oldermanden i Laugets Navn frigivet fra Læremesteren og erklæret for Svend at være. Han formanede ham til Dyd, til Flid og Troskab mod sin fremtidige Mester og paalagde ham at holde sig Svendestatuterne efterrettelig, hvilket den Udlærte ved Haandslag lovede at gjøre. Hvor der var indført Svendeprøver, bleve disse undersøgte af Mestere og Oldgesellen, og i Kjøbenhavn

*) Dette „med Gunst" var en Formel, der var meget i Brug. Herom senere mere.

for enkelte Laugs Vedkommende af Kunstakademiets Professorer. Læremesteren og Oldgesellen gav tillige den Udlærte Undervisning i Skikkene ved det vedkommende Svendelaug, og lærte ham navnlig den saakaldte „Gruß“ (Hilsen). Denne var i Reglen paa Tydsk og maatte læres udenad. For enhver Feil ved Fremsigelsen paa Herberget maatte der betales Mulkt. I Murersvendelauget lød den saaledes: „Also mit Gunst und Erlaubniß, daß ich den ehrbaren Willkommen von der ehrbaren Handwerksbefel aufheben und an meinen Mund setzen und einen Ehrentrunk daraus vor der ganzen ehrbaren Gesellschaft thun mag. Vivant, es leben die Herren Aeltesten, Ladenmeister, Mitmeister, Altgesellen, einheimische und fremde Gesellen!

Alle, die hier in Arbeit stehn
Und auf grüner Haide gehn,
Die nach guter Arbeit trachten
Und das Handwerk der Maurer und Steinhauer hochachten, —
Vivat hoch!

Lauget udfærdigede derpaa et Lærebrev for den Udlærte, som af denne maatte betales med en bestemt Sum.

Den Udlærte var nu Svend og skulde for at optages i Svendelauget underkastes Ceremonier og Skikke, der i de forskjellige Laug ledsagedes af de dertil hørende Formularer og i Tidernes Løb ere undergaaede mange Forandringer. Saaledes var det Skik i nogle Laug, at Læremesteren indfandt sig i Svendeforsamlingen, forestillede sin Lærling og med en sirlig Tale, hvortil der var en bestemt Formular, bad ham optaget i Foreningen. Ogsaa Lærlingen bad om Optagelse i en kort Tale. Havde nu Ingen noget at indvende derimod, fandt Optagelsen eller, som den kaldtes, Frigivelsen Sted. Derpaa drak Mesteren af den med Vin fyldte Velkomst paa den unge Svends Sundhed, efter ham Oldgesellen og derefter den unge Svend, takkende for den ham beviste Ære. Velkomsten maatte ikke berøres med de blotte Hænder, men med et hvidt Lommetørklæde. Derefter gik Velkomsten omkring paa den unge Svends Bekostning. Var der nu Noget imod Svenden, vidste man, at han i sin Læretid havde været opsætsig mod Svendene, ikke vist dem den skyldige Ærefrygt i

eller udenfor Værkstedet, røget Tobak i deres Nærværelse o. dsl., saa fik han forinden Optagelsen i Svendelauget en Revselse, der undertiden kunde være drøi korporlig, eller han blev tvungen til at betale en ret anselig Bøde, hvoraf Noget gik til Fattigkassen, det Øvrige til Fortæring.

Ved flere Svendelaug blev der med den Nyudlærte foretaget en Art symbolsk Renselse, hvorved det gik temmelig strengt til. Saaledes bleve de hos Snedkerne „høvlede". Dertil valgtes en i Tegning øvet Svend, som tillige var istand til at holde en lang Tale, hvori Snedkeriets Ælde og store Betydning udførligt blev omtalt. En anden Svend havde derved en Art Harlekins-Rolle, og tillige valgtes der to Vidner eller Faddere for den Udlærte. Instrumenterne derved bestod i en Høvl, et Retholt, en stor Træpasser og en Vinkel. Retholt og Høvl vare hule og fyldte med Ærter eller andre Ting, for at de kunde rasle ved Brugen. Der var som oftest Musik ved Festen, og der var inviteret Gjæster dertil. Efterat Svendeladen var baaren frem, traadte Høvlesvenden med Musiken i Spidsen ind, bærende i Armen en stor Træpasser, paa hvis Spidser stak en Citron eller Appelsin og en Blomsterkost; efter ham fulgte de Udlærte med Blomster i Brystet, gaaende under Retholtet, som blev baaret af de to Faddere, medens den lystige Svend sprang og gjorde naragtige Fagter ved Siden af dem. Med Ansigtet mod Laden tiltalte Høvlesvenden nu Selskabet efter udbedt Tilladelse paa Vers, hvori han spurgte, om Nogen havde Noget at indvende mod ham, Fadderne og de Udlærte. Efter et gunstigt Svar bleve de Udlærte stillede under Retholtet saaledes, at deres Arme støttedes paa Hofterne og dannede hver en Trekant, med Fødderne tæt til hinanden, saa at Vinkelmaalet passede nøiagtigt. Medens det skete, spillede Musiken. Høvlegesellen paabød nu Taushed og begyndte sin Prædiken, affattet i Vers. Efter en Indledning omhandlede den første Del deraf Snedkerkunstens Oprindelse og dens Betydning for Byggeriet, den anden Del fortalte en lystig Snedkersvends Vandringsliv gjennem en Del af Europa, og den tredie Del var rettet til den unge Svend. Det foreholdtes ham, at han som Lærling ikke havde været, som han burde, ikke havde vist Respekt mod Mester og Svende, været hovmodig og ind-

bildsk, og dette skulde han nu høvles for. Efter at denne lange Tale var færdig, maatte den Udlærte lægge sig paa en Bænk og lade figurlig foretage alle Bevægelser med sig, som om han havde været et Stykke Træ. Medens dette skete, fortsatte den Svend, der forestillede den lystige Person, sine Bajadsstreger, som ikke vare videre smagfulde. Efter denne Bearbeidelse maatte Høvlesvenden som Bevis paa, at han var værdig til at foretage Høvlingen, udkaste paa et Tegnebrædt en Frihaandstegning af en Portal, hvilken han som en Slags Undervisning for den unge Svend ledsagede med en Forklaring. Kunde der nu paavises Feil ved Tegningen, maatte Høvlesvenden betale Bøder for hver enkelt, som da gik til Drikkevarer. Ceremonien sluttede med, at den nye Svend blev stillet under Retholtet; dette blev nu taget af Høvlesvenden og anbragt under Hagen paa den Udlærte, idet han spurgte: „Hvad hedder Du?" — „Martin!" — Saa vedblev Høvlesvenden: „Hidtil har Du heddet Martin under Høvlebænken, nu hedder Du Martin paa Bænken." Derpaa gav han ham et let Drefigen med de Ord: „Det maa Du taale af mig, ellers af ingen Anden." Nu var den unge Svend fuldstændig optaget i Lauget, og der blev spist og drukket, for en Del paa hans Bekostning.

Denne Behøvlings-Ceremoni havde ogsaa undertiden en Karakter, der kunde vække Forargelse. Dette fremgaaer af en Supplik, som en Mand ved Navn Anton Christoph Rohn (hvad han var fremgaaer ikke af Chr. Bruuns Anmærkninger til Holbergs Epistler, hvorfra Meddelelsen er taget) under 13de Novbr. 1737 indgav til Kongen, og hvori han klagede over den Maade, paa hvilken Svende optoges i Snedkerlauget, idet de Ceremonier, der anvendtes ved Drengenes Behøvling, vare syndige ikke blot mod Personerne, men ogsaa mod Gud og Religionen. Der blev foranstaltet Undersøgelse i den Anledning; baade Magistraten, General-Kirke-Inspektions-Kollegiet og Snedkermestrene bleve hørte gjentagne Gange, og tilsidst udgik et kgl. Reskript af 11te April 1738, ifølge hvilket „de Vedtægter, Skikke og Talemaader, som i Snedkerlanget, fremfor andre Lauge i Kjøbenhavn ved de udlærte Drenges Behøvling bruges, maa vedblive som de ere, saalænge de i Tydskland observeres, hvorimod alle derved

hidtil forelobne forargelige eller anstødelige Handlinger og Talemaader skal være afskaffede og forbudne, især at ingen Harlequin nogen Tid derved maa tillades; til den Ende skal Magistraten have Vedtægterne, Handlingen og Talen skriftlig at forfatte, samt til Approbation at indsende." Dette skete ogsaa, Magistraten lod udarbeide en ny Tale, som skulde bruges ved Drengenes Behøvling; den sendtes til General-Kirke-Inspektions-Kollegiet, som fandt, at Ceremonien var unyttig og latterlig, men at der ikke var noget Anstødeligt i den, og da Behøvlingen ansaaes for nødvendig, havde det ikke noget imod, at den nye Tale blev brugt. Et nyt Reskript af 4de Juli 1738 paalagde Magistraten at indrette Alt ved Snedkerdrengenes Behøvling, som den fandt bedst; den skulde sørge for, at der ingen Uorden eller anstødelige Ceremonier forefaldt, intet mere Forargeligt maatte optages i Talen end det af Magistraten forfattede Projekt indeholdt, indtil den ved Tiden nær Forandringen kunde blive ganske ophævet. Naar Snedkerlauget holdt Laugssamling skulde en af Raadmændene være tilstede, for at se til, at intet Usømmeligt eller Forargeligt passerede. I Fogtmanns Reskriptsamling findes den nye Tale aftrykt og Ceremonierne beskrevne (IV. S. 590—94). Talen er paa Tydsk. Blandt Bilagene til hele Sagen findes ogsaa en Beskrivelse af Behøvlings-Ceremonierne, som Rohn lod følge med sin Supplik til Kongen; den viser, at Klagen over Usømmelighed ikke var ugrundet.

Det vilde blive for vidtløftigt, nærmere at omtale de Ceremonier, der foregik ved Udlærtes Optagelse i andre Laug. Enkelte Træk fortjene dog at anføres. Hos Smedene var der i gamle Dage en Skik, som kaldtes „Bartbeißen" (Kamafbidning). Oldgesellen spurgte den Udlærte, om han enten vilde bide Kammen af en Nøgle eller affinde sig med de andre Svende. Han valgte naturligvis det Sidste ved at betale en lille Sum Penge til Selskabets Forlystelse. Derpaa dreiede Oldgesellen Nøglekammen tre Gange om i Munden paa ham, sigende: „Altsaa med Gunst for de Herrer Lademestere, altsaa med Gunst for Oldgesellen, altsaa med Gunst for det hele Selskab". Denne Formel: „med Gunst", eller „altsaa med Gunst" er et gammelt tydsk Udtryk, hvormed enhver Tiltale blev indledet og i ældre Tid ligeledes blev

anvendt i de danske Laug, men senere afløstes med Ordene „Hilsen og Venskab".

Hos Murerne holdtes der en formelig Examen med Spørgsmaal og Svar ifølge en vedtaget Formular. Denne Forhandling var saa udførlig, at den Udlærte maatte forberedes dertil i fire Uger af to Svende (Schenkgesellen), hvilke han maatte traktere. Paa lignende Maade gik det til hos Tømrerne. Naar alt dette var overstaaet, var Svenden „zünftig", d. e. optaget i Lauget. Ordet „zünftig" blev i en senere Tid anvendt paa Svende, som forstod at drikke godt.

Uagtet Bogtrykkerne betragtede sig som frie Kunstnere (i gamle Dage kaldte Svendene sig endog typografiske Studenter) og stod udenfor de egentlige Laug, havde de dog ogsaa forskjellige, nærmest fra Tydskland indførte Ceremonier, som kaldtes at deponere. En Svend, der havde gjennemgaaet disse Ceremonier, kaldtes Postulat, de andre Cornuter. Postulaterne betragtedes som en høiere Art Svende, hvem Cornuterne maatte vise stor Agtelse. Der herskede intet Kammeratskab imellem dem. Havde Postulaterne Noget at tale om indbyrdes, maatte Cornuterne finde sig i at blive udviste af Trykkeriet. Arbeidsdygtigheden kom aldeles ikke i Betragtning. Ovenikjøbet maatte Cornuterne ligefrem skatte til Postulaterne. De maatte under Navn af „Anfugtningspenge" betale 6 Rdlr. aarlig, nemlig 2 Rdlr. hvert Halvaar og 3 Mk. hvert Kvartal til Postulaterne, der delte dem imellem sig og mest anvendte dem til Drikkevarer. Postulaterne vare ogsaa i Reglen store Drikkebrødre. Jeg kan erindre, at i min Ungdom kaldtes en fugtig Typograf en postuleret Svend. Ceremonien med Postulationen var en Art Frimureri, som de Vedkommende vare forpligtede til at hemmeligholde. Deraf kommer det formodenlig, at man endnu ikke er ret paa det Rene med, hvori de bestod. Formodenlig kommer det Sandheden nær, hvad en gammel Typograf, der som ungt Menneske var blevet postuleret, i et Anfald af Aabenhjertighed, bevirket ved rundelig Spiritus, ved en Leilighed for mange Aar siden fortalte mig derom. Ved Postuleringen blev Cornuten udstyret med Horn og med en Rævehale, derefter blev han lagt paa en Korrigerstol med en stor vaad Svamp under sig og under stærk Opstyr trillet rundt, medens en Svend, der kaldtes

Depositor, holdt en lang Tale til ham, hvori opregnedes de Rettigheder, som tilkom Postulaten, og de Pligter, han havde at opfylde, og denne Tale sluttedes da med en forsvarlig Orefigen. Der var nok adskillige andre Løier af samme Kaliber. Det kostede Cornutten en ret anselig Sum, 40 til 50 Rdlr., som sviredes op i Fællesskab. Naar Ceremonierne vare til Ende, blev der udfærdiget et saakaldet Kautschbrev, der underskreves af „Svampholderne" og samtlige Vidner. Der blev flere Gange af Øvrigheden gjort Skridt til at standse dette Uvæsen, men forgjæves. Først da det i Forordningen ang. Haandværkslaugene i Kjøbenhavn af 21de Marts 1800 udtrykkelig var udtalt, at Forskjellen mellem Postulater og Cornuter skulde være ophævet, og de sidstnævnte være fritagne for at betale de saakaldte Anfugtningspenge, tabte Postuleringen sin væsentligste Interesse, og hvorvel Ceremonierne endnu holdt sig i nogen Tid, bleve de mindre almindelige; henad Aarene Tyve vare de ganske forsvundne.

Ved Svendenes Sammenkomster paa Herberget iagttoges der ligeledes visse ved Vedtægter bestemte Ceremonier, der omtrent vare ens ved alle Laug. De Tilstedeværende tog Plads om Bordet. Den ældste Oldgesell indtog Forsædet, og gav ved at klappe med „Regimentet" (en med Medailler og Skuepenge behæftet Sølvstav) tre Gange i Bordet Signal til, at Forhandlingerne skulde begynde. Dette skete med, at Laden, hvori Laugets Penge, Dokumenter og Protokoller opbevaredes, blev aabnet, og nu var „Zünften" begyndt for aaben Lade, d. v. s.: der var lyst Fred og Høitidelighed over Forsamlingen, som Ingen maatte vove at krænke uden at udsætte sig for Straf, som kunde bestaa i Bøder eller endog i korporlig Revselse. Efterat Oldgesellen saa havde oplæst Laugsartiklerne og Reglementet, kom Turen til Synderne i „den sorte Bog", og han opfordrede da i en Tale, som indlededes med det uundgaaelige: „Altsaa med Gunst" de Tilstedeværende En efter En til at forebringe, hvad der laa ham paa Hjertet, hvad enten det vedrørte hans Forhold til Mesteren eller hans Forhold til Kammeraterne. Enhver maatte da svare, ligegyldig om han havde Noget at forebringe eller ikke Noget at klage over. I nogle Laug maatte Svendene ved saadanne Lejligheder kun tiltale

hinanden med „De“ ſom Noget, der bevirkede en ſømmelig Tone. Trætter bleve afgjorte paa Stedet, undertiden endog ved en Art Tvekamp. Dette var navnlig Tilfældet hos Murerne og Tømrerne. Den Udfordrende havde ved at betale en lille Sum Løv til at give det første Slag. De andre Svende ſtillede ſig da om de Kæmpende, og Dørene bleve tillukkede. De Kæmpende ſkulde have Frakkerne tilknappede og Hatten paa Hovedet. Der maatte nok ſlaaes i Anſigtet, men ikke i Underlivet, og de Omſtaaende maatte paaſe, at Alt gik ordenligt til. Naar den Ene erklærede ſig for overvunden, maatte den Anden endnu give ham eet Slag, men heller ikke mere. Den Overvundne maatte betale Drikkevarer, hvorved der blev ſtiftet Forlig, ſom dog ikke ſjældent var meget kortvarigt.

Af det Anførte kan det ſluttes, at Drikkelag vare meget hyppige, ja, at disſe i Reglen vare Hovedſagen ved Sammenkomſterne. For mange unge Svende bevirkede et flittigt Beſøg paa Herberget Fordærvelſe paa Legeme og Sjæl. Paa nogle af de kjøbenhavnſke Kroer var der i ældre Tid en eller to Gange om Ugen Dands, hvorved det gik meget broget til, og ikke ſjældent var der blodige Slagsmaal. Tilſidſt maatte Politiet ſkride ind og deslige Dandſeforlyſtelſer bleve forbudte.

Med Svendeforeningerne var Vandrevæſenet forbundet. Samtlige Laugs Statuter forpligtede Svendene til at foretage Reiſer i Indlandet eller i Udlandet for at uddanne ſig i deres Haandværk. Kun Meſterſønner vare undtagne derfra. Reiſens Varighed var beſtemt til tre eller fire Aar, og derpaa beroede Tilladelſen til at gjøre Meſterſtykke. Kun Svende, der havde reiſt, kunde blive Oldgeſeller. En ſaadan reiſende Svend fandt ſtrax Ophold paa Herberget og fik Koſt og Ophold, indtil han havde faaet Arbeide. Lykkedes det ham ikke, ſaa fik han fra Svendekaſſen og tillige fra Meſtrene en Pengegave (Geſchenck) og kunde drage videre. Ved en reiſende Svends Optagelſe i Herberget var der forſkjellige Ceremonier med tilhørende Formularer, hvorved Velkomſten ſpillede en fremtrædende Rolle. En egen Svend (Schenckgeſell) var udnævnt til at beværte den Fremmede og at ledſage ham om paa Værkſtederne. For den vandrende Murerſvend var der viſſe ret ſnurrige Beſtemmelſer.

Naar han kom til en By, maatte han have Frakken knappet med tre Knapper, Hat paa Hovedet og ingen Handsker. Bar han et Tornyster (Felleisen), maatte han udenfor Porten løsne den høire Rem og bære den over den venstre Skulder; havde han intet Tornyster, kun en Bylt, maatte han bære denne under den venstre Arm og saaledes gaa midt ad Gaden til Herberget. Der skulde han banke tre Gange paa med Stokken paa Døren, hvorpaa Krofader eller Kromoder kom ud, og han saa efter en foreskreven Formular blev indladt. Han maatte nu gjøre Rede for, hvorfra han kom, hvor han havde arbeidet, hvor længe han havde vandret o. s. v. Der blev da anvist et Sted for hans Tornyster, og han selv skulde tage Plads ved Bordet med Hatten paa. Krofader bragte ham Øl og Brændevin, og Schenckgesellen drak ham til med den brugelige „Gruß", som den Fremmede maatte besvare.

Til de mere karakteristiske Ceremonier ved Laugene hørte Skiltflytningen, hvilken fandt Sted enten naar selve Herberget blev flyttet, eller naar et nyt Skilt blev ophængt paa Herberget. Man har en trykt Beskrivelse over „det kjøbenhavnske Snedkerlaugs Svendes Optog ved et nyt Skilts Ophængelse paa deres Amtshuus den 7. Mai 1770". Denne Beskrivelse, der er dediceret Kong Christian den Syvende, er ledsaget af en Afbildning af Optoget, hvoraf vedstaaende Tegning kan give en Idee. Deeltagerne vare næsten halvandet hundrede i Tallet og inddelte i fire Tog. Det første Tog aabnedes af en flyvende Mercurius, „paa Hovedet og Fødderne prydet med Vinger". Derefter kom Musikanter, samt som Formænd Svende, der vare uniformerede som Officerer med dragne Sværd, en Fanejunker med Laugsfanen, Svende med Haandværksattributer, Skiltet, som bares af 12 Svende, forskjellige maskerede Personer, saasom en Hyrde og en Hyrdinde, „en liden Cupido, der udskjød Pile i Luften", Foraaret, Sommeren, Høsten og Vinteren. I det andet Tog var der Svende med Værktøi og arkitektoniske Tegninger, 2 Vildmænd, der bar en Æresspyramide tilegnet Kongen, derefter en Portal, som bares af 8 Læredrenge. Det tredie Tog aabnedes af en Skare Musikanter, og derefter fulgte bl. a. fire i Fægtekunsten øvede Svende, der gav Prøver paa deres Dygtighed, samt fire Svende, udklædte som de fire

Smedere-Processionen i Kjøbenhavn 7de Mai 1770.

Verdensdele, Europa, Asien, Afrika og Amerika. I dette Tog bares tillige Sølvvelkomsten og Laugets Lade omgivet af Vogtere „med flammende Sværd". I det fjerde Tog befandt sig de Udlærte, der Dagen efter skulde gjøres til Svende, og fire lystige Personer, de to i spansk Bondedragt og de to iførte Harlekinsdragt. De Svende, der ikke vare maskerede, vare iførte Datidens Dragt: trekantet Hat, Knæbenklæder, Frakke med Skjøder og Kaarde ved Siden. Optoget skete i følgende Orden: Svendene forsamlede sig først ved Amtshuset (Laugshuset) i store Grønnegade, hvorfra de drog gjennem Gothersgade, Landemærket og ind i Skidenstræde (Krystalgade), hvor der gjordes Holdt for Hr. Oldermandens Gaard. Her blev Skiltet under „Fanespil" udbragt. Derfra gik Turen til Nørregade, forbi Fruekirke, igjennem Kannikestræde til Kjøbmagergade, ned igjennem store Færgestræde (en Del af Høibroplads), omkring Gammelstrand og over Holmensbro til Slotspladsen, „hvor alle Toget tilhørende Excercitier blev opført". Derfra ved Siden af og forbi Slottet over Stormbroen, forbi Vandkunsten og igjennem Raadhusstræde til Gammeltorv, hvor ligeledes for Raadhuset Exercitierne bleve foreviste. Derfra igjennem Nygade, Vimmelskaftet, Lille Helliggeistesstræde, Løvstræde til Kjøbmagergade, igjennem Silkegade og Pilestræde til Østergade ned ad til Kongens Nytorv, forbi Hovedvagten igjennem Store Kongensgade og Tvergaden til Ny Frederiksstad (Pladsen ved Amalienborg), derfra igjennem Amaliegade og Bredgade forbi Charlottenborg igjennem Gothersgade ind i store Grønnegade til Snedkernes Laugshus. Om de Excercitier, som foretoges udenfor Christiansborg Slot og Raadhuset, giver Beretningen ingen Oplysninger. Sandsynligvis blev der spillet en Parademarsch, og Toget hilste med Fanerne. Det nye Skilt, som skulde ophænges, havde Form af et dobbelt Søileskab med Kongens Navnetræk med Krone over og med Afbildninger af forskjelligt Snedkerværktøi paa Døren samt med mythologiske Figurer paa Hjørnerne. Ved Togets Ankomst til Laugshuset holdt en Svend følgende versificerede ikke videre forstaaelige Tale:

„Kom, drag nu ind i Fred, hvor Mercur Dem indlader,
En stor Fornøielse jeg Dem tilønske vil.

Nu vil vi se, om han det saa for os bereder,
At vor Herr Krofaer har os Noget redet til.

De tvende Dyder, som for Laden her frembringe
Fred og Retfærdighed, de blive deres Agt.
Tænk Alder — Ende paa; al Lykke for Dem skinne,
Fornøiet leer! — Gud har sit Ja til Ønsket sagt."

Skiltet blev derpaa ophængt under forskjellige Ceremonier. Talen holdtes af to Svende, af den ene paa Dansk og af den anden paa Tydsk; den var ligeledes paa Vers, ikke mindre end 45 i Tallet. Til en Prøve hidsættes af den danske Oration følgende:

„De samtlige Herrer med de dydefulde Koner
Og smukke Jomfruer, som her vil give Agt
Ved vores Optogs-Fest, paa vore Frydetoner,
Og derved værdig' os en ny, men Contractact.

Lykſalig Amtshuus: Du, som Pallas selv heel pryder,
Og som en munter Skar' ved Kunstens Ophold har,
Hvor de fra fremmed Land sig med de Danske fryder
Og slutte Kunsten ind i Enighedens Kar.

Stat Reisende! Det Skilt er og for Dig indviet,
Du finder her vist Ro og største Sikkerhed;
Er Du med Møisomhed ved denne Kunst opdiet
Og har til Lands og Vands taalt megen Farlighed.

Saa lad ei angre Dig din Flid og megen Møie;
Du dog ei skræksom var, Du kom hertil i Fred;
Om Trængseler endog her villet Dig tilføie
Paa Vandet og i Land adskillige Fortræd."

Der fortsættes derpaa med en Ros over Bygningskunsten, hvorved Digteren gaaer tilbage til Verdens første Skabelse, der omtales udførlig Bygningen af Noah Ark, Babylon, Salomons Tempel, Ægyptens Pyramider, de forskjellige Retninger i Snedkerkunsten, dernæst hvad de danske Konger havde gjort for Lauget, og endelig er der Vers for hver af Kongehusets Medlemmer, for Kongens Raad, for den høie Magistrat, for Snedkerlauget, for Oldermanden, for Me-

ſtrene, der hver for ſig feiredes med et Bæger. Det ſidſte Vers lød ſaaledes:

„Du Skilt, ſom vi idag med Fryd her ophængt haver,
Du eſt et Vidnesbyrd for Efterkommerne:
At ſtore Chriſtian, vor Konge, det ſaa laver,
At dennem her alt Godt, og intet Ondt ſkal ſkee."

I Odenſe var indtil den ſenere Tid Skomagerlauget det eneſte af de derværende Laug, ſom bevarede de gamle Skikke ved Skiltflytning. En ſaadan fandt Sted den 29de Juni 1840. Man har derom følgende Beſkrivelſe: Toget, beſtaaende af omtrent 70 Skomagere, gaaende Parvis med dragne Sabler, paa hvis Spidſer Citroner med forſkjelligtfarvede Baand, drog under fuld Muſik med Skiltet, baaret af 4 Skomagerdrenge, ſom vare hvidklædte og med Baand om Hatten, ſamt med Laden og „Velkomſten" ud fra det forrige Herberge til flere Øvrighedsperſoners Bopæle og de Laug, ſom havde anmeldt, at de vare forſamlede i deres Herberger, ved hvilken man da kom dem i Møde med den vinfyldte „Velkomſt", ſom overraktes Proceſſionen og gik rundt. Efter fuldendt Tog gjennem Gaderne gjordes Holdt udenfor det nye Herberge paa Fiſkertorvet, hvor Væverlauget, ſom havde ſamme „Krofader", bød Proceſſionen „Velkomſten". Efter at Skiltet var heiſet op og befæſtet paa Herberget, udtraadte fra anden Etage paa det dertil opførte Stillads en i dette Øiemed valgt Skomagerſvend for at holde den ſaakaldte „Skiltprædiken", hvilket ſkete med en ſaa kraftig Stemme, at man tydelig kunde høre hvert Ord over hele Torvet, der ſikkert var opfyldt med et Par Tuſind Tilſkuere. Efter Salut med Sablen, hvis Citron kaſtedes ud blandt Publikum, holdt han Talen, hvis første Del efter Skiltflytningsfeſtens Hilſen til ſamtlige Herrer og Damer indeholder en humoriſtiſk-ſatiriſk Fremſtilling af ſamtlige Laugs og navnlig Skomagerlaugets Uundværlighed, ſamt Tak til Øvrigheden for Tilladelſen til „at udhænge prydende Skilt", og „hvis Gunſt man ved Rolighed og Orden vil ſøge at bevare". Den anden Del af Talen henvender ſig paa Vers til den paa Enden af det med Krandſe og Citroner prydede

Skilt anbragte Skytspatron Hans von Sagen*), der paa ſit ene Ben maa ſvinge ſin Fane, og hvorom det hedder:

„Du var din Konge og Fyrſte ſaa tro,
At Du, uagtet blesſeret, ei ændſede Fred og Ro.
Lad os derfor, Brødre tilſammen, naar Kongen og Fyrſten ſaa byder,
Frimodig og raſk ſom hiin Sagen prisværdig følge hans Dyder."

Efter Talen udbragte Svenden 14 Skaaler, de fleſte med tilhørende Vers, og kaſtede for hver det tømte Glas ud blandt Tilſkuerne. Ved Talens Slutning kaſtede ſamtlige Svende deres Citroner med de flagrende Baand i Luften, hvilke ligeledes grebes af Tilſkuerne. Skaalerne vare for Kongen, Dronningen, Kronprindſen, Prinds Ferdinand, Prindſesſerne, Magiſtraten, Hans von Sagen, Laugsmeſtrene, Krofaderen, alle Laugene, Skomagerſvendene og endelig for Tilſkuerne. Til de ſidſtnævnte var der følgende Vers:

„Endelig jeg og bør drikke
Deres Skaal til Punkt og Prikke,
Som forſamlede er her.
Mine Herrer, ſmukke Fruer,
Karle, Piger, ſeer og ſkuer,
Jeg til Munden Glaſſet bær.
Det ſkal være Dem til Ære
Som har villet Vidner være
Til vort Skiltes Flytningsfeſt.
Intet er da meer til Reſt,
End at jeg til Bunds udbrikker
Og da ſlaaer mit Glas i Stykker."

Oldermandsſkiftet foregik ogſaa i nogle Laug med forſkjellige Ceremonier. Dette var ſaaledes Tilfældet med Skomagerlauget i Ringſted, ſom i ældre Tid talte et forholdsviis langt større Antal

*) Hans von Sagen ſkal have været en Skomager i en lille ſydtydſk By i det 13de Aarhundrede. Han var ikke alene en dygtig Mand i ſit Fag, men ogſaa en drabelig Krigsmand, der miſtede ſit ene Been i et Slag. Efter hans Død blev han næſten i alle Lande Skomagernes Skytspatron. Hans Figur er anbragt paa Skomagerlaugets Velkomſt.

Interessenter end i andre Byer. Her var Oldermanden valgt paa 2 Aar fra Fastelavn til Fastelavn. Ved hvert Skifte forsamlede alle Mestere og Svende sig hos den Fratrædende Fastelavns Mandag tidlig paa Aftenen, for i Procession at begive sig til den nye Oldermands Bolig. Denne Procession var saaledes ordnet: Først 6 til 8 Skomagerdrenge med Lygter paa lange Stænger; Stadsmusikanten med hans Hjælpere, der musicerede; Svende, der bar Laugets Skilt; dernæst Svende med Laden; alle Mestrene, to og to sammen, og endelig ligeledes alle Svendene. Udenom Toget Drenge med Lygter. Hele Byen var denne Aften illumineret. I en tidligere Tid gik Byfogden i Spidsen med en Skomagersvend paa hver Side, der holdt dragne Kaarder paa Kors over hans Hoved. Toget gik først til alle Byens Porte og derpaa til den nye Oldermands Bolig, hvor der gjordes Holdt. Nu blev Laden bragt ind i Huset, og Skiltet blev ved Hjælp af en Stige ophængt af Oldgesellen paa en fra Tagværket udgaaende Stang. Efter at dette var udført, raktes der Oldgesellen et Glas Vin; han udbragte da Kongens og Dronningens Skaal og derefter mange andre Skaaler, og hver Gang kastede han Glasset over Hovedet. Den øvrige Del af Aftenen og Natten var der paa fælles Bekostning stort Gilde paa Laugshuset. Hertil vare Embedsmænd og anseete Borgere indbudne, og disse Gjæster nød da den Ære at ledsages fra og til Hjemmet af to Skomagerdrenge med Lygter paa lange Stænger. De nærmest paafølgende Dage efter Fastelavns Mandag fortsatte Skomagerne deres Fest med alle Slags Fastelavnsløier, saasom at slaa Katten af Tønden, bære Ambolt o. desl.

Ved den saakaldte Krandssætning paa Bygninger blev der i ældre Tid af Mur- og Tømmerpoleren*) holdt Taler, hvortil der var Formularer, som af den Vedkommende maatte indøves. Til Exempel kan anføres en Tale, som af Tømmerpoleren holdtes ved et Kirketaarns Istandsættelse i Fyen i Frederik den Sjettes Tid: „Vær velkommen hid til os! Vær velkommen, I Mænd, En og Hver, som

*) Ordet Poleer er en fordreiet Udtale af det franske „Parleur", Taleren eller den Svend, der ved visse Leiligheder var Laugets Talsmand.

ſer vort Taarn og høre vil min Tale. Jeg taler ſom jeg kan og ikke ſom jeg bør; min Tale er ei ſom den bekjendte Ciceros, den vidt berømte Mand. — For nogen Tid man ſaae et halvt brøſtfældigt Taarn at ſtaae; nu ſeer Du et vel af bundet Sparreværk; til Alles Lyſt jeg haaber, for Alles Syn kan ſtaa. Naar Muurmeſteren har Taarnet vel afveiet, gaaer Tømmermeſteren frem, ſom dertil kaldes værdig, og reiſer Tagværk.

En veed at tømre ſmukt,
En Anden net at mure,
En maa ſin Høvl forſtaa,
Og Agermand ſin Fure.

Men hvem kan ſig frikjende, ei at betjene ſig af Andre i Forſtand? Hvem vil fornægte mig, at Tømmermanden var den første her paa Jorden, da Adam bygte op et Alter? Hvem vil fornægte mig, det var en Tømmermand? — Thi drikker jeg med Fryd vor naadige Konges Skaal! Hurra! Kong Frederik den Sjettes Skaal! (drikker og bortkaſter Glaſſet.) Skaal! nu har vi naaet vort Maal. Der og en Skaal bør ſke for vores gode Dronning, Hurra! Dronningens Skaal! (drikker, Glaſſet bortkaſtes.) Dernæſt og en Skaal bør ſke for Kirkens høie Herre, ſom nu vil, at Alt ſkal være godt. — Man ſkulde ſige om mig, dog i det Mindſte mene, jeg var en Dosmer, en Klods, af Jern og af Staal, om jeg ei ſtadſelig drak vore Pigers Skaal. De leve! Hurra!"

I Anledning af Kronprinds Frederiks (Frederik den Syvendes) Formæling med Prindſeſſe Mariane af Mecklenburg-Strelitz var der her i Hovedſtaden et ſtort Optog af Haandværkslaugene. Det fandt Sted den 2den Juli 1841. I et Antal af 41 Laug og Korporationer forſamlede de ſig paa Exercerpladſen i Gothersgade og drog derfra med Faner og klingende Spil til Chriſtiansborg Slot for at hilſe paa de Nyformælede. Toget var ordnet paa følgende Maade: I Spidſen for hvert Laug gik en Svend med Fanen, derefter Oldgeſellerne med Skafferſtokkene, en Svend med Velkomſten, derefter Svende med Laugets andre Emblemer, derefter ſamtlige Svende, Oldermænd og Biſiddere og tilſidſt Laugsmeſtrene. Murere og

Tømrere havde efter gammel Skik Skjødskind og dragne Kaarder. Toget fyldte hele Gothersgade lige fra Exercerpladsen. Som det lader til vil man ogsaa i Nutiden gjenoplive deslige Haandværkeroptog, at dømme efter hvad der fandt Sted i Kolding den 4de Septbr. 1884. Med det Formaal at forskaffe den om Foraaret paabegyndte Bygning af et Svendehjem i denne By en Indtægt, hvortil den høilig trængte, blev der afholdt en Haandværkerfest paa det gamle Koldinghus, hvis Indledning bestod i et Optog, der af Øienvidner skildres som særdeles smukt og karakteristisk. Vogn fulgte efter Vogn i et Antal af 40, og paa hver af disse var et Haandværkerfag eller anden Bedrift repræsenteret paa en sindrig Maade. „Illustr. Tid." af 28de Septbr. 1884 indeholder en fyldig, af en Tegning ledsaget Beskrivelse af Optoget.

Den folkelige Visdom i Ordsprog og Mundheld.

t godt Bidrag til Vurderingen af et Folks Væsen og Karakter, moralske Synspunkter og Livsretning er dets Forraad af Ordsprog og Mundheld istand til at yde. I Reglen udgaaede fra Almuen ere de et Udtryk for dens Tankegang og Aandsretning og gjengive kort og fyndigt dens Opfattelse af næsten alle Livsforhold. Man har kaldt Ordsproget „Gadens Visdom" og med fuld Føie, det er Folkets Filosofi og fremstiller som oftest i faa Ord, hvad de Lærde undertiden bruge hele Bøger til at udvikle. Ikke sjælden overraskes man ved den slaaende Skarpsindighed, der herved gjør sig gjældende, og hvad der særlig udmærker danske Ordsprog og Mundheld, er det Lune, der som oftest krydrer dem, og hvorved da ogsaa Satiren

eller det Snærtende glider lettere ned. Skalken lurer meget ofte bag det Alvorlige, og Billeder og Lignelser forøge det Træffende. Ogsaa Versemaal anvendes undertiden paa en ret heldig Maade, eller ogsaa gjøres et Tilløb dertil i rimede Ordendelser. Men først og fremmest er Ordformens Karakter kort og fyndig. Tanken træder strax frem, den forklares ikke og maa ikke trænge til Forklaring.

Hvor rig den Skat er, som de Danske eie i deres Ordsprog, og hvor mangfoldige de ere, viser sig i den af Pastor Mau for nogle Aar siden udgivne Samling, der foreligger i to meget tykke Bind med et Antal af ikke mindre end 1261 Ordsprog, Skjæmtesprog, Rimsprog, Mundheld, Talemaader o. s. v. Det er sikkert den fuldstændigste, den danske Literatur har at opvise, og dens Studium frembyder naturligvis stor Interesse. Som det næsten altid er Tilfældet med disse Samlinger, er den ordnet alfabetisk efter Hovedordet i Ordsprogene; derved lettes vel Oversigten, ligesom man ogsaa med Lethed kan finde, hvad man søger efter i givne Tilfælde. Men der fremkommer dog derved en Mangel, idet der savnes den Sammenstilling af det mere Ensartede, hvoraf det kan ses, hvorledes Ordsproget i dets forskjellige Afskygninger stiller sig til forskjellige Livsforhold, til Begreber, til menneskelige Brøst og Svagheder, til Dyden og Lasten, til Hus og Hjem, og hvorledes det Skarpe i et Ordsprog formindskes ved det Milde i et andet og saaledes godtgjør, at den folkelige Visdom overalt søger at undgaa Ensidighed i Ros og Dadel angaaende de samme Forhold. Paa en slig Sammenstilling skal det efterfølgende være et Forsøg. Det er jo en Selvfølge, at Exemplerne blive i Antal stærkt begrænsede, medens der til Gjengjæld kun tages saadanne, der bedst vise det Slaaende og Træffende i Tanken.

I Overensstemmelse med Skjæmteordet: „Damerne først, sa'e Matrosen, da Passagererne skulde kastes overbord", begynde vi med Kvinden. Synderlig galant behandler Ordsproget hende dog ikke. Det er næsten, som om det betragter Kvinden som Mandens naturlige Fjende, mod hvem han altid maa være paa sin Post. Det ligger maaske deri, at alle disse Ordsprog og Mundheld, der sætte sig saa strengt tildoms over Kvinden, hidrøre fra Mændene, der som

alle dødelige Væsner ere tilbøielige til at se Skjæven i Næstens Øie og ikke Bjælken i deres eget. Det bebreides hende, at hun er vægelsindet med de Ord: „Kvinder have korte Sind under lange Klæder", og Uvillien mod Kjønnet giver sig Luft i det Ordsprog: „Var ikke Vind og Kvindfolk, blev Luften altid klar." Hvad siger man vel til et saadant Raad: „Styr Hest med Bidsel og Kone med Kjæppe?" Det onde Lune giver sig Luft i: „Naar Kvinden fattes Svar paa Stand, i Vesterhav da fattes Vand", og „Kvindegraad, drukken Mands Andagt og Doblers Ed har ikke meget at betyde." Om pyntesyge Kvinder hedder det: „Kvinden er ude som Paafuglen, hjemme som Soen", og „Kvinder, som staa meget for Speilet, sidde lidet ved Rokken." Mod at overlade Regimentet til Kvinden advares i Rimsproget: „Vil Du leve vel til Ende, giv ei Kvinden Magt i Hænde", men og Sætningen: „Man gjør ei en ond Kvinde værre end at tie" har Erfaringen for sig. Den ydre Skjønhed bør ikke tillægges nogen høi Værdi: „Skjønt er Æblet og rødt, men Maddiken findes derinde; smuk er Pigen og hvid, men ond og trodsig i Sinde", og „Fagerhed uden Dugt — Rose uden Lugt." Det er vanskeligt at vide, hvorledes det har sig med Kvinden, thi „Kvinden og Meloner ere onde at kjende." „Hvo som giver Sølv og Guld, hannem bliver Kvinden huld", kan ogsaa betragtes som Udbrud af det onde Lune hos Mændene, og det Samme gjælder om Rimsproget: „Naar Hønen vil for Hanen gale, og Konen vil for Manden tale, saa Hønen strax til Spidet jag, og Kvinden giv et godt Mundslag." Er Kvinden ond, saa er hun det tilgavns: „Nabohad, liden Mad, sur Røg og ond Kvinde kommer fattig Mands Øine til at rinde." Heller ikke har Ægteskabet fra Mandens Synspunkt i Ordsproget noget Tiltrækkende. Saaledes hedder det: „Fanden vidste ikke, hvad Helvede var, før han blev gift", „Godt Ægteskab, naar Manden er som døv og Kvinden som blind", „Ægteskabet er som en Aaleruse, de, der ere ude, vil ind, de, der ere inde, vil ud", „Der er kun en ond Kvinde i Verden og enhver mener, han har hende." Hertil hører ogsaa Skjæmtesproget: „Ikke et Ord før Fa'er er i Jorden, sa'e Konen, der var en, der trak hende i Skjørtet, medens hun fulgte sin Mand til Graven."

Til Enkerne har Ordsproget overhoved ikke noget godt Øie: „Den der tager en Enke med tre Børn, tager fire Tyve i Huset", „Den som faaer en Enke i Sengen, faaer den døde Mand med i Selskab", „Unge Enker ere som grønt Træ, de dryppe i den ene Ende, men brænde i den anden." Stifmødrene faaer heller ikke noget godt Vidnesbyrd: „Det Barn, der faaer Stifmoder, faaer ogsaa Stiffader." Erfaringen viser desværre ikke saa sjælden Sandheden deri saavelsom i det bekjendte: „Sjælden er Mands Moder Sønnekone god."

Men er Ordsproget saaledes stemt mod Kvinden, lader det hende ogsaa vederfares Retfærdighed, naar hun er, som hun bør være. Især spiller Moderhjertet herved en fremragende Rolle: „Moderens Skjød er blødere end blød", „Faa ere som Fader, ingen som Moder", „Hvo der tager Barnet ved Haanden, tager Moderen ved Hjertet." Hustruens Pris faaer et smukt Udtryk i de Ord: „Den tager godt Læs i Gaard, der en god Hustru faaer". — Skjønheden kommer til sin Ret i Ordsproget: „Deilighed bærer Medgift i Ansigtet", og de huslige Dyder prises udtryksfuldt saaledes: „Dannekvinde slider mere paa sin Hynde end paa sin Kaabe", og „Mø kjendes i Deigtrug og ikke i Springedandse." En stor Sandhed ligger i de Ord: „Hvo, som slaaer sin Hustru, slaaer sin venstre Haand med den høire."

Om ulige Ægteskaber i Alder og Kaar har Ordsproget adskilligt Træffende: „En haard Nød og en stumpet Tand, en Hustru ung og gammel Mand tilsammen sig ei skikke kan", „Gammel Mand og unger Viv, de leve sjælden uden Kiv", og „Naar den Gamle lefler med den Unge, da leer Døden." Man skal ikke for tidlig rose sin Ægtestand: „Aaret efter kan man tale om, hvad det er at være gift", og Pebersvenden siger: „Har jeg Ingen mig mader, saa har jeg Ingen mig hader; har jeg Ingen mig varmer, saa har jeg Ingen mig harmer."

Ved Ordsprogets Omtale af det stærkere Kjøn iagttager det i Reglen en Adskillelse af de forskjellige Klasser og Vilkaar, hvilket har sin Forklaring deri, at det næsten udelukkende er blevet til paa

en Tid, da Forskjellen mellem disse var stærkt udpræget i sociale Forhold, og de moderne Lighedsideer ikke lod sig spore. For Herremyndighed har Ordsproget et klart Blik: „Herren byder naar han beder", „Herrer og Mænd ville have Frisprog", „Naar Herre støder Foden, maa Svenden hinke". Men Myndigheden har ogsaa sin Begrænsning: „Store Herrer have lange Arme, men de naa ikke til Himlen". Man skal kun lidet stole paa Herregunst: „Herregunst og Fuglesang klinger vel, men er ei lang." Det, som gjør Herre til Herre, maa ikke savnes: „Herre uden Land er som et Fad uden Vin", og „Store Herrer uden Svende er lidet værd". „Det er fattig Ros, man skal laane af sine Fædre", kunde Mange lægge sig paa Hjærtet. Man skal være varlig i Omgang med store Herrer: „Ilde er det at spise Kirsebær med de Store, man faaer Stenene i Øinene", og det gjælder ogsaa Børnene: „Ilde er Rakke (en ung Hund) at lege med Bjørnehvalp".

Ordsprogene vedrørende Bonden bære ikke sjælden Præget af at hidrøre fra Vornedskabets sørgelige Trældom. „Klapper Du Bonden, saa napper han Dig; napper Du Bonden, saa klapper han Dig", „Var Bonden ei bunden, blev han værre end Hunden", og „Hvo, der vil have Bondens Sved, skal brede vel paa ham og holde ham varm". Om Holbergs „Jeppe paa Bjerget" minder Ordsproget: „Ei skarpere Sværd Du finde kan end Bonden, som blev til Herremand", og „Hvem der vil plage en Bonde, faaer at bringe en anden (Bonde) med sig". Men Bondens Værd kommer ogsaa undertiden frem: „Naar Tiderne vorde onde, kald, Konge, paa din Bonde!" og „Der sidder tidt et fint Hjærte under en grov Vennike (Kofte)", ligesom det ogsaa med fuld Føie siges: „Bedre er en Bondemand paa Benene end en Herremand paa Knæerne".

Til Geistligheden har Ordsproget ikke noget godt Øie, men dette har formodentlig sin Grund deri, at i den katholske Tid havde Standen ikke noget godt Ord paa sig hos Almuen. Især blev der bebreidet den Pengegrifskhed, skjøndt det dog kan være, at enkelte af de Ordsprog, der sigte hertil, ogsaa hidrøre fra Tiden efter Reformationens Indførelse. „Præstesækken er ond at fylde", „Præstegjærrig-

hed og Guds Naade og Barmhjertighed varer fra nu af og til evig Tid", og „Veiret er aldrig saa koldt, at Præsten fryser i Kirken, medens Offer varer", er betegnende for denne Anskuelse. Den Geistlige skal være i Overensstemmelse med sine Lærdomme: „Det er en god Præst, der lever, som han lærer", og „Geistlige Klæder og verdslige Sæder skikke sig ei vel tilsammen". Den folkelige Humor gjør sig ogsaa ikke saa lidt gjældende overfor den geistlige Stand: „Det gaaer an, sagde Spandet Præst, de bar ham til Kroes"; „Nu kommer vi til det Vigtigste, sagde Præsten, og saa gik han i Staa", „Høste hjælper mangen Præst paa Prædikestolen".

Sagførere og Domstole ere heller ikke synderlig i Kridthuset hos Ordsproget. „Dyden i Midten, sa'e Fanden, han satte sig mellem to Prokuratorer", og „Thingstud og Maler kan snart gjøre Sort til Hvidt og Hvidt til Sort". Naar Ordsproget heller ikke fæster synderlig Lid til Domstoles Retfærdighed og Rettergangs Upartiskhed, som f. Ex.: „Tidt gaaer Retten frem, som Pungen veier", „Retten varer længe, fordi den sjældent bruges". „Gunst og Gave kommer Retten til at rave", „Stor Mand, stor Ret, ringe Mand, ringe Ret", saa maa Anledningen vel søges i den Tid, da Retfærdigheden var tilfals, og da Almuen i sin forkuede Tilstand nærede Mistillid til Domstolene og Lovens Haandhævere.

Pengenes Almagt faaer sit Udtryk i de Ordsprog: „Penge tale mere end tolv Thingmænd", „Er Du krum, er Du lam, har Du Penge, gaaer Du fram", „For Penge faaer man Alting, for Penge synger vor Degn", „Kjærlighed gjør meget, men Penge mere", „En Pung fuld af Penge er stærkere end en Sæk fuld af Sandhed." Modsætningen mellem Rig og Fattig opfatter Ordsproget strengt: „Rig Mand har mange Frænder, Fattigmand ingen har og kjender". Det veed, at hvor Fattigdommen er draget ind, falder det haardt at faae den bort: „Naar Stodderstav bliver varm i Haand, vil den nødig slippe." I alle Forhold er den Fattige sørgelig stillet: „Fattigmand har kun en Lykke, og den er tynd", og en ringe Trøst for den Fattige er det, at „Rigdom har Sorg og Fattigdom Tryghed", men trøsteligere ere de Ord: „Gud skaber

ingen Mund, uden at han skaber Mad til den". Om Fydernes Evne til at samle Penge hedder det: „Han er en Fyde, han kan samle Penge paa en Graasten".

Mod de forskjellige Svagheder og Laster har Ordsproget skarpe Pile i sit Kogger. Misundelsen betragter det som en meget almindelig Lyde: „Var Avind en Feber, var Alverden syg", „Den ene Stodder lider ikke, at den anden har to Poser." Kjæk og fyndig siger det: „I sød Tale ligger Sandhed i Dvale" og „Honningord er ofte Gift og Mord". Om Trætte og Kiv har det Adskilligt at fortælle: „Trætte og Kiv gjør stakket Liv". Endvidere: „Trætte gjør Thingstud fed", og „Har Du Trætte om en Høne, saa tag Egget og lad det blive derved." Det veed ogsaa, at „Hvor Vreden blinder, Sandhed forsvinder", og at „Harme volder Helvede." Om Karrighed er Ordsproget rigt og udtryksfuldt: „Den Fattige fattes Meget, den Gjærrige Alt", „Den Milde giver sig rig, den Gjærrige tager sig fattig", „En Skilling af hans Pung, en Tand af hans Mund", „Bær Asenet en Guldsæk, det æder dog Tidsel". Men Modsætningen, Ødselhed, faaer ogsaa Teksten læst: „Man skal tære saa sin Davre, at man faaer Noget til Nadre", ligesom „Flittig Haand og sparende Tand kjøber andres Hus og Land". Ogsaa for Drukkenskabens Last har Ordsproget et skarpt Blik: „Der drukner flere om Aaret i Vin end i Vand", „Man veed, hvad der gaaer paa et Anker, men ikke paa en Dranker", „Drukken Mands Glæde er drukken Mands Sorg", „Synk-godt og God-Taar skiller mangen ved Hus og Gaard", „Drukken Viv, gement Liv". Hvordan Ordsproget betragter Løgn, fremgaaer af: „Vis mig en Løgner, jeg viser Dig en Tyv". Det veed, at denne Last er meget udbredt: „Skulde hver en Løgn støde en Tand ud, der var mange Tandløse". Dovenskab og Ladhed tugtes med de Ord: „Det er en lad Fugl, der ei bygger sin Rede", „Dovenskab gaaer langsomt foran, og Armod følger hurtigt bagefter". Om Skalk og Skjælm har Ordsproget en hel Pose fuld: „Gjør vel mod en Skalk, og bed til Gud at han lønner Dig ikke", „Sidder Skalken og staaer, han er idag som igaar", og „Jo argere Skalk, jo bedre Lykke" maa man des-

værre ofte erkjende Sandheden af, men der trøstes dog med: „Vorherre finder nok en Skalk, om han ikke strax sætter ham i Raadstuekjælderen". Advarende siger Ordsproget: „Hvo der saaer Had, skal høste Anger", og Rimsproget: „Fra Yndest til Had er tidt kun et Fjed, fra Fjendskab til Venskab er Langeled", er meget træffende.

Ved at fremhæve Dyder og gode Egenskaber indskrænker Ordsproget sig i Reglen til at pege hen paa deres rette Anvendelse og Opfattelse. Om Flid og Arbeide siger det: „Lær din Søn til at arbeide, ellers lærer Du ham til at stjæle", „Den, der vil æde Kjærnen, maa lukke Skallen op", „Lyst og Villie gjør Arbeidet ringe", og „Den, der sover det Røde af Solen, han sover det Fede af Kaalen". „Ærlighed varer længst", siger Ordsproget kort og godt, og Taalmodighed prises i de Ord: „At bie og lide stiller mangen en Kvide", som ogsaa deri, at „Sagte Vind fører ogsaa Skib i Havn". Nøisomhed anbefales i det bekjendte „Man skal sætte Tæring efter Næring", og Taushed anprises forsaavidt derved forstaaes ikke at tale formeget: „Man angrer tidt sin Tale, men sjælden sin Taushed", „Taushed kan sige mere end lang Tale", og „Ei bedre er paa Jorden funden end tro af Hjerte, taus af Munden".

Ordsproget er en ivrig Talsmand for Veldædighed. Vel siger det med fuld Føie: „Den, som giver, til han tigger, skal slaaes til han ligger", men tillige udtaler det: „Gud elsker en glad Giver" og „Den er rig nok, der kan give den Arme". Hjærtet maa være med: „Villig Hjælper tøver ei, til man beder". Lønnen udebliver ikke: „Hemmelig Gave faaer aabenbar Løn". Ligesom Ordsproget overalt, hvor nedarvet Fordom ikke er med i Spillet, kan betragtes som et Sandhedsvidne, saaledes holder det naturligvis ogsaa stærkt paa at sige Sandhed: „At tie Sandhed er at begrave Guld", og „Bedre at lide for Sandhed end at lønnes for Løgn." Skjøndt „Sandhed er ingen Mand for broget", mener Ordsproget dog, at „Der skal Salt til at drysse Sandhed med, naar hun skal ned".

Venskabet hører til de Forhold, for hvilke Ordsproget har træffende Lignelser. „Medens Gryden syder og Kanden gaaer om,

har man nok af Venner", og „Venner kjendes i Nød, men ei i Springedans" ville alle sande, som ogsaa at „Nye Venner ere som nye Sko, Gangen falder bedst med de gamle". Sindrigt siger Ordsproget endvidere: „Hold Venskab hverken med mange eller ingen", og „Sid din Ven nær, men sid ikke Laaret af ham". Og om Kjærligheden har det smukke, undertiden poetiske Lignelser: „Hvor To yndes, de vel findes", „Kjærligheds Vext vil vandes med Graad og dyrkes med Umag", „Kjærlighed er som Taaren, den begynder i Øiet og falder i Barmen"; men det hedder ogsaa: „Elsk mig lidt og elsk mig længe, elsker Du mig for hedt, faaer det tidlig Ende", og „Albuestød og Kjærlighedsnød forvindes snart". „Kjærlighed er en Villie, den falder paa et Løg som paa en Lillie" er en Trøst for mange og stadfæstes ogsaa daglig af Erfaringen.

Ordsproget veed ogsaa godt Besked om Lykke og Ulykke. Det siger rigtignok: „Enhver er sin Lykkes Smed", men det erkjendes tillige, at „Lykken er bedre end Forstanden", „Lykken er en Blomme, den hænger i Skjægget paa Somme", og „Hvo, der ei har den sovende Lykke, har eiheller den vaagende". „Lykken er af Glar, brister, naar hun skinner klar". „Gaaer Lykkens Vogn vel, hænger Skarn og Avind derved" er et træffende Billede. Om Ulykke og Modgang siges bl. a.: „Ulykken rider til Byen og gaaer derfra paa sin Fod" og „En Ulykke gaaer med den anden til Vands". Et latinsk Ordsprog siger jo nok „Fælles Skibbrud trøster", men det danske Ordsprog mener: „Det er ringe Trøst for Skibbrud, at en anden har brudt Halsen". Endvidere hedder det: „Naar Træet falder, vil alle hente Spaaner" og „Naar Vognen hælder, vil alle skyde til", men det lærer ogsaa fromt: „Han finder Hjælp i Modgang, som yder den i Medgang."

Paa Politikens Omraade i dette Begrebs nyere Opfattelse bevæger Ordsproget sig saa godt som ikke. Men det udtaler sig om Et og Andet, som kan henføres dertil. Det holder paa Orden og Lovlighed og er imod en vidt gaaende Frihed: „Naar alle ville raade, bliver det Ingen til Baade", „Øvrighed uden Magt er som en Haand uden Sene", „Var ei Ave, da gik Verden af Lave"

kunne tjene som Exempler derpaa. Den henviser til, at „Villie er ikke Landeret", og Tilhængerne af ubunden Frihed, Socialister og Kommunister kunne lægge sig de Ord paa Hjærtet: „Vilde alle Herrer være, hvem skulde da de store Sække bære"?

Ordsproget har ikke meget tilovers for Hoflivet: „Dientjeneste er Hofmands Art", „Vil man være til Hove, skal man lide Uret og takke til", og „Til Hove sælges megen Røg uden Ild", hvilket vel skal sige, at der ved Hoffet falder megen Smigertale, uden at der menes noget dermed.

Om Døden, Menneskets endelige Lod, har Ordsproget Adskilligt at sige: „Mand døer, men ei døer Mands Daad", „Flere dø af Overflødighed end af Hunger", „Vel født det er en Trøst, men bedre vel opdragen; vel gift er Livets Lyst, vel død er hele Sagen", „Døden er hver Mands Alfarvei", „Det nytter ikke, naar Døden banker paa, at sige: Gaa til min Nabo!" Og saa er der Rimsproget: „Dødens Ret er jævn og lige, han tager den Fattige med den Rige". „For de Unge ligger han i Lave og List, hos de Gamle staaer han i Døren forvist".

For til Slutningen at give en Idee om det humoristiske Lune, hvormed mange Ordsprog ere krydrede, anføres følgende enkelte karakteristiske: „Alting har en Ende — gid jeg var min foruden" sa'e Drengen, han skulde have Ris"; „Det er Mængden, der skal gjøre det, sa'e Kræmmeren, han solgte to Skilling under Indkjøbsprisen"; „Det faaer vel Ende, sa'e Fanden om Bededagene"; „Er det Smør, sa'e Matrosen om Dyppelsen, saa har jeg seilet mange Mile i Smør"; „Galge, staa paa din Ret, sa'e Tyven i Havsnød"; „Gud ske Lov man er udenfor det, sa'e Skolemesteren, Drengene sloges"; „Hvad er nu Lægekunsten? sa'e Potten, den faldt og gik i mange Stykker"; „Hvad synes Herren om Hægter? sa'e Skræderen, han kunde ikke sy Knaphuller"; „Jeg kan ikke komme ud a'et, sa'e Fanden, han skulde græde over sin Oldemoder"; „Man kan ogsaa faae for meget af det Gode, sa'e Bonden, han fik Møglæsset over Hovedet"; „Man skal passe sit Snit, sa'e Skræderen, han fik en Kjole tilovers fra Borger-

meſterens Veſt"; „Nu væk med al Bedrøvelſe, ſa'e Drengen, hans Skolemadame var død", „Som Du vil, lille Mand, ſa'e Konen, men her ſkal Skabet ſtaa"; „Tillavningen er det værſte, ſa'e Drengen, han ſkulde have Ris"; „Vorherre bevare min Mund, ſa'e Kjællingen, hun havde faaet ſagt alt, hvad hun vidſte"; „Tak Gud min Søn, at Du ikke kom for Ribe Ret! ſa'e Kjællingen, hun ſaae ſin Søn hænge i Varde Galge."

Et og Andet om Frederik den Syvende.

Jeg har levet under vor Konges tre Forgængere paa den danske Trone, og Omstændighederne har føiet det saaledes, at jeg er kommet i personlig Berøring med dem alle. Hvorledes det skete med Frederik den Sjette, har jeg omtalt i min Bog „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn". Hvad der førte mig sammen med Christian den Ottende og senere med Frederik den Syvende skal jeg ikke nærmere omtale, det vil være nok at anføre, at min journalistiske Virksomhed og de loyale Følelser for det danske Kongehus, som denne Virksomhed var præget af, væsenlig var Anledningen. Paa Basis af disse Berøringer, hvorom Erindringerne endnu lever frisk hos mig, har jeg søgt at samle saadanne Træk, der kunde karakterisere disse Kongers personlige Egenskaber. Hvad Christian den Ottende angaaer er det kun lidet lykkedes mig, men det er ogsaa overflødigt. Hans Billede træder nu klart frem fra den historiske Baggrund, og de tildels vrange, nærmest af Partihensyn dikterede Domme om ham som Person og Regent ere ved de grundige historiske Undersøgelser og ved de ved Nutidens Begivenheder i flere Henseender forandrede Anskuelser blevne betydelig modificerede. Overfor Frederik den Syvende staaer endnu den historiske Redegjørelse temmelig vaklende, og og det er heller ikke min Sag ligesaalidt som det ligger for min Evne, at klare Anskuelserne i saa Henseende. Derimod fik jeg Leilighed til, nogle Aar efter hans Død, ved Samtaler med forskjellige af hans nære Omgivelser at erfare og optegne forskjellige Træk af hans Liv, der ere skikkede til at fremhæve de gemytlige Sider, det jævne Sind og ligefremme Væsen samt andre Eiendommeligheder, som det Navn af folkelig Konge for en væsenlig Del skyldes, som Samtiden

og Eftertiden har givet ham. Det er nogle af disse Træk jeg skal anføre i det Følgende.

Charlotte Frederikke, Frederik den Syvendes Moder.

sin Barndom var Frederik den Syvende efterat hans Moder var blevet fjernet og hans Fader kaldet til Norge, under sit Ophold paa Odense Slot nærmest betroet til en enkelt Lærer, P. N. Møller-Holsts Omsorg og Undervisning. Han havde der en ikke ringe Frihed, legede med andre Børn i Slotsgaarden, havde undertiden drøie Bataller med sine Kammerater og hans Legemskræfter udvikledes ikke lidet. Da hans Fader med sin Gemalinde i Foraaret 1819 tiltraadte en længere Udenlandsreise til Frankrig, Schweitz og Italien, overdroges Overtilsynet med hans Opdragelse til Major Frederik Løvenørn Bardenfleth, i hvilken Anledning Prinds Christian udfærdigede en Instrux, som for nogle Aar siden er bleven offenliggjort i „Historisk Tidsskrift". Den unge Prinds fik Lærere i forskjellige Discipliner og holdtes i det Hele temmelig strengt. Denne Undervisning er det ikke her Stedet til at omtale videre,

kun skal det bemærkes, at den neppe ganske var afpasset efter hans Individualitet. Vare Frugterne deraf ikke saa rige som ønskelig og som de efter de anvendte Bestræbelser maatte formodes at blive, saa laa Aarsagen dertil sikkert deri, at der kun lidet toges Hensyn til Prindsens Naturel og Begavelse i visse Retninger. Var den sidste ret bleven pleiet og havde Undervisningen mere havt Karakter af Veiledning end af docerende Belæring, vilde Resultatet trods Prindsens Flygtighed neppe have været saa lidet heldigt som det blev Tilfældet.

Han opholdt sig dengang hos sin Tante, Prindsesse Juliane, dels i Kjøbenhavn, dels paa Fredensborg, men ogsaa undertiden paa Sorgenfri, og hans Tid var næsten helt optaget af Undervisningen. Der gaves ham kun ringe Leilighed til Adspredelser, og dette bidrog heller ikke til at fremme Lysten. Kun de gymnastiske Øvelser under Nachtigalls Veiledning faldt ret i hans Smag, og i en ældre Alder dvælede han altid med Forkjærlighed ved Erindringen om den Fornøielse, disse Øvelser havde skjænket ham. I sin Fritid søgte han Omgang med Jævnaldrende, men disses Kreds var meget indskrænket. Hvad der iøvrigt bidrog til at gjøre ham mindre modtagelig for den alvorligere Del af Undervisningen, var sikkert den Omstændighed, at nogle af Lærerne i deres Iver stundom glemte, at det var en Prinds de underviste. Hvor godmodig og venlig han end var i hele sit Væsen, havde han dog, selv i en ung Alder, Bevidsthed om sin Værdighed, og han følte sig ikke sjældent krænket overfor en Myndighed, hvis rette Begrændsning man ikke altid iagttog. Det synes overhoved, at der vistes en vis Tilsidesættelse, en vis Forsømmelighed overfor Prindsen, som endog strakte sig til hans Forpleining. Som et Exempel herpaa kan anføres en lille Begivenhed, der tildrog sig i Palæet paa Amalienborg kort efterat Prindsens Forældre vare vendte tilbage fra deres Udenlandsreise.

I Reglen holdt Prindsen sine Maaltider paa sit Værelse, og hvad enten det nu var paa Grund af Forsømmelighed fra Tjenerpersonalets Side, eller det overhoved hidrørte fra Ligegyldighed: Maden var ikke altid god, ja det kunde endog forekomme, at der blev anrettet Levninger af en tvivlsom Beskaffenhed. Prindsen, som i

længere Tid taalmodig havde fundet ſig deri, blev det tilſidſt ſaa broget, at han klagede derover til ſin Fader. Denne anſaae det kun for en Kaprice af det unge Menneſke, men da „Fritz“ vedblivende paaſtod, at Maden var ſlet, og en Dag endog klagede over, at man havde ſerveret henligget Fiſk, der i Hofkjøkkenſproget kaldes poissons de reserve, beſluttede Prinds Chriſtian ſelv at underſøge Sagen. Han begav ſig til ſin Søns Værelſe, underſøgte Fiſken, og hurtigt overtydede hans Lugteorganer ham om, at Sønnen ikke havde overdrevet. Nu blev Scenen ret eiendommelig. Hs. kgl. Høihed Thronfølgeren tog egenhændig Fadet med Fiſken og bar den ned i Kjøkkenet, medens Fritz liſtede ſig ſagte bag efter. I Kjøkkenet fik nu vedkommende Betjente en ſkarp Tilrettevisning og til ſin ſtore Satisfaktion hørte Prindſen tillige ſin Fader under Trudſel af Afſkedigelſe paalægge dem at ſørge for, at Sønnens Beſpisning blev ligeſaa upaaklagelig ſom ved hans eget Taffel. Dette havde naturligvis ſin gode Virkning, og fra den Dag havde den unge Prinds aldrig nogen Grund til Klage.

— Det er bekjendt, at Frederik den Syvende ſom Prinds, kort efter ſin Forlovelſe med Prindſeſſe Vilhelmine, Frederik den Sjettes Datter, den 6te Juni 1826 tiltraadte en Reiſe i Udlandet, ledſaget bl. a. af Major Ewald og Grev Rantzau-Breitenburg. Han agtede at beſøge Schweiz og Italien, men det egenlige Maal var dog Genf, hvor han efter Frederik den Sjettes Ønſke ſkulde udvide ſine Kundſkaber og navnlig høre Forelæsninger over Stats- og Krigsvidenſkaberne af udmærkede Lærere. Under Navnet Greve af Wagrien beboede Prindſen et ſmukt Landſted, „Plongeon“ kaldet, paa Genferſøens ſydlige Bred, ſom var ſplendid indrettet for ham og hans Følge.

Herfra foretog han jævnlig længere Udflugter til andre Dele af Schweiz, til det ſydlige Frankrig og Italien; men hans egenlige Opholdsſted det meſte af Aaret 1827 var dog Genf, hvor han hørte Forelæsninger af Prof. Pellegrini Roſſi over Statsret, af Oberſt Henri Dufour, der ſenere ſpillede en vigtig Rolle i Schweiz's Hiſtorie, over Krigsvidenſkaberne, af Prof. Nicolo Puerari i franſk og italienſk Sprog og Literatur. Den ſidſtnævnte

Lærer holdt han meget af og gjorde ogsaa god Fremgang i Fransk og Italiensk. Mindre brød han sig om Statsvidenskaberne; deres Spidsfindigheder kunde han ikke ret sætte sig ind i og han manglede maaske ogsaa den fornødne Stadighed. Desto mere Behag fandt han i Krigsvidenskaben, der ogsaa paa en indlysende og klar Maade foredroges af Oberst Dufour. Især interesserede han sig for Læren om Skytset, og han skrev derom en lille Afhandling, hvilken han, da den havde fundet Sagkyndiges Bifald, i en smuk Afskrift sendte den franske Konge Karl den Tiende.

Opholdet i Genf, som med de Afbrydelser, hans forskjellige Reiser i Schweiz og Italien bevirkede, varede til den 18de Septbr. 1828, henregnede Frederik den Syvende altid til sit Livs behageligste Nydelser. Fritagen mellem Schweiz's frie Borgere for en Etikettes Byrder, som han efter sin hele Tænkemaade ugjerne underkastede sig, levede han sig ind i de daværende Forhold og gjorde sig ved sin Godmodighed, sit jævne Væsen og sin Velgjørenhed meget afholdt. Der var flere ansete Borgeres Huse, hvor han jævnlig kom. Han traadte ind i den Genfske Nationalgarde og, forsmaaende et Patent som Officer, foretrak han at tjene som Menig. Det var hans Anskuelse, at naar en fyrstelig Person ikke kunde være Chef, maatte han tjene nedefra opad. Som Menig opfyldte han sine Pligter med stor Nøiagtighed, og han stod Skildvagt hvor og naar det var ham paalagt.

En Dag i August 1828 stod han Skildvagt udenfor Guvernementshuset i Genf, da han saae en Gallavogn komme kjørende. Pligtmæssig præsenterede han Gevær for den Person, der steg ud af Vognen. Det var den franske Gesandt i Bern, som uden at lægge Mærke til ham gik ind i Guvernementshuset. Det varede ikke længe, før Gesandten, ledsaget af Chefen for Nationalgarden, kom tilbage og med smilende Mine nærmede sig den fyrstelige Skildvagt, der atter præsenterede Gevær. „Jeg har et Budskab fra min Suveræn til Deres kgl. Høihed," sagde nu Gesandten, „men det er ikke her Stedet til at udrette det. Maa jeg udbede mig en Audiens i D. kgl. Høiheds Bopæl." Prindsen indrømmede det naturligvis, og Audien-

sen blev fastsat til efter Afløsningen, som ikke skete et Øieblik tidligere end efter Bestemmelse.

Den franske Gesandt indfandt sig paa bestemt Tid og overrakte Prinds Frederik Æreslegionens Officerskors som en Tak for den Karl den Tiende oversendte Afhandling om de forskjellige Skydevaaben. Prindsens Glæde over denne Opmærksomhed og navnlig over Anledningen var meget stor.

Umiddelbart efter at Frederik den Syvende var kommen til Regeringen havde den franske Gesandt i Kjøbenhavn, Hr. Dotézac Audiens paa Christiansborg Slot for i Kong Louis Philippes Navn at overrække ham den franske Æreslegions Storkors. Han skulde da have den Orden af en mere underordnet Rang tilbage, som Kongen havde modtaget i Genf. Men dette undslog Frederik den Syvende sig for, idet han bad Dotézac underrette Kongen om, at han ønskede at beholde den. „Thi", tilføiede han, „blandt alle de mange Dekorationer, jeg har faaet fra alle Verdens Kanter, er denne Orden den eneste, jeg egentlig har fortjent."

Selvfølgelig blev hans Ønske efterkommet. Man vil ogsaa have bemærket, at Frederik den Syvende selv ved officielle Leiligheder ikke bar andre Dekorationer end Elefantordenen, en svensk Orden, Frimurerkorset og den franske Æreslegions Officerskors.

— I Midten af Marts 1834 fik Prindsen af Kong Frederik den Sjette personlig Underretning om, at han havde at begive sig til Jægerspris Slot for at opholde sig der indtil han den paafølgende Sommer kunde gjøre en Tur til Island. Det var et Exil, vistnok nærmest foranlediget ved den Uoverensstemmelse i Sindsretning og Gemyt, der bestod mellem ham og hans Gemalinde, Frederik den Sjettes Datter Vilhelmine, hvilket Misforhold ikke lidet næredes ved de forskjellige Rygter om Prindsens Liv, der, sande eller usande, af velvillige Sjæle bragtes hende og Kongen.

Prindsen hørte rolig Befalingen, der, som Kongen underrettede ham, var Resultatet af hans Raadslagning med Prinds Christian. Han gjorde sig hurtig færdig til Afreisen, tog Afsked med sin Gemalinde og ankom om Eftermiddagen til sit Bestemmelsessted. Denne Gang ledsagedes han ligeledes af daværende Oberstlieutenant Ewald.

Denne havde, som det formodes, modtaget strenge Instruktioner om at passe paa alle Prindsens Skridt, og da Ewald var nøiagtig i Opfyldelsen af sine Pligter, havde han et vaagent Øie med Prindsen og ledsagede ham overalt, hvor han gik.

Dette var ikke saa lidt generende. Prindsen gjorde Indvendinger, men Ewald lod sig ikke derved afholde fra at udføre, hvad der var ham paalagt. Nu foretog Prindsen lange Fodture i Skoven og Omegnen, han trængte gjennem det tætteste Krat, vandrede over Moser, skyede hverken Regn eller Blæst. Ewald, som allerede var lidt til Aarene og i ethvert Tilfælde ikke vant til slige Exkursioner, udbrød engang ved en saadan Leilighed: „Herre Gud! hvor det dog er trættende!“ Hertil svarede Prindsen: „Hvorfor følger De mig, jeg har jo ikke bedt Dem derom. Jeg skal i Sandhed ikke løbe fra Dem. Tænkte jeg derpaa, skulde Intet være mig lettere.“ Ikkedestomindre vedblev Ewald at være hans Ledsager, og tilsidst ophørte Prindsen selv med de trættende og møisommelige Udflugter, da de ikke førte til det tilsigtede Resultat.

Prindsesse Vilhelmine.

Men en Nat blev Ewald vækket af en Tjener med det Budskab, at Prindsens Seng var tom, og at Prindsen selv ikke var

nogetsteds at finde. Sengens Tilstand viste, at han nylig var staaet op; hans Klæder vare forsvundne. Nu blev der gjort Allarm, og Folk sendtes ud til alle Sider. Man søgte overalt: i Skoven, i Landsbyen, i nogle Bønders Huse, hvor han undertiden kom for at passiare, men Alt forgjæves. Man betoges af den frygteligste Uro, og der var dem, som mente, at Prindsen af Fortvivlelse over sit Exil havde styrtet sig i Søen. Pludselig ved Daggry hørtes et Glædesudbrud fra Haven: „Prindsen er her!" En Tjener var gaaet ind i et Lysthus, og her havde han fundet Prindsen udstrakt paa en Bænk i den sødeste Slummer. Tingen forklaredes nu paa den naturligste Maade. Det havde været meget varmt om Natten, og Prindsen, som aldrig ret kunde taale Varme eller beklumret Luft, og ikke kunde sove, fandt det rettest at staa op, klæde sig paa og begive sig ned i Haven, hvor han tilsidst i et hyggeligt Lysthus fandt den forønskede Ro. Denne Begivenhed havde imidlertid den mindre behagelige Følge, at der blev sat Skildvagter udenfor hans Sovekammer, hvilke afløstes hver anden Time. Denne Foranstaltning indprægede sig saa stærkt i Prindsens Hukommelse, at han mange Aar efter, da han som Konge beboede Jægerspris Slot, endnu om Natten troede at høre Skildvagternes ensformige Skridt og Raslen af Geværerne udenfor sin Dør.

Lysten til at sove i det Frie tiltog hos Kongen med Aarene. Det er bekjendt nok, at han altid om Sommeren sov om Natten paa Skodsborg i et i Haven anbragt Telt.

— Et fremtrædende Træk i Prindsens Karakter var den store Hengivenhed, han nærede for sin ulykkelige Moder, Prindsesse Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, Prinds Christians fraskilte Gemalinde. Det var, som om denne Følelse var bleven ikke lidet forøget ved Adskillelsen og ved Tanken om den forladte Tilstand, hvori hun levede. Dertil kom, at den virkelige Aarsag til Skilsmissen (Prindsessens Forhold til Komponisten og Skuespilleren Dupuy) enten ikke var ham bekjendt eller han i hvert Tilfælde ikke troede derpaa, og det forsikres endog af dem, som omgikkes ham baade medens han var Prinds og senere som Konge, at han, hvor meddelsom han ellers var, aldrig lod et Ord falde, der antydede, at han

kjendte Noget til det Forhold, der havde fremkaldt Skilsmisse efter tre Aars Ægteskab, uagtet han meget ofte, men altid med den største Høiagtelse omtalte sin Moder. Det kan jo ogsaa være, at en let forklarlig Omfindtlighed i Forening med sønlig Ærefrygt forhindrede ham fra at omtale et saa kildent Punkt. Heller ikke er det usandsynligt, at Moderen i den flittige Korrespondance, hun førte med Sønnen og som vedvarede til hendes Død i Rom i 1840, gjorde Alt for at nære Overbevisningen om sin Brødefrihed og, hvad hun ogsaa hyppig skal have gjort i private Samtaler, skudt Skylden over paa sin fraskilte Gemal. Derved forklares ogsaa, at hvor megen Ærefrygt og Hengivenhed Prindsen iøvrigt nærede for sin Fader, var der dog noget Fremmed mellem dem. Der raadede ikke den Kjærlighed og Fortrolighed, som jo bør betegne Forholdet mellem Fader og Søn, og det kan gjerne være, at der heri kan søges Grunden til, at Prindsens Udvikling ikke tog den Retning, som Faderen ønskede, at den maatte opnaa. De ovenfor omtalte Omstændigheder udøvede sikkert ogsaa Indflydelse paa Prindsens Forhold til hans Faders anden Gemalinde. Han var meget ærbødig, han skattede hendes fortrinlige Egenskaber og kvindelige Dyder, men nogen kjærlig Tilnærmelse fandt ikke Sted. Der var en vis Stivhed i Omgangen, som snarere tiltog end formindskedes med Aarene. At Frederik den Syvendes morganatiske Ægteskab var medvirkende, er vel overflødigt at anføre.

Derimod nærede Prindsen en ubegrændset Hengivenhed for Frederik den Sjette og hans Gemalinde, hvilken end ikke svækkedes ved de forskjellige Tilrettevisninger, den gamle Konge fandt sig foranlediget til at tildele ham og ved det mislige Forhold, der fremkom ved Skilsmissen fra Prindsesse Vilhelmine. Han omtalte altid det høie Ægtepar med den største Agtelse og Kjærlighed, og som Bevis derpaa kan nævnes en Skaaltale for Dronning Marie Sofie Frederikke, han som Konge holdt ved Kongefuglejagtydningen i det kgl. Skydeselskab og det danske Broderskab Sommeren 1851, og hvori han varmt og hjerteligt udtalte de Følelser, han nærede for den gamle Dronning og hendes afdøde Gemal.

Prindsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz.

— Med sit godmodige Sind og naturlige Retsfølelse var Frederik den Syvende mod ethvert Overgreb, især naar det ramte den simple Mand, som vanskelig kunde finde Beskyttelse. I Foraaret 1840, omtrent tre Maaneder efter at han som Kronprinds var bleven udnævnt til Guvernør i Fyen, gik han en Eftermiddag henad Aftenen over Slotsgaarden i Odense og saae der en Bondevogn med to Agestole holde udenfor Slotsporten. Han indlod sig i Samtale med Kusken, en Bonde, der var Vognens Eiermand, og erfarede da, at han kjørte i Ægt for en Major v. R., der var i Besøg hos en af de paa Slottet boende Familier, samt at han skulde vente paa Majoren. Henad Kl. 10 tog Prindsen paa Bal, og endnu holdt Vognen i Gaarden, og da han henimod Kl. 4 om Natten kom tilbage fra Ballet og endnu saae Bonden holde med Vognen, bød han denne kjøre hjem uden at vente videre, idet han ledsagede denne Befaling med en liden Gave. Bonden gned sig forlegen i Nakken, menende,

at det neppe kunde gaa; Majoren var strix, og der kunde let opstaa Ubehageligheder. Men da Kronprindsen erklærede, at han tog hele Ansvaret paa sig, lod Bonden sig bevæge, han satte sig paa Vognen og kjørte sin Vei.

Hvorledes Major v. R. kom hjem til Ullerslev, hvor han var indkvarteret, derom melder Historien Intet; men Dagen efter blev han tilsagt at møde hos Prinds-Guvernøren tidlig paa Formiddagen. Han indfandt sig Kl. 10, og den jourhavende Adjudant underrettede ham da om, at Hs. kgl. H. endnu ikke kunde modtage ham. Der hengik et Par Timer, en splendid Frokost blev baaren ind til Prindsen. „Aha," tænkte Majoren, hvis Korpulence vidnede om, at han satte Pris paa Bordets Glæder, „jeg kommer til at spise Frokost med Kronprindsen". Men der gik atter en Time, Levningerne bleve baarne ud, og man underrettede ham om, at han endnu maatte vente, da Hs. kgl. H. havde uopsættelige Forretninger. Eftermiddagen kom, Prindsen spiste til Middag og den arme Major var nærved at besvime af Sult og Engstelse over den uforklarlige Medfart. Endelig slog Befrielsens Stund, og Majoren kaldtes ind til Kronprindsen. Denne modtog ham venligt, spurgte til hans Befindende, til hans Familie, talte om ligegyldige Gjenstande o. s. v. Majoren, der aldeles ikke kunde forklare sig, hvad det Hele havde at betyde, rykkede endelig frem med et Spørgsmaal om, hvad Hs. kgl. H. egenlig havde ladet ham kalde for. „Aa," svarede Prinds-Guvernøren, „i Grunden er det kun en Bagatel. Jeg vilde blot se Dem for at vide, hvorledes De er kommen hjem sidste Nat, efterat jeg havde ladet den Egtbonde kjøre, som De lod vente efter Dem nede i Gaarden i tolv Timer." — Man kan tænke sig Major v. R.s Forlegenhed over den ham tildelte Lektion. Skammende søgte han at undskylde sig, men Prindsen afskedigede ham med de Ord: „Min kjære Major, Bonden er ligesaa godt et Menneske som vi Andre, og det klæder ikke en Officer smukt at misbruge sin Myndighed."

— Frederik den Syvendes Smag for Sølivet er bekjendt, den faldt i hans Ungdom sammen med hans Tilbøielighed til at færdes i det Frie, til at reise og overhoved til praktisk Virksomhed. Det stille Liv var ham imod, og med Begjærlighed greb han derfor i

Foraaret 1832 den Leilighed, ſom tilbød ſig for ham til at uddanne ſig paa Havet for det praktiſke Søvæſen. Da nemlig Kadetſkibet „Nymfen“ ſkulde gjøre et Togt i Nordſøen, udruſtedes tillige Fregatten „Havfruen“, paa hvilken Prindſen gik ud den 1ſte Mai. Turen varede i ſex Uger; han foer om i Nordſøen og beſøgte Færøerne. Paa Skibet befandt han ſig ret i ſit Element; han deltog med Lyſt i alle Arbeider og blev ved ſin Venlighed og ſit raſke Væſen Alles Yndling. Ikke ſjælden klatrede han op i Merſet, ſelv under haardt Veir. Ved en ſaadan Leilighed udſkar han en Gang ſit Navn i Toppen paa Stormaſten, og glemte, da han pludſelig blev kaldet ned, ſin Kniv i Maſtekurven. En Toggaſt, ſom kort efter gik op, fandt Kniven og vilde levere den tilbage til Prindſen, men denne bad ham beholde den ſom en Erindring. „Tak!“ ſagde Matroſen, „han (Kniven) vil jeg gjemme til et Minde om han (Prindſen), i hvis Hand (Haand) han har været.“ En Gang ønſkede Prindſen at vide, hvorledes det gik til, naar der ſkulde gjøres klart Skib til Kamp, og han bad Chefen viſe ham det. Chefen lovede det, men der hengik et Par Dage, og Sagen var næſten gaaet Prindſen af Glemme. Da gik Allarmtrommen, Kommandopiben lød, Kanonerne bleve baxede, Munitionen kom frem, Geværer, Huggerter lagte paa deres Sted, og Kahytterne bleve rømmede. Det ſamme ſkete med Prindſens Kahyt, og da han tilfældigvis kom ned og ſaae, hvorledes der var vendt op og ned paa Alting, ilede han til Chefen for at ſpørge, hvad det ſkulde betyde, og hvorfor man ſaaledes rumſterede i hans Rum. „Det er at gjøre klart Skib, Deres kgl. Høihed“, var Svaret. — „Medicinen ſynes næſten at være værre end Kuren“, mente Prindſen.

— Han holdt meget af at fiſke. Denne Lyſt blev allerede næret i hans tidlige Ungdom, da han ofte ledſagede ſin Fader paa Fiſketur paa Lyngbyſø og Furſøen. Hvor Frederik den Syvende ſaa opholdt ſig: paa Skodsborg, paa Jægerspris, paa Frederiksborg, Fredensborg eller Glücksborg tog han undertiden hele Dagen ud for at fiſke, og rygende paa ſin Pibe ſad han taalmodig ventende paa Bid. Flere Steder lod han indrette Fiſkeri for ſin egen Perſon, ſom f. Ex. de ſmaa Damme i Indelukket ved Frederiksborg, hvor

han lod henſætte Ferſkvandsfiſk, der, fordi der blev fredet om dem ynglede ſtærkt og gav en god Fangſt, naar han fiſkede. Paa en lille Ø i en af disſe Damme lod han opføre et lille Schweizerhus, hvor hans Fiſkeredſkaber opbevaredes og, udſtyret med allehaande Bekvemmeligheder var et behageligt Opholdsſted paa den varmeſte Tid af Dagen. Undertiden lod han paa Stedet ſin Fangſt koge til Maaltid for ſig og Deltagerne i Fiſkeriet; undertiden ſendte han ogſaa de fangede Fiſk til Folk i Nabolaget, hvem han vilde viſe en Opmærkſomhed.

Fiſkeri var, ſom ſagt, en af hans kjæreſte Adſpredelſer, og hans Humør, ſom ikke altid var det bedſte, var da i Reglen fortræffeligt. Det var ogſaa ved ſaadan Leilighed, at Perſoner i hans Omgivelſer troede at kunne fremkomme med en eller anden Anmodning, Et og Andet, ſom de havde paa Hjertet. Men Reſultatet ſvarede ikke altid til Forventningerne. En af Kongens Ledſagere, en ældre Mand — Navnet gjør Intet til Sagen — havde flere Gange modtaget talende Beviſer paa Kongens Velvillie og Godhed. Han havde en Søn, der ſkulde giftes med en ubemidlet ung Dame, og til Udgifterne herved vilde han gjerne udbede ſig Kongens Biſtand. Paa en Fiſketur paa Furſøen, hvorved han ledſagede Kongen, troede han at finde en gunſtig Leilighed til at fremkomme med, hvad der laa ham paa Hjerte. Benyttende en indtraadt Pauſe gav han ſig til at omtale det foreſtaaende Giftermaal, fremhævede de trange Tider og hvor vanſkeligt det var ham at hjælpe paa Sønnen, hvis Indtægter af et lille Embede vare faa og kun lidet tilſtrækkelige. Kongen ſvarede Intet. Efter en halv Time kom den gamle Herre tilbage til ſit forrige Emne, men ſaa afbrødes han pludſelig af Frederik den Syvende med de Ord: „Hør nu, Gamle! det bider ikke idag!“

Et Sideſtykke til dette Svar og dets Anledning henleder Erindringen paa et andet Liebhaveri, ſom Frederik den Syvende nærede ſtor Forkjærlighed for. Han var en ſtærk Tobaksryger, men han røg ikke ſaa meget Cigarer ſom Piber, og af disſe havde han en ſtor Samling, ſom han ſtadig forøgede. De vare Piber med Merſkumshoveder, i Reglen ſmaa, Hovederne afſlebne paa Siderne og Rørene elaſtiſke. De ere endnu bekjendt under Navn af Frederik den Syvendes Piber.

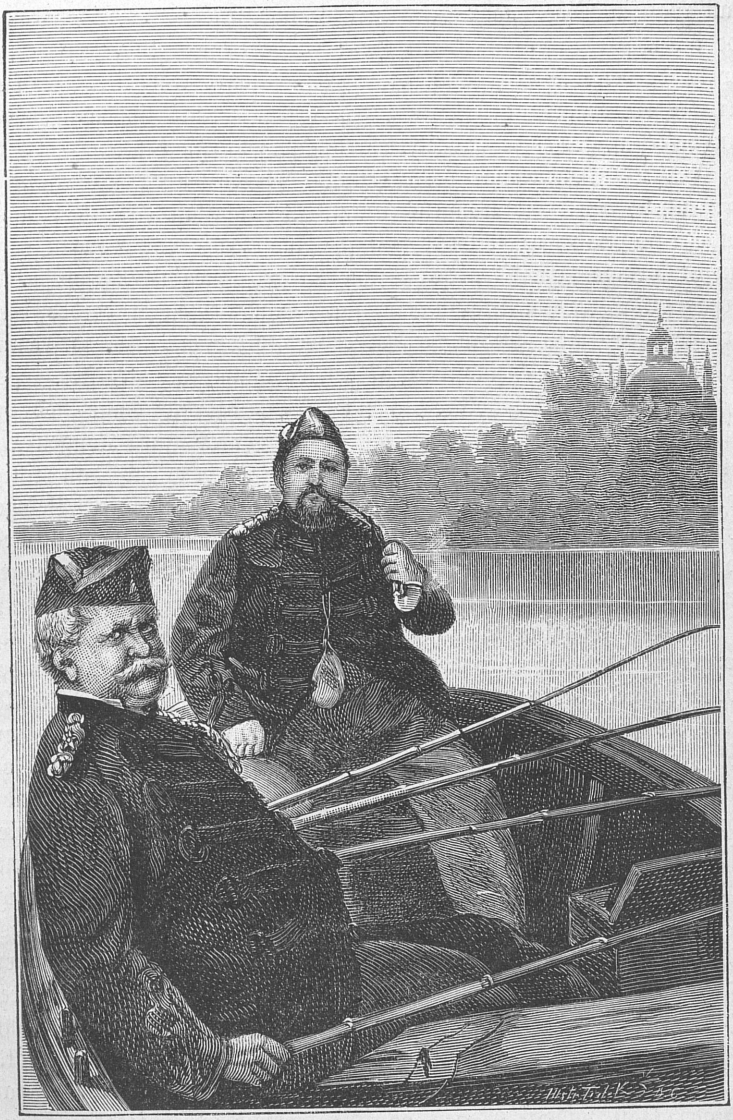

Han røg sin Pibe, naar han var hjemme ved sit Arbeidsbord og ude i den frie Luft — selv til Hest. Rideknægten Anders Pedersen, der havde været i hans Tjeneste fra hans tiende Aar til hans Død, var det overdraget at holde stoppede Piber parate til ham. Folk, han holdt af, forærede han ikke sjælden en saadan Pibe.

En i Jylland bosat privat Mand, der sad i en stor Fabriksvirksomhed, hørte til Kongens intime Bekjendtskab. Hans Svigersøn var Kapitain, og stolende paa sin Indflydelse hos Kongen søgte han at formaa ham til at forfremme Svigersønnen til Major. Men derpaa vilde Kongen ikke indlade sig. Han mente, at derved vilde der ske Uret mod Andre, og overhoved vilde han ikke forfremme Nogen, som ikke var indstillet af den vedkommende Minister. Paa en Reise i Jylland opholdt han sig en Tid af otte Dage hos den omtalte Mand, der selvfølgelig gjorde Alt for at gjøre Kongen Opholdet saa behageligt som muligt. Ved Afskeden bad han tillige Kongen modtage en kostbar Pibe, som en Erindring fra Besøget. Kongen modtog Piben, beundrede den, takkede for den, men tilføiede med et polisk Smil: „Det er en rigtig kjøn Pibe, men din Svigersøn bliver alligevel ikke Major".

— I sin daglige Omgang var Frederik den Syvende, naar ikke Sorger nagede ham eller naar der ikke var mødt ham en eller anden Ubehagelighed, hidrørende fra Regeringsanliggender, fra politiske eller andre Konflikter, venlig og jovial. Man kunde nærme sig til ham med Fortrolighed, og kunde eller vilde han ikke opfylde et Forlangende, skete det aldrig paa nogen krænkende eller skarp Maade. Han holdt af at spøge, kunde ogsaa undertiden lide, at Spøgen blev besvaret; dog maatte den fulde Ærbødighed, der skyldtes Kongens Person, iagttages, ellers kunde det hænde sig, at Majestætens Myndighed gjorde sig fuldt gjældende. I dette Kapitel var Frederik den Syvende meget vanskelig, og man har Exempler paa, at Personer, der et Øieblik lod sig henrive af Situationen til at glemme deres egen og Kongens Stilling, saa at de antog en familiær Tone, fik det at vide paa en meget følelig Maade, uagtet Kongen ellers satte Pris paa dem. Om en for længe siden afdød Skuespiller, der paa Grund af sit pudsige Væsen og sine morsomme Indfald en Gang

imellem kom i Kongens snævrere Kreds, fortælles der, at han, da han ved en Leilighed besvarede Kongens Spøg med samme Mønt, meget ubehagelig blev mindet om, at han var gaaet for vidt. Kongen fandt, at hans Gjæst var upasselig og at det var bedst at han forlod Selskabet. Man kan tænke sig den arme Fyrs Sønderknuselse. Imidlertid gjorde denne Episode ikke noget Skaar i den kongelige Ynde, men den var en Kur, som gjorde ham desto forsigtigere i Fremtiden.

En lille Begivenhed, som tildrog sig ved et Taffel, som Kongen gav for Rigsdagsmændene, kan ogsaa tjene som Bevis paa det Anførte. Blandt Folkethingsmændene var der en Officer, som holdt meget af at høre sig selv tale og desuden troede, at Alt, hvad der interesserede ham selv, ogsaa i samme Grad maatte interessere Andre. Han havde faaet Plads i Kongens Nærhed, men dette afholdt ham ikke fra, vidt og bredt at udvikle sine Tanker om Dannevirkes Befæstning, som den Gang almindelig drøftedes. Det skete saa høirøstet, at Kongen ikke kunde undlade at høre det. Han sad nogen Tid taus, men omsider blev det ham for broget, og henvendende sig til daværende Finantsminister Fenger spurgte han pludselig: „De har jo været Læge, før De blev Minister?“ — „Jo, Deres Majestæt, og jeg er det endnu,“ var Svaret. — „Saa kunde De maaske kurere Folk for Snakkesyge. Jeg kan mærke der er dem, som trænge dertil.“ — Adressen var tydelig, og den pludselige Taushed fra den Vedkommendes Side, viste, at Pilen havde rammet. Daværende Prinds Christian til Danmark, vor nuværende Konge, havde Medlidenhed med den Tilrettevíste og sagde hvískende til Kongen: „Det var ganske vist fortjent; men Deres Majestæt har gjort ham ulykkelig for hele hans Liv, hvis De ikke gjør det godt igjen.“ — „Aa,“ svarede Frederik den Syvende, „den Sag er ikke saa slem, det skal jeg nok klare.“ Kort efter tog Kongen sit Glas, nikkede hen til Officeren, opfordrede ham til at drikke med sig og tilføiede: „Det skal De ikke tage Dem nær; De veed, at en kjærlig Fader ogsaa tugter sine Børn.“

Til Slutning skal jeg noget udførligere omtale en Episode af Frederik den Syvendes senere Liv, der efter hans eget Sigende var den sørgeligste, han havde oplevet.

I Januar 1885 vil der være forløbet 25 Aar siden jeg sammen med tre Bekjendte en tidlig Morgenstund kjørte i en Kaleschevogn til Frederiksborg. Det var en trist Vinterdag, raakoldt og taaget, og Veiret stemte overens med den Stemning, som beherskede os. Det var heller ingen Fornøielsestur. Frederiksborg Slot var nylig brændt, en af Landets kosteligste og mest karakteristiske Bygninger var, som det dengang hed, ved en utilgivelig Uforsigtighed lagt i Aske. En Bekjendt af mig, Arkitekt, skulde paa Embedsvegne undersøge Ruinerne, og jeg og to Andre gjorde ham efter Opfordring Følgeskab. Vor Samtale underveis dreiede sig om Ulykken, og hvad vi efter Ankomsten til Brandstedet saae, frembragte et Indtryk, som det er overflødigt at skildre. Jeg skal ikke videre dvæle derved. Kun et enkelt Træk skal jeg omtale, fordi det har indpræget sig dybt i min Hukommelse. For at faae et videre Syn paa Ødelæggelsen steg vi op i det store Porttaarn ud mod Søen, som Ilden ikke havde naaet, det Eneste, der saa at sige var urørt. Her paa Omgangen modtoges vi af en Masse Alliker, som havde Tilhold i Taarnet. De flagrede om med hæse Skrig, og det var, som om de derved vilde udtrykke deres Smerte over Ødelæggelsen samt over Tabet af det Asyl, Slottet i umindelige Tider havde skjænket dem.

Hjemkørslen var heller ikke hyggelig. Den foregik sent om Eftermiddagen, da det allerede var mørkt. Taagen havde tætnet sig i den Grad, at uagtet vi havde tændte Lygter paa Vognen, kunde vi næppe se Hestenes Hoveder. Vognens Eiermand kjørte selv; han var en paalidelig Kudsk, men alligevel frygtede han for hvert Øieblik at komme i en Grøft. Det gik dog dog bedre, end vi havde ventet. Da vi ad Nørrebro nærmede os Kjøbenhavn, mærkede vi et stærkt Røre, som tiltog, da vi gjennem Porten kom ind i Gaderne. Det var os imidlertid ikke paafaldende eller uventet, thi allerede flere Aftener havde Hovedstaden været Tummelpladsen for Optøier af en paa forskjellig Maade ophidset Pøbel. De vare begyndte Nytaarsnat, vare blevne gjentagne de paafølgende Aftener, og netop den Aften, da

vi vendte tilbage fra vor Udflugt, vare de paa det Høieste, hvorfor der ogsaa endelig fra Autoriteternes Side gjordes alvorlige Bestræbelser for at gjøre Ende paa dem.

Hvad var nu Aarsagen til disse Optøier? Naar man læser Bladene fra den Tid, vil man nok kunne udfinde, at den nærmest var af politisk Natur; men der gives kun ringe Oplysning om de nærmere Motiver, fordi de spillede bag Kulisserne og stod i Forbindelse med Forhold, overfor hvilke man med fuld Føie mente, at der burde iagttages en sømmelig Diskretion. Denne agter jeg heller ikke paa nogen Maade at tilsidesætte ved efterstaaende Fremstilling af de Begivenheder, der fremkaldte Optøierne, saavelsom af de Forhold, der stod i Forbindelse med dem. Men nu efter 25 Aars Forløb og især, da Mange af Hovedpersonerne ere døde, er Friheden til at brede Klarhed over hine Begivenheder og deres indre Sammenhæng langt større. Idet jeg da benytter mig heraf, skal jeg tilføie, at jeg ikke blot ved egne Optegnelser, men ogsaa ved officielle Meddelelser, hvortil jeg velvillig har faaet Adgang og som i Meget supplere eller berigtige Bladenes Beretninger fra den Tid, har sat mig istand til at give min Fremstilling den størst mulige Paalidelighed. At den tillige ved at skildre en eiendommelig Episode frembyder en ikke almindelig Interesse, tror jeg at kunne antage.

1859 var et i flere Henseender skjæbnesvangert Aar for Danmark. Jeg skal ikke indlade mig paa politiske Reflexioner. Heller ikke skal jeg nærmere komme ind paa Konflikten angaaende Hertugdømmerne; men der er al Grund til at antage, at naar vi mistede disse, bidrog dertil væsenlig, hvad der skete i det nævnte Aar. Ganske vist trængt af det tydske Forbund, men dog formodenlig uden stor Modvillie saae det Hallske Ministerium sig foranlediget til at gjøre Brud paa Fællesforfatningsloven af 2. Oktober 1855 ved i den kgl. Kundgjørelse af 6. Novbr. 1859 at bestemme, at Rigsraadet, som hidtil havde repræsenteret Helstaten, herefter kun skulde gjælde for Danmark-Slesvig, medens Holsten og Lauenburg som Dele af det tydske Forbund skulde regeres under Kongens Overhøihed, foruden at det tillige bestemtes, hvad disse Landsdele skulde yde til Rigets Fællesudgifter. Vel blev der af Regeringen erklæret, at

det kun var et Overgangsſtadium, ſom den af al Magt vilde ſtræbe at gjøre ſaa kort ſom muligt, idet den atter vilde ſøge at tilveiebringe en forfatningsmæssig Tilſlutning af Holſten-Lauenburg til Danmark-Slesvig. Med andre Ord, den erklærede endnu at ſtaa paa Helſtatens Standpunkt. Men dette Standpunkt var faktiſk forrykket; desuden vidſte man jo, at Regeringens fuldtro Tilhængere var for en Udſondring af Holſten-Lauenburg, og at disſe vilde gjøre Alt for at gjøre Brudet paa Helſtatsforfatningen permanent. Og det blev det ogſaa, trods alle de Advarsler, der lød fra mere dybtſkuende Politikere i det ſaakaldte Rumprigsraad og i offenlige Udtalelſer om den Fare for Statens Beſtaaen, ſom Opgivelſen af Hovedtanken i Forfatningen af 2. Oktober 1855 uundgaaelig vilde medføre. Brudet blev faſtſlaaet den uſalige 18. November 1863, og i 1864 var Hertugdømmerne for beſtandig tabte for Danmark.

Under den Dobbeltſtilling, hvori det Hallſke Miniſterium ſom anført var kommen ved Kundgjørelſen af 6. November 1859, udviklede der ſig, navnlig ved Forhandlingerne i Rigsraadet, hvor Helſtatsmændene paaviſte Tvetydigheden, men ogſaa ved ydre Anfægtelſer efterhaanden en Situation, der gjorde Stillingen for Miniſteriet næſten uholdbar. Det havde Majoritet ſaavel i Rigsraad ſom i Rigsdag; det blev forſikret af de national-liberale Blade, at Miniſteriet ſtod ſig fortræffeligt med Udlandet ſamt at det ſeneſte Forſlag om en Sammenkaldelſe af Notabler til Ordning af Forfatningsforholdene havde fundet Billigelſe hos det tydſke Forbund; og der var altſaa ingen Grund til at fratræde. Men en Grund maatte der findes, og den fandtes da i Kongens private Forhold og navnlig i de Intriger, ſom af Kongens Gemalinde, Grevinde Danner, og af Kammerherre Berling formentlig ſattes i Scene bag dets Ryg til Fremme for politiſke og andre Planer, der ſtred mod Miniſteriets Intentioner.

At Grevinde Danner, i Miskjendelſe af ſin Stilling, af og til blandede ſig i Politiken, vidſte Miniſteriet forøvrigt meget godt. Det havde ſelv draget Nytte deraf, da det Ørſted-Bluhmeſke Miniſterium i 1854 blev ſtyrtet og det ſelv kom til Roret (den 12. Decbr.). At dette ſkete ved Grevindens Indblanding, var ikke nogen Hemme-

lighed. Da nu denne Indblanding mentes eller gaves et Skin af at gaa imod det Hallſke Miniſterium, fandtes det oprørende. Det hed ſig, at Grevinden havde gjort fælles Sag med Baron Blixen-Finecke om at fortrænge det, og at Geheimeraad Scheele var med i Intrigen. Hvorvidt dette var Tilfældet, er ingenſinde blevet oplyſt; kun det vidſte man, at Grevinden paa Grund af forſkjellige Omſtændigheder og navnlig fordi hendes Fortrolige Scheele var bleven trængt ud af Miniſteriet (nærmeſt foranlediget ved, at han ſom Udenrigsminiſter paa egen Haand havde udfærdiget en antiſkandinaviſk Note), ikke var videre venlig ſtemt mod Hall og hans Kolleger og nu havde ſlaaet ſig paa Bondevennernes Parti. Men der var ogſaa andre Grunde til Utilfredshed med Kongens nærmeſte Omgivelſer. Berling var bleven dekoreret med Storkorſet, og deri fandt Miniſteriet en perſonlig Fornærmelſe, hvorover navnlig Krieger ſkal have udtalt ſig i en bitter Skrivelſe til Kongen. Overhovedet ſpillede Ordensdekorationerne en ſtor Rolle i Konflikten. Flere af dem blev uddelte uden Miniſteriets Villie, og det var Grevinden og Berling, ſom fik Skylden derfor.

Men hvad der, idetmindſte tilſyneladende, blev den nærmeſte Anledning til, at Miniſteriet omſider ſtillede det Alternativ: enten at Berling ſkulde afſkediges fra ſine Hofbeſtillinger (han var Generalintendant ved Civilliſten, Reiſemarſkal og Kongens Privatſekretær) eller at det ſelv vilde gaa ſin Vei, var en Begivenhed, ſom gjorde megen Opſigt, nemlig et Brud paa Telegrafhemmeligheden, ſom Berling mentes at have begaaet, og for hvilket han blev underkaſtet Forhør ved Kriminal- og Politiretten.

Til nærmere Forklaring er det nødvendigt at gaa tilbage i Tiden. Det var ved Sommertid i 1858, at den daværende ſvenſk-norſke Kronprinds (ſenere Karl XV) gjennem Meddelelſer herfra var kommen til Kundſkab om, at Berling ſkulde have meddelt Kongen, at man i Sverrig agtede at udgive et for Kongen og Grevinde Danner meget fornærmeligt Skrift, ſamt at Perſoner, der ſtod den ſvenſke Kronprinds nær — der nævnedes ſaaledes Statsraad Höpken og Grev Henning Hamilton — var Ophavsmændene. Som Berlings Hjemmelsmand blev nævnt Kammerraad Jonas, af hvem han

og Grevinden undertiden betjente sig. Følgen heraf var en Korrespondance og Forhandlinger, ført mellem begge Landes Gesandter, der, efter hvad det hed, næsten truede med at forstyrre det Venskab, som hidtil havde bestaaet mellem Kronprindsen og Kong Frederik VII samt det gode Forhold mellem Rigerne. Dette blev dog afværget ved en Overenskomst, der gik ud paa, at Berling skulde fjærnes fra Hoffet. Som det tillige hed, var daværende Oberst Hegermann-Lindencrone, Kongens General-Adjutant, paa en Maade gjort ansvarlig for, at dette skete; men hvorledes det kom sig, at det Ansvar kom til at paahvile ham, er ikke klart, kun er det bekjendt, at han var Berlings afgjorte Modstander. Uagtet Berling selv havde forlangt sin Afsked, blev der Intet deraf. Det hed sig, at Grevinden i Forening med Scheele havde formaaet Kongen til at nægte Afskedigelsen. Hegermann-Lindencrone fandt det nu overensstemmende med sin Pligt at forlange sin Afsked. Han fik den. Saa mente Ministeriet, at det heller ikke burde blive. Men alligevel trak det ud med Demissionen; kun Krigsminister Lundby traadte tilbage, fordi Oberst Fensmark var bleven ansat som General-Adjudant uden hans Kontrasignatur. Endelig indtraadte den Begivenhed, som bestemte hele Ministeriet til at træde af.

I Efteraaret 1859 var der Troppeøvelser ved Flensborg, som Kongen overværede, i hvilken Anledning han havde taget Ophold paa Glücksborg Slot. Tre svenske Officerer, Generalmajor, Friherre Leuhusen og Ordonnants-Officererne Liljenkrantz og Ramel vare tilstede ved Troppeøvelserne. De var flere Gange til Taffel hos Kongen paa Glücksborg, og en Dag benyttede de den paa Slottet etablerede Telegrafstation til at sende et Telegram til Karl XV. Dette fik Berling at vide, og mulig i den Tro, at Depeschen indeholdt noget Ufordelagtigt for ham og Grevinden, fik han, beraabende sig paa en Ordre fra Kongen, Telegrafisten til at lade ham læse den. Saaledes fortaltes det almindeligt, og der er al Grund til at antage, at det var sandt. Denne Sag kom Ministeriet for Øre. Saa fordrede det med Bestemthed Berlings Afskedigelse i et paa Christiansborg afholdt stormfuldt Statsraad, og da Kongen nægtede det, idet han frabad sig Ministeriets Indblanding i hans huslige og

private Forhold, indgav Miniſteriet ſin Demiſſion, ſom blev modtaget.

Paa Grund af den Tillid, ſom næredes til det Hallſke Miniſterium blandt det ſtore Publikum, og ved de national-liberale Bladers Fremſtilling, der gik ud paa, at Miniſteriet var bleven fortrængt ved en Kabale af Grevinden og Berling, blev Stemningen, ſom allerede iforveien var lidet gunſtig overfor de ved Hoffet herſkende Forhold, meget ophidſet. Det er ſaaledes let at forſtaa, at det Rottwitſke Miniſterium, der afløſte det Hallſke, ſtrax blev Gjenſtand for Angreb og Haan. Det kaldtes „Dannerminiſteriet", og ſærlig var Udenrigsminiſteren, Blixen-Finecke, der jo blev betragtet ſom den, der havde ſpillet en fremtrædende Rolle ved Kabalen, ſaavelſom Knltusminiſter Borgen, der ſtempledes ſom en ſtor Ubetydelighed, Gjenſtand for Indignationen. Men foruden at Miniſteriets blotte Tilblivelſe blev betragtet ſom en Brøde, og det ſaameget mer ſom det i ſine Hovedbeſtanddele nærmeſt hørte til Bondevennerne, begik det ſtrax et ſtort Misgreb, ſom endnu mere opbragte Stemningen og mødte ſtor Dadel ogſaa udenfor det afgaaede Miniſteriums Tilhængere. Det var kommet til Roret den 2. Decbr. 1859, og allerede den 8. Decbr. erhvervede det en kgl. Reſolution, hvorved det beſtemtes, at Prinds Chriſtian af Danmark, vor nuværende Konge, ſkulde være Guvernør i Holſten. Dette blev ikke blot almindelig opfattet ſom et yderligere Forſøg paa at ſkille Holſten ud af Statsforbindelſen; men man mente ogſaa, at Blixen-Finecke ſom den egenlige Ophavsmand derved havde anvist ſin høie Svoger en Uriaspoſt, hvor det var umuligt andet, end at Prindſen maatte komme i den vanſkeligſte Stilling, der maaſke kunde føre til, at han miſtede det danſke Folks Sympathi, hvilken jo var Betingelſen for hans Stilling ſom Thronfølger. Baronens praktiſke Skandinavisme og det mindre gode Forhold, hvori han ſtod til den fyrſtelige Familie, ſom han ved ſit Giftermaal var optagen i, blev anført ſom Motiver; men ogſaa Grevinden og Berling nævnedes i Forbindelſe med denne Udnævnelſe. Planen blev dog forpurret derved, at Prindſen, ſom ſaae Faren, paa det Beſtemteſte erklærede, at han ikke vilde modtage Poſten.

Samme Dag, den 8. Decbr., ſom hin Udnævnelſe fandt Sted, opførtes første Gang paa Kaſino den af Erik Bøgh efter det Franſke bearbeidede Farce „Grevinden og hendes Sødſkendebarn". Hovedperſonen deri var Grevinde du Barry, Ludvig XV's berygtede Maitreſſe, og hvorvel ſelve Handlingen ikke indeholdt nogen egenlig Alluſion til Øieblikkets politiſke og andre Forhold, frembød ſelve Hovedperſonen ſamt de ſtærkt pointerede Kupletter et paa Agitation beregnet Stof, ſom ogſaa fandt en frodig Jordbund hos det allerede af en fjendtlig Stemning beherſkede Publikum. Stykket blev givet hver Aften for fuldt Hus under ſtormende Bifald, Kupletterne maatte ſynges da capo, og Demonſtrationen antog næſten en fanatiſk Karakter. Og medens der ſaaledes fra Scenen bidroges til at gjøre Stemningen hadefuld mod Kongens nærmeſte Omgivelſer, undlod ikke en Del af Smudspreſſen at bearbeide i lignende Retning Samfundets laveſte Lag. Det var iſær „Sandhedsfaklen", redigeret af en meget berygtet og tidligere ſtraffet Perſon, Kommiſſionær C. Fogh, ſom indeholdt de væmmeligſte og ſmudſigſte Angreb paa Grevinde Danner og Berling. Men heller ikke den ſaakaldte bedre Preſſe kunde ſiges at være fri for at puſte til Ilden.

Og ſom om Alt havde ſammenſvoret ſig for at fremkalde en gjærende Forbitrelſe, der ikke lod ſig holde indenfor Lovlighedens Skranker, kom til alt det Anførte Frederiksborg Slots Brand. Hvorledes den opkom, forklares paa følgende Maade: I Slottets øverſte Etage var der indrettet et Lokale for Kongens værdifulde Oldſagsſamling, og til dets Opvarmning var der opført en ny Kamin. Fra den 4. til 10. Decbr. var der paa Slottet forſamlet et ſtort Jagtſelſkab. Da dette havde forladt Slottet, vilde Kongen beſkjæftige ſig med ſin Oldſagsſamling, og Lokalet ſkulde da opvarmes. Paa den nye Kamin blev der lagt ſtore Favneſtykker, og der er Sandſynlighed for, at den ſtærke Varme har paavirket en Bue af Murſten, lagt nær en Bjælke, ſom gik under Kaminen, ſamt at denne Bue derved er ſprungen og at Ilden ſaaledes har naaet Bjælken, hvorfra den ſiden forplantede ſig. Slukнings-Redſkaberne var ikke i bedſte Orden, den haarde Froſt gjorde det vanſkeligt at komme til Vandet. De lange Gange virkede ſom Skorſtene til at føre Røgen

om i Bygningen, og disse Gange, der stødte til Stedet for Ildens Udbrud, var saa at sige utilgængelige. Ilden udbredtes end hurtigere ved, at Kaminen og de mægtige Stensager i Oldsagssamlingen, efterat den brændende Underlagsbjælke var bristet, gjennemslog Lofterne i flere Stokværk. Henad Morgenstunden den 17. Decbr. var Slottet omspændt af Luerne fra alle Sider, og da Kjøbenhavns Sprøiter ankom op ad Formiddagen, var saa at sige Intet til at redde.

Budskabet om Ulykken fremkaldte de smerteligste Følelser. Det var som en hel Landesorg. Og ikke mindst uhyggeligt var det, at der i alle Kredse mumledes om oprørende Skjødesløshed som Aarsag til Branden, ja endog om Ildspaasættelse. De Fremstillinger, som flere Blade gav af Brandens Opkomst, bidrog just ikke til at berolige Stemningen. Det kan vel nok siges, at et Digt som det, „Dagbladet" bragte i de Dage, drev Gjæringen op til Høidepunktet. I en Apostrofe til det afbrændte Slot hed det:

Siig, var det paa vigende Sand, Du stod,
Ikke paa Klippebunden?
Har Ormen gnavet din stærke Fod,
Gnavet lønlig i Grunden!
Har den sig listet fra Ormegaard
Og har den sig boltret derinde,
Udspyet sin Edder, hvor Thronen staaer,
Og plettet hvert hæderligt Minde?
Siig, var det derfor, at Ilden brat
Vækkede Landesorg?
Derfor Du sank paa en eneste Nat,
Stolte Frederiksborg.

O Danmark! Find dog dit gamle Mod,
Grib til dit stærke Værge!
Danmarks Sønner! slut Fod ved Fod,
Lad Ormenes Kryb ei hærge!
Lad det ei stige fra Ormegaard,
Og lad det ei frækt derinde
Udspy sin Edder, hvor Thronen staaer,
Og plette hvert hæderligt Minde!

Danmark! Værn om din Æres Skat,
Glem ei, selv i din Sorg:
Synke Du kan paa en eneste Nat
Brat som Frederiksborg.

Adressen var ligesaa umiskjendelig som Hensigten med dette af en lidenskabelig Følelse og en dyb Indignation dikterede Digt, og det forfeilede heller ikke sin Virkning paa de iforveien allerede irriterede Gemytter. Nytaarsnat 1860 kom da Udbrudet.

Allerede flere Dage forinden gik der Rygter om, at der Nytaarsaften skulde ske Demonstrationer, rettede mod Christiansborg Slot, hvor Hoffet nu befandt sig, saavelsom mod Ministeriet. Det fortaltes, at der ved Opgangen til Børsen havde været opslaaet en Plakat med Opfordring til at samles i det nævnte Øiemed, men at den strax var bleven fjernet. Tillige var der omsendt anonyme Breve, som opfordrede til Optøier og Oprør. Nytaarsaften forløb dog temmelig rolig. Politidirektør Bræstrup havde ladet patrouillere i Byen til henad Kl. 11; da der imidlertid ingen Uorden var forefalden den hele Aften med Undtagelse af de Spillopper, som i Reglen finde Sted Nytaarsaften med Skydning, Knaldperler, Potter o. desl., og nogle Nysgjærrige, der havde samlet sig i Kongesidensens Buegange, ogsaa vare gaaede hjem, blev Politiet demitteret.

Henad Kl. 1 begyndte imidlertid første Akt af det Drama, som Kjøbenhavns Pøbel en Række Aftener opførte i Aarets Begyndelse. En stor Sværm, der nok nærmest havde samlet sig i Stadens østlige Del, avancerede under Hujen, Syngen og Raaben over Christiansborgs Ridebane henimod Kolonnaden. Her raabtes „Leve Kongen" og „Ned med Grevinden! Ned med Ministeriet!" og der hørtes frække og usømmelige Skjældsord. Nogle Gardister, som vare paa Post, modsatte sig Hobens Fremtrængen og fik Assistance af 3 til 4 Politibetjente, som var komne til. Sværmen satte sig til Modværge, og flere af Betjentene blev overdængede med Næve- og Stokkeslag. To af dem blev slaaede til Jorden, og det havde set galt ud med dem, hvis ikke en større Politistyrke i rette Tid var kommen til. Nu blev Hoben dreven dels over Marmorbroen og dels gjennem Zahlkammerporten. Den gjorde vel Forsøg paa at sætte sig til Mod-

værge; men Politiet og Vægterne brugte Stokkene, og det gik ud over Skyldige og Uskyldige. Pøbelsværmen, blandt hvilke der saaes flere velklædte Personer, splittedes saa i forskjellige smaa Hobe, som drog hujende og pibende gjennem Gaderne og udførte forskjellige Excesser. Blandt Andet blev en Politibetjent i Grønnegade kastet til Jorden og traadt paa. Omsider tabte Opløbet sig, og omtrent Kl. 3 var Alt roligt.

Som en af Anførerne for Tumultuanterne nævnedes en ung velklædt Person, der i ungdommelig Uforsigtighed havde gjort sig kjendelig ved at være iført en trekantet Hat som Hovedbedækning. Det var en paa Regentsen boende Student, V. E. V., som, da han var kjendt, blev opfordret til at møde for Politiassistent Nielsen, hvor han da afgav følgende karakteristiske Forklaring:

Han havde vel forinden Nytaarsaften hørt Rygter om, at en Demonstration skulde finde Sted, men han havde ikke paa nogensomhelst positiv Maade medvirket til Udbredelse af disse Rygter enten ved at udsende Breve, Sedler eller andet deslige med Opfordring hertil, eller ved at udbrede samme. Lørdag Aften tilbragte han med 13 eller 14 andre Studenter i Studenterforeningen, som de forlod Klokken henimod 1. Da de vare komne ned paa Gaden, og nogle af dem havde medbragt en Potte, blev det foreslaaet og bifaldet at kaste denne paa Kultusminister Borgens Dør, uden at han (V.) kunde sige, fra hvem Propositionen udgik. Han, der paa Hovedet bar en trekantet Hat, som han som Følge af et Indfald havde taget med Kl. 7—8, da han gik til Foreningen, satte sig nu i Spidsen for Truppen og drog med denne over Høibroplads, Helliggeiststræde og Frue Plads til Fiolstræde, uden at der skete noget Opløb eller Tumult, og uden at Andre stødte til Truppen end et Par Studenter. Her blev Potten kastet paa Borgens Dør; da saa V. med nogle af de Andre paa Tilbageveien naaede Vimmelskaftet, blev det sagt dem, at der var Tumult paa Ridebanen, hvorfor de løb derned og naaede denne, netop som Folk blev drevet ud derfra. Her blev V. skilt fra sine Bekjendte og fandt sig omringet af lutter Ubekjendte af de lavere Klasser, der fulgte med ham over Høibro til Østergade, hvor han saae sig i Spidsen for en hel Sværm, af hvis Ytringer, saasom

„Frem med Folketaleren!“ osv., han antog, at de ansaae ham for Anføreren. Han søgte derfor at undvige hen til nogle af sine Bekjendte, der stod paa Hjørnet af Kongens Nytorv; men da han opdagede, at Massen atter fulgte efter ham her og forlangte, at han skulde holde Tale, gik han gjennem Strandstræde, medens hans Bekjendte søgte at dele Sværmen, hvad der dog ikke lykkedes; saa at først paa St. Annæplads, hvor to af dem befriede ham, den ene ved at rive den trekantede Hat af ham, den anden ved at trække ham ud af Sværmen, lykkedes det ham at undslippe, hvorefter han løbende kom tilbage til Regentsen. Han endte sin Forklaring med paa det Bestemteste at nægte at have gjort sig skyldig i Piben, Hujen eller høirøstede Opfordringer og forsikrede vedholdende, at han aldeles mod sin Villie var kommet til at blive betragtet som Anfører for Hoben.

Hans Forklaring blev taget for god, da der ikke forelaa Noget, der stred imod den, og han blev ikke sagsøgt. Senere henvendte han sig høfligt til Politiet for at faae den famøse trekantede Hat udleveret, der var faldet i dets Hænder som Trofæ, og den blev ham udleveret.

En anden Episode af Nytaars-Nattens Optøier fortjener at nævnes, fordi den belyser den Agitation, der havde bidraget til at fremkalde dem, og viser de Elementer, der raadede ved Tumulten. Det før omtalte Smudsblad „Sandhedsfaklen“s Udgiver havde sin Bopæl i Pilestræde. Udenfor denne standsede en Hob, der udbragte et Leve for ham og kaldte ham, Lastens ihærdige Forfølger, frem. Det efterkom han da ogsaa, idet han viste sig i Natdragt i Vinduet, takkede for den ham bragte Hyldest, forsikrede, at han fremdeles vilde virke til Forbrydelsens Afsløring, men raadede sine gode Venner til at holde sig indenfor Loven og rolig gaa hjem som brave Borgere. At han i sit Blad udførligt dvælede ved den ham bragte Ovation, er det vel overflødigt at bemærke.

Pressen udtalte sig selvfølgelig meget misbilligende om Opløbet og Excesserne; men alligevel skete det, navnlig af „Dagbladet“, paa en Maade, der snarere var skikket til at puste til Ilden end til at dæmpe den. Det hed, at Optøierne i Begyndelsen kun havde havt Karakteren af de Excesser, som ikke sjælden forefalde Nytaarsnat,

men at de stærke Stemninger, der gjærede i Mængden, vare komne til Udbrud ved Politiets irriterende og konduiteløse Optræden. Politiet og Vægterne beskyldtes for at have udfoldet en ualmindelig Brutalitet, og Folk, der saaledes var blevne overfaldne og bankede, opfordredes til under deres Navne at paavise den store Politivilkaarlighed, som havde gjort sig gjældende. „De Danske ere et fredeligt Folk," hed det, „som ikke pleier at give deres Stemning Luft ved Gadeoptøier; de maa irriteres og bankes til at gjøre Optøier, og i den Retning har Politiet gjort Alt, hvad der med Billighed kan forlanges". Der udtaltes Forbauselse over, at Folk, der var blevne overfaldne paa den Maade, ikke havde sat sig til Modværge; og hvad selve Gadeoptøierne angik, saa insinueredes det næsten, at den egentlige Anledning var udgaaet fra Politiet. Anderledes kunde det neppe forstaaes, naar det i en Artikel i „Dagbl." hed, at Rygtet om Plakatopslag og om paatænkte Gadedemonstrationer maatte føres tilbage til selve Politiet eller til Folk, der stod i Forbindelse med det. Bræstrup blev paa det Heftigste angrebet, han blev fremstillet som Stokkeregimentets Repræsentant, og det overordnede Personale sigtedes for raa og brutal Opførsel. Dette havde til Følge, at 3 Politiassistenter og 4 Politifuldmægtige erklærede, at de vilde anlægge Sag mod Bille. Det skete dog kun for en Enkelt, Politiassistent Just Peter Nielsens, Vedkommende, de andre trak sig tilbage, fordi Justitsministeren havde gjort til Betingelse for fri Procesførelse, som de enkeltvis havde ansøgt om, at alle Sagerne skulde kumuleres, Noget, de ikke vilde gaa ind paa, da de vidste, at Domstolen ikke vilde tillade en slig Kumulering.

Ganske vist fremkom der under den omtalte Retssag ved de af Bille førte Vidner som ogsaa ved de Klager, som ifølge hans Opfordring indførtes i Bladene, ikke faa Beviser paa, at Politiet og især Vægterne var gaaede frem paa hensynsløs Maade mod sagesløse Folk ved Optøierne Nytaarsnat; og Undersøgelserne for Kriminal- og Politiretten førte efter 3 Maaneders Forløb til, at to Politibetjente blev straffede med Suspension i tre Maaneder, tre med Afkortning i deres Lønning, og tre med en Irettesættelse. Men netop dette milde Resultat, som i Borgerrepræsentanternes Møde den

17de Septbr. fremkaldte dadlende Bemærkninger fra flere Medlemmers Side, godtgjorde, at Retten havde fundet Klagerne over Politiets Opførsel altfor overdrevne. En væsenlig Rolle spillede sikkert ogsaa den Fordom, som fra ældre Tid næredes mod Politiet for Brutalitet og navnlig for dets Brug af Stokken, som jo mentes at sidde temmelig løs i deres Hænder, foruden at dette Middel til Straf og Nødværge ikke mere fandtes sømmeligt eller passende overfor frie Borgere. Naar man gjennemgaaer Vidneforhørene, vil man ogsaa se, at de fleste Folk, som mente at være blevne ilde behandlede, ikke var saa ganske sagesløse, som de gav sig Skin af, og at Adskilligt af det, der klagedes over fra deres Side, ved en ædruelig Betragtning var egenlig ikke stort andet end Bagateller. En Undskyldning, om end ikke et Forsvar, for Politiet kan maaske findes deri, at Personalet var blevet hidsigt under de lidte Forhaanelser, at det følte sig forbitret over Kammeraters Mishandling, samt at det for første Gang var med ved Optøier af en saa alvorlig Natur.

Det Anførte om Pressens og navnlig „Dagbladets" æggende Optræden*) forklarer da ogsaa, at Optøierne ikke indskrænkede sig til Nytaarsnat. De følgende Aftener var der Støi i Gaderne til langt ud paa Natten. Pøbelhobe drog omkring med Piben, Hujen og Skrigen og gjorde mange Optøier, saasom at prygle Vægterne, forhaane og insultere Mandskabet paa Hovedvagten, slaa Vinduer ind og andet deslige. Politiet, som Nytaarsnat var gaaet temmelig vidt, og derfor var blevet stemplet som omtalt, gik nu næsten til modsat Yderlighed ved ikke at skride ind med fornøden Myndighed. Det indskrænkede sig til at iagttage en passiv Holdning og at holde Sværmen borte fra Christiansborg Slot, som den hver Aften eller Nat gjorde Mine til at ville besøge.

*) Berling havde kort før Nytaar taget sin Afsked. „Dagbladet" udtalte sig derom paa følgende Maade: „Personen er nu forsvunden fra Skuepladsen, det staaer nu tilbage ogsaa at fjerne Principet, at vise den uberettigede Indflydelse, som er udgaaet fra Hs. M. Kongens „indre huslige Forhold", tilbage indenfor de rette Grændser og faae Bugt med Principets Konsekvenser, blandt disse ogsaa det Ministerium, der ikke har anden Adkomst til sin ophøiede Stilling end sin Underdanighed mod hint Princip."

Imidlertid bleve dog Optøierne værre og værre, dels fordi de fandt saa ringe Modstand, og dels fordi de anonyme Breve og Opslag, der opfordrede til at møde mandstærkt og gjøre dygtigt Spektakel, blev flere. Mærkværdig nok er man aldrig kommet paa Spor efter Ophavsmændene hertil. Især om Aftenen den 9. Januar antog Excesserne en meget ondartet Karakter. Da Mørket var indtraadt, samlede sig paa Kongens Nytorv en stor Pøbelhob, der brølende og skrigende trak gjennem Gaderne. Paa flere Steder bleve Ruder indslaaede og private Folk afpryglede, fordi de havde Stok i Hænderne og man antog dem for Politibetjente. Drenge producerede sig som Gadesangere i Amaliegade udenfor Udenrigsminister Blixen-Fineckes Bopæl med skandaløse Viser og tiljubledes af et taknemligt Publikum. I Bredgade blev der uddelt Brændevin blandt Pøblen, der trængte til at læskes efter den megen Skrigen. Flaskerne tømtes under Hurraraab og kastedes op mod Vinduerne. Det blev saa foreslaaet, at man skulde trænge ind hos en Vinhandler der i Gaden, for at faae noget mere at drikke. Forslaget modtoges med Begeistring, men kom ikke til Udførelse. Der lød et: „Nu kommer Politiet!" og saa tog man Flugten ned mod Kongens Nytorv. Her begyndte man at forhaane Skildvagterne paa Hovedvagten og den vagthavende Officer. Da nogle enkelte Mænd søgte at tale Hoben tilrette og at skamme den ud, blev det besvaret med Skjældsord og Slag.

Derefter trak Pøbelsværmen ned til Politidirektørens Bopæl paa Hjørnet af Gothersgade og Kronprindsessegade, hvor den begyndte at kaste med Sten mod Vinduerne. Nogle Betjente viste sig og opfordrede Sværmen til at gaa tilbage; den adlød ikke, tvertimod begyndte den at kaste Sten og Snavs paa Betjentene. Disse, som imidlertid havde faaet Assistance, tog nu Offensiven, og Hoben blev trængt tilbage gjennem Gothersgade og Møntergade. Sidstnævnte Gade var propfuld af Mennesker. Da raabtes fra et Vindue til Politiet: „Hjælp! Hjælp! man myrder et Menneske!" To Politibetjente styrtede sig uforfærdet ind i den rasende Hob, som truede med at sønderrive dem. Det lykkedes dem at komme hen til det Sted, hvor Pøblen holdt en Mand i foroverbøiet Stilling ned mod Brostenene. Denne Mand blev slaaet og pryglet paa det Ubarmhjertigste. Han

blev med stor Møie befriet, og det viste sig at være en af Politiets Embedsmænd, der næsten var ukjendelig af Blod og Skarn. Andre af Politiets Betjente bleve ligeledes meget ilde mishandlede den Aften; men de fik ogsaa Belønningen den næste Dag i Bladene, hvor det hed, at Politiet var optraadt med Ro og Besindighed! En stærk Ildebrand, som udbrød paa Hjørnet af Volden og Larsleistræde, gjorde Ende paa Optøierne, idet Pøbelskaren jo maatte overvære dette Skuespil. Det fortjener forøvrigt at anføres, at Politiets Anmodning til Borgervæbningen om Assistanee blev afslaaet; derimod indfandt sig en Deling Husarer, hvis Hjælp dog blev overflødig, da Tumultuanterne havde spredt sig før dens Ankomst.

De grove Excesser den 9. Januar saavelsom de foregaaende Aftener fremkaldte en i de offenlige Blade indrykket og paa Gadehjørnerne opslaaet Plakat fra Politidirektør Bræstrup, hvori der, for at forebygge Gjentagelse af de tumultuariske og forbryderiske Handlinger, forbødes al Sammenstimlen og Larmen paa Gaden, især om Natten, under Lovens Straf. Tillige advaredes Alle og Enhver mod at indfinde sig og opholde sig paa Steder, hvor slige Uordener gik for sig, da Sligt kun opmuntrede Urostifterne og vanskeliggjorde de Foranstaltninger, der skulde træffes mod disse. Endvidere paalagdes det Husfædre, Læremestere og Foresatte at afholde deres Børn, Lærlinge og Tyende fra Deltagelse i eller Tilstedeværelse ved disse Uordener og ikke at lade dem uden Nødvendighed gaa ud, efterat det var blevet mørkt; endelig befaledes det Beværtningsstederne at være lukkede efter Kl. 11. Plakaten sluttede med den Advarsel, at hvis mildere Midler ikke viste sig tilstrækkelige, vilde der i fornødent Fald blive anvendt Magt, og desuden vilde de Paagjældende uden Persons Anseelse efter Omstændighederne blive anholdte og tiltalte til Undgjældelse efter Lovene.

Trods denne Bekjendtgjørelse begyndte Tumulterne atter om Aftenen den 10. Januar. Politiet var i Begyndelsen heldigt med at splitte de mindre Hobe, som hist og her havde samlet sig; men en større flokkede sig sammen paa Kongens Nytorv ved det kgl. Theater og trak derfra over Holmens Bro til Zahlkammerporten, hvor den blev standset af en Deling Politi, som opfordrede Uro-

ſtifterne til at gaa tilbage og ſkilles. Opfordringen blev beſvaret med Stenkaſt, og Politiet maatte bruge Magt for at drive Mængden over Høibro. Paa Høibroplads gav en Hob ſig til at demolere en her anbragt, ſærdeles grim Indretning af røde Murſten, — en Heltegjerning, ſom Folkevittigheden ſiden ſammenlignede med Baſtillens Indtagelſe og Ødelæggelſe, men ſom rigtignok lønnedes med forſvarlige Stokkeſlag af Politiet. Paa flere Steder ſatte Pøblen ſig til Modværge. Imidlertid havde Politiet faaet Aſſiſtance af Huſarer, ved hvis Hjælp det omſider lykkedes at ſprede Hobene og at bringe Rolighed tilveie.

Ved Optøierne denne og den foregaaende Aften var en Del Perſoner bleven arreſterede, mod hvilke der for Deltagelſe i ſamme blev anlagt Sag for Kriminal- og Politiretten. En Bekjendtgjørelſe herom blev den 11. Januar udſtedt af Politiet, og den Advarſel, ſom laa heri, gjorde da ogſaa ſin Virkning. Optøierne gjentoges ikke mer, og de paafølgende Aftener havde Hovedſtaden gjenvundet ſit fredelige Fyſiognomi.

Til de Anklager, ſom rettedes mod Politiet for Brutalitet og henſynsløs Optræden under Optøierne, hører Anholdelſen af 5 Herrer og 5 Damer, ſom Natten til den 10. Januar paa Hjemveien fra et Selſkab vare komne gaaende over Gammeltorv, hvor der intet Opløb var, og uden, ſom det fra deres Side paaſtodes, at forſe ſig ved Andet end at være noget høirøſtede. Ankomne i Frederiksberggade, hvor en af Damerne havde hjemme, bleve de af 3 til 4 Politibetjente opfordrede til at følge med paa „Kammeret", hvor de maatte henſidde flere Timer, inden de toges i Forhør. Efterat dette havde fundet Sted og der ikke var fremkommet Noget, ſom godtgjorde, at de havde foretaget ſig noget Ulovligt, bleve de demitterede. Ganſke viſt var der herved udviſt Malkonduite fra Politiets Side, og iſær maatte Damernes Anholdelſe dadles, hvorvel det fortælles, at de under Opholdet paa Politikamret aldeles ikke viſte ſig mismodige, men ſkjæmtede og lo og betragtede det ſom et morſomt Eventyr engang til Afvexling. Men det er jo godt at forſtaa, at denne Begivenhed, tilbørlig udpyntet, ikke forſømtes at udbyttes ſom et yderligere Vidnesbyrd om den Henſynsløhed, ſom

Politiet udviſte, idet det ikke engang ſkaanede ſagesløſe Damer. Et Par Dage efter bragte „Dagbladet“ en Skrivelſe fra en ung norſk Dame til Kjøbenhavns Politidirektør, der lød ſaaledes:

„Høiſtærede Herre! Jeg veed ingen anden Maade at meddele Dem min Begjæring paa end ved at henvende mig til Dem gjennem Aviſen, hvorfor De ikke maa tage det ilde op, at jeg paa denne ikke længer uſædvanlige Maade lægger Beſlag paa nogle Øieblikke af Deres koſtbare Tid. Iforgaars var jeg og min Moder i et Selſkab, hvorfra vi kom lidt ſilde hjem; fire Herrer og to Damer fulgte os. Da vi kom til Porten og ringede paa, vældede en ſtor Menneſkehob ſig gjennem Gaderne; thi det var den Aften, der var Opløb; og vi trykkede os ind i Porten, hvorved det ogſaa lykkedes os at blive ſtaaende, medens Skaren ſtrømmede forbi. Allerede hørte jeg paa Trappen Trinene af dem, ſom kom ned for at lukke os op, da flere Politibetjente ſprang ind mod os og ſpurgte, hvad vi beſtilte her. Moder ſvarede, at vi boede her, og at Pigen netop var paa Trappen for at lukke os op; men Politibetjentene raabte, at det var Snak, vi ſkulde ſtrax følge med paa „Kammeret“. Uagtet Moder og vi Alle proteſterede, maatte vi virkelig gaa med, og jeg var nærved at ſynke i Jorden, da jeg ſaae de Folk, med hvilke jeg og vi Alle maatte ſidde paa Bænk ſammen hele Natten indtil om Morgenen. Det var rigtignok aldrig faldet mig ind, at jeg kunde komme i et ſaadant Selſkab. Dog var flere andre pæne Folk i ſamme ulykkelige Stilling, bl. A. en Grosſerer, ſom fulgte to Damer hjem og tilligemed dem maatte gjøre os Selſkab. Om Morgenen tidlig blev vi forhørte tilligemed alle de Øvrige, maatte ſige vort Navn, Alder og Stilling oſv. til en Mand, ſom førte det ind i en Protokol, og fik derpaa Lov at gaa, og jeg forſikrer Dem, at jeg var meget glad over ikke ſtrax at blive ſtukket ind i Spindehuſet, thi jeg frygtede næſten for, at man havde noget ſaadant til Hensigt. — Da jeg er fremmed heri Byen og blot opholder mig her for en Tid med min Moder, veed jeg naturligvis ikke, om det er almindeligt, at Kjøbenhavns Politi behandler Damer paa denne Maade; i vor Hjemſtavn Kriſtiania var det umuligt, men vi ſtaaer

vel ſagtens der meget høiere i Kultur, idetmindſte har jeg altid hørt det hjemme, og jeg maa nu vel tro det. I Wien og Paris har vi ogſaa været, men det vil jeg nu ikke tale om, thi jeg troer, at der blev Oprør, om man ſaaledes trak Damer paa Politikamret. Jeg kan vel ogſaa nok tænke, at ſaadant er ſket mod Deres Villie; men det er alligevel ſket, og det kan ſke oftere i diſſe Dage, da der hvert Øieblik ſker Opløb, og den Ulykkelige, ſom gaaer hjem, ikke altid kan undgaa at komme i Trængslen. Min Anmodning til Dem er derfor, at Politibetjentene og Vægterne maa blive underrettede om, at Damer bør være fritagne for at anholdes paa denne Maade, da de naturligvis ikke har noget med Opløbet at beſtille. Man ſkulde tro, at ſligt faldt af ſig ſelv, men da de danſke Politibetjente ikke ere vittige nok til at begribe det, haaber jeg, at De vil underrette dem derom, iſær da vi ikke kunne komme hjem før Foraaret og jeg ſlet ikke veed, hvad der kunde hænde mig, naar jeg anden Gang blev ſlæbt paa Kammeret; for Gjentagelſen kunde jeg maaſke virkelig komme i Spindehuſet. Tilgiv min Driſtighed og vær overbærende imod Damer; De kan tro, at De ſtaaer Dem bedſt derved. I Haab derom forbliver jeg

Kjøbenhavn den 12. Januar 1860.

Deres Tjenerinde."

Skjøndt det efter hele Brevets Form og forſkjellige Udtryk maatte være temmelig klart, at det var lavet ſom en Fiktion, ſigtende til at viſe den ved de fem Damers Anholdelſe begaaede Utilbørlighed i et klart Lys, blev den Begivenhed, ſom det omtalte, antaget for ſandfærdig og vakte ſelvfølgelig ſtor Indignation, og det ſaameget mere, ſom det jo var en fremmed Dame, der her havde faaet en eiendommelig Prøve paa danſk Gjæſtfrihed. Dette førte da ogſaa til, at „Berl. Tid." officielt erklærede, at Politiet ikke vidſte det mindſte om nogen norſk Dames Anholdelſe og Indſtævning paa Kamret; da ſaa Redaktør Bille ſigtedes for, at han ved Optagelſen af Brevet havde ladet ſig myſtificere, erklærede han endelig, at det var en æſthetiſk Fiktion, hvad man jo ogſaa let kunde have opdaget

af Indholdet, samt at Brevet skyldtes en bekjendt Novelleforfatter. Denne var Historikeren Prof. Tyge Becker, der da ogsaa offenlig vedkjendte sig Forfatterskabet til Brevet.

Meget længe var „den norske Dame" i Folkemunde, og naar En fortalte en Historie af tvivlsom Sandhed, hed det: Der har vi „den norske Dame".

Alvorligere Følger end dette var de Straffe paa Vand og Brød, simpelt Fængsel eller Rottingslag, som de bleve idømte, der vare blevne paagrebne, foruden den Mishandling, som enkelte Politibetjente havde lidt, og som i længere Tid holdt nogle af dem fængslede til Sygeleiet. Det Ministerium, mod hvilket Optøierne for en Del var rettede, havde kun en kortvarig Existens. Den 8. Februar afgik Konseilspræsident Rotwitt ved Døden, og Dagen efter indgav Ministeriet sin Demission. Efterat der af Madvig var gjort forgjæves Forsøg paa at danne et nyt Ministerium, og efterat andre Kombinationer vare mislykkede, kom det Hallske Ministerium den 23. Februar atter til Roret.

* * *

Endnu et Par Ord til Slutning. Det er vel overflødigt at anføre, at Frederik VII følte sig meget ilde berørt og dybt krænket ved disse Optøier. De vare vel ikke direkte rettede mod ham; men netop derved, at hans Gemalinde var den nærmeste Gjenstand, vare de saa meget mere saarende og ydmygende for ham, idet de betegnede hans Ægteskab som uværdigt. Han, der havde skjænket sit Folk Friheden, fandt det i høieste Grad oprørende og utaknemligt, at man ikke vilde lade ham have den samme Fred i sit Hus, som den simpleste Borger havde Krav paa. I sin Harme og sit Mismod gik han endog saa vidt, at han Dagen efter Nytaarsoptøierne lod sin Hofchef Kammerherre Oxholm kalde og meddelte ham, at han havde besluttet at abdicere. Oxholm slog det hen, idet han forestillede ham, at Pøbeloptøier dog ikke kunde betragtes som et Udslag af Folkets Mening. Det vilde vække den dybeste Sorg, hvis Kongen gjorde Alvor af sin Beslutning. Synderligt Indtryk gjorde Oxholms Indvendinger dog ikke, og at Kongens Beslutning dennegang ikke var

nogen Flyvegrille, kan ogsaa skjønnes deraf, at „Fædrelandet" i en ledende Artikel drøftede Muligheden af en Abdikation. Imidlertid blev der baade fra Kjøbenhavn og fra andre Dele af Landet sendt ham loyale Adresser som en Modvægt mod de fjendtlige Demonstrationer. Det bidrog til at forbedre hans Humør, og han opgav da ogsaa en Idé, som forøvrigt flere Gange tildligere havde indfundet sig hos ham, naar han fandt sig trykket af de Sorger, som Forviklingerne med Tydskland og Forholdet til Hertugdømmerne medførte.

Paa Grevinde Danner kunde man næsten mindre mærke, at hun var bekymret og ængstelig. Var hun det — og det kan neppe betvivles —, saa bar hun det idetmindste ikke tilskue for sine Omgivelser. En vis ydre Sindsro var ogsaa et Grundtræk i hendes Karakter; overhovedet var hun en Kvinde, der kunde give Psykologen Stof til et interessant Studium. Det er mig dog fra paalidelig Kilde fortalt, at hun under Optøierne lod sin Seng flytte ind i Kongens Sovegemak, og at hun havde væbnet sig med en ladt Pistol. Forøvrigt er det ikke min Sag at udtale nogen Dom over denne Dame; jeg skal indskrænke mig til at bemærke, at Alle, der kjendte hende nærmere, betragtede hende som en Kvinde med ikke almindelige Aandsevner og med en fast og bestemt Karakter. Det Forhold, som man nu harmedes over, var jo ikke noget nyt, det havde dengang bestaaet i 10 Aar, og det viser sig saaledes, at Ophidselsen til Optøierne nærmest var kunstlet og saameget mere uværdig og uklog, som Forholdet derved blev stillet til Skue for Alverden og fremkaldte alt andet end smigrende Omtale af de danske Forhold i Udlandets Presse. Men hvorom Alting er, saa maa den smukke Brug, som Frederik VII's Enke har gjort af sin store Formue — ved Oprettelsen af de to velgjørende Stiftelser: Kong Frederik VII's Stiftelse for hjælpeløse og forladte Pigebørn paa Jægerspris og Kong Frederik VII's Stiftelse for fattige Fruentimmere af Arbeidsklassen, — være en Forsoning for, hvad man med eller uden Grund har bebreidet hende: de ere et Værn om hendes Minde og ville sikre hende et smukt og varigt Eftermæle.

KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Paa den **Gyldendalske Boghandels** Forlag er udkommet:

2den Udgave af

I SABINERBJERGENE.

Fortælling

af

Vilh. Bergsøe.

4 Kr. 50 Øre; eleg. indb. 6 Kr.

3die Oplag af

Fra Studiebogen.

Af

V. C. S. Topsøe.

4 Kr.; eleg indb. 5 Kr. 50 Øre.

SMAA FORTÆLLINGER.

Af

Holger Drachmann.

3 Kr.; eleg. indb. 4 Kr. 50 Øre.

FATTIGE FOLK.

Fortælling

af

F. M. Dostojewskij.

Oversat fra Russisk af

C. Sarauw og Erna Juel-Hansen.

3 Kr.; eleg. indb. 4 Kr. 25 Øre.

Paa den Gyldendalske Boghandels Forlag er udkommet:

2den forøgede Udgave

af

Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn.

Af

J. Davidsen.

Med mange Illustrationer, tegnede af Knud Gamborg.

Indhold:

Indledningsdigt af H. P. Holst, med tilhørende Billede.
Kjøbenhavneri for 50 til 60 Aar siden.
En Tur til Skoven i gamle Dage.
En gammel Herres Erindringer.
Kjøbenhavnske Klubber og selskabelige Foreninger i ældre Tid.
Over Kulisserne, bag Kulisserne og foran Kulisserne.
En dramatisk Privatforestilling i Frederik den Sjettes Tid.
Det forsvundne Kjøbenhavns Borgervæbning.
Nyboder og „den faste Stok".
Vægterkorpset og Vægterversene.
Fra den gamle Hovedvagt.
Gjældsfængslet, ogsaa kaldet Slutteriet.
Skandalepressen i ældre Tid.
Det første danske Dampskib.
Optøjerne i Kjøbenhavn i 1819 og 1820.
Kjøbenhavnske Originaler.

Af Pressens Udtalelser om 1ste Udgave tillader Forlæggeren sig at anføre:

„Den livlige og fængslende Text, der skildrer Kjøbenhavneriet for 50—60 Aar siden, Klub- og Selskabslivet, de offentlige Fornøjelser, Kjøbenhavnernes Skovture, Hovedstadens Originaler, Theatret, Gjældsfængslet etc. er forsynet med et stort Antal vel udførte og charakteristiske Illustrationer, tegnede af Knud Gamborg og udførte i Træsnit af Xylograf H. P. Hansen. Værket vil være velkomment for den ældre Slægt, der ved samme kan fornye kjære Erindringer, og for den yngre, der gjennem det vil kunne erfare, hvorledes det forsvundne Kjøbenhavn tog sig ud."

(„Nationaltidende".)

„. . . Hr. Davidsens Fremstillingsform har en selvstændig tiltalende Kolorit, hvori det Gemytlige og Elskværdige udgjør Grundtonen, og da hans Evne som behagelig Fortæller er parret med en skarp Jagttagelse og sikker Hukommelse, vil man baade have Nydelse og Udbytte af hans Bog."

(„Jyllandsposten".)

Pris 5 Kr.; eleg. indb. i et dertil komponeret Bind 7 Kr.

11 405

D B T